

2700000000 27

ΕΛΕΝΗΣ ΒΟΥΡΑΖΕΛΗ - ΜΑΡΙΝΑΚΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΜΕΓΩΝ ΧΡΟΝΩΝ



ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ - ΑΘΗΝΑΙ 1965

Γριώνα 88.
Νότιον

12.2
09

2223

86
(67)

Περίοδος Α

Κεφ. Α' μόνο (1 ο Μ. Κωνσταντίνος 2. Η υιός
αὐτοῦ Κων/σταντίνος)

Κεφ. Γ' (Βυζαντινὰς ἀποφασιστικὰς ἐργασίας
καὶ Βυζαντινὰς ἐργασίας ἐργασίας
ἐργασίας καὶ Βυζαντινὰς)

Κεφ. Δ' (ἱστορία)

Περίοδος Β'

Κεφ. Β (Πατριάρχης Γ, Κωνσταντίνος δ Ε')

" Δ' 641-867 (ἡ μέχρι αὐτῶν
ἐκπολεμικὴ ὁργανωτικὴ ἱστορικὴ
ἐκπολεμικὴ Β' ἀποφασιστικὴ ἐκπολεμικὴ)

Κεφ. Ε' (Βασιλεὺς Α' ὁ Μακεδών, Πάπας
ΣΖ' ὁ 6ος, Κωνσταντίνος Ζ'
ὁ Πορφυρογέννητος, Ρωμανός Β'
Νικηφόρος Β, Γεώργιος, Ἰωάννης
Τσιμισκής, Βασιλεὺς δ Β')

Κεφ. ΣΖ (Βασιλεὺς Α' Κομνηνὸς Ἰωάννης
" Β Κομνηνὸς, Μανουὴλ
Α' ὁ Κομνηνός)

Κεφ. Θ (ἡ 1^η βασιλεία ἡ 2^η
βασιλεία ἡ 3^η καὶ ἡ 4^η
βασιλεία)

Περίοδος Γ

Κεφ. Β

Κεφ. Γ

ΕΛΕΝΗΣ ΒΟΥΡΑΖΕΛΗ — ΜΑΡΙΝΑΚΟΥ

46063

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΑΠΟ ΤΟΥ Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ
ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

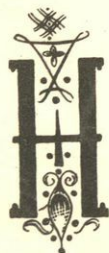
ΔΙΑ ΤΗΝ Δ' ΤΑΣΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ



ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1965

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΙΤΥΤΕΧΝΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ



Ἐφετεινὴ μας ἱστορία περιλαμβάνει τὴν περίοδον τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τὸ 330 μ.Χ. μέχρι τοῦ 1453 καὶ ὀνομάζεται Βυζαντινὴ Ἱστορία, διότι κέντρον τῆς νέας Αὐτοκρατορίας εἶναι ἡ Κωνσταντινούπολις, ἰδρυθεῖσα εἰς τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας ἀποικίας τῶν Μεγαρέων, Βυζάντιον.

Ἡ ἱστορικὴ αὕτη περίοδος εἶναι ἐφάμιλλος εἰς δόξαν πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἐποχὴν καὶ ἔχει παγκόσμιον σημασίαν. Τὸ Βυζάντιον, ἀγωνισθὲν ἐπὶ χίλια ἔτη, προεφύλαξε τὴν Δύσιν ἀπὸ τὰ στίφη τῆς Ἀνατολῆς, διέσωσε τὸν κλασσικὸν πολιτισμόν, ἠγάπησε τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνισμόν καὶ διέδωσε τὸν Χριστιανισμόν εἰς τὴν Δύσιν καὶ τὴν Ἀνατολήν.

Τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν διαιροῦμεν εἰς τρεῖς περιόδους: α) 330—641, β) 641—1204 καὶ γ) 1204—1453. Κατὰ τὴν πρώτην συγκρούεται ὁ ἀρχαῖος κόσμος πρὸς τὸν χριστιανικόν, ὁ ὁποῖος τελικῶς διαμορφώνεται καὶ ἐπικρατεῖ. Ἡ δευτέρα περίοδος (641—1204) εἶναι ἡ καθ' αὐτὸ βυζαντινὴ, διότι τὸ κράτος καθίσταται ὁμοιογενές, ἦτοι ἑλληνικόν καὶ αὐστηρῶς ὀρθόδοξον. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀντικαθιστᾷ παντοῦ, εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις, τὴν λατινικὴν καὶ Ἑλληνες ἀναλαμβάνουν τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους. Κατὰ τὴν τρίτην περίοδον (1204—1453) δὲν ὑπάρχει πλέον τὸ παλαιὸν Βυζαντινὸν κράτος ἐνιαῖον, ἀλλὰ τέσσαρα Ἑλληνικὰ κράτη, τὰ ὁποῖα τελικῶς ὑποκύπτουν εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς Τούρκους.







ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 1ον

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

A

• 1. Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος (306 — 337)

H

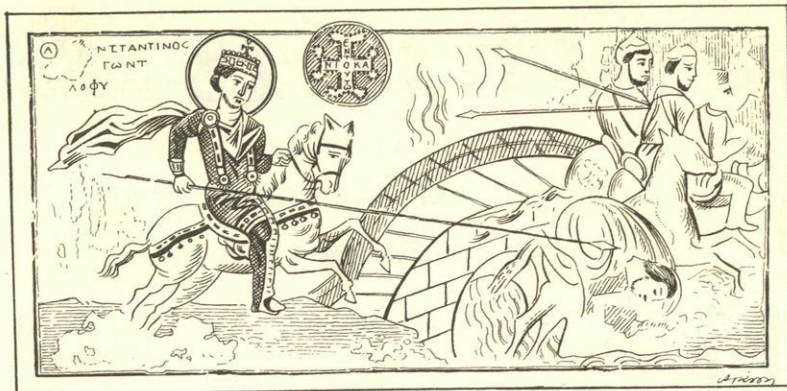
ΡΩΜΑΪΚΗ αὐτοκρατορία τὸν 3ον αἰῶνα ὠδηγεῖτο εἰς καταστροφήν, διότι οἱ βάρβαροι διέσπασαν τὰ σύνορά της καὶ εἰσέβαλον εἰς αὐτήν, ἐσωτερικῶς δὲ ἐπεκράτει ἀναρχία, λόγῳ φιλονικειῶν καὶ ἀνικανότητος τῶν αὐτοκρατόρων.

Τὴν κατάρρευσιν τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ἐσταμάτησαν μερικοὶ αὐτοκράτορες, ἐξ Ἰλλυρίας προερχόμενοι, οἱ Ἰλλυριοὶ λεγόμενοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων σπουδαιότερος ἦτο

ὁ Διοκλητιανὸς (284 — 305). Οὗτος, μεταξὺ τῶν ἄλλων μέτρων τὰ ὅποια ἔλαβε, καθιέρωσε νέον διοικητικὸν σύστημα, τὴν Τετραρχίαν. Δηλ. ^{ἡ ἐκτετατωμένη} ~~διήρξατο τὸ κράτος~~ εἰς τέσσαρα τμήματα, τὰ ὅποια ἐκυβέρνην τέσσαρες ἄρχοντες, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ δύο ἔφερον τὸν τίτλον τοῦ αὐγούστου καὶ οἱ ἄλλοι δύο τοῦ καίσαρος. Ἐφήρμοσε τὸ σύστημα τοῦτο τῆς Τετραρχίας, διότι ἀντελήφθη ὅτι εἰς ἄρχων, ὁ αὐτοκράτωρ, δὲν ἐπήρκει εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ ἀχανοῦς Ρωμαϊκοῦ κράτους. Ὁ Διοκλητιανὸς ἐκυβέρνησεν τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἶχεν ἔδραν τὴν Νικομήδειαν τῆς Βιθυνίας, ὁ Μαξιμιανὸς τὴν Δύσιν μετ' ἔδραν τὸ Μιλᾶνον, ὁ καῖσαρ Κωνσταντῖος ὁ Χλωρὸς τὴν Γαλατίαν μετ' ἔδραν τὰ Τρέβιρα καὶ ὁ ἕτερος καῖσαρ, ὁ Γαλέριος, τὴν Βαλκανικὴν μετ' ἔδραν τὸ Σίρμιον τῆς Σερβίας.

Τὸ 305 ὁ Διοκλητιανὸς, κουρασμένος ἀπὸ τὴν διοίκησιν, παρητήθη, καθὼς καὶ ὁ Μαξιμιανός. Τότε οἱ καῖσαρες ἐγέναν αὐτοκράτορες καὶ προσέλαβον δύο ἄλλους καίσαρας, τὸν Μαξιμῖνον καὶ τὸν Σεβήρον. Ἐν ἔτος μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Διοκλητιανοῦ, τὸ κράτος περιέπεσεν εἰς ἀναρχίαν. Εἰς τὴν Δύσιν ἀπέθανεν ὁ Κωνσταντῖος ὁ Χλωρὸς καὶ τὰ στρατεύματα τῆς Γαλατίας ἀνεκήρυξαν αὐτοκράτορα τὸν υἱὸν τοῦ Κωνσταντῖνου.

Nan L Ὁ Κωνσταντῖνος ἐγεννήθη ἀπὸ χριστιανῆς μητέρας, τὴν Ἑλένην,



1. Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας
(Μικρογραφία τοῦ 9ου αἰῶνος, ἐν τῇ Ἑθνικῇ Βιβλιοθήκῃ Παρισίων)

τὸ 273. Ἀνατραφεὶς εἰς τὴν ζωὴν τοῦ στρατοπέδου, ἔλαβε μέρος εἰς πολλὰς ἐκστρατείας καὶ, ἀνῆλθεν εἰς ἀνώτερα στρατιωτικὰ ἀξιώματα. Ὁ στρατὸς ἠγάπησε πολὺ τὸν Κωνσταντῖνον καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του τὸν ἀνηγόρευsen αὐτοκράτορα.

Συγχρόνως εἶχον ἀναγορευθῆ καὶ ἄλλοι αὐτοκράτορες, ὥστε τὸ 306 ὑπῆρχον τὸ ὅλον ἐξ εἰς τὸ Ρωμαϊκὸν κράτος, ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ Μαξέντιος, ὁ Μαξιμιανός, ὁ Μαξιμῖνος, ὁ Σεβήρος καὶ ὁ Γαλέριος. Ἀποθανόντων δὲ τριῶν ἐξ αὐτῶν, ἔμειναν δύο εἰς τὴν Δύσιν, ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Μαξέντιος καὶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὁ Μαξιμῖνος. Ἐπίσης προσετέθη καὶ ὁ Λικίνιος, ὁ ὁποῖος διεδέχθη τὸν Γαλέριον.

Οἱ τέσσαρες οὗτοι αὐτοκράτορες ἐνωρὶς ἦλθον εἰς σύγκρουσιν. Κύριος εἰς τὴν Δύσιν ἔμεινεν ὁ Κωνσταντῖνος, ἀφοῦ ἐνίκησε παρὰ τὴν Μουλβίαν γέφυραν τοῦ Τιβέρεως (312) τὸν Μαξέντιον. ὁ ὁποῖος ἐπνίγη εἰς τὸν ποταμόν. Ἐπίσης εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὁ Λικίνιος μετὰ ἐν ἔτος (313) ἐνίκησε τὸν ἀντίπαλόν του Μαξιμῖνον καὶ ἔμεινε μόνος κύριος τοῦ κράτους τῆς Ἀνατολῆς. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀπέμειναν δύο, ὁ Κωνσταντῖνος εἰς τὴν Δύσιν καὶ ὁ Λικίνιος εἰς τὴν Ἀνατολὴν, ὁ ὁποῖος ἔλαβε σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τοῦ πρώτου. Παρὰ τὴν συγγένειαν ὅμως δὲν ἐβράδυναν νὰ περιπλακοῦν εἰς πόλεμον (323), κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ Λικίνιος ἠττήθη καὶ συλληφθεὶς ἐφονεύθη, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἔμεινε μόνος κύριος τοῦ κράτους.

Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος, ἐκτὸς τῶν ἐξαιρετῶν στρατιωτικῶν ἀρετῶν, εἶχε καὶ πολιτικά προσόντα, τὰ ὅποια τὸν ἀνέδειξαν μεγάλην προσωπικότητα. Τὰ σπουδαιότερα δὲ γεγονότα τῆς βασιλείας του ἦσαν ἡ ἀναγνώρισις τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὡς ἐπίσημου θρησκείας τοῦ κράτους καὶ ἡ μεταφορὰ τῆς πρωτεύουσας ἀπὸ τῆς παλαιᾶς Ρώμης εἰς τὴν νέαν Ρώμην, τὴν ὑπ' αὐτοῦ ὀνομασθεῖσαν Κωνσταντινούπολιν.

Ἦδη ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας ὁ Κωνσταντῖνος ἔτρεφε συμπάθειαν πρὸς τοὺς χριστιανούς, διότι ἀπὸ τὴν μητέρα του ἐγνώρισε τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωτῆρος καὶ παρατήρησεν εὐφυῶς, ὅτι τὴν νίκην του κατὰ τοῦ Μαξεντίου ἐκέρδισαν οἱ χριστιανοί, οἱ ὅποιοι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀπετέλουν τὸν στρατὸν του, ἐνῷ ὁ στρατὸς τοῦ Μαξεντίου ἦτο ἐθνικός (εἰδωλόλατραι). Ἀναφέρεται μάλιστα, ὅτι ὁ Μ. Κωνσταντῖνος, ἐνῷ ἐβάδιζε κατὰ τοῦ Μαξεντίου, εἶδεν εἰς τὸν οὐρανὸν φωτεινὸν σταυρὸν μὲ τὰς λέξεις ἐν τούτῳ νίκη καὶ ἔθεσε τὰς λέξεις ταύτας μετὰ τοῦ μονογράμματος Χ εἰς τὴν σημαίαν του, προτρέπων οὕτω τοὺς χριστιανούς νὰ ἀγωνίζωνται ἡρωϊκῶς.

Ἐν ἔτος μετὰ τὴν νίκην του κατὰ τοῦ Μαξεντίου, ὁ Κωνσταντῖνος ἔχων σύμφωνον καὶ τὸν Λικίνιον, ἐξέδωκε (313) διάταγμα ἀνεξιθρησκείας, τὸ γνωστὸν ὡς Διάταγμα τῶν Μεδιολάνων, διὰ τοῦ ὁποίου οἱ χριστιανοὶ καὶ εἰδωλόλατραι ἦσαν ἐλεύθεροὶ νὰ λατρεύουν



2. Ἡ Ἀγία Ἑλένη ἀνευρίσκουσα τὸν Τίμιον Σταυρὸν
(Μικρογραφία 9ου αἰῶνος, ἐν τῇ Ἑθνικῇ Βιβλιοθήκῃ Παρισιῶν)

τὸν θεὸν τῆς ἐκλογῆς των. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀπεκατεστάθη πλήρης ἐλευθερία καὶ ἰσότης πασῶν τῶν θρησκειῶν. Νόμισμα τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, κοπὲν τὸ 315, ἐκ παραλλήλου μὲ τὸν ἐθνικὸν θεὸν Ἡλίον, φέρει καὶ τὸν χριστιανικὸν σταυρόν. Βραδύτερον ὁ Μ. Κωνσταντῖνος, γενόμενος μονοκράτωρ, χωρὶς νὰ καταδιώξῃ τοὺς εἰδωλολάτραις, ἡννόησεν ἀκόμη περισσότερον τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του ἐβαπτίσθη (337). Ἐν τούτοις διετήρησε πάντοτε τὸν τίτλον τοῦ μεγάλου ποντίφικος.

Δὲν ἠκολούθησεν ὁ Μ. Κωνσταντῖνος μόνον εἰς τὴν θρησκείαν τὴν ὀρθὴν ὁδόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τὴν ἄμυναν τοῦ κράτους, ἐπέδειξεν ἔξοχον δραστηριότητα. Ἡὔξησε τὸν ἀριθμὸν τῶν ὑπαλλήλων, διαιρέσας τὰς ὑπηρεσίας εἰς τέσσαρας μεγάλους κλάδους. Πάντων δὲ τούτων εἶχεν ὁ αὐτοκράτωρ τὴν ἄμεσον ἐπίβλεψιν, ὥστε ὅλαι αἱ ἐξουσίαι συνεκεντρώθησαν εἰς χεῖρας αὐτοῦ. Ἐπὶ Κωνσταντίνου τὸ πολίτευμα ἔγινεν ἀ π ὅ λ υ τ ο ς μ ο ν α ρ χ ί α· σύγκλητος, ὕπατοι καὶ λοιπὰ ἀξιώματα παρεμερίσθησαν. Ὁ Κωνσταντῖνος ἔθεσε τέρμα εἰς τὴν μέχρι τοῦδε εἰς ἐθνικοὺς Ναοὺς λατρείαν τοῦ αὐτοκράτορος (ἀγάλματα, θυσίας), διετήρησεν ὅμως καὶ ἐπέτεινε τὸν ἱερατικὸν χαρακτῆρα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος καὶ οἱ ὑπῆκοι ὤφειλον νὰ τὸν προσκυνοῦν. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐθεώρει ἑαυτὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ἔδιδεν εἰς ἐκάστην του πρᾶξιν ἱερὸν χαρακτῆρα καὶ ἐπενέβαιναν εἰς πάσας τὰς ὑποθέσεις τῆς Ἐκκλησίας, παρακαθήμενος μετὰ τῶν ἐπισκόπων, ὡς ἐὰν ἦτο εἷς ἐξ αὐτῶν.

Διὰ τὴν καλυτέραν διοίκησιν τῶν ἐπαρχιῶν, ἠὔξησεν ὁ Κωνσταντῖνος τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν εἰς 90 (βραδύτερον εἰς 120) καὶ ἀφῆρσεν ἀπὸ τοὺς διοικητὰς τὴν στρατιωτικὴν διοίκησιν. Ὁμοίως ἐμείωσε τὴν βαρεῖαν φορολογίαν. ἔκαμε κοινωφελῆ ἔργα καὶ μὲ τὰ ἐξαίρετα κυβερνητικὰ προσόντα του ἀναδιωργάνωσε τὸ ἀπέραντον κράτος του.

Πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ζωῆς τῶν ὑπηκόων του καὶ διατήρησιν τῆς εἰρήνης, ἠὔξησε τὴν δύναμιν τοῦ στρατοῦ του, ὁ ὁποῖος ἐκινεῖτο συνεχῶς καὶ ἀμέσως ἔφθανεν εἰς κινδυνεῦον σημεῖον τῶν συνόρων. Ἐπὶ Κωνσταντίνου ὁ στρατὸς τῆς αὐτοκρατορίας ἦτο περὶ τὰς 500 χιλιάδας καί, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, μ ι σ θ ο ρ ι κ ὁ ς. Ξένοι, ὡς οἱ Γερμανοί, κατέλαβον σημαντικὴν θέσιν εἰς τὸν στρατὸν καὶ βαθμηδὸν εἰσῆλθον καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῆς αὐτοκρατορίας, μὲ σοβαρὰ ἐπακλόλουθα διὰ τὴν ἱστορίαν αὐτῆς.

Κατὰ μῆκος τῶν συνόρων τοῦ κράτους τοῦ ὁ Κωνσταντῖνος ἐγκατέστησε στρατιώτας μὲ τὰς οἰκογενείας των, δώσας εἰς αὐτοὺς γαίαν πρὸς καλλιέργειαν καὶ ὑποχρεώσας νὰ σπεύδουν εἰς τὸν πρῶτον κίνδυνον. Πρὸς καλυτέραν ἀμυναν τοῦ κράτους, ἐστρατολόγησε τοὺς βαρβάρους τῶν συνόρων καὶ ἐσχημάτισεν εἰδικὰ σώματα, τὰ ὅποια προθύμως παρεῖχον τὴν στρατιωτικὴν των ὑπηρεσίαν ὑπὲρ τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου. Τοὺς βαρβάρους τούτους τῶν συνόρων οἱ Βυζαντινοὶ ὠνόμαζον **συμμάχους**.

Μετὰ βασιλείαν τριάκοντα ἐτῶν ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέθανε (337), ἀφοῦ ὑπεστήριξεν ἰδιαιτέρως τὸν Χριστιανισμόν, ὁ ὅποιος ὀριστικῶς ἐπεκράτησεν. Οἱ ἐθνικοὶ ἱστορικοὶ ἐκτοξεύουν πολλὰς ὕβρεις κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου, ἡ Ἐκκλησία ὅμως τὸν ἀνεκλήρυξεν Ἰσ α π ὶ σ τ ο λ ο ν καὶ κατέταξεν αὐτὸν καὶ τὴν μητέρα του Ἑλένην μεταξὺ τῶν ἁγίων. Ἐπίσης ἡ ἱστορία ὠνόμασε τὸν Κωνσταντῖνον **Μέγαν**, διότι ὄντως ἀνεδείχθη εἰς ἀπὸ τοὺς μεγάλους αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Διὰ τῆς μεταφορᾶς τῆς πρωτεύουσας τοῦ κράτους εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἡ ὁποία εὕρισκετο εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου τῆς Ἀνατολῆς, ὁ Ἑλληνισμὸς ἐνεδυναμώθη καὶ βαθμηδὸν τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας ἔλαβεν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα.

Ναὶ 2. Ἡ κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως

Τίνας λόγους εἶχεν ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος νὰ μεταφέρῃ τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους τοῦ εἰς τὴν Ἀνατολήν; Πρῶτον, ἔτρεφε μικρὰν συμπάθειαν πρὸς τὴν Ρώμην, ἡ ὁποία ἦτο κέντρον τῆς εἰδωλολατρείας καὶ διετῆρει τὴν ἀνάμνησιν τοῦ παλαιοῦ πολιτεύματος. Μετὰ τὴν νίκην, ἰδίως κατὰ τοῦ Λικινίου, ὁ Κωνσταντῖνος ἐσχημάτισε τὴν πεποιθισιν, ὅτι τὸ μέλλον ἀνῆκεν εἰς τοὺς χριστιανούς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ περισσότεροι εὕρισκοντο εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ὁμοίως ἀντελήφθη ὁ Κωνσταντῖνος, ὅτι ἡ παλαιὰ Ρώμη ἦτο πολὺ μακρὰν καὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποκρούωνται εὐκόλως οἱ ἐχθροὶ τοῦ κράτους, Γότθοι καὶ Πέρσαι, οἱ ὅποιοι ἠπειλοῦν τὰς πλησίον τοῦ Δουναβέως καὶ ἐν τῇ Ἀσίᾳ ἐπαρχίας.

Εἵλκυσεν ἐπίσης τὴν προσοχὴν τοῦ Κωνσταντίνου ἡ ἐξαίρετος γεωγραφικὴ θέσις τῆς νέας πόλεως, ὅπου πρὸ χιλίων ἐτῶν οἱ Μεγαρεῖς ὑπὸ τὸν Βύζαντα εἶχον κτίσει ἀποικίαν, ὀνομασθεῖσαν ἐκ τοῦ οἰκιστοῦ Βυζάντιον. Ἡ Κωνσταντινούπολις, εὕρισκομένη εἰς τὸ ἀκρότατον ση-

μεῖον τῆς Εὐρώπης καὶ ἀπέναντι τῆς Ἀσίας, κατέστη ἀπὸ πάσης ἐπόψεως τὸ φυσικὸν κέντρον τῆς Αὐτοκρατορίας, ἀνταπεκρίνετο δὲ πλήρως πρὸς τὰς νέας ἀνάγκας αὐτῆς.

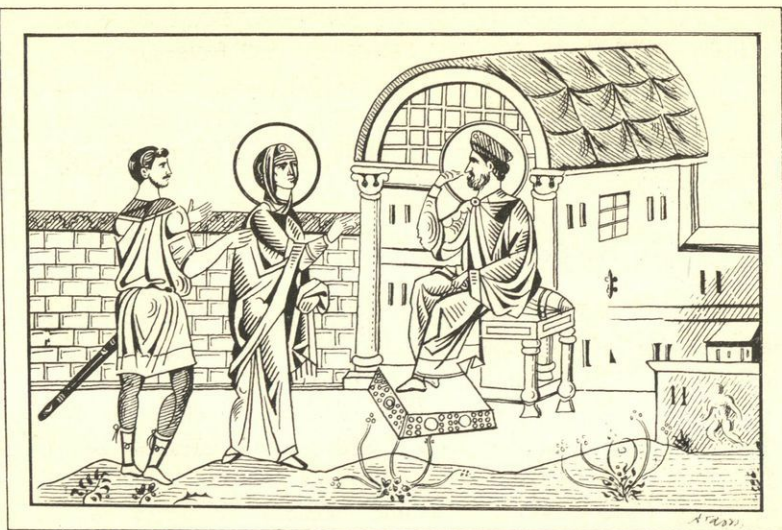
Αἱ ἐργασίαι τῆς ἀνοικοδομήσεως ἤρχισαν τὸ 326, συμφώνως πρὸς τὸ πολεοδομικὸν σχέδιον τῆς ἐποχῆς, μετ' ἀνάκτορα, ἀγοράς, ἱππόδρομον, στοάς, ἐκκλησίας, λουτρά, ὑδραγωγεῖα κ.ἄ. Πρὸς διακόσμησιν δὲ τῆς νέας πρωτεύουσας μετέφερεν ὁ Κωνσταντῖνος ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας καὶ ἰδίως ἀπὸ τὴν Ρώμην ὠραῖα ἔργα τέχνης.

Τὴν 11 Μαΐου τοῦ ἔτους 330 ἐτελέσθησαν ἐπισημῶς τὰ ἐγκαίνια τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὁποία ὠνομάσθη, ὅπως ὑπῆρχεν ἀρχαία ἑλληνικὴ συνήθεια, ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἱδρυτοῦ. Ὁ Κωνσταντῖνος περιέβαλε τὴν πόλιν μετ' ἰσχυρὸν τεῖχος, ὅπως καὶ οἱ μετ' αὐτὸν αὐτοκράτορες. Διὰ τοῦτο κατῴρθωσεν ἡ Κωνσταντινούπολις νὰ διαγραφῇ μακράϊωνα ἱστορίαν καὶ νὰ ἀντισταθῇ νικηφόρως ἐπὶ 11 αἰῶνας κατὰ ποικίλων ἐπιδρομῶν. Α

3. Ὁ Κωνσταντῖος (337 — 361) καὶ Ἰουλιανὸς (361 — 363)

Ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του, ὁ Μ. Κωνσταντῖνος διένειμε τὸ κράτος του εἰς τοὺς τρεῖς υἱοὺς του καὶ δύο ἀνεψιούς του, οἱ ὅποιοι ὅμως ἤλθον εἰς σύγκρουσιν. Ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Κωνσταντῖος, ἐξοντώσας πάντα τὰ μέλη τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας, ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ. Δύο μόνον ἐξάδελφοί του διεσώθησαν, ὁ Γάλλος καὶ ὁ Ἰουλιανός, τοὺς ὁποίους περιορίσας ὁ Κωνσταντῖος εἰς μονήν, αὐστηρῶς ἐπέβλεπεν.

Ὁ Κωνσταντῖος εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἔγινε πρόξενος θρησκευτικῶν ταραχῶν, διότι ὑπεστήριξε τοὺς Ἀρειανούς, εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ὅμως εἶχεν ἐπιτυχίας, διότι ἐνίκησε τοὺς Σαρμάτας εἰς τὸν Δούναβιν καὶ τοὺς Πέρσας εἰς τὴν Μεσοποταμίαν. Εἰς τὴν Δύσιν κατὰ τῶν Ἀλαμανῶν ἀπέστειλε τὸν ἐξάδελφόν του Ἰουλιανόν, ὁ ὅποιος τοὺς ἐνίκησε καὶ τοὺς ἀπώθησεν, ἐπιδείξας μεγάλα στρατιωτικὰ προσόντα. Ὁ φιλόποπτος Κωνσταντῖος προσεπάθησεν νὰ ὀλιγοστεύσῃ τὸν στρατὸν τοῦ Ἰουλιανοῦ, φοβούμενος τὴν δύναμίν του, ἀλλ' ἦτο πλέον ἀργά· ὁ στρατὸς ἀνεκήρυξεν αὐτοκράτορα τὸν Ἰουλιανόν. Ὁ Κωνσταντῖος ἔσπευσεν ἐναντίον τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἀλλ' ἀπεφεύχθη ὁ νέος ἐμφύλιος πόλεμος, διότι καθ' ὁδὸν ἀπέθανε καὶ μόνος κύριος τοῦ κράτους ἔμεινεν ὁ Ἰουλιανός (361). ▽



3. Ἰουλιανὸς ὁ Παραβάτης

(Μικρογραφία 10ου αἰῶνος, ἐν τῇ Βατικανῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Ρώμης)

Ὁ νέος αὐτοκράτωρ εἶχε σπουδάσει εἰς τὰς Ἀθήνας ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, πρὸς τὴν ὁποίαν ἡσθάνετο βαθὺν θαυμασμὸν καὶ ἀγάπην. Εὐθύς ὥς ἐγένεν αὐτοκράτωρ, προσεπάθησε νὰ ἐπαναφέρῃ ὡς ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ κράτους τὴν εἰδωλολατρείαν, ἀνοίξας τοὺς ἀρχαίους ναοὺς καὶ διώξας τοὺς χριστιανούς. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐνόμισεν ὁ Ἰουλιανός, ὅτι θὰ ἐπανήρχιζεν ἡ καλλιέργεια τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν Καλῶν Τεχνῶν, ἡ ὠραιότης τῶν ὁποίων τὸν εἶχεν καταγοητεύσει.

Ἡ ἀγάπη τοῦ πρὸς τὴν ἀρχαίαν σοφίαν τὸν ἡμπόδισε νὰ διακρίνῃ τὴν πραγματικότητα καὶ νὰ ἀντιληφθῇ, ὅτι ἡ ἀρχαία θρησκεία μὲ τοὺς Ὀλυμπίους θεοὺς εἶχεν ἀποθάνει διὰ παντός. Ὁ Ἰουλιανός, διὰ τῆς προσπάθειάς τοῦ ὅπως ἀνασυστήσῃ τὴν εἰδωλολατρείαν, προσεκάλεσε τὴν ὀργὴν τῶν χριστιανῶν, οἱ ὅποιοι τὸν ὠνόμασαν ἀποστάτην καὶ παραβάτην.

Εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν καὶ οἰκονομικὴν ἀνασυγκρότησιν τῆς χώρας ὁ Ἰουλιανός ἀνεδείχθη ἐξαιρετος αὐτοκράτωρ, ἐπέφερε σημαντικὰς οἰκονομίας καὶ περιώρισε τὰς δαπάνας. Ἀνέλαβεν ἐπίσης

και πόλεμον κατά τῶν Περσῶν, εἰς τὸν ὁποῖον ἐπληγώθη βαρέως και ἀπέθανε (363). Λέγεται ὅτι, ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου, λαβὼν αἷμα ἐκ τοῦ τραύματος, ἀνέκραξε στρέψας τὰ βλέμματά του πρὸς τὸν οὐρανόν : « Νενίκηκάς με, Ναζωραΐε ». Οὐδεὶς μετ' αὐτὸν αὐτοκράτωρ ἐπεχείρησε νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἀρχαίαν ἐθνικὴν θρησκείαν, ὀριστικῶς δὲ ἐπεκράτησεν ὁ Χριστιανισμός.

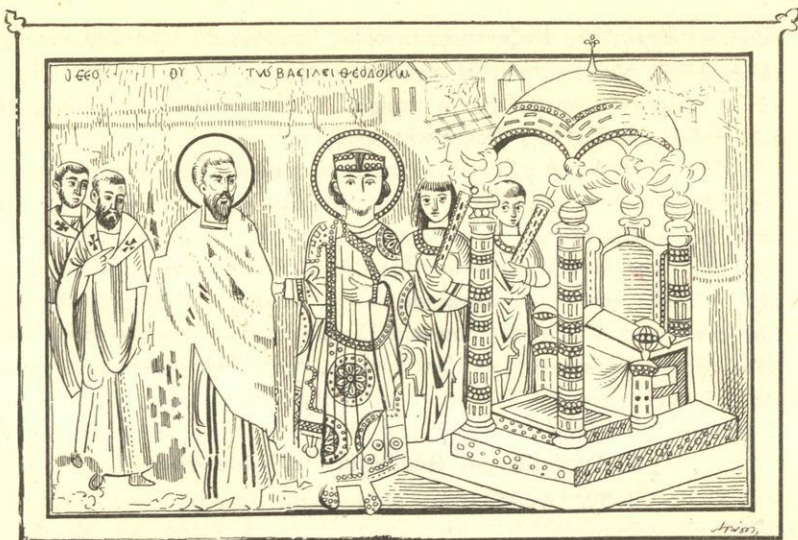
4. Θεοδοσίος ὁ Μέγας (379 — 395)

Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰουλιανοῦ μέχρι τῆς ἀναρρήσεως εἰς τὸν θρόνον τοῦ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου (379) ἐβασίλευσαν κατὰ σειράν ὁ Ἰοβιανός, ὁ Βαλεντινιανός και ὁ Γρατιανός.

Ἐπὶ Βαλεντινιανοῦ ἡ αὐτοκρατορία διηρέθη, διότι τὴν διοίκησιν τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος εἶχεν ὁ ἀδελφός τοῦ αὐτοκράτορος Βάλης (364 — 378). Τὸν Βαλεντινιανὸν θανόντα διεδέχθη ὁ υἱός του Γ ρ α τ ι α ν ὁ ς (375 — 383), ὁ ὁποῖος διώρισεν αὐγουστον τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους τὸν στρατηγὸν Θε ο δ ὁ σ ι ο ν. Ὁ θρίαμβος τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐξησφαλίσθη ὀριστικῶς ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοδοσίου, διότι οὗτος ἔλαβε μέτρα κατὰ τῆς εἰδωλολατρείας, ἔκλεισε τοὺς ἀρχαίους ναοὺς και ἐξέδωκεν αὐστηρὰ διατάγματα κατὰ τῶν αἰρετικῶν. Ὡς τελευταῖον κτύπημα κατὰ τῆς ἀρχαίας θρησκείας δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ κατάργησις τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων (394).

Μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Γρατιανοῦ εἰς τὸ Λούγδουνον (Λυῶν) ὁ Θεοδοσίος ἐπενέβη εἰς τὴν Δύσιν και ἔλαβεν εἰς χεῖράς του τὴν διακυβέρνησιν ὀλοκλήρου τοῦ Κράτους, ἀνατολικοῦ και δυτικοῦ. Κατὰ τὴν 15ετῇ βασιλείαν του ὁ Θεοδοσίος ἐπέδειξεν ἐξάίρετα πολιτικά και στρατηγικά προσόντα, ἐρρύθμισε τὸ διοικητικὸν σύστημα, κατέπνιξε τὰς ἐναντίον του ἐπαναστάσεις και ἐχειρίσθη ἐπιδεξίως τὰ μεγάλα ζητήματα τῆς χώρας. Ἰδιαίτερώς ἐφρόντισε διὰ τὴν ἀμυναν τῶν συνόρων τοῦ κράτους, διοργανώσας πρὸς τοῦτο ἰσχυρὸν στρατόν. Ὅθεν δικαίως ὠνομάσθη Θεοδοσίος ὁ Μέγας και κατατάσσεται ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν εἰς ἴσην μοῖραν μὲ τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Μέγαν, διότι ἀμφοτέρωι εἶναι ἱδρυταὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους και θεμελιωταὶ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας.

Κατακρίνεται μόνον τὸ βίαιον και ὀρμητικὸν τοῦ χαρακτήρος τοῦ Θεοδοσίου, ὁ ὁποῖος, ἐκδικούμενος τὸν φόνον ὀλίγων μισθοφόρων ἀξιω-



4. Θεοδόσιος ὁ Μέγας μετὰ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ
(Μικρογραφία 9ου αἰῶνος, ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ Παρισίας)

ματικῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ, διέταξεν ἀθρόαν σφαγὴν τῶν Θεσσαλονικέων εἰς τὸν Ἱππόδρομον. Ἄνω τῶν 7.000 ἄνθρωποι ἐφονεύθησαν. Ὅταν ὁμῶς εὐρισκόμενος εἰς Μεδιόλανα (Μιλᾶνον) προσῆλθεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὁ Θεοδόσιος διὰ νὰ κοινωνήσῃ, ὁ ἐπίσκοπος Μεδιολάνων Ἀμβρόσιος τοῦ ἀπηγόρευσε τὴν θείαν κοινωνίαν καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ὑπεχρεώθη νὰ μετανοήσῃ δημοσίᾳ.

Ὁ Θεοδόσιος ἀπέθανε τὸ 395 εἰς τὸ Μιλᾶνον, ἀφοῦ εἶχε διανείμει τὸ κράτος του εἰς τοὺς δύο υἱούς του, Ἀρκάδιον καὶ Ὀνώριον, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος ἔλαβε τὴν Ἀνατολήν (Ρουμανίαν, Μακεδονίαν, Ἀσίαν, Πόντον, Αἴγυπτον) καὶ ὁ Ὀνώριος τὴν Δύσιν (Ἰταλίαν, Ἀφρικὴν, Γαλλίαν, Ἰσπανίαν καὶ Ἀγγλίαν).

Ἡ διαίρεσις αὕτῃ ἦτο ἡ τελευταία. Εἰς τὸ ἐξῆς δὲν ἐνώνεται τὸ Ἀνατολικὸν καὶ Δυτικὸν κράτος. Τὸ Δυτικὸν δέχεται ἐπιδρομὰς βαρβάρων, εἰς τοὺς ὁποίους τελικῶς ὑποκύπτει, ἐνῶ τὸ Ἀνατολικὸν διατηρεῖται ἐπὶ 1000 ἔτη καὶ παίζει σπουδαιότατον ρόλον εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν, ἐκχριστιανίζεται καὶ ἐξελληνίζεται καὶ ὑπὸ τὴν νέαν του μορφήν λέγεται Βυζαντινὸν κράτος. Διὰ τοῦτο οἱ περισσότεροι ἱστο-

ρικοί ως ἀρχὴν τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας θεωροῦν τὸ ἔτος 395 καὶ ὄχι τὸ ἔτος τῆς κτίσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (330). Μὲ τὸ ἔτος αὐτὸ τελειώνει ἡ προβυζαντινὴ περίοδος, ἡ ὁποία εἶναι κατ' οὐσίαν ἡ τελευταία περίοδος τῆς Ρωμαϊκῆς ἱστορίας.

Ἐν συνόψει ὁ 4ος μ.Χ. αἰὼν ἀποτελεῖ σταθμὸν διὰ τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν, διότι ἐνίκησε τελικῶς ὁ Χριστιανισμός, καθ' ὅσον μὲ τὴν μεγάλην μορφήν τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἀφέθη ἐλεύθερος νὰ διδάξῃ καὶ ἐφαρμόσῃ τὴν διδασκαλίαν του. Μὲ τὴν ἄλλην ἐξ Ἰσου μεγάλην μορφήν τοῦ Μ. Θεοδοσίου ἐθριάμβευsen ὀριστικῶς καὶ διεμορφώθη διὰ τῶν συνόδων καὶ ἐνισχύθη οἰκονομικῶς διὰ τὸ φιλόανθρωπον ἔργον του. Ἡ νίκη τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι τὸ μεγαλύτερον κοσμοϊστορικὸν γεγονός τοῦ 4ου αἰῶνος.

5. Οἱ διάδοχοι Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου.

Τὸ Ἀνατολικὸν Ρωμαϊκὸν Κράτος.

667

Οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοδοσίου ἐφάνησαν ἐντελῶς ἀνίκανοι ὅπως κυβερνήσουν τὸ κράτος. Ὁ Ἀρκαδίος (395 — 408) ἦτο 18 ἐτῶν, ὅταν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον καὶ ἐπετροπεύετο ἀπὸ τὸν Εὐτρόπιον, ἄνθρωπον διεφθαρμένον, ὅστις διὰ μηχανορραφιῶν ἐπέτυχεν νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὰ ἀνώτατα τιμητικὰ ἀξιώματα τοῦ Βυζαντίου. Κατὰ τὸν ἱστορικὸν Ζώσιμον ὁ Εὐτρόπιος διηύθυνε τὸν Ἀρκαδίον, ὡς πρόβατον : « Ἐκυρίευν Ἀρκαδίου καθάπερ βοσκήματος ». Ὅπως διατηρήσῃ δὲ τὴν ἐπιρροήν του ὁ Εὐτρόπιος, ἔδωκεν εἰς τὸν Ἀρκαδίον σύζυγον τὴν Εὐδοξίαν, κόρην Γερμανοῦ στρατηγοῦ. Τὰ πολλὰ λάθη, αἱ παρανομίαι καὶ οἱ ἐκβιασμοὶ κατέστησαν τὸν Εὐτρόπιον τόσον μισητόν, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ αὐτοκράτειρα Εὐδοξία ἐθεώρησε φρόνιμον νὰ μὴν τὸν εὖνοῃ. Βραδύτερον ὁ μὲν Εὐτρόπιος κατεδικάσθη εἰς θάνατον ἐπὶ προδοσίᾳ, ἡ δὲ μεγάλη περιουσία του ἐδημεύθη.

Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἐδοκιμάσθη ἀπὸ ἐπιδρομὰς Γόθων καὶ Οὐννων. Εὐτυχῶς ὅμως κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Ἀρκαδίου ἱκανώτατος πολιτικός, ὁ Ἀνθέμιος, ἀνέλαβεν εἰς χεῖράς του τὴν διακυβέρνησιν τοῦ κράτους καὶ ἀντεπεξῆλθεν μετὰ δεξιότητος κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν.

Τὸν Ἀρκαδίον διεδέχθη ὁ ἑπταετής υἱός του Θεοδόσιος Β' ὁ Μικρὸς (408 — 450), ὅστις ἐπετροπεύετο ὑπὸ τοῦ Ἀνθемίου

22

(μέχρι τὸ 414), ἀναλαβόντος τὴν κατασκευὴν νέου μεγάλου τείχους-
ικανοῦ νὰ συμπεριλάβῃ τὸν αὐξηθέντα πληθυσμὸν τῆς Κωνσταντινου-
πόλεως.

Ὁ Ἀνθέμιος διηύθυνε τὰ πράγματα μὲ πολλὴν σύνεσιν καὶ δεξιό-
τητα. Δι' αὐτὸ εἶχε μεγάλας ἐπιτυχίας καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἐξω-
τερικόν. Κατέστησεν ὁ Ἀνθέμιος ἀγαθὰς καὶ φιλικὰς τὰς σχέσεις μὲ
τὴν Δύσιν καὶ μὲ τὴν Περσίαν, ἐνίκησε τοὺς βορείως τοῦ Δουνάβεως
Οὐννοὺς καὶ ἐγκατέστησε περιπολίαις πλοίων εἰς τὸν Δούναβιν διὰ νὰ
ἐμποδίσῃ τὰς διαβάσεις Οὐννων καὶ Γερμανῶν νοτίως τοῦ Δουνάβεως.
Ἐὰν αὐτὸ τὸ ὥραϊον μέτρον τοῦ Ἀνθεμίου ἐτηρεῖτο καὶ εἰς τὸ μέλλον,
θὰ ἀπηλλάσσετο ἡ Βαλκανικὴ χερσόνησος καὶ ἰδιαιτέρως ἡ Ἑλλάς ἀπὸ
τὰς ἐπιδρομὰς καὶ καταστροφὰς τῶν διαφόρων λαῶν. Ὅλα αὐτὰ δει-
κνύουν τὴν ὀξυδέρκειαν τοῦ Ἀνθεμίου, ὅστις ἐπὶ δέκα ἔτη κατῴρθωσε
νὰ διοικήσῃ λαμπρῶς.

Τὸ 414, ἐν συνεννοήσει μὲ τὴν σύγκλητον, ἀνεκηρύχθη αὐγούστα
ἡ ἀδελφὴ τοῦ αὐτοκράτορος Π ο υ λ χ ε ρ ί α, προικισμένη μὲ πολι-
τικὸν νοῦν. Διὰ τοῦτο ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κρά-
τους. Ἡ Πουλχερία ἦτο λίαν φιλόδοξος γυνή, στρέψασα τὴν προσοχὴν
τοῦ ἀδελφοῦ της εἰς τὰ θρησκευτικὰ, τὴν ἱππασίαν καὶ τὴν ζωγραφικὴν,
διὰ νὰ μὴ λάβῃ ποτὲ ἐνδιαφέρον διὰ τὰ δημόσια πράγματα. Ἡ Πουλ-
χερία ἐφρόντισε νὰ δώσῃ σύζυγον εἰς τὸν ἀδελφόν της τὴν κόρην τοῦ
φιλοσόφου Λεοντίου, τὴν Ἀ θ η ν α ῖ δ α, πολὺ μορφωμένην, ἡ ὁποία
ἔγινε χριστιανή, εὐσεβεστάτη μάλιστα, καὶ μετωνομάσθη Εὐ δ ο κ ί α.

Ἡ Εὐδοκία ἤσκησε μεγάλην ἐπίδρασιν, λόγῳ τῆς μορφώσεως καὶ
τῆς εὐφυΐας της, καὶ κατέστη ἐξαιρετικὴ προσωπικότης, διότι συνετέ-
λεσε νὰ ἰδρυθῇ μεγάλη σχολὴ ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὸ Πανδιδασκῆ-
ριον (425), ὅπου, πλὴν τῶν νομικῶν, ἐδιδάσκοντο ἡ ρητορικὴ, ἡ φιλο-
σοφία, ἡ λατινικὴ καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, καὶ ἐπρωτοστάτησεν εἰς
τὴν ἐκλογὴν ἱκανῶν διδασκάλων. Ἐκαυχᾶτο ἡ Εὐδοκία διὰ τὴν ἑλληνι-
κὴν της καταγωγὴν καὶ συνέγραψεν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν, ἡνόνησε
δὲ πᾶσαν πνευματικὴν κίνησιν πρὸς ἐπικράτησιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.

Περὶ τὸ τέλος τοῦ βίου της ἡ Εὐδοκία ἀφωσιώθη εἰς ἔργα φιλαν-
θρωπίας, τόσον εἰς τὴν Κωνσταντινουπόλιν, ὅσον καὶ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα,
τὰ ὁποῖα δις ἐπεσκέφθη. Διένειμε βοηθήματα εἰς πτωχοὺς καὶ φυλακι-
σμένους, ἡλευθέρωσε πολλοὺς αἰχμαλώτους καὶ ἔδωκε πολλὰ χρήματα
εἰς ἐκκλησίας καὶ μονὰς. Ἐπειδὴ ὅμως ἐπῆλθε δυσἀρέσκεια μεταξὺ

Πουλχερίας, Εὐδοκίας καὶ Θεοδοσίου, ἡ εὐσεβὴς Εὐδοκία κατέφυγεν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, ὅπου καὶ ἀπέθανεν. Εἶναι εὐτύχημα, ὅτι κατὰ τὴν μακρὰν βασιλείαν τοῦ ἀνισχύρου Θεοδοσίου Β' δὲν συνέβησαν σημαντικὰ ἐξωτερικὰ γεγονότα, ὅπως ἀντιθέτως εἰς τὸ δυτικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ὑφίστατο μεγάλας καταστροφὰς ἀπὸ τὰς εἰσβολὰς τῶν Γερμανῶν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδοσίου, ἡ Πουλχερία ἐνυμφεύθη τὸν Μαρκιανόν, ἔμπειρον εἰς τὰ πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ, ὅστις ἀνηγoreύθη αὐτοκράτωρ καὶ πιθανῶς εἶναι ὁ πρῶτος τῶν αὐτοκρατόρων, ὅστις ἔλαβε τὸ στέμμα ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ πατριάρχου. Τοῦτο ἐπέδιωξεν ὁ Μαρκιανός, διὰ νὰ ἐνθαρρύνῃ τὴν συνεργασίαν τοῦ κράτους μετὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ εὐλογία τῆς ὁποίας συνετέλεσεν ὥστε νὰ καταστή τὸ πρόσωπον τοῦ αὐτοκράτορος ἱερόν. Εἰς τὸ ἐξῆς δὲ ἐπεκράτησε τὸ ἔθιμον τοῦτο, ὅπερ ἔδωκεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μεγάλην δύναμιν. Πολὺ βραδύτερον (9ος αἰὼν) εἰσῆχθη καὶ ἡ χρῆσις, ἡ ὁποία, τρόπον τινά, ἀπῆλειφε προηγουμένας ἁμαρτίας τοῦ αὐτοκράτορος.

Ὁ Μαρκιανός (450 — 457), βοηθούμενος καὶ ἀπὸ τὴν Πουλχερίαν, ἐκυβέρνησε μὲ σύνεσιν καὶ σθένος, ἀρίστην ἀπόδειξιν τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ ἡ ἔναντι τῶν Οὐννων στάσις του, περὶ ἧς θὰ γίνῃ λόγος εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον. Τὸ 453 ἀπέθανεν ἡ Πουλχερία, ἀφοῦ διέθεσε τὴν περιουσίαν της ὑπὲρ ἐκκλησιῶν καὶ φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων. Κτίσμα τῆς Πουλχερίας ὑπῆρξεν ὁ περίφημος ναὸς τῶν Βλαχερνῶν.

Ὁ Μαρκιανός, μετὰ τὸν θάνατον τῆς Πουλχερίας, ἐβασίλευσεν ἐπὶ τρία ἔτη καὶ ἠκολούθησε τὴν φιλανθρωπικὴν δρᾶσιν ἐκείνης. Δι' αὐτὸ ἡ Ἐκκλησία ὠνόμασεν ἀμφοτέρους ἁγίους καὶ τοὺς τιμᾷ τὴν 17 Φεβρουαρίου. Ὁ Μαρκιανός ὅμως δὲν ἐπρόσεξε τὸ ζήτημα τῆς διαδοχῆς καὶ ἀφῆκε τὸν θρόνον ἄνευ διαδόχου, ἐπωφεληθεὶς δὲ τῆς εὐκαιρίας ὁ πανίσχυρος στρατηγὸς τῆς Ἀνατολῆς Ἀσπαρ, γερμανικῆς καταγωγῆς, ἐπέβαλεν αὐτοκράτορα τὸν ἀξιωματικὸν Λέοντα, Θρακίαν, διότι ἐνόμιζεν ὅτι θὰ τὸν εἶχε πειθήνιον ὄργανόν του. Μὲ τὸν θάνατον τοῦ Μαρκιανοῦ ἐξέλιπεν ὁ οἶκος τοῦ Θεοδοσίου.



ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 2ον

Η ΜΕΓΑΛΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΙΣ ΤΩΝ ΛΑΩΝ

• 6. Οὐννοι

Κ

ΑΤΑ τὸν 4ον καὶ 5ον αἰῶνα βάρβαροι λαοὶ εἰσέδουν εἰρηνικῶς ἢ ἑκαμμον ἐπιδρομὰς εἰς τὰς χώρας τῆς αὐτοκρατορίας καὶ προσκάλουν ἀναστάτωσιν.

Οἱ Γερμανοὶ (Βησιγόθοι) ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως ἤρχισαν βραδέως καὶ ἀθορύβως νὰ εἰσέρχωνται ἐντὸς τῆς αὐτοκρατορίας κατὰ μικρὰς ἢ πολυαριθμούς ομάδας, διότι ἐγνώριζον, ὅτι εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν ὑπῆρχεν ἀσφάλεια, τάξις καὶ εὐημερία, ἡ δὲ αὐτοκρατορικὴ κυβέρνησις εὐχαρίστως παρεχώρει γαίαν εἰς αὐτοὺς πρὸς καλλιέργειαν. Αἱ κυριώτεραι αἰτίαι τῆς μετακινήσεως τῶν Γερμανικῶν λαῶν ἦσαν ἡ αὐξήσις τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῶν, ἡ ἔλλειψις ἐπαρκoῦς ἐδάφους πρὸς καλλιέργειαν καὶ ἡ πίεσις τὴν ὁποίαν ἤσκουν ἐπ' αὐτῶν οἱ Οὐννοι μετὰ τῶν συμμάχων των Ὀστρογόθων.

Βαθμηδὸν ὁμοῦς ὁ ἀριθμὸς τῶν μετακινουμένων βαρβάρων ηὐξήθη εἰς τὸ Ἀνατολικὸν κράτος τόσον, ὥστε ἤρχισε νὰ προκαλῇ φόβους. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ δυτικὸν Ρωμαϊκὸν κράτος ἡ μεγάλη εἰσβολὴ τῶν Γερμανῶν (Ὀστρογόθων) κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα ἐπέφερε τὴν ὀριστικὴν διάλυσιν αὐτοῦ, ἔνεκα τῆς ὁποίας ἐπῆλθεν ἀναστάτωσις καὶ προσωρινὴ ἐκβαρβάρωσις τῆς Δύσεως.

Παραλλήλως πρὸς τοὺς Γερμανούς, εἰσβάλλουν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ Ἀσιᾶται, πρῶτοι οἱ Οὐννοι, οἱ ὅποιοι ἀνακόπτουν τὴν διείσδυσιν τῶν Γερμανῶν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἰδρύουν κράτη εἰς τὴν Εὐρώπην (Βουλγαρίαν καὶ Οὐγγαρίαν) καὶ ἐπιφέρουν μεγάλας καταστροφάς. Ἡ ἐξάπλωσις λοιπὸν τῶν Γερμανῶν καὶ ἡ εἰσβολὴ τῶν Ἀσιατῶν εἰς τὴν Εὐρώπην ἐνέχουν ἰδιαιτέραν σημασίαν. Τὴν περίοδον αὐτὴν ἐνομάζομεν εἰς τὴν ἱστορίαν Μεγάλην Μετάνάστευσιν τῶν λαῶν.

Οἱ Οὐννοι, συγγενεῖς τῶν Τούρκων, ἀφήσαντες τὰς στέππας τῆς Ἀσίας, ἐπροχώρησαν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν νότιον Ρωσίαν, ἐλθόντες εἰς ἐπαφὴν μὲ τοὺς Γερμανούς. Οἱ Οὐννοι κατέστησαν φοβεροί, διότι εἶχον ἀρτίαν στρατιωτικὴν ὀργάνωσιν καὶ ἱκανοὺς ἀρχηγούς, οἱ ὅποιοι διέπρεπον εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν. Οὗτοι κατὰ τὴν πορείαν των πρὸς δυσμὰς ὑπέταξαν καὶ παρέσυραν πολλοὺς Γερμανούς, μετὰ τῶν ὁποίων μάλιστα ἦλθον εἰς ἐπιμεϊξίαν καὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἔμαθον τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν. Οἱ Οὐννοι, μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν γερμανικῶν λαῶν τῆς σημερινῆς νοτίου Ρωσίας, ἐπεξέτειναν τὸ κράτος των μέχρι τοῦ Καυκάσου, τοῦ Δουνάβεως καὶ τῆς Οὐγγαρίας. Ἐπικίνδυνοι ὅμως εἰς τὴν Ἀνατολικὴν αὐτοκρατορίαν γίνονται μετὰ τὸ 430 καὶ διὰ τὰ ἀποφεύγη αὕτη τὰς ἐπιδρομὰς, ἐπλήρωνεν εἰς τοὺς Οὐννοὺς κατ' ἔτος πολλὰ χρήματα.

Ὁ σημαντικώτερος ἡγεμὼν τῶν Οὐννων ἦτο ὁ Ἀττίλας (435 — 453), ὅστις ἠνάγκασε τὴν κυβέρνησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως νὰ διπλασιάσῃ τὴν ἐτήσιαν πληρωμὴν. Παρὰ τὴν συμφωνίαν ὅμως ἔκαμε φοβεράς ἐπιδρομὰς πρὸς νότον τοῦ Δουνάβεως μέχρι τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ 70 πόλεις μετέβαλεν εἰς ἐρείπια. Μολονότι ἀγράμματος, ὁ Ἀττίλας κατῴρθωσε νὰ κυβερνᾷ πολὺ καλὰ τὸ κράτος του, τὸ ὁποῖον ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ Δὸν ποταμοῦ μέχρι τοῦ Ρήνου. Ἦτο πονηρὸς διπλωμάτης καὶ πολιτικὸς μὲ μεγάλην ὀξυδέρκειαν, τρομερὸς πολεμιστὴς καὶ ὑπερβολικὰ ὠμός, αἱ δὲ ἐπιδρομαὶ του συνωδεύοντο ἀπὸ φρικτὰς καταστροφάς.

Οἱ Οὐννοι, ἄγριοι καὶ πολεμικοί, ἔζων μόνον μὲ τὴν λείαν τοῦ πολέμου καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ κατοικοῦν εἰς πόλεις οὔτε νὰ καλλιεργοῦν τὴν γῆν. Ἐκαμνον λοιπὸν συνεχῶς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Βαλκανικὴν καί, μολονότι ἐλάμβανον χρήματα ἀπὸ τὸ Βυζάντιον, ἐλεηλάτουν ἀγρίως τὰς πόλεις τούτου. Νέαι πάλιν διαπραγματεύσεις ἤρχισαν μεταξύ Ἀττίλα καὶ Βυζαντίου. Ὁ κίνδυνος ἦτο λίαν σοβαρὸς καὶ ἠπειλεῖτο ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν μεγαλυτέρα καταστροφή, ὅποτε (τὸ 450) ὁ αὐτοκράτωρ Μαρξιανὸς μετὰ θάρρους ἠρνήθη νὰ πληρώσῃ φόρον εἰς τὸν Ἀττίλαν, διότι εἶχεν ἐξηκριβωμένας πληροφορίας, ὅτι οἱ Οὐννοι ἤτοιμαζόντο δι' ἐπιδρομὴν εἰς τὴν Δύσιν. Πράγματι τὸ 451 ὁ Ἀττίλας εἰσέβαλεν εἰς τὴν Γαλλίαν μὲ πολυάριθμον στρατὸν φονεύων καὶ καταστρέφων.

Τότε ὁ ἱκανώτατος στρατηγὸς καὶ σύμβουλος τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως Βαλεντινιανοῦ Γ' Ἀέτιος ἦλθε μὲ πολὺν στρατὸν πρὸς συ-

νάντησιν τοῦ Ἀττίλα. Ἡ τρομερὰ σύγκρουσις ἔγινεν εἰς τὰ Καταλαυ-
νικὰ πεδία (Châlons sur Marne), ὅπου 160 χιλιάδες νεκροὶ
ἐκάλυψαν τὸ πεδῖον τῆς μάχης. Αὕτη εἶναι ἡ περίφημος Μάχη τῶν
Ἑθνῶν (451), κατὰ τὴν ὁποίαν ὑπερίσχυσεν ἡ ἰκανότης τοῦ Ἀετίου
καὶ ἡ ἀνδρεία τῶν ρωμαϊκῶν λεγεώνων, ὁ δὲ Ἀττίλας ἤναγκάσθη νὰ
υποχωρήσῃ, διατηρῶν ἀκόμη σημαντικὸν μέρος τοῦ στρατοῦ του.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ Ἀττίλας εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἱταλίαν καὶ κατέ-
λαβε τὴν Ἀκυληΐαν, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι ἔντρομοι κατέφυγον
εἰς τὰ νησίδια τοῦ μυχοῦ τῆς Ἀδριατικῆς, ὅπου ἱδρυσαν τὴν Ἑνε-
τίαν (452). Ὁ Ἀττίλας ἐληλάτησε τὴν βόρειον Ἱταλίαν καὶ ἦτο
ἕτοιμος νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς Ρώμης ἀλλ' ὁ πάπας Λέων ὁ Μέγας
καὶ ἄλλαι προσωπικότητες κατάρθωσαν καὶ μετέπεισαν τὸν Ἀττίλαν
μὲ πολλὰ δῶρα. Μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν ὁ Ἀττίλας (553) καὶ τὸ κράτος
τῶν Οὐννων διελύθη.

Μοχι 7. Γερμανοί

Ἐκτὸς τῶν Οὐννων, ἄλλη μεγάλη ὁμοεθνία εἶναι οἱ Γερμανοί,
γνωστοὶ ἀπὸ τὴν ρωμαϊκὴν ἱστορίαν διὰ τοὺς ἀγῶνάς των ἐναντίον
τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων. Οἱ Γερμανοὶ κατεῖχον ὅλην τὴν Κεντρι-
κὴν Εὐρώπην, Ὀλλανδίαν καὶ Σκανδιναβικὴν χερσόνησον καὶ τὸν 4ον
αἰῶνα ἐξηπλώθησαν μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ ἐκεῖθεν ἔκαμαν
ἐπιδρομὰς εἰς τὸ Αἰγαῖον. Οἱ κυριώτεροι γερμανικοὶ λαοὶ εἶναι οἱ Βη-
σιγόθθιοι, Ὀστρογόθθιοι, Βάνδαλοι, Λομβαρδοί,
Σάξονες καὶ Φράγκοι.

Κατὰ τὴν πρώτην ἐπιδρομὴν τῶν Οὐννων, οἱ Βησιγόθθιοι μετετο-
πίσθησαν καὶ ἐπροχώρησαν δυτικώτερα, διέβησαν τὸν Δούναβιν καὶ
ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Μοισίαν (σημερινὴν Βουλγαρίαν) ὡς
σύμμαχοι τοῦ αὐτοκράτορος, ἀντὶ γῆς καὶ στέγης παρέχοντες τὰς
στρατιωτικὰς τῶν ὑπηρεσίας. Δὲν ἐβράδυναν ὅμως νὰ ἐπαναστατήσουν
καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Βάλης (364 — 378), συγκρουσθεὶς μετ' αὐτῶν
εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἐνίκηθη καὶ ἐκὰθ' ἐντὸς τῆς
σκηνῆς του (378). Ἐχρειάσθη ἐξαιρετικῶς δραστηρίᾳ ἐνέργειᾳ τοῦ
Μ. Θεοδοσίου διὰ νὰ καταδαμασθοῦν οἱ Βησιγόθθιοι, οἱ ὁποῖοι μετὰ τὸν
θάνατόν του (395) ἐπανήρχισαν τὰς ἐπιδρομὰς των.

Ὁ νεαρὸς ἡγεμὼν τῶν Βησιγόθθων, ὁ περιβόητος Ἀλάριχος,

ἐπέπεσε κατὰ τῆς Μακεδονίας καὶ ἐλεηλάτησε τὴν Θράκην καὶ τὴν κεντρικὴν Ἑλλάδα, διότι δὲν εὔρε σοβαρὰν τὴν ἀντίστασιν τοῦ Γερμανοῦ, ὅστις ἀναφέρεται ὡς στρατηγὸς τῆς Ἑλλάδος. Τὰς Ἀθήνας ἐσεβάσθη ὁ Ἀλάρικος, διότι οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ προσέφερον διάφορα δῶρα. Πάντως πολλοὶ ἀρχαῖοι ναοὶ κατεστράφησαν, ὡς ὁ ναὸς τῆς Δήμητρος εἰς τὴν Ἐλευσίνα, κατὰ προτροπὴν τῶν ἀκολουθούντων τὸν Ἀλάρικον φανατικῶν μοναχῶν (Ἀρειανῶν). Ὁ Χριστιανισμὸς εἶχε διαδοθῇ μεταξὺ τῶν Γότθων ἀπὸ τὸν 3ον αἰῶνα, ὁ δὲ ἐκ Μ. Ἀσίας καταγόμενος Οὐλφίλας μετέφρασεν εἰς τὴν γοτθικὴν γλῶσσαν τὴν Ἀγίαν Γραφήν.

Ἀφήσας τὴν Σπερεάν Ἑλλάδα ὁ Ἀλάρικος ἦλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, προχωρήσας μέχρι τῆς Σπάρτης, ἐνθα ἐσκέφθη νὰ ἐγκατασταθῇ. Τὸ Βυζάντιον ἦτο τότε ἀπασχολημένον μὲ τοὺς Οὐννους καὶ δὲν ἔσπευσεν ἐγκαίρως νὰ κτυπήσῃ τὸν Ἀλάρικον. Ἀπὸ τὴν Δύσιν ἀρχιστράτηγος ἦλθεν ὁ Στιλίκων μὲ ἱκανὸν στρατὸν καί, περικυκλώσας τοὺς Γότθους πλησίον τοῦ ὄρους Φολόης παρὰ τὴν Ἀρκαδίαν (396), προσέτιμησε νὰ συνεννοηθῇ μετ' αὐτῶν, δεχθεὶς νὰ ἀπέλθουν ἐκεῖνοι ἐκ τῆς Πελοποννήσου.

Ἐπὶ τινὰ ἔτη ἀκόμη οἱ Γότθοι ἐξηκολοῦθουν νὰ ἐνοχλοῦν τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν μὲ ἐπαναστάσεις καὶ ἐγίναν τόσοι δυνατοί, ὥστε ἀνέτρεπον καὶ ὑπουργοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ἀλαζονεία τοῦ Ἀλάρικου ὥθησεν αὐτὸν περισσότερον πρὸς τὴν Δύσιν. Εἰσβαλὼν ἐπανειλημμένως εἰς τὴν Ἰταλίαν, τελικῶς ἐνίκηθη ὑπὸ τοῦ Στιλίκωνος (402).

Ἀργότερον, δολοφονηθέντος τοῦ Στιλίκωνος, ὁ Ἀλάρικος συνέχισε τὰς ἐπιδρομὰς του μέχρι τῆς Ρώμης (410), τὴν ὁποίαν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐλεηλάτησαν φοβερὰ οἱ στρατιῶταί του. Μετ' ὀλίγον ὅμως ἀπέθανεν ὁ Ἀλάρικος καὶ ὁ διάδοχός του Ἀτάουλος ἀπῆλθεν ἐκ τῆς Ἰταλίας εἰς τὴν νότιον Γαλλίαν, ὅπου ἱδρυσεν τὸ νέον βησιγοτθικὸν κράτος μὲ πρωτεύουσαν τὴν Τουλούζην. Τοῦτο βραδύτερον ἐπεξετάθη εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ οὕτως ὁ ἐκ τῶν Βησιγότθων κίνδυνος, ὁ ἐπὶ μακρὸν ἀπειλῆσας τὴν Ἀνατολικὴν αὐτοκρατορίαν, ἀπεσοβήθη.

Ὅμοιως ἄλλοι Γερμανοί, οἱ Βάνδαλοι, τολμηρότεροι ὄλων, διέβησαν τὸν Ρῆνον καὶ ἐκεῖθεν ἦλθον εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἐγκατασταθέντες εἰς τὰ νότια αὐτῆς. Οἱ Βάνδαλοι μὲ τὸν ἱκανώτατον ἀρχηγόν των Γίζεριον (429 — 476) διὰ τοῦ στενοῦ τοῦ Γιβραλτάρ ἦλθον εἰς

τὴν Ἀφρικὴν, τὴν ὁποίαν κατέλαβον κατόπιν μακρῶν ἀγώνων. Ὁ Γιζέριχος κατέστησε πρωτεύουσάν του τὴν Κ α ρ χ η δ ὀ ν α, ἐδημιούργησε στόλον καὶ ἐπεξέτεινε τὰς πειρατικὰς του ἐπιδρομὰς μέχρι τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ ἀποσταλὴς ὑπὸ τοῦ Βυζαντίου στρατηγὸς Ἀ σ π α ρ δὲν ἔφερεν ἀποτέλεσμα. Ὁ Γιζέριχος τὸ 455 μὲ ἰσχυρὸν πειρατικὸν στόλον ἦλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ κατέλαβε τὴν Ρώμην, τὴν ὁποίαν οἱ στρατιῶταί του ἐλεηλάτησαν ἐπὶ δύο ἑβδομάδας καὶ κατέστρεψαν μὲ ἀγριότητα τὰ ἔργα τῆς τέχνης, ἐξ οὗ καὶ ἡ λέξις β α ν δ α λ ι σ μ ὀ ς.

Κατὰ τὰς ἐπιδρομὰς αὐτὰς τῶν Βησιγόθων καὶ Βανδάλων ἐπῆλθον πολλὰ καταστροφὰ εἰς τὸ Δυτικὸν Ρωμαϊκὸν κράτος, τὸ ὅποιον κατ' οὐσίαν εἶχε περιορισθῇ μόνον εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐνῶ τὸ Ἀνατολικὸν κράτος παρέμεινεν ἄθικτον.

Τὰ γερμανικὰ κράτη τῶν Β η σ ι γ ὀ τ θ ω ν, Β ο υ ρ γ ο υ ν δ ι ω ν καὶ Φ ρ ά γ κ ω ν ἀντικατέστησαν τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν εἰς τὴν Γαλλίαν, οἱ Β ά ν δ α λ ο ι εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ τέλος εἰς τὴν Ἰταλίαν οἱ Ὁ σ τ ρ ο γ ὀ τ θ ο ι (ἦτοι ἀνατολικοὶ Γότθοι). Οὗτοι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀττίλα ἔμειναν ἐλεύθεροι ἀπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Οὐννων καὶ ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, τὸ ὅποιον εὐρέθῃ εἰς τὴν ἀνάγκην ὄχι μόνον νὰ προσλάβῃ πολλοὺς ἐξ αὐτῶν εἰς δημοσίας θέσεις καὶ νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτοὺς γαίας, ἀλλὰ καὶ νὰ προσφέρῃ χρήματα διὰ νὰ ἀπαλλάσσεται τῶν ἐπιδρομῶν των. Ἀλλοτε πάλιν ἡ κυβέρνησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως προσεπάθει νὰ ὑποκινή ἑμφύλιον πόλεμον μετὰ τῶν ἀρχηγῶν τῶν γοθικῶν φύλων εἴτε νὰ ἀπονέμῃ τιμητικοὺς τίτλους (ὑπάτου κ.ά.), λίαν ἀρεστοὺς εἰς τοὺς βαρβάρους.

Ὁ Θε ο υ δ έ ρ ι χ ο ς ὁ νεώτερος ἦν ὡσεν ὅλους τοὺς Ὁστρογόθους κατὰ τοῦ Βυζαντίου καὶ λεηλατήσας τὴν Μακεδονίαν ἠπειλήσε τὴν Θεσσαλονίκην καὶ αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὑπεχώρησε δὲ τελικῶς, ἀφοῦ ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ ὑπάτου. Κατόπιν ἐστράφη ὁ Θεουδέρικος πρὸς τὴν Δύσιν καὶ οὕτως ἀπεσοβήθη ὀριστικῶς ὁ ἐκ τῶν Ὁστρογόθων κίνδυνος.

Ἐν τῷ μεταξὺ νέα γερμανικὰ στίφη, τὸ 476, εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἰταλίαν, μὲ ἀρχηγὸν τὸν Ὁ δ ὀ α κ ρ ο ν, ὅστις ἔστειλεν ἀπεσταλμένους εἰς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ζητήσας νὰ τὸν ἀναγνωρίσῃ ὡς πα τ ρ ῖ κ ι ο ν, ἐ π ῖ τ ρ ο π ο ν αὐτοῦ καὶ δ ι ο ι κ η τ ῆ ν τῆς Ἰταλίας, ὅπερ καὶ ἐγένετο. Τοιοῦτοτρόπως κατελύθη τὸ Δυτικὸν Ρωμαϊκὸν κράτος τὸ 476.

Μετ' ὀλίγα ἔτη (488) τὸ Βυζάντιον ἀνέθεσεν εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῶν Ὀστρογότθων, τὸν Θεωδέριχον, τὴν ἐντολὴν νὰ καταλάβῃ τὴν Ἰταλίαν καὶ νὰ ἐκδιώξῃ τὸν Ὀδοάκρον. Ὁ Θεωδέριχος εὗρε λίαν συμφέρουσαν καὶ τιμητικὴν τὴν ἐντολὴν καὶ ἔσπευσε νὰ τὴν ἐκτελέσῃ. Ὁ ἀγὼν δὲν ἦτο εὐκολος, διότι ἐπὶ τέσσαρα ἔτη ἐπολέμησαν κατ' ἀλλήλων καὶ εἰς βάρος τῆς Ἰταλίας οἱ δύο φοβεροὶ Γερμανοί, ὁ Ὀδοάκρος καὶ ὁ Θεωδέριχος. Φονευθέντος διὰ δόλου τοῦ Ὀδοάκρου, ὁ Θεωδέριχος ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τοῦ Βυζαντίου ὡς ρ ῥ ξ (βασιλεὺς) ὅλων τῶν Γερμανῶν τῆς Ἰταλίας.

Εἰς τὴν Ραβένναν, ἡ ὁποία, ἕνεκα τῶν περὶ αὐτὴν ἐλῶν, ἦτο ἀσφαλὴς καὶ εἶχε καταστῆ ἔδρα τοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ Ὀνωρίου, ἔκτισεν ὁ Θεωδέριχος τὸ ἀνάκτορόν του. Ὁ Θεωδέριχος εἶχε διαμείνει πολλὰ ἔτη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς ὁμηρος κατὰ τὴν νεότητά του καὶ εἶχε λάβει ἑλληνικὴν ἀνατροφὴν. Διὸ ὑπεστήριξε τὰς Τέχνας καὶ τὰ Γράμματα εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἐπὶ τῆς βασιλείας του ἡ Ἰταλία ἤρχισε νὰ ἀναλαμβάνῃ, οἱ ἄγροί αὐτῆς νὰ καλλιεργοῦνται καὶ ἡ ἀσφάλεια καὶ ἡ εἰρήνη νὰ βασιλεύουν. Ὁ τόσον φοβερός κατὰ τὰς ἐπιδρομάς του Θεωδέριχος, ὅταν κατέστη νικητὴς τῆς Ἰταλίας, ἐπέβαλε τὸν ρωμαϊκὸν νόμον, ἐκυβέρνησε μὲ σιδηρᾶν πειθαρχίαν καὶ ἐφέρθη πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς κατοίκους, τοὺς Ρωμαίους, μὲ πολὺν σεβασμόν.

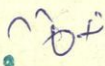
Ἡ κατακτητικὴ ὁρμὴ τῶν Γερμανῶν τοῦ 4ου καὶ 5ου αἰῶνος εἶναι θαυμαστὴ, διότι εἰσέδυσαν εἰς τὴν Ἰταλίαν, τὴν Γαλλίαν, τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν βορειοδυτικὴν Ἀφρικὴν καὶ ἐτρομοκράτησαν τὴν Μεσόγειον. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ ἀπεδείχθη ἡ στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ ἱκανότης τῶν Γερμανῶν, διότι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ὡς σύμμαχοι τοῦ Βυζαντίου κατέλαβον ἀνώτατα στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ ἀξιώματα.

Ἀλλ' ἐνῷ τόσῃ ὁρμῇ κατακτητικὴν ἔδειξαν οἱ Γερμανοί, ὑπέκυψαν ἐν τούτοις εἰς τὰ ἰθαγενῆ στοιχεῖα τῶν ἐπαρχιῶν, ἀπώλεσαν τὴν γλῶσσάν των καὶ ἐξελατινίσθησαν, ἐνίσχυσαν ὁμῶς μὲ τὴν ζωτικότητά των τὸ αἷμα τῶν ἐγχωρίων, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τοὺς πολέμους καὶ τὰς ἐπιδρομάς εἶχον ἐξαντληθῇ. Ἐνῷ δὲ τὸ Δυτικὸν κράτος κατελύθη καὶ ἡ ἀρχαία Ρώμη ἐβυθίζετο εἰς τὴν καταστροφὴν, τὸ Ἀνατολικὸν κράτος παροδικῶς μόνον προσεβλήθη κατὰ μῆκος τῶν συνόρων του καὶ ἡ Νέα Ρώμη, ἡ Κωνσταντινούπολις, ἐξηκολούθει νὰ παραμένῃ ἰσχυρά, μεγαλυνομένη διὰ τῶν πολλαπλῶν τῆς νικῶν.



Α

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 3ον



ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

18. Οἱ μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ αὐτοκράτορες (457 — 527)



Σ ΕΙΔΟΜΕΝ, μετὸν θάνατον τοῦ Μαρκιανοῦ ἐξέλειπεν ὁ οἶκος τοῦ Θεοδοσίου καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῶν μισθοφορικῶν στρατευμάτων Γερμανὸς Ἀσπαρ ἐπέβαλεν ὡς αὐτοκράτορα τὸν ἐκ Θράκης χιλιάρχον Λέοντα Α' (457 — 474), ὅστις ἐστέφη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου. Ὁ Ἀσπαρ συνεκέντρωσεν εἰς τὰς χεῖράς του μεγάλην πολιτικὴν ἐξουσίαν καὶ διότι ἦτο ἱκανὸς στρατηγὸς καὶ διότι εἶχε στήριγμα τοὺς ἐν τῷ στρατῷ Γερμανοὺς. Εὗρεν ὅμως οἰκτρὸν τέλος. Ὁ ὑπερήφανος αὐτοκρατορικὸς στόλος, ἡ πρώτη μεγάλη ἀρμάδα, τὴν ὁποίαν παρεσκεύασε τὸ Βυζαντινὸν κράτος, θεθεῖσα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν ἀναξίου ἀνδρός, τοῦ Βασιλίσκου, ἀδελφοῦ τῆς αὐτοκρατείας, κατεστράφη ἀδόξως εἰς τὴν κατὰ τῶν ἐν Ἀφρικῇ Βανδάλων ἐκστρατείαν. Ὁ ναύαρχος Βασιλίσκος κατὰ τὴν ὥραν τῆς ναυμαχίας ἐφρόντισε νὰ σωθῇ διὰ τῆς φυγῆς καὶ ἐλθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν, νὰ κρυβῇ. Ὑπεύθυνος τοῦ κακοῦ ἐφοδιασμοῦ, ἐπομένως, καὶ τῆς μεγάλης καταστροφῆς ἐθεωρήθη ὁ Ἀσπαρ καὶ κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος ἐθανατώθη.

Τὸ 474 ἀπέθανεν ὁ Λέων Α' καταλιπὼν τὸν θρόνον εἰς τὸν ἐξαετῇ ἑγγονόν του Λέοντα, ὅστις, μετὰ δεκάμηνον βασιλείαν, ἀπέθανεν αἰφνιδίως, τῇ συναινέσει δὲ τῆς συγκλήτου ἀνέλαβε τὸν θρόνον ὁ πατὴρ του Ζήνων (474 — 491), ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐγένετο ἡ ὀριστικὴ κατάλυσις τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους καὶ ἡ ἱδρυσις εἰς τὴν Ἰταλίαν τοῦ Ὀστρογοτθικοῦ. Ἐπὶ Ζήνωνος ἀκόμη συνέβη ἡ πυρκαϊὰ τῆς μεγάλης βιβλιοθήκης τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ Ἀναστάσιος Α' (491 — 518).

Οὗτος ἦτο ὑπάλληλος τῆς συγκλήτου καὶ ἐπέδειξε πολλὰς ἀρε-

τάς, ἔχαιρε δὲ μεγάλης ὑπολήψεως εἰς τὴν κοινωνίαν. Διὰ τοῦτο ὁ λαός, κατὰ τὴν ἀναγόρευσίν του, ἀνεφώνει « ὡς ἔζησας, οὕτω καὶ βασιλεύσον· εὐσεβῶς ἔζησας, εὐσεβῶς βασιλεύσον ». Ἐπειδὴ δὲ ὑπῆρχον θρησκευτικαὶ ἔριδες ἐξ αἰτίας τῶν αἰρετικῶν, ὁ πατριάρχης πρῶτον ἐζήτησε παρὰ τοῦ Ἀναστασίου ἐγγραφον ὁμολογίαν, ὅτι θὰ τηρήσῃ τὴν Ὁρθοδοξίαν, καὶ κατόπιν τὸν ἔσπευεν αὐτοκράτορα.

Εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς καὶ ἐσωτερικοὺς ἀγῶνας ἐδείχθη ἡ πεῖρα, ἡ πολιτικὴ σύνεσις καὶ ἡ δεξιότης τοῦ Ἀναστασίου. Κατήργησε τὴν βαρεῖαν φορολογίαν, διεχειρίσθη καλῶς τὰ οἰκονομικὰ καὶ διώκησε τιμίως. Ἀνῆγειρε πολλὰ κτίρια, ὑδραγωγεῖα, λουτρά καὶ ὄχυρά εἰς πολλὰς πόλεις, ἐξασφαλίσας διὰ φρουρίων τὰ σύνορα τοῦ κράτους. Πρὸς ὑπεράσπισιν δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔκτισε τὸ μακρὸν τεῖχος ἀπὸ τῆς Σηλυμβρίας τῆς Προποντίδος μέχρι τῶν Δέρκων ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου, διότι νέος ἐχθρός, οἱ Βούλγαροι, συγγενεῖς τῶν Οὐννων, ἐπεχείρουν ἤδη ἐπιδρομάς.

Τὸ 518 ἀπέθανεν ὁ Ἀναστάσιος εἰς βαθὺ γῆρας, χωρὶς νὰ ἔχῃ ὀρίσει τὸν διάδοχόν του. Ἐξελέγη δὲ ὑπὸ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ στρατοῦ ὁ γηραιὸς ἀξιωματικὸς τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς Ἰουστῖνος, ὅστις καὶ ἀνγορεύθη αὐτοκράτωρ ὡς Ἰουστῖνος Α' (518 — 527).

Οὗτος κατήγετο ἐκ Μακεδονίας καὶ ἦτο ἀπλοὺς χωρικός, ἐλθὼν πρὸ πεντήκοντα ἐτῶν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πρὸς ἀναζήτησιν τύχης, καλὸς καὶ γενναῖος στρατιώτης, ἀγράμματος ὅμως, κατορθώσας, μετὰ σκοτεινῇ μηχανορραφίᾳ, νὰ ἀνέλθῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ νὰ γίνῃ ἰδρυτῆς δυναστείας. Ὡς αὐτοκράτωρ ὁ Ἰουστῖνος ὠφέλησε τὸ κράτος, διότι εἶχε παρὰ τὸ πλευρόν του ὡς σύμβουλον τὸν ἀνεψιόν του Ἰουστινιανόν. Ὁ Ἰουστινιανός, συμμετέχων εἰς τὴν διακυβέρνησιν τοῦ κράτους, παρεσκεύαζε τὴν ἰδικήν του ἀρχήν, διὰ νὰ γίνῃ δὲ ἀγαπητὸς εἰς τὸν λαὸν ἐμοίραζεν εἰς αὐτὸν μεγάλα χρηματικὰ ποσά, ὅπως κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐκλογῆς του ὡς ὑπάτου.

Τὸ σπουδαιότερον γεγονός τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστίνου ἦτο ἡ ἀποκατάστασις τῆς θρησκευτικῆς ἐνότητος μετὰ τὴν Ρώμην (βλέπε § 21), πρᾶγμα ἀπαραίτητον διὰ τὴν σχεδιαζομένην ἀνάκτησιν τοῦ Δυτικοῦ κράτους. Ἐπίσης ἐπὶ Ἰουστίνου ἤρχισεν ἡ πολιτικὴ τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ μεταξὺ τῶν γειτονικῶν εἰδωλολατρικῶν λαῶν, ταύτην δὲ βλέπομεν βραδύτερον ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ νὰ συνεχίζεται εἰς μεγαλυτέραν κλίμακα.

Ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του, ὁ Ἰουστίνος ἔστεψε τὸν ἀνεψιόν του Ἰουστινιανὸν αὐτοκράτορα. Οὗτος ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον εἰς ἡλικίαν 45 ἐτῶν (527) καὶ ἐκυβέρνησε τὸ κράτος ἐπὶ ἡμισυν περίπτου αἰῶνα, διότι πραγματικῶς ἀπὸ τὸ 518 εἶχεν εἰς χεῖρας του τὴν ἐξουσίαν καὶ κατ' ὄνομα μόνον ἦτο αὐτοκράτωρ ὁ Ἰουστίνος. Κατὰ τὸ μακρὸν διάστημα τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ συνέβησαν μεγάλα γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν σταθμὸν εἰς τὸν βυζαντινὴν ἱστορίαν.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπέβη ἐξαίρετος αὐτοκράτωρ, τὸ δὲ ὄνομά του παραμένει ἀθάνατον ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Εἶναι βέβαιον, ὅτι κατὰ τὸ μακρὸν διάστημα τῆς βασιλείας του εἰργάζετο πολὺ καὶ ἐκοιμᾶτο ἐλάχιστα, διὰ τοῦτο δὲ ὠνομάσθη ἀ κ ο ῖ μ η τ ο ς.

Ἡ σύζυγός του Θεοδώρα ἤσκει μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπ' αὐτοῦ καὶ εἰς πολλὰ ζητήματα ἐπέβαλλε τὴν γνώμην της. Αὕτη διεκρίθη διὰ τὴν εὐφυΐαν καὶ τὴν ἐπιδεξιότητά της εἰς τὰ πολιτικὰ καὶ θρησκευτικὰ πράγματα καὶ δὲν ἀρνοῦνται τοῦτο οὔτε οἱ ἐχθροὶ της. Ἡ Θεοδώρα ἦτο κόρη ἀρκτοτρόφου καὶ ἐμεινεν ὀρφανὴ μητρὸς ἐνωρίς, εἰργάζετο δὲ ὡς χορεύτρια εἰς τὸ θέατρον καὶ τὸν ἵπποδρομον. Ὄταν ἐγνώρισε τὸν Ἰουστινιανόν, ἀφωσιώθη εὐκρινῶς εἰς αὐτὸν καὶ ὁ βίος της ὡς αὐτοκρατείας εἶναι ἄψογος καὶ ἀνεπὶληπτος. Ἡ Θεοδώρα ἐπέδειξε πολὺ τιμα χαρίσματα καὶ ἀρετάς, ἰδίως ἰσχυρὰν θέλησιν, ἣ ὁποία κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα ἔσωσε τὸ κράτος.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐφιλοδόξησε νὰ ἀνασυστήσῃ τὸ ἀρχαῖον Ρωμαϊκὸν κράτος, δὲν ἐστερεῖτο δὲ οὔτε ἱκανότητος οὔτε καταλλήλων προσώπων. Πρὸς τοῦτο ἐθεώρησε σκόπιμον νὰ προσεταιρισθῇ τὸν πάπαν τῆς Ρώμης καὶ νὰ συμφιλιωθῇ μετ' αὐτοῦ, ὅταν δὲ ὁ πάπας Ἰωάννης Β' ἐπεσεκέβη τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ Ἰουστινιανὸς προητοίμασε θριαμβευτικὴν ὑποδοχὴν.

Ὁμοίως ὁ Ἰουστινιανὸς ἐφρόνει, ὅτι εἶχε καθῆκον ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος τὸν ἔκαμεν αὐτοκράτορα, νὰ ἐπιβάλῃ τὴν Ὁρθοδοξίαν ἐντὸς τοῦ κράτους, νὰ καταπολεμήσῃ τὰς αἱρέσεις καὶ τὸν ἐθνισμόν καὶ νὰ διαδώσῃ τὸν χριστιανισμόν ἔξω τοῦ κράτους. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔκλεισαν αἱ εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἀλλαχοῦ φιλοσοφικαὶ σχολαὶ τῶν εἰδωλολατρῶν. Δηλαδή πολιτικῇ τοῦ ἰσχυροῦ Ἰουστινιανοῦ ἦτο ἐν κ ρ ά τ ο ς, μ ῖ α Ἐ κ κ λ η σ ῖ α, μ ῖ α ν ο μ ο θ ε σ ῖ α.

Διπλωματική πολιτική τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἦτο, διὰ τῆς παροχῆς μεγάλων χρηματικῶν ποσῶν, νὰ χρησιμοποιῇ εἰς τὰ σύνορα τὸν ἕνα λαὸν κατὰ τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἔμαθον οἱ βάρβαροι νὰ ζητοῦν χρήματα ἀπὸ τὸ Βυζάντιον.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἦλθεν εἰς ρῆξιν μὲ τὰς φατρίας τοῦ Ἱπποδρόμου, αἱ ὁποῖαι ὠνομάζοντο δ ἤ μ ο ι. Οἱ δῆμοι ἦσαν ὠργανωμένοι κατὰ περιφερείας τῆς πρωτεύουσας, εἶχον δήμαρχον, δημοτολόγιον, δημοτικά τινα καθήκοντα ἀνάλογα μὲ τὰ σημερινά, πρὸς δὲ καὶ πολιτικὴν ἰσχύν. Εἰς τὸν Ἱπποδρόμον εἶχον τὰς ἰδιαιτέρας τῶν θέσεις καὶ ὑπεστήριζον τοὺς ἀγωνιζομένους φίλους τῶν. Τὸ ἔθιμον τῶν Ἱπποδρομιῶν ἦλθεν ἐνωρίς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ τὴν Ρώμην καὶ ὡς θέαμα ἦτο λίαν ἀγαπητόν, κατὰ χιλιάδας δὲ ὁ λαὸς παρηκολούθει τὰς Ἱπποδρομίας.

Κατ' αὐτὰς οἱ δῆμοι ἐλάμβανον τὸ θάρρος καὶ παρουσιάζοντο εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ἐξέφραζον τὰ παράπονά τῶν καὶ ἐνίστε τὴν θέλησιν τῶν. Οὗτοι βαθμυδὸν ἀπέβησαν ἰσχυροὶ πολιτικοὶ παράγοντες καὶ ἡ γνῶμη τῶν ἐσπερέωνε τὸν θρόνον τοῦ νέου αὐτοκράτορος, ὁ ὅποιος ἐπευφημεῖτο εἰς τὸν Ἱπποδρόμον.

Οἱ δῆμοι ἐκ τοῦ χρώματος τῆς ἐνδυμασίας, τῆς σημαίας ἢ τῶν ἡνιόχων ἔφερον διάφορα ὀνόματα, Π ρ ά σ ι ν ο ι, Β έ ν ε τ ο ι (γαλάζιοι) κ.ἄ. Οὗτοι ἐπ' εὐκαιρίᾳ διαφόρων γεγονότων συνέθετον δημῶδη σκωπτικά ἄσματα καὶ πολιτικούς στίχους, διὰ τῶν ὁποίων ἐνέπαιζον ἀνωτέρους ὑπαλλήλους τοῦ κράτους, ὡς καὶ αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα. Π.χ. διὰ τὸν Φωκᾶν (601 — 610), τὸν φιλοπότην καὶ τὰ καθήκοντά του παραμελοῦντα, ἐλέχθη ἐν τῷ Ἱπποδρόμῳ ὑπὸ τῶν Πρασίνων « πάλιν τὸν καῦκον ἔπιες, πάλιν τὸν νοῦν ἀπώλεσας ».

Τὸ κράτος εἰς πολλὰς περιστάσεις ἐζήτει τὴν βοήθειαν τῶν δῆμων, ὡς διὰ τὴν ἀπόκρουσιν ἐχθρῶν, διὰ τὴν ταχεῖαν ἀνοικοδόμησιν τῶν τειχῶν καὶ δι' ἄλλας κατεπειγούσης φύσεως περιπτώσεις.

Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔτους 532 ἡ κυβέρνησις προσεπάθησε νὰ περιορίσῃ τὰς πολιτικὰς ἐπεμβάσεις καὶ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς κακοποιοὺς ἀμφοτέρων τῶν φατριῶν, ἀλλ' αὗται συνενωθεῖσαι ἐκήρυξαν ἐπανάστασιν, γνωστὴν μὲ τὸ ὄνομα Σ τ ά σ ι ε ς τ ο ῦ Ν ί κ α, ἐκ τοῦ συνθήματος τῶν στασιαστῶν « νίκα ». Ἐν τῷ μεταξὺ πυρκαϊά, ἀναφθεῖσα ὑπὸ τῶν στασιαστῶν, ἠπείλησε νὰ καύσῃ τὰ ἀνάκτορα. Πλεῖστα δημόσια κτίρια ἀπετεφρώθησαν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ ναὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ τὸ παρ' αὐτὸν ξ ε ν ο δ ο χ ε ῖ ο ν τ ο ῦ Σ α μ ψ ῶ ν.



5. 'Ιουστινιανός Α' (527 — 565,) μετά τῆς ἀκολουθίας του.
(Μωσαϊκὸν τοῦ θου αἰῶνος, ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Βιταλίου τῆς Ραβέννης)

ὅπου κατέλυον καὶ ἐτύγχανον περιποιήσεως δωρεάν οἱ ἄποροι ξένοι.

Ἡ κατάστασις ἀπέβαινε κρισιμωτάτη. Ὁ αὐτοκράτωρ, οἱ σύμβουλοί του καὶ αὐτὸς ὁ Βελισάριος, δεδοκιμασμένοι στρατηγός, ἐσκέπτοντο περὶ φυγῆς. Τότε ἐφάνη ἡ ἰσχυρὰ θέλησις τῆς Θεοδώρας, ἡ ὁποία ἔσωσε τὸν 'Ιουστινιανόν, διότι ἐδήλωσεν, ὅτι δὲν ἦτο διατεθειμένη νὰ φύγῃ, ἀλλ' ὅτι θὰ ἔμενε ν' ἀποθάνῃ ὡς βασίλισσα. Ἡ τόλμη τῆς Θεοδώρας ἔδωκε θάρρος εἰς τὸν 'Ιουστινιανόν καὶ ὁ στρατηγὸς Βελισάριος ἠδυνήθη νὰ καταπνίξῃ τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὸ αἷμα. Λέγεται, ὅτι 30 χιλιάδες νεκροὶ ἐκάλυψαν τὸν 'Ιππόδρομον καὶ τὰς ὁδοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ νίκη αὕτη ἀποτελεῖ σταθμὸν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ πολιτεύματος, διότι ἔπαυσαν εἰς τὸ ἐξῆς λαὸς καὶ σύγκλητος νὰ εἶναι πολιτικοὶ παράγοντες, ἡ δὲ ἐξουσία τοῦ 'Ιουστινιανοῦ ἀπέβη ἀπεριόριστος.

Α Ναι; 10. Πολεμικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ

Μετὰ ταῦτα ὁ Ἰουστινιανὸς ὅλως ἀπερίσπαστος ἐπέδωκε εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν κατακτητικῶν του σχεδίων, δηλαδὴ τὴν ἀνίδρυσιν τῆς ἀρχαίας Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Καὶ πρῶτον ἐστράφη κατὰ τῶν Βανδάλων.

Πολλοὶ σύμβουλοι, πρὸ πάντων ὁ Ἰωάννης Καππαδόκης, προσεπάθησαν νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἐκστρατείαν αὐτήν. Ἐν τούτοις ὁ Ἰουστινιανὸς τὴν ἀπεφάσισε, μὲ πολλὴν πεποίθησιν εἰς τὸν νικητὴν τῶν στασιαστῶν Βελισάριον, τὸν ὁποῖον τῶρα ἀνεκήρυξε στρατηγὸν αὐτοκράτορα. Ὁ Βελισάριος, μὲ ὀλίγον σχετικῶς ἄλλ' ἐκλεκτὸν στρατόν, ἦτοι δέκα χιλιάδας πεζῶν καὶ πέντε χιλιάδας ἵππέων, ἐπιβασθεὶς 500 πλοίων, ἐξ ὧν τὰ 100 περίπου πολεμικά, ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ ἐνίκησε τὸν πολυαριθμότερον στρατὸν τῶν Βανδάλων.



6. Ἡ Ἐνθρονος Θεοτόκος. Ἐκατέρωθεν αὐτῆς : ὁ Ἰουστινιανὸς προσφέρων τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος προσφέρων τὴν Πόλιν εἰς τὴν Θεοτόκον

(Μωσαϊκὸν τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως)

Περὶ τῆς ἐκστρατείας ταύτης ἔγραψεν ὁ ἱστορικὸς Προκόπιος, ὅστις ἠκολούθησε τὸν Βελισάριον ὡς βοηθὸς καὶ πολιτικὸς σύμβουλος αὐτοῦ.

Εἰς τὸ Τρικάμαρον, εἴκοσι μίλια περίπου δυτικῶς τῆς Καρχηδόνας, συνήφθη ἡ δευτέρα μάχη, ἡ ὁποία ἔκρινε καὶ τὴν τύχην τοῦ βανδαλικοῦ κράτους. Ἐπὶ τῇ προσεγγίσει τοῦ Βελισαρίου ὁ βασιλεὺς τῶν Βανδάλων Γελίμερος ἔφυγεν εἰς τὴν Νομιδίαν, χωρὶς νὰ προβάλλῃ καμμίαν ἀντίστασιν. Τὸ κράτος τῶν Βανδάλων, τὸ ὁποῖον ἦτο ἔργον ἐνὸς μόνου ἀνδρός, τοῦ Γιζερίχου, διελύθη (533), χωρὶς ν' ἀφήσῃ οὐδὲν ἔχνος. Ὁ δὲ Βελισάριος, μετὰ τὴν νίκην του, τὴν ὁποίαν ἴσως καὶ ὁ ἴδιος δὲν ἐφαντάζετο τόσον εὐκολον, ἐπεδίωξε καὶ ἐπέτυχε τὴν σύλληψιν τοῦ Γελιμέρου, τὸν ὁποῖον ἔφερεν αἰχμάλωτον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς κόσμημα τοῦ θριάμβου του.

Ὁ Βελισάριος, προσεκτικὸς ὅπως ἦτο, ἔλαβεν ὅλα του τὰ μέτρα νὰ ὀχυρώσῃ τὴν Ἀφρικὴν καὶ ἰδίως τὴν Καρχηδόνα, ἡ ὁποία κατέστη κέντρον διοικητικὸν καὶ παρέμεινε πιστὴ ὑπήκοος τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἐπὶ 150 ἔτη ἀκόμη.

Μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ κράτους τῶν Βανδάλων, ἤρχισεν ὁ Ἰουστινιανὸς τὸν κατὰ τῶν Ὀστρογόθων πόλεμον (533 — 554), ὅστις διήρκεσεν 20 ἔτη, διότι διεξήχθη δι' ἀνεπαρκῶν μέσων. Αἱ ἐπιτυχίαι τοῦ στρατηγοῦ Βελισαρίου εἰς τὴν Ἀφρικὴν ἔκαμαν τὸν Ἰουστινιανὸν νὰ σκεφθῇ, ὅτι ἐξ ἴσου εὐκόλως θὰ κατέκτα καὶ τὴν Ἰταλίαν καὶ θὰ ἀποκαθίστα ἐνιαῖον ρωμαϊκὸν κράτος καὶ συγχρόνως ἐνιαῖαν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν.

Ἀφορμὴν ἔλαβεν ὁ Ἰουστινιανὸς ἐκ τῆς δολοφονίας τῆς βασιλίσσης τῶν Ὀστρογόθων Ἀμαλασούνας, ἡ ὁποία ἦτο σύμμαχος του καὶ εὐθὺς ἐπενέβη εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἰταλίας. Πρὸς τοῦτο ὁ Βελισάριος μὲ 7.500 ἀνδρας ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Σικελίαν (535) καὶ κατέλαβεν, ἐντὸς ὀλίγων ἐβδομάδων, τὰς Συρακούσας, τὴν Πάνορμον καὶ ἄλλας πόλεις, σχεδὸν χωρὶς ἀντίστασιν.

Ὁ βασιλεὺς τῶν Ὀστρογόθων Θεοδᾶτος ἐδολοφονήθη καὶ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ ἀνέλαβεν ὁ νέος βασιλεὺς Οὐτίγις. Τοῦτον νικήσας ὁ Βελισάριος συνέλαβεν αἰχμάλωτον, ἀλλὰ τὸ κράτος τῶν Ὀστρογόθων δὲν διελύθη. Κατόπιν ἐστάλη ἐναντίον τῶν Ὀστρογόθων ὁ στρατηγὸς Ναρσῆς, ὁ ὁποῖος εἰς σκληρὰν μάχην ἐνίκησε τὸν νέον βασιλέα αὐτῶν Τωτίαν. Ἡ νίκη τοῦ Ναρσῆ ἦτο μεγάλη.

Ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Ἀφρική ἔγιναν ἐπαρχίαι τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, κυβερνώμεναι ἀπὸ ἀντιβασιλέα (ἑ ξ α ρ χ ο ν). Πρῶτος ἑξαρχος διωρίσθη ὁ Ναρσῆς. Ὁ εἰκοσαετής αὐτὸς πόλεμος ἐστοίχισεν εἰς τὸ Βυζάντιον πολὺ, διότι ἐσπαταλήθη στρατὸς καὶ χρῆμα καὶ δὲν εἶχε μόνιμον ἀποτέλεσμα, καθ' ὅσον ἡ Ἰταλία, καταληφθεῖσα ταχέως ὑπὸ ἄλλης γερμανικῆς φυλῆς, τῶν Λογγοβάρδων, ἐχάθη ὀριστικῶς.

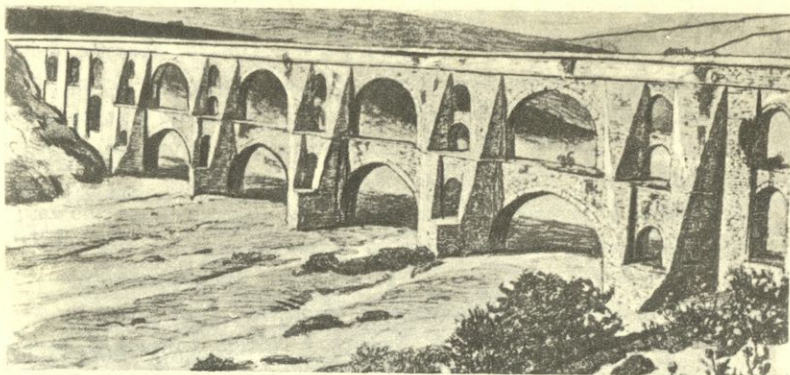
Μετ' ὀλίγον ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπενέβη εἰς τὴν Ἰσπανίαν κατὰ τοῦ κράτους τῶν Βησιγόθων καὶ ἐκυρίευσε τὸ νοτιοανατολικὸν τμήμα αὐτῆς. Διὰ τῶν κατακτήσεων τούτων ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπραγματοποίησε τὸ σχέδιόν του, τὸ κράτος ἐδιπλασιάσθη, ἡ Μεσόγειος ἔγινε λίμνη βυζαντινὴ καὶ ἡ Δαλματία, ἡ Ἰταλία, ἡ Ἀφρική, ἡ Νότιος Ἰσπανία, ἡ Σικελία, ἡ Κορσική, ἡ Σαρδηνία καὶ αἱ Βαlearίδες νῆσοι ἀπετέλεσαν τμήμα τῆς μεγάλης αὐτοκρατορίας.

Οἱ πόλεμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν διεξήχθησαν μόνον εἰς τὴν Δύσιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Οἱ Πέρσαι ἀνησυχοῦντες διὰ τὴν ἐπέκτασιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους εἰς Ἀρμενίαν, Κούκασον καὶ Συρίαν, ἐπολέμησαν ἐπὶ 5 ἔτη (527 — 532), ὅτε δὲ ἐπῆλθεν εἰρήνη, ὁ Ἰουστινιανός, ἀπελευθερώσας τὰς ἐν Ἀνατολῇ στρατιωτικὰς του δυνάμεις, ἐστράφη πρὸς τὴν Δύσιν. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Χ ο σ ρ ὀ η ς Α', ἀνησυχῶν ἐκ τῶν ἐπιτυχιῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐν τῇ Δύσει, ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Βυζαντίου καὶ ἠκύρωσε τὴν συναφθεῖσαν « ἀ π έ ρ α ν τ ο ν εἰ ρ ή ν η ν » τοῦ 532. Ὁ Χοσρόης εἰσέβαλεν εἰς τὴν Συρίαν (540) καὶ αἱ πόλεις ἐκυριεύοντο ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην, ὥς καὶ ἡ Ἀντιόχεια.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνεκάλεσε τὸν Βελισάριον ἐξ Ἰταλίας, ἀλλ' οὗτος δὲν ἠδυνήθη νὰ νικήσῃ τὸν Πέρσην βασιλέα, διότι ὁ πόλεμος ἔλαβε μεγάλας διαστάσεις καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τῶν ἀνατολικῶν συνόρων ἀπὸ Κολχίδος μέχρι Μεσοποταμίας καὶ Συρίας. Ὁ Ἰουστινιανὸς τελικῶς ἔκλεισεν εἰρήνην μετὰ τοὺς Πέρσας (562) ὑποχρεωθεὶς εἰς καταβολὴν χρηματικῆς ἀποζημιώσεως, ἀλλὰ καὶ ἐξασφαλίσας τὴν Λαζικήν χώραν, ἐξ ἧς οἱ Πέρσαι ἀπεχώρησαν.

11. Εἰρηνικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ

Ὁ Ἰουστινιανὸς πρωτίστως ἐνδιεφέρθη διὰ τὴν νομοθετικὴν καὶ διοικητικὴν ἀνασύνταξιν. Τὸ νομοθετικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι



7. Ὑδραγωγεῖον παρὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν,
ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Ἰουστινιανόν.

ὄντως μέγα καὶ θὰ γίνη περὶ αὐτοῦ εἰδικὸς λόγος κατωτέρω (§ 30).

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐφρόντισεν ἐπίσης νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀχανῆ αὐτοκρατορίαν του ἀπὸ τὰς ἐπιθέσεις τῶν βαρβάρων. Διὰ τοῦτο κατέβαλε συντόνους προσπάθειας νὰ τοὺς ἐκχριστιανίσῃ, ἐπὶ πλεόν δὲ ἀνῆγειρεν εἰς τὰ κυριώτερα συνοριακὰ σημεῖα πολυάριθμα φρούρια καὶ ὀχυρώματα, τὰ ὅποια ὠνόμασαν Ἰουστινιάνεια. Τὰ ἐρείπια τούτων προκαλοῦν καὶ σήμερον τὸν θαυμασμόν μας. Ὁ σύγχρονος τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἱστορικὸς Προκόπιος βεβαιοῖ, ὅτι τὸ κολοσσαῖον ἀμυντικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔσωσε πολλάκις τὴν αὐτοκρατορίαν.

Κατὰ μῆκος τῶν συνόρων ὁ Ἰουστινιανὸς ἵδρυσεν σταθμούς, εἰς τοὺς ὁποίους ἐγκατέστησεν εἰδικὰ στρατεύματα καὶ διὰ πρώτην φοράν ὠρίσθη, ὅπως οἱ διοικηταὶ τῶν συνοριακῶν περιφερειῶν στρατηγὸι συγκεντρῶσιν εἰς χεῖράς των τὴν στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν ἐξουσίαν, ἐνῶ μέχρι τοῦδε ἡ διοίκησις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἠκολούθει τὴν ρωμαϊκὴν ὀργάνωσιν, τὸν χωρισμὸν δηλαδὴ τῆς πολιτικῆς ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς ἐξουσίας.

Ἐκτὸς τῶν ὀχυρωμάτων καὶ φρουρίων, τὰ ὅποια ἀνῆγειρεν ὁ Ἰουστινιανὸς εἰς τὰ σύνορα τοῦ κράτους, πλῆθος ἀπέραντον μεγάλων δημοσίων ἔργων εἶδε τὸ φῶς ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Οὐδεμία ἴσως ἄλλη περίοδος τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας παρουσιάζει τόσῃν κτιριακῇ δραστηριότητι, ὅσην ἡ ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἐκτίσθησαν νέαι πόλεις, γέφυραι, ὁδοί, λουτρά, ξενοδοχεῖα, ὅπου κατέλυον οἱ ἄποροι ξένοι, ὕδρα-

γωγεία, δεξαμεναί, δικαστήρια καὶ πρὸ πάντων μοναστήρια καὶ ἐκκλησίαι, ὡς ὁ ναὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας, περὶ τῆς ὁποίας γίνεται κατωτέρω ἐκτενέστερος λόγος (§ 27).

Ἐπειδὴ ἡ διοίκησις τοῦ Βυζαντίου εἶχε μεγάλας ἀτελείας, διὰ τὸν λόγον ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ὁ ἀναγκαῖος ἔλεγχος, ὁ Ἰουστινιανὸς ἔλαβεν εἰδικὰ μέτρα πρὸς βελτίωσίν της. Ἡὔξησε τοὺς μισθοὺς τῶν ὑπαλλήλων, διὰ νὰ μένουν ἀδέκαστοι καὶ ἀνεπηρέαστοι εἰς τὰ καθήκοντά των, καὶ ἐμείωσε τὸν ἀριθμὸν τῶν ὑπαλλήλων εἰς τινὰς ἐπαρχίας ὅπως περιορίσῃ τὰς δαπάνας. Εἰς τὰς ἀπομεμακρυσμένας ἐπαρχίας, ὡς εἴπομεν, ἀνετέθη ἡ στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ ἐξουσία εἰς ἓν πρόσωπον, διὰ νὰ μὴ ζητοῦνται ἀπὸ τὴν πρωτεύουσαν κατευθύνσεις διὰ κάθε προκῦπτον ζήτημα.

Ἐπίσης ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπεδίωξε νὰ ἀναπτύξῃ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν. Τότε εἰσῆχθη ἀπὸ τὴν Κίναν ἡ βιομηχανία τῆς μετάξης, ἡ ὁποία μεγάλως ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Συρίαν. Κατὰ τὸν Προκόπιον, τὸν μεταξόπορον εἰς τὸ Βυζάντιον ἔφεραν μοναχοί. Ἡ μεταξουργία προσεπόρισε τεράστια κέρδη καὶ ἡσκειτο ἐλευθέρως ὑπὸ τῶν ιδιωτῶν εἰς πολλὰς πόλεις τῆς αὐτοκρατορίας, ὡς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, Βέροιαν, Θήβας, Πάτρας, Κόρινθον κ.ἄ. Εἰς πολλὰς δὲ περιοχὰς ἐφυτεύθησαν μορέαι, ἰδίως εἰς τὴν δυτικὴν Πελοπόννησον, ἡ ὁποία ὠνομάσθη Μορέας καὶ κατ' ἐπέκτασιν ὅλη ἡ χερσόνησος.

Γενικῶς, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἔλαβε μεγάλην ἔκτασιν καὶ αὔγλιν. Ἡ διὰ μίαν φορὰν ἀκόμη ἀνασυστάσις τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ ἡ ἀναδιοργάνωσις αὐτοῦ ἐστέφθησαν ὑπὸ ἐπιτυχίας καὶ κατέστησαν τὸ ὄνομα τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέγα.

12. Λογγοβάρδοι ἢ Λομβαρδοί

Οἱ μακροχρόνιοι πόλεμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐξήντησαν τὸ κράτος οἰκονομικῶς καὶ στρατιωτικῶς. Ἄλλοι τῶρα λαοὶ ἀρχίζουν τὰς ἐπιδρομὰς των κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ὡς οἱ γερμανικῆς καταγωγῆς Ἑρουλοὶ, Γεπίδαι καὶ Λογγοβάρδοι.

Ἐκ τούτων οἱ δύο πρῶτοι ἐξεχριστιανίσθησαν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ. ὑπηρετήσαν δὲ ὡς στρατιῶται τὸ Βυζάντιον κατὰ τοὺς διαφόρους πολέμους. Οἱ Λογγοβάρδοι ἢ Λομβαρδοὶ ἔγιναν καὶ αὐτοὶ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ χριστιανοὶ καὶ ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὰς παρὰ τὸν Δούναβιν χώρας,

ἐβοήθησαν δὲ ὡς μισθοφόροι τὸν στρατηγὸν Ναρσῆν κατὰ τὸν μακροχρόνιον πόλεμον ἐν Ἰταλίᾳ.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπεχείρει δι' ἱεραποστόλων τὸν ἐκχριστιανισμὸν τῶν γειτονικῶν εἰδωλολατρικῶν ἐθνῶν καὶ διὰ λόγους καθαρῶς θρησκευτικούς καὶ διὰ λόγους πολιτικούς, διότι ἐπίστευεν, ὅτι ἐκχριστιανίζόμενοι καθίσταντο φιλικώτεροι πρὸς τὸ Βυζαντινὸν κράτος.

Βραδύτερον, ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν Ἀβάρων, οἱ Λογγοβάρδοι κατῆλθον εἰς τὴν Ἰταλίαν μὲ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδιὰ των καὶ ἐγκατεστάθησαν ὀριστικῶς εἰς τὴν Β. Ἰταλίαν, ἣ ὅποια ὑπ' αὐτῶν ὠνομάσθη Λομβαρδία (569). Βαθμηδὸν δὲ οὗτοι κατῆλθον νοτιώτερον καί, μὴ εὐρόντες σοβαρὰν ἀντίστασιν παρὰ τοῦ Βυζαντινοῦ στρατοῦ, κατέλαβον εὐκόλως τὴν χώραν, ἐκτὸς τῶν ὠχυρωμένων πόλεων τῆς Ραβέννης, τῆς Ρώμης καὶ τῆς Νεαπόλεως.

Οἱ πάπαι, ὅπως ἀποκρούσουν τοὺς ἐπιδρομεῖς, κατ' ἀρχὰς ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τοῦ Βυζαντίου, βραδύτερον ὅμως ἐστράφησαν πρὸς τοὺς Φράγκους, οἱ ὅποιοι εἶχον ἐκχριστιανισθῇ ἀφότου ὁ ἡγεμὼν αὐτῶν Χλωδοβίκος ἐγίνε χριστιανὸς (496). Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ λογγοβαρδικὸς κίνδυνος ὥθησε τοὺς πάπας νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ Βυζάντιον καὶ νὰ στραφοῦν ὀριστικῶς πρὸς τοὺς Φράγκους. Τὸ κράτος τῶν Λογγοβάρδων κατελύθη ὑπὸ τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου (774).

Ἐκ τῆς ταχείας ὅμως καὶ ἀπροβλέπτου συστάσεως τοῦ Λομβαρδικοῦ κράτους εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ ἐκεῖ εἰκοσαετὴς πόλεμος τοῦ Ἰουστινιανοῦ (534 — 554) ἀπέβη διὰ τὸ Βυζάντιον ἀνωφελής. Ἡ προσωρινὴ ἀνάκτησις τοῦ Δυτικοῦ κράτους πολὺ ἐστοίχισεν εἰς στρατὸν καὶ χρῆμα· ἐξησθένησε δὲ τὴν φρουρήσιν τῶν βορείων καὶ ἀνατολικῶν συνόρων τοῦ κράτους.

13. Σ λ ά β ο ι

Οὗτοι, ὁρμώμενοι ἀπὸ τὸν Δούναβιν, ἔκαμνον ἐπιδρομὰς κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου καὶ ὀνομάζονται ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς Σ κ λ α β η ν ο ί, Σ κ λ ά β ο ι καὶ Σ λ ά β ο ι, ἔζων δὲ βίον ποιμενικόν.

Οἱ Σλάβοι δὲν ἦσαν πολεμικοὶ ὅσον οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Οὐννοι καὶ διὰ τοῦτο δὲν κατάρθωσαν νὰ ἱδρῦσουν ἴδιον κράτος, ἀλλ' ὑπετάσσοντο εἰς ἰσχυροτέρους λαούς. Ἔνεκα τούτου τὸ ὄνομα σλάβος κατέληξεν νὰ σημαίνει τὸν δοῦλον ἢ τὸν αἰχμάλωτον. Κατὰ τὸν 6ον μ.Χ. αἰῶνα

ἤρχισαν οἱ Σλάβοι νὰ ἀκολουθοῦν τοὺς ἐπιδρομεῖς Οὐννων καὶ Ἀβάρους εἰς τὰς πρὸς νότον τοῦ Δουνάβεως χώρας. Ἡ Θράκη καὶ ἡ νοτιωτέρα Ἑλλάς εἶδε πολλὰς καταστροφάς. Ἰδίως φοβερά ἀπέβη ἡ ἐπιδρομὴ τοῦ ἔτους 540, ἡ ὁποία συνετρίβη πρὸ τῶν ὀχυρῶν τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου. Ἀλλοτε πάλιν οἱ ἐπιδρομεῖς προχώρησαν μέχρι τῆς Θεσσαλονίκης, τὴν ὁποίαν ἐδοκίμασαν νὰ καταλάβουν, ἀλλὰ ματαίως. Τὸ 559 ἠπείλυσαν αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ὁ Βελισάριος, καίτοι γέρων πλέον, ἀπώθησεν αὐτοὺς.

Οἱ Σλάβοι, μετὰ τὴν παρακμὴν τῶν Ἀβάρων κατὰ τὸν 7ον αἰῶνα, κατέρχονται μόνοι τῶν εἰς τὴν Βαλκανικὴν καὶ ἐπιδίδονται εἰς μικροτέρας πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις. Οὗτοι δὲν εἶχον πλήρη στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν ὀργάνωσιν, ὥστε, ἂν καὶ κατεῖχον μέγα τμῆμα τῆς Εὐρώπης, ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴν Γερμανίαν μέχρι τῶν Οὐραλίων ὀρέων, δὲν ἔδρυσαν κράτος, διότι δὲν εἶχον τὸν τύχην ν' ἀποκτήσουν ἱκανοὺς ἀρχηγούς, ὡς οἱ Οὐννοι, οἱ Γότθοι κ.ἄ. Πολυάριθμοι Σλάβοι ἔζων εἰς τὴν σημερινὴν Ρουμανίαν, ἡ ὁποία δι' αὐτὸ ὠνομάζετο καὶ Σκλαβηνία. Κατὰ τὸν 7ον αἰῶνα οἱ Σλάβοι εἰσέβαλον εἰς τὴν βόρειον Βαλκανικὴν καὶ ἀπὸ τοῦ 8ου αἰῶνος ἐγκατεστάθησαν μονίμως, ἰδίως εἰς τὴν ὑπαίθρον χώραν.

Ἡ ζωὴ τῶν Σλάβων διήρχετο κυρίως εἰς τὸν στάβλον, τὸν ἀγρὸν ἢ τὸ ποιμνίον καὶ εἰς τούτους ὀφείλονται τὰ σλάβικὰ ἐν Ἑλλάδι τοπωνύμια καὶ αἱ εἰσαχθεῖσαι εἰς τὴν ἑλληνικὴν σλαβικαὶ λέξεις, ὡς βελέντζα (μάλλινον κλινოსκέπασμα), γκοῦσα, κοτέτσι, Ἀράχοβα, Βοδενίτσα κ.ἄ. Ἡ διείσδυσις τῶν σλαβικῶν φυλῶν εἰς τὰς χώρας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους κατὰ τὸ πλεῖστον ἐγένεν εἰρηνικῶς μετὰ τὴν μετακίνησιν τῶν ποιμνίων, ὅπως ἐγένε βραδύτερον ἢ διείσδυσις τῶν ἀλβανικῶν ποιμνικῶν φυλῶν, ἀλλ', ὅπως εἶπομεν, δὲν ἔλειψαν καὶ σοβαραὶ πολεμικαὶ ἐπιδρομαί. Οἱ Σλάβοι ἔζων εἰς τὰς ὀρεινὰς περιοχάς, ἐλάχιστοι εἰς τὰς πεδιάδας, ὅπου εὐρίσκοντο Ἕλληνες χωρικοί, οὐδέποτε δὲ εἰς τὰς πόλεις. Οὗτοι ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ πληρώνουν φόρον εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ὡς ὑποτελεῖς, ὅσάκις δὲ οἱ φόροι ἦσαν βαρεῖς, προεκάλουν ἀσημάντους ἀνταρσίας, αἱ ὁποῖαι ταχέως κατεπνίγοντο ἀπὸ τὰς αὐτοκρατορικὰς φρουράς. Βραδύτερον οἱ Σλάβοι ἐγιναν χριστιανοὶ καὶ ἐξηλληνίσθησαν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους εὐρίσκομεν Σλάβους μαχομένους παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν Ἑλλήνων.

Ἐκ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Σλάβων μερικοὶ ἱστορικοὶ ἐξήγαγον

ἐσφαλμένα συμπεράσματα περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων καὶ ἰδίως τῶν κατοίκων τῆς Πελοποννήσου. Ἀλλὰ κυρίως εἰς Γερμανὸς λόγιος, ὀνόματι Φαλμεράϋερ, ὑπεστήριξεν, ὅτι οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες εἶναι ἀπόγονοι τῶν Σλάβων καὶ ἄλλων φυλῶν.

Ὁ Φαλμεράϋερ ἐμεγαλοποίησε τὰς τοπικὰς ἐπιμειξίας, αἱ ὁποῖαι ἄλλως τε δὲν λείπουν εἰς κανὲν ἔθνος, καὶ προεκάλεσε πολλὴν θόρυβον. Δὲν ἐπρόσεξεν ἀκόμη, ὅτι τὸ ὄνομα Ἑλλάς εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς εἶχε ποικίλην ἔκτασιν καὶ ἐνίοτε περιελάμβανε τὴν μέχρι τοῦ Δουνάβεως Βυζαντινὴν χώραν, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς σημερινῆς Βουλγαρίας. Ἄλλο λάθος διέπραξεν ἐκλαβὼν μεταγενεστέρως εἰδήσεις περὶ ἐρημώσεως τῆς Ἀττικῆς ὡς ἀναφερομένας εἰς τοὺς χρόνους τῶν Σλάβων.

Πολλοὶ Ἕλληνες καὶ Εὐρωπαῖοι ἱστορικοὶ ἀπέδειξαν ἐσφαλμένην τὴν θεωρίαν τοῦ Φαλμεράϋερ μὲ ἀδιάσειστα ἐπιχειρήματα.

14. Ἀ β α ρ ο ι

Ἄλλο σημαντικὸν γεγονὸς ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι ἡ ἐγκατάστασις ἐνὸς νέου μογγολικοῦ λαοῦ, τῶν Ἀβάρων, συγγενῶν τῶν Οὐννων, εἰς τὴν μεταξὺ Κασπίας θαλάσσης καὶ Εὐξείνου Πόντου χώραν. Τὸ 558 οἱ Ἀβανοὶ ἐστειλαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τοὺς πρῶτους πρέσβεις, οἱ ὅποιοι ἔκαμαν τόσῃ ἐντύπωσιν, ὥστε, κατὰ τὸν Θεοφάνη (Χρονογρ. 1, 232), « πᾶσα ἡ πόλις συνέτρεχεν εἰς τὴν θέαν αὐτῶν, ὡς μηδέποτε ἑορακότες τοιοῦτον ἔθνος ». Τὸν ἡγεμόνα των οἱ Ἀβανοὶ ὠνόμαζον Χά ν ο ν ἢ Χ α γ ά ν ο ν. Ὑπὸ γενναίους ἀρχηγούς κατῴρθωσαν νὰ σχηματίσουν μέγα κράτος πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουνάβεως, διότι δὲν συνήντησαν ἀντίστασιν οὔτε ἀπὸ τοὺς Σλάβους οὔτε ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς καὶ Λογγοβάρδους. Οἱ τελευταῖοι μάλιστα, ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν Ἀβάρων, κατέφυγον εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Οἱ Ἀβανοὶ, ἐκμεταλλεῦόμενοι τὰς δυσχερείας τοῦ Βυζαντίου κατὰ τὸν Περσικὸν πόλεμον (572 — 592), ἐξήτησαν χρήματα, τὰ ὅποια ἔλαβον ἔναντι τῆς στρατιωτικῆς των ὑπηρεσίας, διότι τὸ Βυζαντινὸν κράτος μετεχειρίσθη τοὺς Ἀβάρους ὡς συμμάχους του κατὰ τῶν Σλάβων. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ Αὐτοκρατορία ἦτο ἀπληροληπμένη μὲ αἱματηροὺς καὶ μακροχρονίους πολέμους, οἱ Ἀβανοὶ ἐπεχείρουν ἀνενόχλητοι ἐπιδρομὰς εἰς τὰς βορείους ἐπαρχίας αὐτῆς, ἐπολιόρκησαν τὴν Θεσσαλο-

νίκην καὶ ἠπείλυσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ 591, ὅπως καὶ βραδύτερον ἐπὶ Ἑρακλείου. Τέλος ὁ Βυζαντινὸς στρατὸς τοῦ Δουναβέως περὶ ὥρισεν αὐτοὺς εἰς τὰς ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ χώρας.

Βραδύτερον ὁ βασιλεὺς τῶν Φράγκων Κάρολος ὁ Μέγας ἐνίκησεν ὀλοσχερῶς τοὺς Ἀβάρους (796), τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα ἐξῆλειφθη εἰς τὸ ἐξῆς ἀπὸ τὴν ἱστορίαν. Τὰ λείψανα τῶν Ἀβάρων ἀνemieύθησαν μὲ τοὺς Εὐρωπαίους καὶ ἐξεχριστιανίσθησαν.

15. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ

Ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν ὥρισεν ἐπισήμως τὸν διάδοχόν του, ἀλλ' ὁ ἀνεψιὸς του Ἰουστίνος, ὁ κουροπαλάτης, ἀνυποτάχθη αὐτοκράτωρ, ὡς Ἰουστίνος Β' (565 — 578), ἄνθρωπος ὑπερόπτης καὶ ἀσθενικῆς κράσεως. Πάντως ἐπέδιώξε μεγάλας οἰκονομίας καὶ περιώρισε τὰς χορηγίας πρὸς τοὺς ξένους λαοὺς καὶ διὰ τοῦτο ἐσημειώθη πραγματικὴ ἀνόρθωσις τῶν οἰκονομικῶν ἐπὶ τῆς βασιλείας του.

Τοῦτον θανόντα διεδέχθη ὁ στρατηγὸς Τιβερίος (578 — 582), ὅστις ἐπὶ Ἰουστίνου Β' διέπρεψεν εἰς τοὺς πολέμους κατὰ τῶν Περσῶν, ἐτέλεσε δὲ θρίαμβον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅταν ὁ στρατηγὸς του Μαυρίκιος συνέτριψεν εἰς μάχην τοὺς Πέρσας. Τὸν Μαυρίκιον κατέστησε διάδοχον τοῦ θρόνου, δώσας σύζυγον εἰς αὐτὸν τὴν κόρην του Κωνσταντῖναν.

Ὁ Μαυρίκιος (582 — 602) ἀνεδείχθη ἐξαίρετος ἡγεμὼν, ἐξασφάλισας τὰ σύνορα τοῦ κράτους καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Οὗτος ἐτερμάτισε τὸν ἀπὸ τοῦ Ἰουστίνου Β' εἰκοσαετῆ πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν (572 — 592), καταστήσας βασιλέα τῶν τὸν Χοσρόην Β', ὅπως ἀπαλλάξῃ δὲ τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἀβάρων καὶ τῶν Σλάβων, ἐνίσχυσε τὰ σύνορα εἰς τὸν Δούναβιν. Ἐπὶ Μαυρικίου, ὁ στρατηγὸς Πρίσκος, ἔχων στόλον εἰς τὸν Δούναβιν, διεβίβαζε στρατὸν ὅπου παρίστατο ἀνάγκη καί, νικήσας ὀλοσχερῶς τοὺς Ἀβάρους, ἠνάγκασε τούτους νὰ συνάψουν εἰρήνην (600). Συμφώνως πρὸς τὴν εἰρήνην, ὠρίσθη ὁ Δούναβις ὡς « μεσίτης » (σύνορον) μεταξὺ τῶν Ἀβάρων καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ἀξιωματικὸν εἶναι ἐπίσης καὶ τὸ γεγονὸς τῆς ἐκτοπίσεως τῆς λατινικῆς γλώσσης, ὡς γλώσσης τοῦ κράτους, ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς.

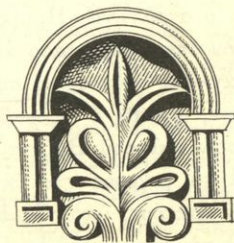
Ὁ στρατὸς ὅμως, παρὰ τὰς νίκας, τὰς ὁποίας κατήγαγεν, εἶχε κου-

ρασθῇ ἀπὸ τοὺς μακροχρονίους πολέμους καὶ ἐπανεστάτησεν, ἐπευφύμησε δὲ ὡς αὐτοκράτορα ἓνα ἄγνωστον μέχρι τοῦδε ἀξιωματικόν, τὸν Φωκᾶν, ὅστις, ἐλθὼν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μετὰ τὴν βοήθειαν τῶν Πρασίνων, ἐστέφθη αὐτοκράτωρ.

Ὁ Φωκᾶς (602 — 610), ἀνίκανος καὶ ἀπάνθρωπος, ἤρχισεν εὐθὺς νὰ σκέπτεται, πῶς νὰ ἐξοντώσῃ τοὺς ἀντιπάλους του, ἰδίως τοὺς ἱκανοὺς στρατηγούς, διὰ νὰ μὴ κινδυνεύσῃ νὰ χάσῃ τὸν θρόνον. Ἡ ἐξουσία τούτου, ἐπεσώρευσε εἰς τὸ κράτος συμφοράς.

Κατὰ τρόπον βάρβαρον καὶ ἄνανδρον ἐξώντωσε τὴν οἰκογένειαν τοῦ Μαυρικίου καὶ προεκάλεσε τὴν φρίκην τοῦ λαοῦ καὶ αὐτῶν τῶν φίλων του. Πολλοὶ στρατηγοὶ καὶ πολιτικοί, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν σφαγὴν, κατέφυγον εἰς μοναστήρια καὶ ἔγιναν μοναχοί, ἄλλοι δὲ συνεκεντρώθησαν πολὺ μακρὰν εἰς τὴν Καρχηδόνα καὶ ἤρχισαν νὰ μελετοῦν, τίνι τρόπῳ θ' ἀπηλλάσσοντο τοῦ Φωκᾶ, ἐνῶ ὁ Χοσρόης Β', κατὰ πρόφασιν ἢ ἐξ εἰλικρινείας, ἐκδικούμενος τὸν φόνον τοῦ εὐεργέτου του, ἐκήρυξε τὸν πόλεμον, κατέλαβε τὴν Μεσοποταμίαν καὶ προεκάλει καταστροφάς.

Ὁ ἑξάρχος τῆς Καρχηδόνος Ἡράκλειος ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἀγῶνος κατὰ τοῦ Φωκᾶ καὶ τὸν μὲν ἀνεψιόν του Νικήταν ἀπέστειλε μετὰ στρατὸν διὰ ξηρᾶς νὰ καταλάβῃ τὴν Αἴγυπτον καὶ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὸν δὲ υἱόν του Ἡράκλειον ἀπέστειλε μετὰ στόλον κατ' εὐθείαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οὐδεὶς ἀνέλαβε νὰ ὑποστηρίξῃ τὸν Φωκᾶν, ὅστις, συλληφθεὶς καὶ ἐξευτελισθεὶς, ἐκάη. Τὸ τόλμημα τοῦ Ἡρακλείου ἐπροκάλεσεν ἐνθουσιασμὸν καί, κατὰ προτροπὴν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ πατριάρχου Σεργίου, ἐστέφθη αὐτοκράτωρ.





ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

16. Ἡράκλειος (610 — 641)



ΠΟ τοῦ Ἡρακλείου ἄρχεται κυρίως ἡ πλήρης ἐπικράτησις τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Μὲ τὴν ἀπώλειαν πολλῶν περιφερειῶν, κατοικουμένων ὑπὸ ξένων λαῶν, ὠφελήθη ἐμμέσως ἡ αὐτοκρατορία, διότι περιώρισθη εἰς τὸν ἑλληνικὸν πληθυσμὸν μὲ μίαν γλῶσσαν, τὴν Ἑλληνικὴν, καὶ μὲ μίαν θρησκείαν, τὴν Ὁρθόδοξον Χριστιανικὴν.

Ὁ νέος αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος εὔρε τὸ κράτος εἰς κατὰστασιν ἀπελπιστικὴν, οἰκονομικοὺς πόρους δὲν εἶχεν, ἐστερεῖτο στρατοῦ, ἐνῶ ἀντιθέτως ἰσχυροὶ ἐχθροὶ ἐπετίθεντο εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην. Οἱ Σλάβοι ἐντελῶς ἀνενόχλητοι ἔκαμνον τὰς ἐπιδρομάς των νοτίως τοῦ Δουνάβεως ἢ εἰσέδυσον εἰρηνικῶς καὶ ἐγκαθίσταντο εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας. Οἱ Ἀβαροὶ ὁμοίως ἦλθον κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ κατ' αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως (617).

Οἱ Πέρσαι ἀπέβησαν φοβεροὶ μὲ τὰς ἐπιδρομάς των καὶ κατέλαβον τὴν Ἀρμενίαν, τὴν Καππαδοκίαν, τὴν Συρίαν, κατόπιν δὲ τὴν Παλαιστίνην, ἔγιναν μάλιστα κύριοι τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ ἀπήγαγον τὸν Τιμιον Σταυρόν, πρᾶγμα, ὅπερ ἐξήγειρε τὰς χριστιανικὰς συνειδήσεις. Ἐπίσης οἱ Πέρσαι δὲν ἐδυσκολεύθησαν νὰ ἐπεκταθοῦν εἰς τὰ ἀσιατικὰ παράλια τοῦ Βοσπόρου, κατέλαβον ὅλας τὰς πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πόλεις καὶ ἠπειλῶσαν σοβαρῶς αὐτὴν τὴν πρωτεύουσαν. Ὁ Ἡράκλειος, πρὸ τῶν μεγάλων συμφορῶν, ἔχασε τὸ θάρρος του καὶ πρὸς στιγμὴν ἐσκέφθη νὰ μεταφέρῃ τὴν ἑδραν τῆς διοικήσεως εἰς τὴν Ἀφρικὴν.

Τότε ἐνεθάρρυνε τὸν αὐτοκράτορα ὁ πατριάρχης Σέργιος, ὅστις ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσίν του ὅλους τοὺς θησαυροὺς τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ ἀπὸ κοινοῦ ἤρχισαν νὰ προετοιμάζουσαν στρατὸν καὶ στόλον. Ὅπως ἀπο-



8. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος
(Χαλκοῦν ἄγαλμα ἐν Μπαρλέττα)

φύγη δὲ ὁ Ἡράκλειος διμέτωπον πόλεμον κατὰ Περσῶν καὶ Ἀβάρων μετὰ τῶν Σλάβων, ἦλθεν εἰς συμφωνίας καὶ συνῆψεν εἰρήνην μετὰ τοὺς Ἀβάρους ἀντὶ πολλῶν χρημάτων, ἐξασφαλίσας οὕτω τὰ νῶτά του.

Οἱ Πέρσαι δὲν ἀνέκοψαν τὴν πορείαν των, ἀλλὰ κατέλαβον τὴν Αἴγυπτον, ὅπου προσεκάλεσαν φοβερὰς καταστροφάς. Ἐναντίον τῶν Περσῶν τότε ἦλθεν ὁ Ἡράκλειος, προετοιμασθεὶς δεόντως. Οὗτος, ἀνακτῆσας τόλμην καὶ πρωτοβουλίαν, ἀπεφάσισε νὰ ἐκστρατεύσῃ αὐτοπροσώπως καὶ νὰ εἰσβάλῃ εἰς αὐτὴν τὴν Περσίαν. Ἐπεβιβάσθη τοῦ στόλου καὶ ἀπέπλευσεν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ 622, ἀφοῦ παρέστη εἰς δοξολογίαν, ἣτις ἐφέλη εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν. Ἡ ἐκστρατεία λοιπὸν ἔλαβε μορφήν σταυροφορίας, διότι καὶ οἱ Πέρσαι εἰς τὰς ἐπιδρομάς των ἔδωσαν θρησκευτικὸν χαρακτῆρα.

Ὁ Ἡράκλειος διὰ τῆς Μ. Ἀσίας ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀρμενίαν, ἐνισχύων διὰ νέων ὀπλιτῶν τὸν στρατὸν του, γυμνάζων αὐτὸν καὶ προσπαθῶν νὰ τὸν φανατίσῃ κατὰ τῶν Περσῶν. Εἰς τὴν Ἀρμενίαν ἐνίκησε τὸν περσικὸν στρατὸν καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ ἐκκένωσῃ τὴν Μ. Ἀσίαν. Αὕτη εἶναι ἡ πρώτη ἐκστρατεία (622 — 623) τοῦ Ἡρακλείου, ἀποβάσα ἐπιτυχῆς, διότι ἡλευθερώθη ἡ Μ. Ἀσία. Μετὰ τὰς ἐπιτυχίας αὐτάς ὁ Ἡράκλειος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πρωτεύουσάν, διὰ νὰ λάβῃ ἀποφάσεις ἐπὶ τῆς νέας ἐπιδρομῆς τῶν Ἀβάρων. Τὸ 624 ἐπεχείρησε δευτέραν ἐκστρατείαν ὁ Ἡράκλειος κατὰ τῶν Περσῶν καί, ἔχων συμμάχους τοὺς Χαζάρους Τούρκους, εἰσέβαλεν εἰς τὸ περσικὸν κράτος ἀπὸ τὴν Ἀρμενίαν. Εἶναι ἀληθῶς

ἀξιοθαύμαστος ὁ ἡρωϊσμός τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ ὁποῖος, παρὰ τὰς πολλὰς ταιλαιπωρίας εἰς τὰ ὄρη τῆς Ἀρμενίας, ὠδήγησε τὸν στρατὸν του εἰς τὴν νίκην ὁ ἴδιος.

Ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Χοσρόης συνεχῶς ὑπεχώρει καὶ ὁ Ἡράκλειος κατελάμβανε πόλεις καὶ φρούρια, ἀπληευθέρωνεν αἰχμαλώτους καὶ κατέστρεφεν εἰδωλολατρικούς ναοὺς πρὸς ἀντεκδίκησιν διὰ τὴν καταστροφὴν τῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν.

Ἐνῷ ὁμοῦς ἐπροχώρει ὁ Ἡράκλειος πρὸς τὴν Περσίαν, οἱ Πέρσαι ἐν συνεννοήσει πρὸς τοὺς Ἀβάρους, ἔστειλαν, τὸ 626, στρατὸν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ πρωτεύουσα διέτρεξε σοβαρὸν κίνδυνον, διότι ὁ μὲν περσικὸς στρατὸς εἶχε φθάσει εἰς τὴν Χαλκηδόναν, οἱ δὲ Ἀβάροι μὲ στόλον εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον. Ὁ Ἡράκλειος ἔλαβε διὰ ταχυδρόμων τὴν εἶδῃσιν, ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθανε νὰ ἐπιστρέψῃ· εἶχεν ἄλλως τε ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν πατριάρχην Σέργιον καὶ εἰς τὸν σύμβουλόν του μάγιστρον Βωνόν.

Πράγματι ὁ Σέργιος ἦτο ἡ ψυχὴ τῆς ἀντιστάσεως. Κρατῶν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου, περιήρχετο τὰς ἐπάλξεις καὶ ἐνεθάρρυνε τοὺς ἀμυνομένους στρατιώτας καὶ πολίτας, οἱ ὅποιοι ἐδειξαν θάρρος καὶ καρτερίαν. Μὲ πείσμα ἐπολέμησαν ἀμφότεροι, ἕως ὅτου ὁ βυζαντινὸς στόλος ἐβύθισε τὸν στόλον τῶν Ἀβάρων καὶ ἀπῆλλαξε τὴν Πόλιν τοῦ κινδύνου, διότι καὶ οἱ Πέρσαι ἔφυγον, νομίσαντες ὅτι ὑπῆρχε στρατὸς πολλὸς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ὅλοι οἱ συγγραφεῖς, οἱ γράφοντες περὶ τῆς πολιορκίας ταύτης, ἀποδίδουν τὴν νίκην εἰς τὴν « Ὑπέρμαχον στρατηγόν », τὴν Θεοτόκον τῶν Βλαχερνῶν, πλησίον τῆς ὁποίας ἔγινεν ἡ ναυμαχία, πρὸς τιμὴν δὲ τῆς πολιοῦχου Θεοτόκου ἐποιήθη καὶ ἐψάλη εἰς τὰς ἐκκλησίας ὁ Ἀκάθιστος Ὕμνος, δηλαδὴ οἱ Χαιρετισμοί.

Παρὰ ταῦτα, ὁ περσικὸς στρατὸς ἐξηκολούθει νὰ παραμένῃ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἕως ὅτου ἐνικήθη εἰς μάχην ἀποφασιστικὴν ἀπὸ τὸν Ἡράκλειον παρὰ τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Νινεβί (12 Δεκεμβρίου 627). Οὕτως ἔληξε νικηφόρως καὶ ἡ τρίτη ἐκστρατεία τοῦ Ἡρακλείου κατὰ τῶν Περσῶν (627).

Κατόπιν τούτου λαὸς καὶ στρατὸς εἰς τὴν Περσίαν ἐπανεστάτησεν, ὁ Χοσρόης ἐδολοφονήθη καὶ ὁ ἀνακηρυχθεὶς νέος βασιλεὺς Σιρόης ἔκλεισεν εἰρήνην μὲ τὸν Ἡράκλειον. Διὰ τῆς εἰρήνης (628) ὑπεχρέωθησαν οἱ Πέρσαι νὰ περιορισθοῦν εἰς τὰ παλαιὰ των

σύνορα καὶ ἀπέδωσαν τοὺς αἰχμαλώτους, καθὼς καὶ τὸν Τίμιον Σταυρόν.

Μετὰ τὴν εἰρήνην, ὁ Ἡράκλειος ἦλθεν εἰς τὴν Πόλιν (629), ὅπου ἔγινε μὲ ἀπίστευτον ἐνθουσιασμὸν δεκτὸς ἀπὸ τὸν στρατὸν, τὸν λαὸν καὶ τὸν κλῆρον. Εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι ἔφερεν ὁ ἴδιος ὁ Ἡράκλειος τὸν ἐλευθερωθέντα Σταυρόν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ τὴν 14 Σεπτεμβρίου τοῦ 630 τὸν ἔστησεν ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ, ὅπου τὸν εἶχεν ἄλλοτε τοποθετήσει ἡ μήτηρ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἡ Ἁγία Ἑλένη. Ἀπὸ τότε ἡ Ἐκκλησία ἐορτάζει τὴν Ὑψωσιν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ.

Ὁ Ἡράκλειος δικαίως ἐθεωρήθη ἥρως καὶ ἱππότης τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἀπέθανε τὸ 641 καὶ ἀφῆκε τὸ ἀπέραντον κράτος του ἐξηντημένον ἀπὸ τὸν εἰκοσιπενταετῆ πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν, ἐνῶ νέος ἐπικίνδυνος ἐχθρὸς παρουσιάζεται, οἱ Ἀραβες.

Νῆι

• 17. Ὁ Ἰσλαμισμὸς

Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ 7ου αἰῶνος ἐνεφανίσθη εἰς τὴν Ἀραβίαν νέα θρησκεία, ὁ Ἰσλαμισμὸς, ἡ πρόοδος τῆς ὁποίας εἶχε κοσμοϊστορικὰς συνεπείας. Ἀρχηγὸς τοῦ Ἰσλαμισμοῦ, ὁ Μωάμεθ, ἄγνωστος ἕως τότε, μὲ τὴν διδασκαλίαν του κατέρριψε τοὺς παλαιούς θεοὺς τῆς χώρας καὶ προσεκάλεσε κοινωνικὴν ἀναστάτῳσιν. Πρὶν ἔλθωμεν εἰς τὸ ἔργον τοῦ Μωάμεθ, εἶναι ἀνάγκη νὰ εἴπωμεν ὀλίγας λέξεις περὶ τῆς χώρας, ἐκ τῆς ὁποίας προῆλθεν οὗτος.

Ἡ Ἀραβία εἶναι μεγάλη χερσόνησος τῆς νοτιοδυτικῆς Ἀσίας κατὰ μέγα μέρος ἀμμόδης καὶ ἄνυδρος καὶ ὡς ἐκ τούτου, πτωχὴ χώρα καὶ μόνον, ὅταν ἔβρεχεν ἔτρεφεν αὐτὴ πρόβατα, καμήλους καὶ ἵππους. Ὅταν δὲν ἔβρεχεν, ἔπρεπε νὰ μετακινοῦνται οἱ κάτοικοι διὰ νὰ εὗρουν τροφὴν καί, ὡσάκις παρίστατο ἀνάγκη, ἐπολέμουν. Ἡ φύσις λοιπὸν τῆς Ἀραβίας κατέστησε τοὺς κατοίκους νομάδες, μὲ μεγάλην ἀντοχὴν εἰς τὴν πορείαν, τὴν πείναν καὶ τὴν δίψαν ἀκόμη. Ἐν τμήμα μόνον τῆς Ἀραβίας ἦτο εὐφορον, ἡ πρὸς τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν στενὴ λωρίς, ἡ δυτικὴ Ἀραβία, τῆς ὁποίας δύο ἐπαρχίαι εἶναι γνωστότεραι, ἡ Εὐδαίμων Ἀραβία (Ἑμένη σήμερα) καὶ ἡ Περσία Ἀραβία, ἐνθα ἤκμασαν καὶ δύο ἀξιόλογοι ἐμπορικαὶ πόλεις, ἡ Μέκκα καὶ ἡ Μεδίνα.

Οἱ Ἀραβες ἀνήκουν εἰς τὴν λευκὴν φυλὴν καὶ εἶναι συγγενεῖς

τῶν Ἑβραίων. Ἦσαν γενναῖοι, ἵπποτικοί, φιλόξενοι καὶ συναισθηματικοί. Δὲν ἀπετέλουν ἓν κράτος, ἀλλ' ἦσαν χωρισμένοι κατὰ φυλὰς καὶ ἐκάστη φυλὴ ἐπίστευεν εἰς διαφόρους θεοὺς καὶ κυρίως εἰς λίθους πεσόντας ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Ἡ λ ι θ ο λ α τ ρ ε ί α ἤτο ἡ μᾶλλον διαδεδομένη θρησκεία εἰς τὴν Ἀραβίαν. Καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Μέκκαν μετεωρίτης λίθος, ἐντὸς κτίσματος τετραγώνου, τοῦ Κ α β ᾱ, ἦτο κοινὸν προσκύνημα ὅλων τῶν ἀραβικῶν φυλῶν. Ἡ Μέκκα ἦτο τὸ κυριώτερον κέντρον τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς πνευματικῆς καὶ ἐκπολιτιστικῆς ἐπικοινωνίας.

να)

Ὁ Μ ω ᾱ μ ε θ (570 — 632) ἐγεννήθη εἰς τὴν Μέκκαν περὶ τὸ 570, ἀνῆκεν εἰς πτωχὴν οἰκογένειαν, ἔμεινε ὀρφανὸς καὶ ἀντετράφη ἀπὸ ἑνα συγγενῆ του. Γράμματα δὲν φαίνεται νὰ ἐγνώριζεν, ἡ συχνὴ ὁμως ἐπικοινωνία εἰς τὴν Μέκκαν μὲ Ἰουδαίους καὶ Χριστιανούς ἤνοιξαν εἰς αὐτὸν τὸν ἔξυπνον Ἀραβὰ νέους κόσμους καὶ ἀπὸ τότε ἤρχισε νὰ σκέπτεται πῶς νὰ συντρίψῃ τὰ εἰδῶλα καὶ νὰ ἀναμορφώσῃ τὴν κοινωνίαν τῆς πατρίδος του.

Ἀπὸ ἡλικίας 40 ἐτῶν ἤρχισε νὰ διδάσκη κατ' ἀρχὰς τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους του, οἱ ὅποιοι δὲν ἐφάνησαν πρόθυμοι νὰ δεχθοῦν τὰς γνώμας του καὶ τὸν κατεδίωξαν. Ἡ ἀντίδρασις τούτων δὲν ἀπεθάρρυνε τὸν Μωάμεθ, ἀλλὰ τὴν 16 Ἰουλίου 622 κατέφυγεν εἰς τὴν Μεδίναν, ὅπου ἔγινεν εὐχαρίστως δεκτὸς καὶ ἀπέκτησεν ὁπαδούς. Λαβὼν αὐτοὺς ὁ Μωάμεθ, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Μέκκαν καὶ διὰ τῆς βίας ἐπέβαλε τὴν θρησκείαν.

Ἐκτοτε ὁ Μωάμεθ ἤρχετο εἰς συγκρούσεις πρὸς τοὺς Ἀραβας φυλάρχους, διὰ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν θρησκείαν του, καὶ αὐτὸ εἶναι χαρακτηριστικόν, διότι οἱ ὁπαδοὶ του διεξάγουν μὲ πείσμα τὸν « ἱερὸν πόλεμον », δηλ. πόλεμον πρὸς διάδοσιν τῆς πίστεως.

Τὸ 632 ἀπέθανεν ὁ Μωάμεθ, ἀφοῦ ὥρισεν ὡς τοποτηρητὴν του (χαλίφην) καὶ ἀρχηγὸν τῶν πιστῶν, τὸν Ἀ β ο Ὑ Β ᾱ κ ρ .

Ποία εἶναι ἡ διδασκαλία, τὴν ὁποίαν ἐπέβαλεν εἰς τοὺς Ἀραβας ὁ Μωάμεθ ; Οὗτος παρέλαβε τὰς γενικὰς γραμμὰς τῆς διδασκαλίας του ἀπὸ τὸν Χριστιανισμόν καὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν θρησκείαν, προσέθεσεν ὁμως ὠρισμένας δοξασίας, ὅπως παράδεισον μὲ ὑλιστικὰς ἀπολαύσεις, ὅτι τὸ Κοράνιον εἶναι πιστὸν ἀντίγραφον τοῦ ἐν οὐρανοῖς βιβλίου κ.ἄ., κυρίως διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ καὶ νὰ φανατίσῃ τοὺς ὁπαδούς του.

Τέσσαρα εἶναι τὰ κύρια δόγματα τῆς νέας θρησκείας : 1) Εἰς Θεὸς ὑπάρχει καὶ προφήτης του εἶναι ὁ Μωάμεθ. 2) ἡ ψυχὴ εἶναι



9. 'Απόσπασμα ἐκ τοῦ Κορανίου
(Παλαιὸν ἀραβικὸν χειρόγραφον)

ἀθάνατος³) αἱ πράξεις τῶν ἀνθρώπων καθορίζονται ἐκ τῶν προτέρων ὑπὸ τοῦ Θεοῦ (κισμέτ = πεπρωμένον)⁴) ἀπαγορεύεται ἡ παρὰ τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ δι' εἰκόνων καὶ ἀγαλμάτων.

Τὴν διδασκαλίαν τοῦ ὁ Μωάμεθ ὠνόμασεν 'Ισλάμ (= ἀφοσίωσιν εἰς τὸν Θεόν) καὶ τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ Μουσλίμ (= ἀφωσιωμένους). Διὰ τοῦτο ἡ νέα θρησκεία ὠνομάσθη 'Ισλαμισμός καὶ Μουσουλμανισμός, λέγεται δὲ καὶ Μωαμεθανισμός ἀπὸ τὸ ὄνομα

τοῦ ἱδρυτοῦ. Ἡ διδασκαλία τοῦ Μωάμεθ περιέχεται εἰς τὸ Κοράνιον.

Ἡ ἡθικὴ διδασκαλία τοῦ 'Ισλαμισμοῦ, διατηρήσασα τὴν δουλείαν, τὴν πολυγαμίαν καὶ ἐπιτρέπουσα πολλὰ ἔκτροπα, διδάσκει πρὸς ἐχθρὸν πεντάκις τῆς ἡμέρας, νηστείαν κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ Ραμαζάν, τὴν προσκύνησιν τοῦ Κααβά τῆς Μέκκας, τὴν ἐλεημοσύνην καὶ τὴν διὰ τῆς βίας ἀκόμη ἐξάπλωσιν τοῦ 'Ισλαμισμοῦ. Τὸ τελευταῖον ἀποτελεῖ κυριώτατον χαρακτῆρα τοῦ Μωαμεθανισμοῦ, ὅστις ἐξηπλώθη πολὺ γρήγορα. Οὕτως ὁ Μωάμεθ δὲν εἶναι μόνον ἱδρυτὴς θρησκείας, ἀλλὰ καὶ κράτους. Συνήνωσεν ὅλας τὰς ἀραβικὰς φυλάς καὶ ἐσχημάτισε τὸ ἀραβικὸν κράτος, εἰς τὸ ὁποῖον ἔδωκε τὴν ὀριστικὴν κατεύθυνσιν : Πόλεμος κατὰ τῶν ἀπίστων. Οἱ ἀνθιστάμενοι εἰς τὴν διάδοσιν τῆς νέας θρησκείας ἔπρεπε νὰ νικηθοῦν διὰ τῆς βίας, νὰ αἰχμαλωτισθοῦν καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἢ νὰ γίνουν πιστοὶ ἢ τοῦλάχιστον νὰ πληρώνουν φόρους, ἂν ᾖσαν Χριστιανοὶ καὶ Ἑβραῖοι. Πάντες δὲ οἱ εἰδωλολάτραι ἐφονεύοντο.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἡ ραγδαία ἀραβικὴ κατὰκτησις, ἀπὸ Ἀφγανιστάν μέχρις Ἰσπανίας. Οἱ Ἀραβες εἰς τοὺς κατακτηθέντας λαοὺς ἐπέβαλον τὴν ἀραβικὴν γλῶσσαν καὶ θρησκείαν καὶ ἀπεμάκρυναν τοὺς ἐγχωρίους ἀπὸ τὸν πολιτισμὸν τῶν. Οἱ Ἀραβες, ὅπως θὰ ἴδωμεν, ὠφελήθησαν πολὺ ἀπὸ τὸν πολιτισμὸν τῶν Χριστιανῶν, ὁ δὲ μέγας πολιτικὸς Μωαβιᾶ μετέφερε τὴν πρωτεύουσαν τοῦ ἀραβικοῦ κράτους εἰς τὴν Δαμασκὸν τῆς Συρίας.

18. Ἡ ἔξοδος τῶν Ἀράβων ἐκ τῆς χώρας των

Μετὰ τὴν μέθην καὶ τὴν ὄρμην τῶν νεοφωτίστων ἐξῆλθον οἱ Ἀραβες ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς χώρας των, διὰ νὰ ὑποτάξουν ὅλον τὸν κόσμον εἰς τὴν νέαν θρησκείαν.

Καὶ πρῶτον ἐστράφησαν πρὸς τὰ γειτονικά κράτη, τῶν Περσῶν καὶ Βυζαντινῶν, τὰ ὁποῖα εὗρον πολὺ ἐξηντλημένα ἀπὸ τὸν μεταξὺ των 25ετῆ πόλεμον. Ὁ περσικὸς στρατὸς ἐνίκηθη (637) καὶ ὅλη ἡ Περσία ὑπετάγη εἰς τοὺς Ἀραβας καὶ ἐδέχθη τὴν νέαν θρησκείαν. Τοιοῦτοτρόπως ἐξερριζώθη ἡ παλαιὰ περσικὴ θρησκεία τοῦ Ζωροάστρου, ὅσοι δὲ τῶν Περσῶν δὲν ἠθέλησαν νὰ δεχθοῦν τὸν Ἰσλαμισμὸν, κατέφυγον εἰς τὰς Ἰνδίας.

Παραλλήλως οἱ Ἀραβες ἐπέδραμον εἰς τὰς βυζαντινὰς ἐπαρχίας τῆς Συρίας, τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Αἴγυπτον (633), ὅπου ὁ φανατισμὸς ὀρθοδόξων καὶ μονοφυσιτῶν ἦτο μέγας, καί, ὡς ἐκ τούτου, οἱ καίτοικοι τῶν χωρῶν τούτων δὲν εἶδον δυσαρέστως τοὺς Ἀραβας κατακτητάς. Τὸ Βυζάντιον δὲν εἶχεν ἀκριβεῖς πληροφορίες περὶ τοῦ ἀραβικοῦ κινδύνου καὶ δὲν ἔλαβε τὰ δέοντα μέτρα ἀσφαλείας. Ὁ Ἡράκλειος εἶχε καταπονθητῇ πολὺ εἰς τὴν Περσίαν καὶ δὲν ἠδυνήθη νὰ παρακολουθήσῃ ἐκ τοῦ σύνεργου τὴν κατάστασιν τῆς Συρίας καὶ τῆς Παλαιστίνης. Οἱ Ἰουδαῖοι τῆς Παλαιστίνης ἐμίσουν τοὺς Χριστιανούς καὶ δι' αὐτὸ ἐβοήθησαν τοὺς Ἀραβας εἰς τὴν κατάκτησιν.

Σοβαρὰν ἀντίστασιν ἀντέταξε τὸ Βυζάντιον, τὸ 636, νοτίως τῆς λίμνης Τιβεριάδος (εἰς τὴν Παλαιστίνην) μὲ 30.000 στρατόν, ἀλλ' ἐνίκηθη, παρὰ τὸν Ἱερομίαχα, νοτίως τοῦ Ἰορδάνου, διότι οἱ μὲν Ἀραβες ἐπολέμουν μὲ πείσμα καὶ ἡρωϊσμόν, οἱ δὲ Βυζαντινοὶ εἶχον πολλοὺς μισθοφόρους ἀρμενικῆς καὶ ἀραβικῆς καταγωγῆς. Τοιοῦτοτρόπως ἐντὸς ὀλίγου ἡ Ἱερουσαλὴμ (638), ἡ Βηρυτὸς, ἡ Ἀντιόχεια καὶ ὁλόκληρος ἡ Συρία καὶ ἡ Παλαιστίνη, κέντρα τοῦ ἀνατολικοῦ πολιτισμοῦ, κατελήφθησαν ὀριστικῶς ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Ὁ λόγος τῆς εὐκόλου ὑποταγῆς τῶν χωρῶν αὐτῶν δὲν εἶναι μόνον ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς τῶν Ἀράβων, ἀλλὰ καὶ τὸ μῖσος τῶν μονοφυσιτῶν κατοίκων τούτων ἀπέναντι τοῦ Ὀρθοδόξου Βυζαντίου.

Οἱ Ἀραβες, πρὶν ἀκόμη συμπληρώσουν τὴν κατάκτησιν τῆς Συρίας, εἰσέβαλον εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ εἰς διάστημα μόνον δύο ἐτῶν (τέλος τοῦ 639 — 642) κατέλαβον ὁλόκληρον τὴν χώραν. Περισσότεραν ἀντί-

στασιν προέβαλεν ἡ ἑλληνικὴ πόλις Ἀλεξάνδρεια, ἡ ὁποία τελικῶς ὑπέκυψεν εἰς τοὺς Ἀραβας (641), ἀφοῦ ἀντὶ ὠρισμένου φόρου διετήρησε τὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν τῆς. Μὲ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἀλεξανδρείας ἀπωλέσθη διὰ τὸν Ἑλληνισμόν ἡ Αἴγυπτος, ὅπου ἐπὶ 1000 ἔτη περίπου ἦνθησεν ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς καὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα. Οἱ πλεῖστοι τῶν Αἰγυπτίων προσῆλθον εἰς τὸν Ἰσλαμισμόν, μερικοὶ ὅμως παρέμειναν πιστοὶ εἰς τὸν Χριστὸν καὶ ὀνομάζονται Κόπται. Μόλις τὸν ΙΘ' αἰῶνα ἀναζωογονεῖται, πάλιν διὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἡ Ὁρθοδοξία τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας.

Ὁ κυριώτερος καὶ ἐδῶ λόγος τῆς εὐκόλου ὑποταγῆς τῆς Αἰγύπτου εἶναι, ὅτι οἱ ἰθαγενεῖς Αἰγύπτιοι ἐμίσουν τοὺς Ἕλληνας καὶ ἐβοήθησαν τοὺς νέους κατακτητὰς, νομίζοντες ὅτι ἡ ἀραβικὴ κατὰκτησις θὰ ἦτο καλυτέρα. Ὁμολογουμένως τὸ Βυζάντιον δὲν ἐκυβέρνησε καλὰ τὴν Αἴγυπτον, διότι τὴν ᾔθελε μόνον διὰ τὴν προμήθειαν σίτου καὶ τὴν πληρωμὴν φόρων, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀραβες δὲν ἐπέδειξαν ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον δι' αὐτὴν καὶ οὕτω ταχέως ἡ Αἴγυπτος παρήκμασεν.

Nili 19. Ὁ ἀραβικὸς πολιτισμὸς

Οἱ Ἀραβες, ὅχι μόνον δὲν κατέστρεψαν τὸν πολιτισμόν, τὸν ὁποῖον εὑρον εἰς τὰς κατακτηθείσας ὑπ' αὐτῶν ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν μεγαλυτέραν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ. Διέτηρξαν τὰς μεγάλας ἐμπορικὰς ὁδοὺς, διὰ τῶν ὁποίων ἐγένετο ἡ ἐπικοινωνία μεταξὺ τῶν χωρῶν τῆς Μεσογείου καὶ τῆς Ἀπὼ Ἀνατολῆς. Οὕτω, διὰ τῶν Ἀράβων ἦλθον εἰς τὴν ἐπιφάνειαν μεγάλαι καὶ πλούσιοι πόλεις, ὡς ἡ Δαμασκός, ἡ Κορδοῦη, τὸ Κάϊρον καὶ ἡ Βαγδάτη, κέντρα γραμμάτων, ἐπιστημῶν, τεχνῶν καὶ βιομηχανίας.

Ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ τῶν Ἀράβων ἔλαβε μεγάλην ἀνάπτυξιν, διότι, μαθόντες εἰς Αἴγυπτον τὴν γεωργικὴν καὶ ἀρδευτικὴν τέχνην, μετέδωσαν αὐτὴν εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην διὰ τῆς Ἰσπανίας. Σήμερον ἀκόμη σώζεται τὸ σύστημα διοχετεύσεως ὑδάτων, τὸ ὁποῖον οἱ ἴδιοι εἶχον ἰδρύσει εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Γουαδαλκεβίρ. Εἰς τὴν Εὐρώπην ἐπίσης εἰσήγαγον διάφορα δένδρα καὶ φυτὰ, ὡς τὸ ζακχαροκάλαμον καὶ τὴν ὀρυζαν ἀπὸ τὰς Ἰνδίας, τὴν μορέαν, τὰ φασόλια, τὸν βάμβακα, τὴν βερυκοκέαν κ.ἄ.

Πολλοὶ ὑπῆρξαν οἱ κλάδοι τῆς βιομηχανίας, τοὺς ὁποίους ἐτελειο-

ποίησαν οἱ Ἀραβες, ὥς ἡ κατασκευὴ τῆς πορσελάνης, ἡ κατεργασία τῶν μετάλλων, ἡ ταπητουργία. Εἰς τὴν Κορδούην τῆς Ἰσπανίας ἐτελειοποιήθη ἡ κατεργασία τῶν δερμάτων. Περίφημα ἦσαν τῆς Δαμασκοῦ τὰ ξίφη καὶ τὰ λινὰ ὑφάσματα, τῆς Τολέδης τὰ ἐγχειρίδια, τῆς Μουσούλης τὰ λεπτὰ ὑφάσματα (μουσελῖναι). Ἡ χρυσοχοΐα, ἡ ἐλεφαντουργία καὶ ἡ ξυλουργία εἶχαν ἐπίσης προοδεύσει εἰς τὸ ἀραβικὸν κράτος.

Τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῶν Ἀράβων προεκάλε-



10. Τέμενος τῶν Ἀράβων ἐν Κορδούῃ

σεν αὐτὴ αὐτὴ ἡ διδασκαλία τῆς θρησκείας, ἡ ὁποία ἔλεγεν, ὅτι τὸ ἐμπόριον ἦτο εὐχάριστον εἰς τὸν Θεόν, ὁ ἴδιος δὲ ὁ ἀρχηγὸς τῆς θρησκείας των ἦτο ἐμπορος. Διεξήγον δὲ οἱ Ἀραβες τὸ ἐμπόριόν των εἰς τὴν ξηρὰν καὶ εἰς τὴν θάλασσαν. Μέχρι τῆς ἐποχῆς τῶν σταυροφοριῶν τὰ ἀραβικὰ πλοῖα ἐκυριάρχουν εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ ἔφθανον μέχρι τῆς Ἰνδοκίνας καὶ τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς Ἀφρικῆς. Ἡ Τύρος, ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Βηρυτὸς καὶ ἡ Βαρκελώνη ἀπέβησαν ἀξιόλογοι λιμένες. Εἰς τὴν ξηρὰν τὰ ἀραβικὰ καραβάνια ἔφθανον ἕως τὴν Κίναν καὶ τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀφρικῆς.

Ἀπὸ τὴν Ἀσίαν παρέλαβον οἱ Ἀραβες τὸν χάρτην, τὴν πυρίτιδα

καὶ τὴν ναυτικὴν πυξίδα, τὰ ὅποια βραδύτερον κατέστησαν γνωστὰ καὶ εἰς τὴν Δύσιν.

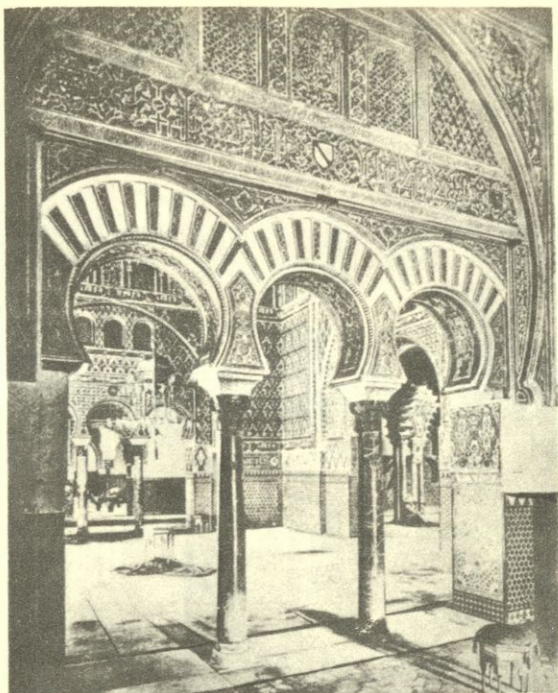
Διὰ τῶν μεταφράσεων τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν συγγραμμάτων, τὰς ὁποίας εἶχον κάμει οἱ Σύροι, ἐμυήθησαν οἱ ἝΑραβες εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν σοφίαν καὶ οἱ ἴδιοι μετὰ ταῦτα προσέφεραν πολλὰ εἰς τὴν προαγωγὴν τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Ἐπιστημῶν. Τούτων ἡ ἀκμὴ συμπίπτει μὲ τὴν βασιλείαν τοῦ Ἀ ρ ο ὐ ν - ἄ λ - Ρ α σ ῖ δ (9ος αἰὼν) εἰς τὴν Βαγδάτην, εἰς δὲ τὴν Ἰσπανίαν ἐπὶ τῶν χαλιφῶν Ἀ β δ ο υ ρ α - χ μ ἄ ν Γ' καὶ Χ α κ ῖ μ Β' (10ος αἰὼν). Εἰς τὴν πόλιν Κορδοῦνην ὁ Χακίμ Ἰδρυσε πλουσιωτάτην βιβλιοθήκην, ἡ ὅποια περιελάμβανε 600. 000 τόμους βιβλίων.

Οἱ ἝΑραβες ἡσχολήθησαν ἐπιτυχῶς μὲ τὴν ποίησιν, διηγηματογραφίαν, ἱστοριογραφίαν, φιλοσοφίαν καὶ τὰ μαθηματικά. Τὸ ὄνομα τῆς Ἀλγέβρας εἶναι ἀραβικόν, πολλοὶ δὲ ἀστρονομικοὶ ὅροι, ὡς ναδίρ, ζενίθ, εἶναι ἀραβικοί. Ἰδιαιτέρως ἀξιόλογος ἦτο ἡ συμβολὴ τῶν Ἀράβων εἰς τὴν ἱατρικὴν, τὰ ἱατρικὰ δὲ συγγράμματα αὐτῶν ἐχρησίμευσον ὡς διδακτικὰ βιβλία εἰς τὴν Εὐρώπην ἕως τὸν 17ον αἰῶνα. ἝΑραβες ἀλχυμισταὶ ζητοῦν νὰ εὕρουν τὴν φιλοσοφικὴν λίθον, δηλαδὴ τὸ μέσον, διὰ τοῦ ὁποίου δύναται νὰ μετατρέπουν τὰ μέταλλα εἰς χρυσόν, θέτοντες τοιοῦτοτρόπως τὰς βάσεις τῆς χημείας (τὴν λέξιν χυμείαν ἔλαβον ἐκ τῆς ἑλληνικῆς καὶ τὴν μετέβαλον εἰς alchemie, ἐξ οὗ γαλλ. la chemie καὶ ἑλλ. χημεία κακῶς ἀπεδόθη διὰ τοῦ η, ἐνῶ ἔπρεπε νὰ γράφεται χυμεία). Διὰ τῶν Ἀράβων τῆς Ἰσπανίας ἐγνώρισεν ἡ Δύσις τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰ γράμματα καὶ αὐτῶν τὰ ἀνώτερα σχολεῖα ὑπῆρξαν τὰ πρότυπα τῶν πρώτων εὐρωπαϊκῶν πανεπιστημίων.

Οἱ ἝΑραβες δὲν ἀνέπτυσαν μόνον τὰς Ἐ π ι σ τ ῆ μ α ς, ἀλλὰ καὶ τὰς Κ α λ ἄ ς Τ έ χ ν α ς. Εἰς τὴν Συρίαν εἶδον τὸν βυζαντινὸν ρυθμόν, τὸν ὁποῖον ἐτροποποίησαν συμφώνως πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς θρησκείας των, διετήρησαν τὸν βυζαντινὸν θόλον καὶ εἰσήγαγον ποικίλα τόξα, σχήματος γωνίας καὶ πετάλου. Παρέλαβον ἐπίσης ἀπὸ τοὺς Πέρσας τοὺς λεπτοὺς καὶ ὑψηλοὺς κίονας. Οἱ ναοὶ (τὰ τεμένη) καὶ τὰ ἀνάκτορα εἶναι τὰ κύρια οἰκοδομήματα τῶν Ἀράβων.

Τὰ ἀνάκτορα ἀποτελοῦνται ἀπὸ πολλὰ διαμερίσματα, τὰ ὅποια στολίζονται διὰ στοῶν. Ἐσωτερικοὶ κῆποι μὲ κρήνας καὶ πίδακας συνεπλήρουν τὰ ἀνακτορικὰ συγκροτήματα. Τὰ ἀνάκτορα τῶν Ἀράβων ὁμοιάζουν μὲ τὰ βυζαντινὰ καὶ τὰ περσικά, ἀλλ' ὑπερέχουν κατὰ τὴν

λυτέλειαν. Δείγματα τῶν ἀραβικῶν οἰκοδομημάτων ὑπάρχουν ὀλίγα, διότι τὰ περισσότερα ἐξ αὐτῶν, ἐπειδὴ τὸ ὑλικὸν μὲ τὸ ὁποῖον κατεσκευάσθησαν δὲν ἦτο στερεὸν (πλίνθοι καὶ ἄσβεστος), κατέρρευσαν. Ἡ ἀραβικὴ τέχνη φθάνει εἰς τὸ ὑψίστον σημεῖον τῆς ἀκμῆς της ἀπὸ τὸν 10ον — 13ον αἰῶνα. Περισσότερον ὀνομαστά μνημεῖα εἶναι τὰ δύο ἀνάκτορα τῆς Ἀλάμπρας τοῦ 13ου αἰῶνος εἰς τὴν πόλιν Γρανάδαν καὶ τοῦ Ἀλκαζάρ τοῦ 14ου αἰῶνος εἰς τὴν Σεβίλλην. Ἐνῶ τοῖχοι



11. Αἴθουσα τῶν Πρεσβευτῶν τοῦ Ἀλκαζάρ
(Σεβίλλη)

μονότονοι, ὁμοιάζοντες μὲ φρούρια, ἀποτελοῦν τὸ ἀνάκτορον Ἀλάμπρας, ἐντὸς αὐτοῦ ὑπάρχουν περίπτερα, δεξαμεναί, αὐλαί, πίδακες. Αἱ ὀροφαὶ τῶν δωματίων εἶναι ἀπὸ πολυτίμον ξύλον καὶ στολίζονται μὲ ἄργυρον, σμάλτον, χρυσὸν καὶ πολυτίμους λίθους. Ἐξέχουν ἰδίως ἡ Αἴθουσα τῶν Πρεσβευτῶν καὶ ἡ Αὐλὴ τῶν Λεόντων. Τὰ τόξα εἶναι ποικίλης μορφῆς, οἱ κίονες πολύχρωμοι, τὰ παράθυρα παντὸς μεγέθους. Ἡ τεραστία αὕτη ποικιλία προσδίδει ἀληθινὴν φαντασμαγορίαν εἰς τὸ ἀνάκτορον.

Διὰ θρησκευτικούς λόγους δὲν ἀναπτύσσονται ἡ γλυπτικὴ καὶ ἡ ζωγραφικὴ, διότι τὸ ἱερὸν βιβλίον τῶν Ἀράβων, τὸ Κοράνιον, ἀπηγό-



12. Ἡ αὐλὴ τῶν Λεόντων τῆς Ἀλᾶμπρας
(Γρανάδα)

ρευε τὴν ἀπεικόνισιν ἀνθρωπίνων ἢ ἄλλων μορφῶν. Ὡς ἐκ τούτου προῆλθεν ἡ ἀνάπτυξις τῆς διακοσμητικῆς τέχνης. Οἱ Ἀραβες δίδουν μεγάλην προσοχὴν εἰς τὸν ἐσωτερικὸν διάκοσμον τῶν οἰκοδομημάτων των. Ἐκ τῆς τάσεως δὲ ταύτης ἐδημιουργήθησαν τὰ λεγόμενα ἀραβουργήματα. Τὰ ἀραβουργήματα ἐγίνοντο ἐπὶ πάσης γυμνῆς ἐπιφανείας, δοροφῶν, τοίχων, τόξων κ.ἄ., ἐφιλοτεχνοῦντο δὲ μὲ ποικίλην ὕλην, μάρμαρον, γυῖνον, ξύλον καὶ μαρμαροκονίαμα. Τὰ ἀραβουργήματα ἀποτελοῦνται

ἀπὸ εὐθείας γραμμῆς, συμπλεκόμενας κατὰ κανονικὰ σχήματα. Πολλὰκις τὰς εὐθείας γραμμὰς ἀντικατέστησαν θέματα ἐκ τοῦ φυτικοῦ κόσμου, χωρὶς πάντως νὰ σχηματίζεται τι συγκεκριμένον.

Χριστιανικοὶ ναοὶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, καλλωπισθέντες περὶ τὸν 10ον αἰῶνα, φέρουν ποικίλα ἀραβουργήματα, σχηματίζοντα συμπλέγματα μὲ ρητὰ ἐκ τοῦ Κορανίου καὶ μὲ διαφόρους ἄλλους μουσουλμανικοὺς ἀφορισμούς. Οἱ τοῖχοι καὶ τὰ τόξα τῶν ναῶν τούτων εἶναι διάτρητα ἀπὸ λεπτὰ σχέδια ἐκ γύψου, ἀπὸ γεωμετρικὰ σχήματα καὶ ἀπὸ διάφορα φυλλώματα καὶ γράμματα.

Ἡ ὅλη ἀνάπτυξις τοῦ ἀραβικοῦ πολιτισμοῦ ὀφείλεται κυρίως εἰς τοὺς Σύρους, οἱ ὅποιοι, μαθόντες τὴν ἀραβικὴν γλῶσσαν καὶ δεχθέντες τὸν Ἰσλαμισμόν, συνετέλεσαν εἰς τὴν δημιουργίαν αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο ὀρθότερον θὰ ᾔτο νὰ ὠνομάζετο **συριακὸς πολιτισμός**. Ἀλλ' ὡς τε οἱ πλεῖστοι τῶν εἰς τὰς διαφόρους ἐκδηλώσεις τοῦ ἀραβικοῦ πολιτισμοῦ διαπρεψάντων Ἀράβων ἦσαν Σύροι.

Δημιούργημα ἐπίσης τῶν Σύρων ἦτο καὶ ὁ περίφημος ἀραβικὸς στόλος, ὅστις διεδραμάτισε σπουδαῖον ρόλον εἰς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας.





ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ
ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ (330 - 641)

20. Ἀρειανισμός

ΕΙΔΟΜΕΝ, ὅτι ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς χριστιανούς νὰ τελοῦν ἐλευθέρως τὰ θρησκευτικὰ των καθήκοντα μετὰ τὸ Διάταγμα τῶν Μεδιολάνων (313), τὸ ὁποῖον ἐξεδόθη κατὰ συναίνεσιν καὶ τοῦ συνάρχοντος Λικινίου. Βραδύτερον, ὅτε κατέστη μονοκράτωρ, ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ὑπεστήριξε τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ἀνεγνώρισεν ὡς ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ κράτους τὴν Χριστιανικὴν.

Ἐνῶ ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἠγωνίζετο νὰ ἐπιτύχῃ εἰς τὸ κράτος του θρησκευτικὴν ἐνότητα, παρουσιάσθησαν πολλοὶ Χριστιανοί, οἱ ὁποῖοι, ἔχοντες φιλοσοφικὴν μόρφωσιν, ἐπεζήτουν νὰ κατανοήσουν διὰ τῆς λογικῆς τὰ δόγματα τῆς θρησκείας. Τινὲς ἐξ αὐτῶν ἔδωσαν διαφορετικὴν ἐρμηνείαν εἰς τὰ δόγματα, τὰ ὅποια παρεδέχετο ἡ Ἐκκλησία. Αἱ ἐρμηνεῖαι αὗται λέγονται αἱρέσεις καὶ προεκάλεσαν ἀναστάτῳσιν καὶ ταραχὰς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μετὰ ἐπιβλαβῆ ἀποτελέσματα εἰς τὸν ἱστορικὸν βίον τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου.

Ἡ πρώτη αἵρεσις, ἡ ὁποία διήρесе τὴν Ἐκκλησίαν εἰς δύο μεγάλα στρατόπεδα, ἦτο τοῦ Ἀρείου. Ὁ Ἀρεῖος, σύγχρονος τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἔλαβε μεγάλην μόρφωσιν καὶ ἦτο ἀξιόλογος ἐρμηνευτὴς τῆς Ἀγίας Γραφῆς. Οὗτος ἐδίδαξεν, ὅτι ὁ Χριστὸς δὲν ἦτο Θεός, ὅπως ὁ Πατήρ, καὶ ὁμοούσιος τοῦ Πατρός, ἀλλὰ κτίσμα, τὸ πρῶτον καὶ τελειότατον τοῦ Θεοῦ. Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἀρείου διεδόθη εὐρέως εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν λοιπὴν Ἀνατολήν, προεκλήθη δὲ μέγας σάλος μετὰ τῶν Χριστιανῶν. Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος δὲν ἠδιαφόρησεν, ἀλλ' εὐθὺς συνεκάλεσε τὴν Ἀ' ἐν Νικαίᾳ

Ο ὁκουμενικὴν Σύνοδον (325), διὰ τῆς ὁποίας κατεδικάσθη ὁ Ἀρειανισμὸς καὶ ἀπηγορεύθη ἡ ἐξάπλωσις αὐτοῦ. Εἰς τὴν σύνοδον ὑπεστήριξε μὲ θάρρος τὴν διδασκαλίαν τοῦ ὁ Ἀρειος, ἐπολέμησεν ὅμως τοῦτον ὁ Μ. Ἀθανάσιος μὲ πολλὴν εὐγλωττίαν καὶ πολυγλωσίαν. Ἡ σύνοδος τῆς Νικαίας συνέταξε τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως, διὰ τοῦ ὁποίου ἐκηρύχθη, ὅτι ὁ Χριστὸς ἦτο ὁμοούσιος τοῦ Πατρὸς. Οὕτως ἔμαθον οἱ Χριστιανοὶ τι πρέπει νὰ πιστεύουν, ὥστε νὰ μὴ παραπλανῶνται.

Ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Κωνσταντῖος δὲν ἠκολούθησε τὴν θρησκευτικὴν ὁδὸν τοῦ πατρὸς του, ἀλλ' ἀνεγνώρισε τὸν Ἀρειανισμὸν ὡς ἐπίσημον δόγμα καὶ ἠνόνησε τὴν ἐξάπλωσίν του, γενόμενος πρόξενος θρησκευτικῶν ταραχῶν εἰς διάφορα μέρη τοῦ κράτους.

Ἄλλον πάλιν σοβαρὸν κίνδυνον διέτρεξεν ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ τὸν διάδοχον τοῦ Κωνσταντίνου Ἰουλιανόν, ὁ ὁποῖος ἀπεκήρυξεν ἐπισήμως τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ἐπεχείρησε νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν εἰδωλολατρείαν ὡς ἐπίσημον θρησκείαν τῆς αὐτοκρατορίας. Ἀλλ' οἱ θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου εἶχον πρὸ πολλοῦ ἀποθάνει καὶ δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀναστηθοῦν. Μὲ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουλιανοῦ (353), ἡ Ἐκκλησία ἔμεινεν ἀνενόχλητος εἰς τὴν μεγάλην της ἀποστολὴν.

Ὁ Ἀρειανισμὸς ὅμως δὲν εἶχεν ἐξαφανισθῇ, ἀλλὰ φανατικοὶ ὁπαδοὶ τοῦ Ἀρείου ἐξηκολοῦθουν νὰ ταρασσούν τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν ἡσυχίαν τοῦ κράτους. Ὅθεν συνεκλήθη ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει Β' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (381), ἡ ὁποία συνεπλήρωσε τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως καὶ ἐπανάφερε τὴν εἰρήνην εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Οὕτως ἐπὶ Θεοδοσίου ἡδραιώθη ὡς ἐπίσημος θρησκεία τῆς αὐτοκρατορίας ἡ Χριστιανικὴ. Ἐξηφανίσθη δὲ ἔκτοτε τόσον ἡ ἀρχαία ἐθνικὴ θρησκεία, ὅσον καὶ ὁ Ἀρειανισμὸς.

21. Μονοφυσιτισμὸς

Τὴν δογματικὴν ἡσυχίαν τοῦ Βυζαντίου ἐτάραξε καὶ ὁ Νεστόριος, ὅστις ὑπερετονίζε τὴν ἀθρωπίνην φύσιν τοῦ Χριστοῦ καὶ ἔλεγεν, ὅτι ἡ Παναγία πρέπει νὰ ὀνομάζεται Χριστοτόκος καὶ ὄχι Θεοτόκος. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἐν Ἐφέσῳ Γ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ὁ Νεστόριος καθηρέθη, καταφυγὼν εἰς Ἀντιόχειαν.

Οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Νεστορίου ἐφθασαν εἰς ἀντίθετον συμπέρασμα, διδάσκοντες ὅτι ἡ θεία φύσις τοῦ Χριστοῦ ἐθέωσε τὴν ἀνθρωπίνην καί,

ἐπειδὴ παρεδέχοντο ὅτι ὁ Χριστὸς ἦτο μόνον Θεός, ὠνομάσθησαν μονοφυσῖται. Διὰ τῆς ἐν Χαλκηδόνι Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (451), κατεδικάσθησαν οὗτοι ὡς αἰρετικοί, ἀλλὰ κατῴρθωσαν νὰ διαδώσουν τὴν διδασκαλίαν των εἰς τὴν Συρίαν, τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Αἴγυπτον.

Βραδύτερον ὁ αὐτοκράτωρ Ζήνων (474 — 491) διὰ τοῦ Ἑνωτικοῦ διατάγματος καὶ ὁ Ἀναστάσιος Α' (491 — 518) ἡγωνίσθησαν εἰλικρινῶς, ὅπως ἐπιτύχουν τὴν ἑνωσιν τῶν ὀρθοδόξων καὶ τῶν μονοφυσιτῶν. Δὲν ἔφεραν ὅμως τὸ ποθοῦμενον ἀποτέλεσμα, διότι τὰ αἵτια τῶν διαφωνιῶν δὲν ἦσαν μόνον θρησκευτικά, ἀλλὰ καὶ ἐθνικά. Ἐξ αἰτίας μάλιστα τοῦ Ἑνωτικοῦ τοῦ Ζήνωνος προεκλήθη σχίσμα Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας (484 — 519), τὸ ὁποῖον ἤρθη ἐπὶ Ἰουστίνου. Ἀλλ' οὔτε ὁ Ἰουστῖνος ἔλυσε τὸ ζήτημα τοῦ μονοφυσιτισμοῦ. Ἐξησφάλισεν ὅμως τὴν ὑπὸ πάντων τῶν κατοίκων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους παραδοχὴν τῆς Ὁρθοδοξίας ὡς τοῦ μόνου ἐπισήμου δόγματος.

Μετά τινα ἔτη, ἐπὶ Ἡρακλείου (610 — 641), ὁ πατριάρχης Σέργιος, ἐκ Συρίας καταγόμενος, συνέταξε τὴν Ἐκθεσιν, τὴν διατύπωσιν δηλ. τῆς θεωρίας περὶ μιᾶς θελήσεως τοῦ Χριστοῦ, διότι ἐπεθύμει μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος τὴν δογματικὴν συμφιλίωσιν τῶν ὑπὸ τῶν Περσῶν καὶ Ἀράβων ἀπειλουμένων ἐπαρχιῶν Συρίας, Παλαιστίνης καὶ Αἰγύπτου ὅπου ἦτο πολὺ διαδεδομένος ὁ Μονοφυσιτισμός. Οὕτω προεκλήθη ὁ Μονοθελητισμός, ὅστις ἀντὶ νὰ ἐπιφέρῃ προσέγγισιν ὀρθοδόξων καὶ μονοφυσιτῶν, ἐδημιούργησε νέον θρησκευτικὸν ζήτημα, ἐνῶ οἱ μονοφυσῖται, μὴ ἐπιθυμοῦντες τὴν συνεννόησιν μετὰ τὴν ὀρθόδοξον Κωνσταντινούπολιν, ἐπροτίμησαν τοὺς Ἀραβας καὶ πλεῖσται ἡσπάσθησαν τὴν θρησκείαν τοῦ Μωάμεθ.





ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ



ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ πολιτισμός τῆς πρώτης περιόδου (330 — 641) υπέστη ἐπίδρασιν ρωμαϊκὴν καὶ ἀνατολικήν. Ἡ Κωνσταντινούπολις, ὡς διάδοχος τῆς ἀρχαίας Ρώμης, παρέλαβε πολλὰ στοιχεῖα τοῦ ρωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ, εὕρισκομένη δὲ εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου, ἐδέχθη ποικίλα στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς, ἡ ὁποία ἀπετέλεσε τὸ σημαντικώτερον στήριγμα τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους.

Δύο ὅμως εἶναι τὰ βασικὰ γνωρίσματα τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ : Ὁ Ἑλληνισμός καὶ ὁ Χριστιανισμός. Ὅμιλοῦντες περὶ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ ἐννοοῦμεν τὸν Ἑλληνικὸν Χριστιανικὸν πολιτισμὸν κατὰ τὴν μεσαιωνικὴν ἐποχὴν. Μὲ τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐτέθη τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως Ἑλληνισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ. Ἀγῶν ὁξὺς ἐμφανίζεται μεταξὺ πολλῶν καὶ μεγάλων συγγραφέων, χριστιανῶν καὶ ἐθνικῶν. Ἐν τέλει ἐπικρατεῖ ὁ Χριστιανισμός, ἐπιτρέψας τὴν διατήρησιν καὶ περαιτέρω ἀνάπτυξιν πολλῶν στοιχείων τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ.

Εἰς τὸν Βυζαντινὸν βίον καὶ πολιτισμὸν περιλαμβάνονται τὰ Γράμματα, αἱ Τέχναι, τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα, ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ὁργάνωσις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Τοῦτο ἀνέπτυξεν ἀξιόλογον πολιτισμὸν (330 — 1453), ὁ ὁποῖος ἐπέδρασεν ἐπὶ πολλῶν λαῶν. Οὕτως ὁ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς ἀπέκτησε παγκόσμιον σημασίαν καὶ ἐνδιαφέρει ἀμέσως τοὺς περισσοτέρους λαοὺς τῆς Εὐρώπης. Διὰ τοῦτο ἡ περίοδος αὕτη τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ μελετᾶται ὑπὸ τῶν ἐπιστημόνων μετὰ ζήλου καὶ ἀγάπης.

Τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἔχει ὅλως ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν, διότι αὐτὸ διετήρησε τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν παράδοσιν, τὴν ὁποίαν ἐκκληροδότησε εἰς τὴν νεωτέραν ἐποχὴν. Οἱ πολῖται τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον Ἕλληνες ἢ ἐξηλληνισμένοι Ἀσιαῖται, οἵτινες ὠμίλουσαν τὴν ἑλληνικὴν ὡς ἐθνικὴν τῶν γλῶσσαν. Ἀλλωστε μόνον ἡ ἑλληνικὴ λογοτεχνία ἠδύνατο νὰ μορφώσῃ. Διὰ τοῦτο οἱ Βυζαντινοί, διαφυλάττοντες τὰ χειρόγραφα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων εἰς τὰς βιβλιοθήκας, ὡς ἀντικείμενα μεγάλης ἀξίας, ἀντέγραφον αὐτὰ μὲ ἐπιμέλειαν καὶ τὰ ἐμελέτων ἐπισταμένως. Οὕτως ἡ παιδεία, ἀπὸ τὴν μικροτέραν ἕως τὴν μεγαλυτέραν βαθμίδα, ἦτο ἑλληνική.

Εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος δὲν ὑπῆρχεν ἐνιαῖον σχολικὸν πρόγραμμα, ὅπως ἔχομεν σήμερον. Οἱ γονεῖς, ἀναλόγως τῆς κοινωνικῆς θέσεως, ἐκκονίζον πότε θὰ ἐπὶ γαίαν τὰ τέκνα τῶν εἰς τὸ σχολεῖον. Δι' αὐτό, ἄλλοι παῖδες ἤρχιζον τὸ σχολεῖον ὅταν ἐφθάνον τὸ πέμπτον ἔτος, ἄλλοι τὸ ἕκτον, οἱ πλεῖστοι δὲ τὸ ἕβδομον καὶ τὸ ὄγδοον. Ὅπως δὲ καὶ σήμερον, τοιοῦτοτρόπως καὶ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, τρεῖς ἦσαν αἱ βαθμίδες τοῦ σχολείου.

Τὰ πρῶτα γράμματα, τὰ ὁποῖα ἐμάνθανον οἱ Βυζαντινὸνπαιδες εἰς τὰ κατώτερα σχολεῖα, ὠνομάζοντο « τὰ τῆς παιδείας πρότερα γράμματα ». Ἐπειδὴ δὲ τὰ κείμενα ἦσαν ἀπὸ ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα, ὠνομάζοντο καὶ « τὰ ἱερὰ γράμματα ». Τὰ πρῶτα αὐτὰ γράμματα ἦσαν ἀνάγνωσις καὶ γραφή. Σκοπὸς τῆς παιδείας, κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, ἦτο νὰ διαπλάσῃ καλοὺς Χριστιανοὺς καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὰς χεῖρας τῶν μαθητῶν ἐδίδοντο κυρίως θρησκευτικὰ βιβλία, ὡς ἀναγνωστικά, συνήθως τὸ Ψαλτήριον, ἡ Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη κ.τ.λ. Ὅχι μόνον δὲ ἀνεγίνωσκον τὸ Ψαλτήριον, ἀλλὰ καὶ ἔψαλλον τεμάχια αὐτοῦ, ὥστε ἐγίνοντο ἱκανοὶ νὰ ψάλλουν εἰς τὰς ἐκκλησίας.

Ἐκτὸς τῆς ἀναγνώσεως καὶ γραφῆς, οἱ μαθηταὶ ἐμάνθανον καὶ ἀριθμητικὴν. Τὰ κατώτερα σχολεῖα ἐστεγάζοντο εἰς οἰκήματα, τὰ ὁποῖα δὲν ἦσαν ὅπως τὰ σημερινά. Οἱ διδάσκαλοι ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον κληρικοί, ἱερεῖς ἢ μοναχοί, καὶ ὡς σχολεῖα ἐχρησιμοποιοῦντο πενιχρὰ δωμάτια ἢ ὁ περίβολος τῶν ἐκκλησιῶν, ὅχι δὲ σπανίως ὁ νάρθηξ αὐτῶν. Πολλάκις μάλιστα τὰ μοναστήρια ἐδέχοντο καὶ ἐξωτερικοὺς μαθητάς, οἱ ὁποῖοι ἐδιδάσκοντο τὰ μαθηματὰ τῶν εἰς τὰ κελλιά.

Εἰς τὴν αἵθουσαν τῶν παραδόσεων ὑπῆρχεν ὁ « δ ι δ α σ κ α λ ι κ ὸ ς
θ ρ ὀ ν ο ς », ὅπως ἔλεγον τὴν ἔδραν, καὶ τὰ καθίσματα διὰ τοὺς μαθητάς.
Ταῦτα ἐλέγοντο σ κ ί μ π ο δ ε ς ἢ ἄ ν α β ἄ θ ρ α ι . Ἐν ἔλειπον τὰ
καθίσματα οἱ μαθηταὶ ἐκάθηντο εἰς τὸ ἔδαφος, ὅπου ἔστρωναν τὰς λεγο-
μένους δ ι φ θ ῆ ρ α ς ἢ π ρ ο β ῆ α ς . Εἰς τὴν αἵθουσαν ὑπῆρχεν ἐπίσης
τὸ ἄ ν α λ ο γ ε ῖ ο ν , ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐλάμβανον οἱ μαθηταὶ τὰ βιβλία καὶ
ἀνεγίνωσκον. Διδακτικά ἐπιγραφαί, ὅπως « Θεὸν φοβοῦ », « τὸν βασιλέα
τίμα » « γονεῖς σέβου », ἐστόλιζον τοὺς τοίχους.

Μεταβαίνοντες οἱ μαθηταὶ εἰς τὸ σχολεῖον, ἔφερον μαζί των διὰ-
φορα ἀντικείμενα. Ὁ μ ἄ ρ σ ι π π ο ς (ἡ δ ῆ ρ ρ ι ς) ἦτο δερμάτινος
σάκκος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔθετον οὗτοι τὰ βιβλία των, τὴν π α ρ ἄ γ ρ α-
φ ο ν καὶ τὸ π ι ν α κ ῖ δ ι ο ν (ἡ π ι ν α κ ῖ δ α). Ἡ παράγραφος ἦτο
ὁ κανὼν, διὰ τοῦ ὁποίου ἐχάρασσον εὐθείας γραμμάς, καὶ τὸ πινακίδιον
ἦτο ξύλινος πίναξ ἐπηλειμμένος μὲ κηρόν, εἴτε ἀπλοῦς εἴτε πολυσέλιδος
(δίπτυχος, τρίπτυχος, πολύπτυχος). Ἐπὶ τούτου ἔγραφον οἱ μαθηταὶ
δι' αἰχμηροῦ ὄργάνου, τοῦ γ ρ α φ ε ῖ ο υ καλουμένου, ἡ διὰ μέλανος.
Ἐπίσης ἐντὸς τοῦ μαρσίππου, ἔθετον οἱ Βυζαντινὸν παιδες τὴν σ μ ῖ λ η ν,
δηλαδὴ μαχαιρίδιον, διὰ τοῦ ὁποίου ἀπέζενον τὸν γραφικὸν κάλαμον, καὶ
ψ ῆ φ ο υ ς, αἱ ὁποῖαι ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ τὴν ἀρίθμησην.

Διὰ τὴν ἀρίθμησην ἐπίσης οἱ μαθηταὶ εἶχον τὸ ἁ β ἄ κ ι ο ν , τὸ
ὁποῖον ἦτο ὀριζόντιος πίναξ μὲ περιθώριον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔρριπτον ἄμ-
μον καὶ μὲ τὸν δάκτυλον ἔκαμνον διαφόρους ὑπολογισμούς. Εἰς τὴν θ ἡ-
κ η ν ἐτοποθετοῦντο αἱ γραφίδες, ἀπατελούμεναι ἀπὸ καλάμους, καλου-
μένους κ ο ν δ ῦ λ ι α . Ἡ θήκη αὕτη ἐλέγετο κ α λ α μ ἄ ρ ι ο ν , ὅπερ
κατ' ἐπέκτασιν σημαίνει καὶ τὸ μελανοδοχεῖον.

Ἡ φοίτησις εἰς τὸ σχολεῖον τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως ἦτο συ-
νήθως τριετής. Οἱ μαθηταὶ ἐπεράτωναν αὐτὸ εἰς ἡλικίαν 10 ἕως 12 ἐτῶν
καὶ μετέβαινον ἀμέσως εἰς τὸ ἀνώτερον σχολεῖον, ὅπως λέγομεν σήμερον
τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Τὸ σχολεῖον τοῦτο ἐλέγετο τοῦ γ ρ α μ μ α τ ι-
κ ο ῦ καὶ ἡ φοίτησις διήρκει 3 — 4 ἔτη. Ὁ διδάσκαλος ἐλέγετο γ ρ α μ-
μ α τ ι σ τ ῆ ς καὶ γ ρ α μ μ α τ ο δ ι δ ἄ σ κ α λ ο ς .

Κατόπιν ἠκροῶντο μαθημάτων εἰς ἀνωτέρας σχολάς, αἱ ὁποῖαι ἦσαν
εἰς διαφόρους πόλεις τοῦ ἀπεράντου Βυζαντινοῦ κράτους, ὡς λ.χ. εἰς
Κωνσταντινούπολιν, Ἀθήνας, Ἀλεξάνδρειαν, Ἀντιόχειαν, Ἐδεσσαν
(Εὐφράτου), Βηρυτὸν καὶ ἄλλαχοῦ. Διότι αἱ σχολαὶ τῶν ἐθνικῶν ἡ με-
τετράπησαν εἰς χριστιανικὰς ἢ ἔπαυσαν νὰ λειτουργοῦν, ὅπως ἐπὶ Ἰου-

στινιανοῦ ἢ νεοπλατωνικῇ σχολῇ τῶν Ἀθηνῶν (529), τῆς ὁποίας οἱ ἑπτὰ τελευταῖοι καθηγηταὶ κατέφυγον εἰς τὴν Περσίαν. Οὗτοι ἔγιναν εὐμενῶς δεκτοὶ ἀπὸ τὸν βασιλέα τῆς Περσίας Χοσρόην, ἐδίδαξαν ἐπὶ μακρὸν καὶ μετάφρασαν εἰς τὴν περσικὴν γλῶσσαν ἔργα τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους.

Εἰς τὰς ἀνωτέρας σχολὰς οἱ Βυζαντινὸν παιδὲς ἐδιδάσκοντο ρητορικὴν, ἢ ὁποία ἦτο χρήσιμος εἰς κληρικοὺς καὶ λαϊκοὺς, καὶ φιλοσοφίαν, δηλαδὴ λογικὴν, ἠθικὴν, δογματικὴν καὶ μεταφυσικὴν. Ἐκ τῶν φιλοσόφων ἐδιδάσκοντο κυρίως ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Πλάτων καὶ οἱ Στωϊκοί. Ὡς ἰδιαιτέρως ἤκμασε τὸ Πανεπιστήμιον τῆς πρωτεύουσας τοῦ κράτους τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ λεγόμενον Πανδιδακτήριον, γνωστὸν ὡς Πανεπιστήμιον τῆς Μαγναύρας, ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου εἰς τὸ ὁποῖον ἐστεγάζετο. Τοῦτο ἴδρυσεν ὁ αὐτοκράτωρ Θεοδόσιος Β' ὁ Μικρὸς (425), κατὰ προτροπὴν τῆς συζύγου του Εὐδοκίας (βλ. σελ. 19). Ἀφοῦ αἱ ἐπαρχικαὶ πόλεις εἶχον μεγάλην πνευματικὴν κίνησιν, δὲν ἐπετρέπετο ἡ Κωνσταντινούπολις, ὡς πρωτεύουσα, νὰ ὑστερῇ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο.

Ὁ ὀργανισμὸς τοῦ Πανδιδακτηρίου προέβλεπε 31 διδασκάλους: 10 διὰ τὴν Ἑλληνικὴν γραμματικὴν, 5 διὰ τὴν Ἑλληνικὴν ρητορικὴν, 10 διὰ τὴν Λατινικὴν γραμματικὴν, 3 διὰ τὴν Λατινικὴν ρητορικὴν, 2 διὰ τὸ Δίκαιον καὶ 1 διὰ τὴν Φιλοσοφίαν. Ὅλοι οἱ καθηγηταὶ ἦσαν Ἕλληνες καὶ εἶχον βαθμὸν τοῦ κόμιτος. Ὁ διδάσκων εἰς τὰς ἀνωτέρας σχολὰς ἐλέγετο οἰκουμενικὸς διδάσκαλος ἢ διδάσκαλος τῶν διδασκάλων ἢ μέγας διδάσκαλος ἢ ὑπατος τῶν διδασκάλων. Φοιτῆται ἤρχοντο ἀπὸ ὅλον τὸ κράτος καὶ ξένοι, ὡς ὁ ὀνομαστὸς Ἀρμένιος Μεσρῶβ (Μεσρώπιος, 441), ὁ ὁποῖος μαθὼν τὰ Ἑλληνικά, ἐσχμάτισε τὴν ἀρμενικὴν ἀλφάβητον καὶ μετέφρασε διάφορα χριστιανικὰ ἔργα.

ΜΟΥ'

23. Ἡ λογοτεχνία

Εἰς τὴν λογοτεχνίαν παρατηροῦμεν, ὅτι ἔλειψαν, ὡς ἦτο ἐπόμενον, αἱ ἐμπνεύσεις ἀπὸ τὴν μυθολογίαν. Τὸ θέατρον εἶχε παρακμάσει καὶ ἡ φιλοσοφικὴ καὶ λοιπὴ σκέψις ἐτέθη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ἐπειτα σοβαρὸν ἐμπόδιον ἦτο ἡ γραφομένη γλῶσσα. Μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς ὁμιλουμένης εἶχεν ἤδη δημιουργηθῆ χάσμα ἀπὸ τοὺς ἀλεξανδρινούς χρόνους, τὸ ὁποῖον εἶχε καταστῆ μέγιστον κατὰ τοὺς πρώτους μ.Χ. αἰῶνας.

Τὸ κάλλος καὶ ἡ δύναμις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων εἶχε θαμβῶσει τόσον πολὺ τοὺς λογίους τοῦ Βυζαντίου, ὥστε οὗτοι ἐθεώρουν ὑποχρέωσιν των νὰ τηροῦν αὐστηρῶς τοὺς κανόνες τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γραμματικῆς. Ἡ προσκόλλησις αὕτη καὶ εἰς τὸ τυπικὸν καὶ εἰς τὸ λεξιλόγιον τῆς ἀττικῆς διαλέκτου ἦτο ἐπιζήμιος διὰ τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τῶν λογοτεχνῶν. Διότι οὗτοι διὰ τὴν διατύπωσιν τῶν σκέψεων των ὤφειλον νὰ χρησιμοποιοῦν τὴν σύγχρονον των γλῶσσαν καὶ ὄχι τὴν ἀρχαίαν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἐβασάνιζον καὶ ἐπῆζον τὰ διανοήματά των. Οὕτως ἔχον οἱ λογοτέχναι τὴν φραστικὴν δροσερότητα καὶ τὴν πηγαίαν ἔμπνευσιν. Πολλοὶ ὅμως συγγραφεῖς, προικισμένοι μὲ ἔντονον λογοτεχνικὸν τάλαντον, ὑπερεπήδησαν τὰ ἐμπόδια ταῦτα καὶ ἀνεδείχθησαν ἱκανοὶ χειρισταὶ τοῦ καλῆμου, ὡς λ.χ. οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ποιηταὶ καὶ οἱ θεολόγοι.

Οἱ πρῶτοι Βυζαντινοὶ ποιηταὶ ἐξηκολούθησαν νὰ μιμοῦνται τὰ μέτρα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ποιητῶν, τὰ ὁποῖα ἐστηρίζοντο εἰς τὴν ποσότητα τῶν συλλαβῶν, τὴν προσωδίαν. Ἐνωρὶς ὅμως κατάρθωσαν ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ αὐτὰ καὶ νὰ στηρίζουν τὸν ρυθμὸν τῶν ποιημάτων των εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν συλλαβῶν, τὸν τόνον καὶ ἐνίοτε εἰς τὴν ὁμοιοκαταληξίαν. Οὕτω κατὰ τὴν περίδον ταύτην εἰσῆχθη εἰς τὴν ποίησιν νέον μετρικὸν σύστημα μὲ τονικὴν βάσιν, τὸ ὁποῖον καὶ ἐπεκράτησε.

Τὸ εἶδος αὐτὸ τῶν ποιημάτων, τὰ ὁποῖα ἐστηρίχθησαν πολὺ εἰς τὴν μουσικὴν, ὠνομάσθη ὕμνος καὶ εἶναι ἀπὸ τὰ πρωτότυπα δημιουργήματα τῶν Βυζαντινῶν. Ὁ ὕμνος ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ π ρ ο ο ἰ μ ι ο ν, τὸ ὁποῖον εἶναι μία ἢ δύο εἰσαγωγικαὶ στροφαί, τὴν κυρίαν σ τ ρ ο φ ῆ ν καὶ τέλος εἴκοσι ἕως τριάκοντα ἄλλας ὁμοίας μορφῆς στροφάς. Ὁ τελευταῖος στίχος ἐκάστης στροφῆς λέγεται ἐ φ ὕ μ ν ι ο ν καὶ ἐψάλλετο ὑπὸ ὄλων τῶν πιστῶν μαζί.

Διὰ τὸ μέτρον λοιπόν, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποίησαν οἱ Βυζαντινοὶ ποιηταί, διεκρίνομεν αὐτοὺς εἰς δύο κατηγορίας : τοὺς ἀκολουθοῦντας τὰ ἀρχαῖα μέτρα καὶ τοὺς μελωδοῦς.

Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν ἀνήκουν ὁ Γ ρ η γ ὁ ρ ι ο ς ὁ Ν α ζ ι α ν ζ η ν ὅ ς, ὁ Σ υ ν ἑ σ ι ο ς Π τ ο λ ε μ α τ ῖ δ ο ς, ὁ Γ ε ὠ ρ γ ι ο ς Π ι σ ῖ δ η ς καὶ ἄλλοι. Τοῦ Γρηγορίου σφύζονται 18.000 στίχοι εἰς ποικίλα ἀρχαῖα μέτρα. Τὰ ποιήματα τοῦ Γρηγορίου ἔχουν ἄφθαστον λυρισμόν, πάθος, μεγαλοπρέπειαν, ἔμειναν ὅμως ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας διὰ τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ μέτρα των. Ἐν τούτοις ποιητικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ πανηγυρικοὺς λόγους τοῦ Γρηγορίου ἐνετάχθησαν εἰς ὕμνους μεταγενε-

στέρων ὕμνογράφων, ὥς ὑπὸ τοῦ Κοσμά ἐπισκόπου Μαΐουμᾶ τὸ « Χριστὸς γεννᾶται, δοξάσατε... » Οἱ ὕμνοι τοῦ Συνεσίου εἶναι χριστιανικοὶ μετὰ φιλοσοφικῶν ιδεῶν εἰς μέτρα ἀνακρεόντια, τοῦ δὲ Πισίδου ἱαμβικοί. Ἐκτὸς τῶν καθαρῶς θρησκευτικῶν ποιημάτων τοῦ Πισίδου, περιφημον ἦτο τὸ ἐξυμνοῦν τὰ κατορθώματα τοῦ Ἡρακλείου καὶ τὴν ἀπόκρουσιν τῶν Ἀβάρων, ὅταν οὗτοι ἐπολιόρκησαν τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους. Ὁ Πισίδης δὲν ἐστερεῖτο ποιητικοῦ ταλάντου καὶ ἐμιμεῖτο τόσον ἐπιτυχῶς τὰ μέτρα τοῦ Εὐριπίδου, ὥστε οἱ Βυζαντινοὶ διηρωτῶντο « τίς στιχίζει κρεῖττον ὁ Εὐριπίδης ἢ ὁ Πισίδης ; ».

Εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν, τοὺς μελωδούς, ὅλως ἰδιαιτέραν θέσιν κατέχει ὁ μεγαλύτερος ἐκκλησιαστικὸς ποιητὴς ὅλων τῶν αἰώνων ὁ ὕμνογράφος Ρωμανὸς (περὶ τὰ τέλη τοῦ 5ου αἰῶνος). Ὁ Ρωμανὸς κατήγετο ἐκ Συρίας, ἔλαβεν ἑλληνικὴν μόρφωσιν καὶ μετέβη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου καὶ ἔγραψε τὰ ποιήματά του.

Ὁ μελωδὸς οὗτος ἐξυμνεῖ τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ, τὰς πράξεις τῶν ἁγίων καὶ γεγονότα, εἰς τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται αἱ χριστιανικαὶ ἑορταί. Ἡ γλῶσσά του περιέχει καὶ πολλὰ στοιχεῖα τῆς ὁμιλουμένης, ἡ δὲ διήγησίς του ἔχει δραματικότητα. Ἡ ἐπίδρασίς του εἶναι μεγάλη εἰς τοὺς μετέπειτα ὕμνογράφους μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἡ δὲ φήμη του ὑπῆρξε τοιαύτη ὥστε ὠνομάσθη Πίνδαρος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως.

Ἀπὸ τοὺς ὠραιότερους ὕμνους αὐτοῦ εἶναι οἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὴν Δευτέραν Παρουσίαν (« Ὅταν ἔλθῃς ὁ Θεὸς ἐπὶ γῆς μετὰ δόξης »), εἰς τὴν προδοσίαν τοῦ Ἰούδα, εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ (« Ἡ Παρθένος σήμερον τὸν ὑπερούσιον τίχτει ») κ.ἄ. Ἐκ τῶν περιφήμων ὕμνων του σώζονται 85 περίπου τὸν ἀριθμόν. Ὑπὸ τινων ὑποστηρίζεται ὅτι καὶ ὁ Ἀκάθιστος ὕμνος ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ Ρωμανοῦ καὶ ὄχι ὑπὸ τοῦ Σεργίου, πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ὁ ὁποῖος διεκρίθη κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Ἀβάρων, ἢ τοῦ Πισίδου. Ἡ θέρημ, μὲ τὴν ὁποίαν ἔχει γραφῇ ὁ ὕμνος οὗτος, καὶ ἡ ὅλη καλολογικὴ του ἀξία προκαλεῖ ἔντονον θρησκευτικὴν καὶ ἐθνικὴν συγκίνησιν. Ὁ Ρωμανὸς ὁ μελωδὸς ἀνεκνήρυχθη ὑπὸ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἅγιος (ἑορτ. 1 Ὀκτ.).

Μὲ τὸ νέον μετρικὸν σύστημα ἀνεπτύχθη καὶ τὸ ἐπίγραμμα, τὸ ὁποῖον εἶναι πολὺ πλούσιον. Μέγα πλῆθος ἐπιγραμματῶν εἶναι ἀφιερωμένον εἰς τοὺς ἁγίους τῆς Ἐκκλησίας. Πολλὰ ἄλλα ἐπιγράμματα εἶναι ἐπίσης ἀξιόλογα καὶ εἴτε ἀναφέρονται εἰς τὴν καθημερινὴν ζωὴν εἴτε

ἐκφράζουν τὸν σεβασμὸν πρὸς τοὺς μεγάλους σοφοὺς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἰδοὺ ἐν ἐπίγραμμα ἀφιερωμένον εἰς τὸν Πλάτωνα :

*Ψυχὴν ἀνειπὼν ἀθάνατον ὁ Πλάτων
ἀφῆκε δόξαν ἀθάνατον ἐν βίῳ.*

Εἰς τὴν κυρίως λογοτεχνίαν ὑπάγεται τέλος τὸ μυθιστόρημα, τὸ ὁποῖον, ἄγνωστον εἰς τὴν κλασσικὴν ἀρχαιότητα, εἶναι δημιουργήμα τῆς Ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς καλλιεργηθὲν καὶ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν. Οἱ μυθιστοριογράφοι λαμβάνουν περιπετειώδεις ὑποθέσεις ἀπὸ τὴν ζωὴν. Ὁ ἥρωας καὶ ἡ ἥρωις παρουσιάζονται συνήθως ὡς πρόσωπα μὲ μεγαλυτέρας ἀδυναμίας ἀπὸ τὰ ἄλλα καὶ σφύζονται ἢ μὲ τὴν τύχην ἢ μὲ τὴν βοήθειαν φίλων.

Δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν μὲ βεβαιότητα, ἂν οἱ μυθιστοριογράφοι ἦσαν χριστιανοὶ ἢ ἐθνικοί, διότι ἡ προσωπικότης τοῦ συγγραφέως διαφαίνεται ἐλάχιστα.

Πάντως εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ μυθιστορήματος ἐπέδρασε πολὺ ὁ Χριστιανισμός, διότι δι' αὐτοῦ ἐπιδιώκετο πάντοτε ἡ διατήρησις τῆς ἠθικῆς τελειότητος τῶν πρωταγωνιστῶν καὶ ἰδιαιτέρως τῶν ἡρωίδων. Τὸ μυθιστόρημα ὑπῆρξε κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τὸ πλέον ἀγαπητὸν λογοτεχνικὸν εἶδος. Ἡ διάδοσίς του συνετέλεσε νὰ ἀναπτυχθῇ τοῦτο καὶ εἰς τὴν Δύσιν.

Τρεῖς εἶναι οἱ κυριώτεροι μυθιστοριογράφοι τῶν χρόνων τούτων, ὁ Ἡλιοδωρος, ὁ Ἀχιλλεὺς Τάτιος καὶ ὁ Λόγγος. Ὁ τελευταῖος μάλιστα ἀνεδείχθη ἀνώτερος κατὰ τὴν ψυχολογικὴν ἐμβάθυνσιν τῶν ἡρώων του.

24. Ἡ ἱστορία

Πρῶτοι ἱστορικοὶ συγγραφεῖς εἶναι οἱ ἐκκλησιαστικοί, ὅπως ὁ Εὐσέβιος ὁ Πамφίλου, ὁ συγγραφεὺς ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων καὶ τὸν βίον τοῦ Μ. Κωνσταντίνου.

Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐμφανίζονται συγγραφεῖς, οἱ ὅποιοι μὲ ἀκρίβειαν καὶ παραστατικότητα ἱστοροῦν τὰ σύγχρονα γεγονότα, χωρὶς νὰ παύουν νὰ μιμοῦνται τοὺς ἀρχαίους ἱστορικοὺς καὶ νὰ γράφουν εἰς ἀρχαίζουσαν γλῶσσαν. Παρὰ ταῦτα, εἶναι ἀπηλλαγμένοι

ἀπὸ τὴν δουλικὴν μίμησιν καὶ δεικνύουν ἀνεξαρτησίαν. Οὗτοι εἶναι οἱ λεγόμενοι κυρίως ἱστοριοί. Μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀνεδείχθησαν πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, παρέχοντες πλήρη ἐξιστόρησιν τῶν ἀξιολογωτέρων γεγονότων τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

Σημαντικώτερος ἱστορικὸς εἶναι ὁ Προκόπιος. Οὗτος κατήγετο ἀπὸ τὴν Καισάρειαν τῆς Παλαιστίνης καὶ διετέλεσε βοηθὸς καὶ σύμβουλος τοῦ στρατηγοῦ Βελισαρίου. Ὁ Προκόπιος παρηκολούθησε τὸν Βελισάριον εἰς ὅλας τοὺς ἐκστρατείας, εἰς τὴν Ἰταλίαν, εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ εἰς τὸν δεύτερον περσικὸν πόλεμον. Ἐπειδὴ δὲ ἔζησε τὰ πολεμικὰ γεγονότα ἀπὸ πολὺ πλησίον, αἱ πληροφορίες του εἶναι αὐθεντικά. Ἀναδεικνύεται δὲ ὁ Προκόπιος μεγάλῃς ἀκριβείας ἱστορικός, ἀξίος συνεχιστῆς τῶν μεγάλων Ἑλλήνων ἱστορικῶν τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος.

Ὁ Προκόπιος ἔγραψε τρεῖς πραγματείας : 1) Τὰς Ἱστορίας, 2) Περὶ τῶν κτισμάτων τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ 3) Τὰ Ἀνέκδοτα. Εἰς τὸ πρῶτον, τὰς Ἱστορίας, ἐκτίθενται μὲ ἀκρίβειαν περιγραφῆς οἱ διάφοροι πόλεμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Εἰς τὸ δεύτερον, τὸ Περὶ κτισμάτων, ἀναφέρονται τὰ οἰκοδομήματα, κτίσεις πόλεως, φρουρίων, δημοσίων λουτρῶν, βιβλιοθηκῶν κ.ἄ. Εἰς τὸ τρίτον, τὰ Ἀνέκδοτα, τὸ ὅποιον ἐξεδόθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουστινιανοῦ, περιλαμβάνονται γεγονότα τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τῆς Θεοδώρας καὶ τῆς αὐλῆς του.

Τὸ ἔργον τοῦ Προκοπίου συνεχίζουν ὁ Ἀγαθίας, ὁ Μένανδρος καὶ ὁ Θεοφύλακτος Σιμοκάττης (ἐπὶ Ἡρακλείου). Ὁ τελευταῖος συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τοῦ Τιβερίου καὶ τοῦ Μαυρικίου.

Ἐκτὸς τῶν ἱστοριῶν τούτων, εἰς τὰς ὁποίας ἐξιστοροῦνται σύγχρονα γεγονότα, ἀνεπτύχθη τότε καὶ ἄλλο εἶδος ἱστορίας πρωτότυπον, ἡ χρονογραφία. Ὁ χρονογράφος δὲν ἐξιστορεῖ μόνον γεγονότα τῆς ἐποχῆς, ἀλλ' ἀνατρέχει εἰς τοὺς ἀπωτάτους χρόνους καὶ ἀρχίζει ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἥτοι ἀπὸ Ἀδάμ, γράφει τὴν ἱστορίαν ὅλων τῶν λαῶν καὶ φθάνει μέχρι τῆς ἐποχῆς του. Τὸ ἔργον τοῦ χρονογράφου, τὸ ὅποιον ὀνομάζεται Σύνοψις ἱστοριῶν ἢ Χρονικὸν ἢ Χρονογραφία, εἶναι παγκόσμιος ἱστορία, γραμμὴν διὰ τὸν λαόν.

Αἱ χρονογραφίαι ἐγράφοντο εἰς τὴν δημώδη γλῶσσαν καὶ διεδίδοντο εὐρέως ὅχι μόνον μεταξὺ τῶν Βυζαντινῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς ξένους λαοὺς ἐν μεταφράσει.

Ὁ παλαιότερος καὶ σπουδαιότερος χρονογράφος εἶναι ὁ Ἰωάννης Μαλάλας, τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καταγόμενος ἀπὸ τὴν Ἀντιόχειαν τῆς Συρίας. Ἡ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα ἀπέβη ὑπόδειγμα εἰς τοιοῦτου εἶδους δημῶδεις ἱστορίας. Αὕτη ἔχει ἀξίαν μόνον ὅπου ἀναφέρει γεγονότα τῆς ἐποχῆς τοῦ συγγραφέως ἢ δίδει εἰδήσεις διὰ τὴν ζωὴν τῶν συγχρόνων του. Εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τοῦ παρελθόντος ὑστερεῖ ἢ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα, διότι ἐπικρατεῖ σύγχυσις καὶ ἀσάφεια. Ἀ.χ. ὁ Διονύσιος παρουσιάζεται ὡς συγγραφεὺς γράφας περὶ τῆς ἀμπέλου καὶ γεωργίας, ὁ φιλόσοφος Θαλῆς παρουσιάζεται ὡς ἱστορικὸς κ.ἄ. Ἦτοι αἱ χρονογραφίαι περιέχουν ἱστορικὰ σφάλματα καὶ δὲν προσδίδουν λογοτεχνικὴν διάθεσιν καὶ καλαισθησίαν ὕψους.

Ἰδιαιτέρον εἶδος ἱστοριογραφίας εἶναι οἱ βίοι ἁγίων. Κυρίως συγγραφεῖς τούτων εἶναι μοναχοί, οἱ ὅποιοι, διηγούμενοι τὰ μαρτύρια καὶ τὴν ἀγνότητα τοῦ ἁγίου, προσεπάθουν νὰ δυναμώσουν τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα τοῦ λαοῦ. Ἐπίσης ἐπεδίωκον νὰ πολεμήσουν τὰς ξένας θρησκείας καὶ τὰς αἵρέσεις.

Μεταξὺ τῶν βιογράφων τῶν ἁγίων ἐξέχουσαν θέσιν κατέχει Ἰωάννης Μόσχος, ὁ ὁποῖος ἔζησε περὶ τὰ τέλη τοῦ 6ου αἰῶνος. Τὸ βιβλίον τούτου ὀνομάζεται Λεῖμων ἢ Λειμωνάριον, μεταφρασθὲν δὲ εἰς τὴν λατινικὴν, ἤσκησε μεγάλην ἐπίδρασιν εἰς τὴν Δύσιν. Εἰς αὐτὸ περιέχονται ἀνέκδοτα, ἀξιόλογοι πράξεις καὶ πρὸ πάντων θαύματα τῶν ἁγίων. Οἱ βίοι τῶν ἁγίων συχνὰ δὲν στεροῦνται φιλολογικῆς ἀξίας. Ἡ ἀπέρिटτος γλῶσσα τοῦ Μόσχου χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν Ἑσσελιγγ «ἀληθὲς χρυσορυχεῖον», αἱ δὲ ἀπλαῖ πνευματικαὶ ἱστορίαι του τέρπουσι καὶ οἰκοδομοῦν. Ἀξίζει ἰδιαιτέρως ἐπίσης νὰ ἀναφερθῇ ὁ βίος τοῦ Μ. Ἀντωνίου, συγγραφεὶς ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου.

25. Ἡ θεολογία

Περὶ σσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλο οἱ Βυζαντινοὶ ἡσχολήθησαν μὲ τὴν θεολογίαν, διότι τὰ θεολογικὰ προβλήματα ἦσαν τὰ σπουδαιότερα καὶ τὰ μεγαλύτερα τῆς ἐποχῆς. Ἐνῶ οἱ ἔθνικοι συγγραφεῖς προσεπάθουν νὰ σώσουν τὴν εἰδωλολατρείαν, ἢ ὅποια ἐκλονίζετο, τοὺς χριστιανοὺς συγγραφεῖς ἀντιθέτως ἐκίνει ἢ ἐπιθυμία νὰ ἐνισχύσουν τὴν θέσιν τῆς νέας θρησκείας, νὰ κατανοήσουν τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ, νὰ μεταδώσουν

τὴν διδασκαλίαν τοῦ καὶ νὰ τὸν προφυλάξουν ἀπὸ τὰς ἐπιθέσεις τῶν ἔθνικῶν καὶ ἀπὸ τὰς αἱρέσεις.

Διὰ τοῦτο οἱ θεολόγοι συγγραφεῖς τῆς περιόδου ταύτης διακρίνονται εἰς δύο κατηγορίας, τοὺς ἐθνικοὺς καὶ τοὺς χριστιανοὺς. Ἐκ τῶν πρώτων σπουδαιότεροι εἶναι ὁ Λιβάνιος καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανός. Ὁ Λιβάνιος (314 — 393) ἡσθάνετο ἀποστροφὴν πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, διότι ἐνόμιζεν ὅτι αὕτη ἀπεμάκρυνε τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν παράδοσιν καὶ ἀπὸ τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων συγγραμμάτων, τὰ ὅποια οὗτος ἡγάπα καὶ μετὰ θερμοῦ ζήλου ἐμελέτα.

Ὁ Λιβάνιος ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἀντιόχειαν καὶ ἐσπούδασε φιλοσοφίαν καὶ ρητορικὴν. Ἐδίδαξε τὴν ρητορικὴν εἰς ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθείσας σχολὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει, Νικομηδείᾳ καὶ Ἀντιοχείᾳ, μαθηταὶ τοῦ δὲ ὑπῆρξαν ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος καὶ ἄλλοι διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Λιβάνιος ἔγραψε λόγους, διηγήσεις, μελέτας καὶ ἐπιστολὰς εἰς ὕψος περίτεχνον καὶ ρητορικόν. Ἐκ τῶν ἔργων τοῦ ἐσώθησαν πολλά, παρέχοντα πλήρη εἰκόνα τῆς συγχρόνου τοῦ κοινωνίας.

Ὁ ἕτερος εἶναι ὁ Ἰουλιανός (331 — 363). Οὗτος ἐσπούδασε φιλοσοφίαν καὶ ρητορικὴν ἐπίσης εἰς τὴν φιλοσοφικὴν σχολὴν τῶν Ἀθηνῶν. Ἦρχισε νὰ αἰσθάνεται ἀποστροφὴν πρὸς τὸν Χριστιανισμόν, ἀφ' οἷοι εἶχεν ἐγκλεισθῇ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου μετὰ τὸν ἀδελφόν τοῦ Γάλλον εἰς μοναστήριον. Ὅταν λοιπὸν ὁ Ἰουλιανὸς ἔγινεν αὐτοκράτωρ, προσεπάθησε νὰ δώσῃ ζωὴν εἰς τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν. Ἀναφέρεται, ὅτι ἠρώτησε σχετικῶς τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν καὶ ἔλαβε τὴν ἐξῆς ἀπάντησιν :

*Εἴπατε τῷ βασιλεῖ, χαμαὶ πέσε δαίδαλος αὐλά,
οὐκ ἐτί Φοῖβος ἔχει καλύβα, οὐ μάντιδα δάφνην,
οὐ παγὰν λαλέουσιν, ἀπέσβετο καὶ λόλον ἔδωρ.*

Τὰς περὶ τῆς νέας θρησκείας ἀπόψεις τοῦ ὁ Ἰουλιανὸς ἀνέπτυξεν εἰς ἐπιστολὰς καὶ εἰς εἰδικὰ συγγράμματα, διὰ τῶν ὁποίων ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ μετὰ πάθος. Ἀλλὰ ματαίως ἡγωνίζετο ὑπὲρ θρησκείας, ἡ ὁποία δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὴν ψυχικὴν ἀνάγκην τῶν ἀνθρώπων.

Ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς θεολόγους, οἱ χριστιανοὶ γράφουν εἰς γλῶσσαν ἀπλουστεράν, μολονότι καὶ αὐτοὶ προσπαθοῦν νὰ μιμηθοῦν τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ ὕφος τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Ἐπισημότεροι εἶναι οἱ Ἀλεξανδρινοὶ Κλήμης, Ὡριγένης καὶ Ἀθανάσιος

ὁ Μ έ γ α ς . Γενικῶς ἡ ἀνατολική θεολογία παρήγαγε κατὰ τοὺς πρώ-
τους μ.Χ. αἰῶνας ἔργα ἀνώτερα κατὰ πολὺ ἀπὸ ἐκεῖνα τῶν θεολόγων τῆς
Δύσεως.

Σταθμὸν ὅμως ἀποτελεῖ ὁ 4ος αἰὼν, ὁ γνωστὸς ὡς χρυσοῦς
αἰὼν τῆς χριστιανικῆς θεολογίας. Οὗτος ἐδημιουργήθη ἐκ δύο αἰτίων :
1) ἔπρεπε νὰ διεξαχθῇ ζωηρὸς ἀγὼν κατὰ τῶν ἐθνικῶν συγγραφέων,
οἱ ὅποιοι προσέβαλλον τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν διὰ τῶν ἐπιχειρη-
μάτων τῆς ἀρχαίας σοφίας καὶ 2) νὰ καταπολεμηθοῦν αἱ αἱρέσεις, αἱ
ὁποῖαι ἐγεννήθησαν ἀπὸ τὴν φιλοσοφικὴν τάσιν τῶν λογίων. Ὁ ἀγὼν
κατὰ τοῦ διπλοῦ αὐτοῦ κινδύνου ἔδωσεν εἰς τὴν χριστιανικὴν θεολογίαν
ἔδαφος νὰ ἀναπτυχθῇ καὶ καλλιεργηθῇ. Πέραν ὅμως τῶν αἰτίων τούτων
ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία εἶχεν ἐσωτερικὴν ἀνάγκην νὰ ἀναπτύξῃ τὴν
διδασκαλίαν της καὶ νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὰς θείας ἀληθείας. Ἐξαιρέτοι πι-
στοὶ μὲ φιλοσοφικὴν καὶ ἄλλην μὀρφωσιν ἔγραψαν σοφὰ συγγράμματα,
εἴτε ἐδίδασκον μὲ ἀσυνήθη εὐγλωττίαν καὶ ὁρμήν.

Κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα ἀκμάζουν οἱ Μεγάλοι Πατέρες τῆς
Ἐκκλησίας, ὁ Βασίλειος, ὁ Γρηγόριος ὁ Νύσσης, ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιαν-
ζηνὸς καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος.

Ὁ Μ έ γ α ς Β α σ ί λ ε ι ο ς (330 — 379) κατήγετο ἀπὸ πλου-
σίαν οἰκογένειαν τῆς Καισαρείας. Ἐσπούδασε ρητορικὴν, φιλοσοφίαν
καὶ ἱατρικὴν εἰς τὰς σχολὰς τῆς Καισαρείας, τοῦ Βυζαντίου καὶ εἰς
τὰς Ἀθήνας, ὅπου ἐγνώρισε τὸν Ἰουλιανὸν καὶ συνεδέθη διὰ στενῆς
φιλίας μὲ τὸν Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν. Ἐπειτα ἐπεσκέφθη τὴν
Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον καὶ ἐμελέτησε τὸν μοναχικὸν βίον, ὁ ὁποῖος
ἤκμαζεν εἰς αὐτάς. Γενόμενος ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας (370) διε-
κρίθη ὡς ἐκκλησιαστικὸς ρήτωρ καὶ διέδωκε τὸν μοναχικὸν βίον εἰς τὴν
ἐπαρχίαν του. Συνέγραψεν ὁ Μ. Βασίλειος τοὺς περιφήμους Ἀσκητικούς
Κ α ν ὄ ν α ς , πλεῖστα συγγράμματα δ ο γ μ α τ ι κ á , ἡ θ ι κ á καὶ ἑκα-
τοντάδας ἐ π ι σ τ ο λ ῶ ν . Αἱ Ὁ μ ι λ ί α ι του πρὸς τὸν λαὸν τῆς Και-
σαρείας προκαλοῦν συγκίνησιν μὲ τὸ βάθος καὶ τὸ λυρικὸν ὕφος. Εἰς
εἰδικὰς πραγματείας του κηρύσσεται ἀπεριφράστως ὑπὲρ τῆς μορφώ-
σεως τῶν νέων διὰ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων.

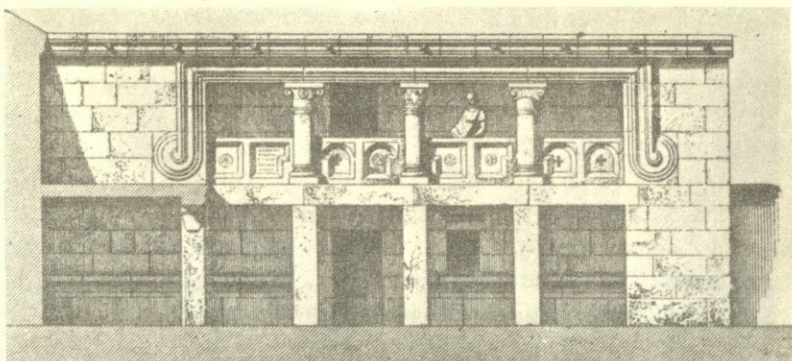
Ὁ Γ ρ η γ ὁ ρ ι ο ς ὁ Ν ὺ σ σ η ς (335 — 394), νεώτερος ἀδελφὸς
τοῦ Μ. Βασιλείου, διετέλεσεν ἐπίσκοπος τῆς Νύσσης τῆς Καππαδο-
κίας. Ἐγραψε λόγους, ἐπιστολάς, ἀσκητικὰ καὶ δογματικὰ συγγράμμα-
τα. Εἰς τὰ τελευταῖα εὐρίσκομεν βάθος φιλοσοφικόν, τὸ ὅποιον προ-

δίδει τὴν μεγάλην τοῦ ἱεράρχου μόρφωσιν. Ἴσως εἶναι ὁ φιλοσοφώτερος τῶν Πατέρων. Ἐπολέμησεν ὁ Γρηγόριος μετὰ θερμῆς τὰς αἱρέσεις, ἰδίως τὸν Ἀρειανισμόν.

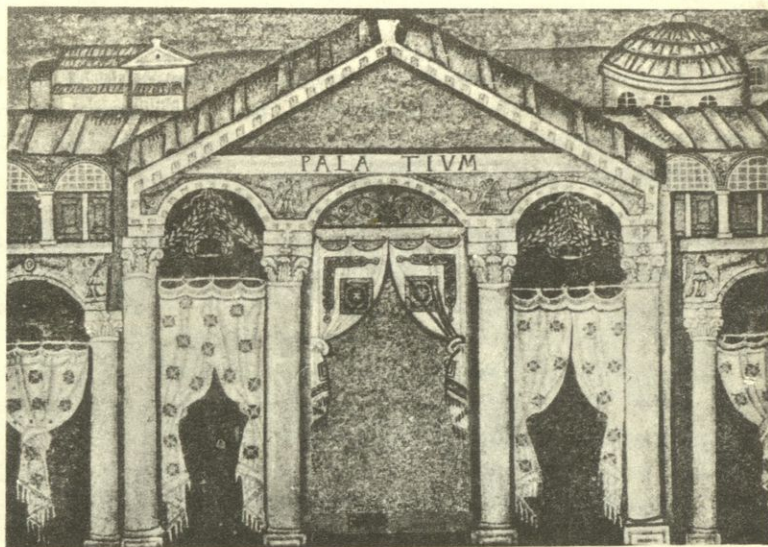
Ὁ Γρηγόριος Ναζιανζηνὸς (330 — 390) κατήγετο ἀπὸ τὴν Ναζιανζὸν τῆς Καππαδοκίας, ἐσπούδασε ρητορικὴν καὶ διέπρεψεν ὡς ἐκκλησιαστικὸς ρήτωρ. Ἄν καὶ ἦτο στενὸς φίλος τοῦ Μ. Βασιλείου, ἀνθρώπου κατ' ἐξοχὴν τῆς δράσεως, ἡγάπα ὁ Γρηγόριος τὴν ἀπομόνωσιν καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τοὺς κοινωνικοὺς δεσμούς. Εἰς τὰ ἔργα του, τὰ ὁποῖα εἶναι Λόγοι, Ἐπιστολαὶ καὶ Ποιήματα, ὁμιλεῖ συχνά περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τοῦ ψυχικοῦ του βίου. Τὰ ποιήματά του δεικνύουν λεπτὴν συγκίνησιν. Διὰ τοὺς περιφήμους θεολογικοὺς του λόγους ὁ Γρηγόριος ἀπεκλήθη Θεολόγος. Τὸν φίλον του Μ. Βασίλειον ἐνεκωμίασεν εἰς τὸν ἐξαίρετον Ἐπιτάφιον λόγον του.

Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος (347 — 407) ἀνεδείχθη ὁ μέγιστος ἐκκλησιαστικὸς ρήτωρ τῶν αἰώνων. Γεννηθεὶς εἰς Ἀντιόχειαν, ἐσπούδασεν ἐκεῖ καὶ ἐμόνασε κατὰ τὴν νεότητά του εἰς τὰ ὄρη τῆς Συρίας. Προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀρκαδίου εἰς Κωνσταντινούπολιν (397), ἐχειροτονήθη πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπειδὴ ὅμως ἦτο ὑπερβολικὰ αὐστηρὸς, ἐδημιούργησεν ἐχθρούς, ἰδίως τὴν αὐτοκράτειραν Εὐδοξίαν, τῆς ὁποίας ἐκαυτηρίαζε τὴν διαγωγὴν. Διὰ τοῦτο ἐξεθρονίσθη τὸ 403 καὶ ἐξωρίσθη. Ἐπανελθὼν μετ' ὀλίγον ἐξεθρονίσθη ὀριστικῶς, ἔνεκα νέας διενέξεως πρὸς τὴν Εὐδοξίαν. Ἐξόριστος πάλιν εἰς ἀπόκεντρον γωνίαν τῆς Καππαδοκίας δὲν ἡσύχασεν, ἀλλ' ἐξηκολούθησε νὰ ἐνισχύῃ δι' ἐπιστολῶν τοὺς ἀπαρηγορήτους συνεργάτας του, νὰ φροντίζῃ διὰ τὰ διάφορα ἐκκλησιαστικά του καθήκοντα καὶ τὸ ἱεραποστολικόν του ἔργον. Ὡς ἐκ τούτου ἐκτοπίζεται εἰς τὰ ἐνδότερα καὶ καθ' ὁδὸν ἀποθνήσκει εἰς χωρίον τῆς Ἀρμενίας. Τὰ ἔργα τοῦ Χρυσοστόμου εἶναι πλεῖστα καὶ ποικίλα: Πραγματεῖαι, Ὁμιλίαι καὶ Ἐπιστολαί. Εἰς ταῦτα φαίνεται ὁ πλοῦτος ὥραίων εἰκόνων, μεταφορῶν καὶ παρομοιώσεων. Διὰ τοῦ Χρυσοστόμου ἡ θρησκευτικὴ ὁμιλία ἀπέβη ἔξοχον λογοτεχνικὸν εἶδος. Οἱ σύγχρονοί του τὸν ὠνόμασαν Χρυσόστομον καὶ οἱ μεταγενέστεροι τὸν θεωροῦν ὡς ἕνα ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους ρήτορας τοῦ κόσμου. Αἱ ὁμιλίαι τοῦ Χρυσοστόμου ἦσαν τὸ προσφιλέστερον ἀνάγνωσμα κλήρου καὶ λαοῦ.

Οἱ Μεγάλοι Πατέρες τοῦ 4ου αἰῶνος θεωροῦνται ὡς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς θεολογικῆς σοφίας καὶ τὸ ἔργον τῶν μεταγενεστέρων περιο-



13. Βυζαντινή οικία τοῦ 6ου αἰῶνος



14. Τὸ ἀνάκτορον τῆς Παβένης
(Μωσαϊκὸν τοῦ Ἁγίου Ἀπολλιναρίου τοῦ νέου, 6ος αἶων)

ρίζεται εἰς τὴν κατανόησιν καὶ ἐρμηνείαν αὐτῶν. Ὁ Ἅγιος Συνέσιος, ἐπίσκοπος Πτολεμαίδος, ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας καὶ ὁ Θεόδωρος, ἐπίσκοπος Κύρου τῆς Συρίας, εἶναι οἱ ἀξιολογώτεροι ἀπὸ τοὺς θεολόγους τοῦ 5ου αἰῶνος, οἱ ὅποιοι κατῴρθωσαν νὰ διατηρήσουν ἐν μέρει τὴν παράδοσιν τοῦ μεγάλου αἰῶνος.

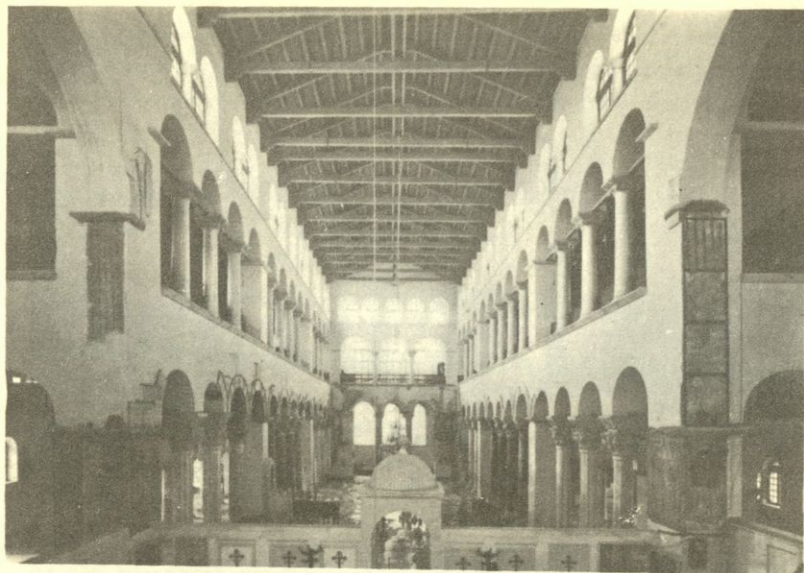
26. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ

Ἐνῶ εἰς τὰ λογοτεχνικά εἶδη τοῦ Βυζαντίου παρατηρεῖται δεσμός τις μετὰ τὴν παράδοσιν, τὸ ὅλως ἀντίθετον συμβαίνει εἰς τὴν Τέχνην. Οἱ χριστιανοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ τελοῦν τὰς λειτουργίας των εἰς οἰκοδομήματα, τὰ ὅποια ἐνθυμίζουν τοὺς ναοὺς τῶν εἰδωλολατρῶν. Κατ' ἀνάγκην προκαλεῖται ἀληθὴς ἀναγέννησις εἰς τὴν τέχνην καὶ ἰδίως εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν. Τὴν τελευταίαν δὲν γνωρίζομεν ἀπὸ τὰ παλάτια τῶν βασιλέων ἢ ἀπὸ ἄλλα μεγάλα ἰδιωτικά κτίρια, διότι ὅλα αὐτὰ ἔχουν καταστραφῇ. Τὴν γνωρίζομεν μόνον ἀπὸ τοὺς ναοὺς, τινὲς τῶν ὁποίων διεσώθησαν, ἀφοῦ μετετράπησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς τζαμιά.

Κατ' ἀρχὰς οἱ χριστιανοὶ ἐχρησιμοποίησαν ὡς ναοὺς ἰδιωτικὰς οἰκίας, εἴτε κατὰ τοὺς χρόνους τῶν διωγμῶν τὰς κατὰ κόμβας, ἔνθα ἐτέλουν τὰ θρησκευτικά των καθήκοντα. Ὅταν ὅμως μετὰ τὸν καιρὸν, καὶ ἰδίως ἐπὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἤσκουν ἐλευθέρως τὰς τελετάς των, ἔκτισαν ναοὺς. Τῶν πρώτων Χριστιανῶν ὁ ναὸς ἦτο μακρὸς ὀρθογώνιος σηκός, σκεπασμένος μετὰ ξυλίνην στέγην.

Ὅταν βραδύτερον οἱ ἀρχιτέκτονες ἔκτισαν εὐρυχωροτέρους ναοὺς, εἰδῶσαν εἰς αὐτοὺς τὸ σχῆμα τῶν δημοσίων ρωμαϊκῶν οἰκοδομημάτων, τὰ ὅποια ἐλέγοντο Βασιλικαί. Ἐχρησιμοποιοῦντο δὲ ταῦτα ὡς δικαστήρια ἢ ὡς χρηματιστήρια καὶ εἶχον σηκόν, ὁ ὁποῖος ἦτο πλατύτερος καὶ ὑπεβαστάζετο ὑπὸ δύο σειρῶν κιόνων.

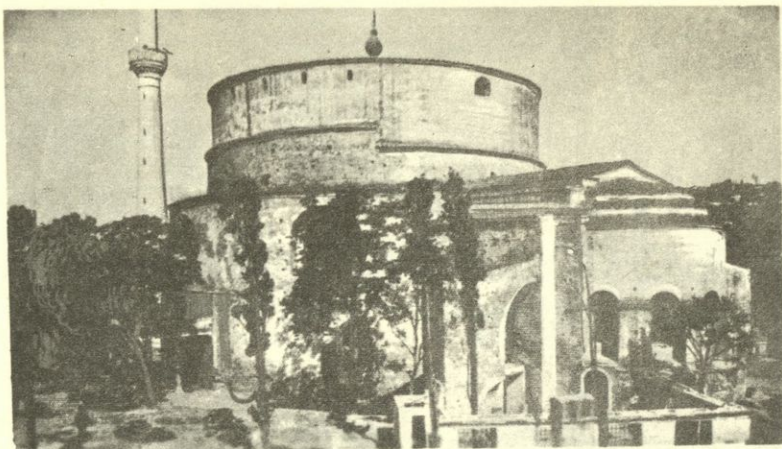
Τοιοῦτοτρόπως ἡ ἐκκλησία διαιρεῖται εἰς τρία τμήματα, ὀνομαζόμενα κλίτη. Ἐνίοτε αἱ σειραὶ τῶν κιόνων ἦσαν τέσσαρες καὶ οὕτω τὰ κλίτη ἀνέρχοντο εἰς πέντε. Τὸ μεσαῖον, εὐρύτερον καὶ ὑψηλότερον ἀπὸ τὰ ἄλλα, εἶχε παράθυρα καὶ ὁ ναὸς ἐφωτίζετο δι' αὐτῶν. Ἐμπρὸς εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὑπῆρχεν αὐλή, μετὰ κρήνην εἰς τὸ μέσον. Τὰ μέρη τοῦ ναοῦ ἦσαν τρία, ὁ νάρθηξ, στενὸς πρόδομος, ὁ κυρίως ναὸς καὶ εἰς τὸ βάθος πρὸς τὴν ἀνατολὴν ἡμικυκλικὴ ἄψις, ὅπου ἐσχηματίζετο τὸ ἱερόν καὶ ἐντὸς αὐτοῦ εὐρίσκετο ἡ Ἀγία Τράπεζα.



15. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκη ναὸς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου
(Ἐσωτερικὸν ἀπὸ τοῦ Ἁγίου Βήματος)



16. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκη ναὸς τῆς Ἀχειροποιήτου
(Νοτιοανατολική ὄψις)



17. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκη ναὸς τοῦ Ἀγίου Γεωργίου

Ναοὶ μὲ τὸ σχῆμα τοῦτο ἐκτίσθησαν πολλοὶ εἰς τὴν Δόσιν, τὴν Βαλκανικὴν καὶ Ἀνατολήν. Τοιούτου σχήματος ναοὺς ἱδρυσαν ὁ Μ. Κωνσταντῖνος καὶ ἡ μήτηρ του Ἀγία Ἑλένη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, Ρώμην, Παλαιστίνην καὶ εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα.

Ὁνομαστὸς ναὸς ἦτο τοῦ Ἀγίου Δημητρίου εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὁ ὁποῖος ἐκτίσθη τὸν 5ον αἰῶνα. Οὗτος, καεῖς κατὰ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ 1917, ἐπανιδρύθη μετὰ τινα ἔτη. Εἶναι παμμέγιστος, εἰς σχῆμα βασιλικῆς μὲ πέντε κλίτη, τὰ ὁποῖα χωρίζονται διὰ κιονοστοιχιῶν. Δύο νάρθηκες εἰσῆγον εἰς τὸν κυρίως ναόν, ὁ ὁποῖος κατέληγεν εἰς τὴν μεγάλην κόγχην τοῦ ἱεροῦ.

Ἐν Θεσσαλονίκη ἐπίσης εἶναι τοῦ 5ου ἢ τοῦ 6ου αἰῶνος ὁ ναὸς τῆς Θεοτόκου τῆς Ἀχειροποιήτου, γνωστὸς καὶ ὡς ἐκκλησίᾳ τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, εἰς σχῆμα βασιλικῆς.

Ὁμοίως ὑπάρχουν καὶ ἐκκλησίαι πολυγωνικαὶ καὶ κυκλικαί. Τοιούτον κυκλοτερές σχῆμα ἔχει ὁ ναὸς τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Θεσσαλονίκης, πιθανῶς ρωμαϊκὸν μαυσωλεῖον τοῦ 4ου αἰῶνος.

Αὕτῃ εἶναι ἡ μεταβατικὴ περίοδος ἀπὸ τὸν Μ. Κωνσταντῖνον ἕως τὸν Ἰουστινιανόν. Οἱ ἀρχιτέκτονες τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας (6ος αἰὼν) ἐδημιούργησαν τὸν βυζαντινὸν ρυθμόν. Ὁ περίφημος ναὸς τῆς Ἀγίας τοῦ Θεοῦ Σοφίας, παρὰ τὰς πολλὰς καταστροφὰς καὶ ἐποικοδο-

μήσεις, διατηρεῖ μέχρι σήμερον τὸ ἀρχικόν του σχέδιον. Ὁ νέος οὗτος ρυθμὸς ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Κιλικίαν καὶ Συρίαν, ἔλαβεν ὅμως τὴν τελειοτάτην ἑκφρασίν του εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας τοῦ Θεοῦ Σοφίας.

Ἐκτὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας, ὁ Ἰουστινιανὸς ἔκτισεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἄλλας ἐκκλησίας, ὡς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Εἰρήνης, τὸν ναὸν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων καὶ τὸν ναὸν τῶν Ἀγίων Σεργίου καὶ Βάχχου, ὁ ὁποῖος σφίζεται μέχρι σήμερον.

Ἐπίσης εἰς μεγάλας ἐπαρχιακὰς πόλεις ἀνηγέρθησαν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ πολλαὶ ἐκκλησίαι, εἰς τὴν Ἐφεσον λ.χ. ὁ ναὸς τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου, εἰς τὴν Ἐλενόπολιν τῆς Βιθυνίας καὶ εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ ὁ ναὸς τῆς Θεοτόκου, ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη Νέ α Ἐ κ λ η σ ί α, τόσον δὲ ἦτο ὠραῖος, ὥστε οὐδὲν ἄλλο κτίσμα ἡδύνατο νὰ συγκριθῇ μὲ αὐτόν.

Τὸν βον αἰῶνα ἐκτίσθη εἰς Θεσσαλονίκην ὁ ναὸς τῆς Ἀγίας τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀτελὴς μίμησις τοῦ μεγάλου ὁμωνύμου ναοῦ τῆς πρωτευούσης.



18. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Εἰρήνης Κωνσταντινουπόλεως
(Χρησιμοποιούμενον νῦν ὡς μουσεῖον τῶν τουρκικῶν πολέμων)



19. Ἑσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας τῆς Θεσσαλονίκης
(Πρὸ τῆς ἐπισκευῆς τοῦ καέντος κατὰ τὸ ἔτος 1894 μνημεῖον)

νλκ'

27. Ἡ Ἀγία Σοφία

Ἀπὸ ὅλα ὅμως τὰ κτίσματα τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὸ λαμπρότερον εἶναι ὁ ναὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους. Ὁ ναὸς αὐτὸς δὲν εἶναι ἀφιερωμένος εἰς ἁγίαν τινά, ἢ ὅποια ὠνομάζετο Σοφία, ἀλλ' εἰς τὴν Σοφίαν τοῦ Θεοῦ.

Κατὰ πρῶτον ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἔκτισε μικρὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ Κώνστας τὸν ἔκαμε περισσότερον εὐρύχωρον. Καεῖς ὑπὸ τοῦ ὄχλου, τὴν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἐξωρίσθη ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ἔκτίσθη ἐκ νέου ἐπὶ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου τοῦ Β'.

Ὁ μικρὸς αὐτὸς ναὸς ἐκάη τὸ 532 κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς ἠθέλησε νὰ κτίσῃ ἄλλον, μεγαλύτερον καὶ λαμπρότερον.

Οἱ ἀρχιτέκτονες Ἀνθέμιος ἀπὸ τὰς Τράλλεις τῆς Μ. Ἀσίας καὶ Ἰσιδωρος ἀπὸ τὴν Μίλητον ἐξεπόνησαν τὸ σχέδιον τοῦ ναοῦ. Τὸ πρόβλημα, τὸ ὁποῖον ἀντιμετώπισαν οὗτοι συνίστατο εἰς τοῦτο : νὰ ἰδρυθῇ ἐπὶ ὀρθογωνίου ἐπιφανείας κυκλικὸς θόλος, κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ μὴ μεταβληθῇ τὸ ἐσωτερικὸν σχῆμα τοῦ ναοῦ. Πρὸς τοῦτο ὕψωσαν εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ τέσσαρας μεγάλους κίονας, οἱ ὁποῖοι λέγονται πεσσοί, καὶ συνέδεσαν αὐτοὺς μεταξύ των δι' ἀψίδων. Ἐκάστη ἐξ αὐτῶν ἀπεῖχεν ὑπὲρ τὰ εἴκοσι μέτρα ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸν τοῖχον τῆς ἐκκλησίας. Ἐπὶ τῶν πεσσῶν ἐστηρίχθη ὁ θόλος, ὁ ὁποῖος ἐπεκάθητο ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν ἀψίδων καὶ τῶν κοίλων σφαιρικῶν τριγώνων, τὰ ὁποῖα συνδέουν τὰς ἀψίδας πρὸς ἀλλήλας. Τοιοῦτοτρόπως ἐλύθη τὸ ἀρχιτεκτονικὸν πρόβλημα νὰ οἰκοδομηθῇ θόλος ἐπὶ μιᾷς ὀρθογωνίου ἐπιφανείας.

Πρὸς τὸ ἀνατολικὸν καὶ δυτικὸν μέρος τοῦ θόλου κατεσκευάσθησαν, ὡς προέκτασις τῆς βάσεως, δύο ἡμιθόλια, ἕκαστον μὲ δύο κόγχας,



20. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως

εἰς τρόπον ὥστε νὰ φαίνεται ὁ κυρίως θόλος ὑψούμενος εἰς τὸν ἀέρα,

καὶ ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ εἰσερχομένου εἰς τὸν ναὸν ἀμέσως κατ' εὐθεΐαν γραμμὴν νὰ προσβλέπῃ τὸ κέντρον τοῦ θόλου, ὁ δὲ ὀφθαλμὸς τοῦ καθημένου εἰς οἰονδήποτε μέρος τοῦ ναοῦ νὰ διακρίνῃ ὅλας τὰς γραμμὰς τοῦ θόλου.



21. Ἐσωτερικὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως

Τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ ναοῦ ἐπεκτείνεται διὰ τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ, τοιουτοτρόπως δ' ἐσχηματίσθη ἐπιμήκης χώρος, τοῦ ὁποίου ἡ στέγη ἀποτελεῖ τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ. Ἐκατέρωθεν ὑπάρχουν δύο πλάγιοι σηκοὶ με δύο πατώματα, τὰ ὅποια στηρίζονται ἐπὶ σφαιρικῶν τόξων. Τὸ ἄνω πάτωμα ἦτο γυναικωνίτης.

Τὸ μέγα πλεονέκτημα τοῦ νέου σχεδίου ἦτο, ὅτι ἀφ' ἑνὸς μὲν διετηρήθη τὸ ὀρθογώνιον σχῆμα τοῦ ναοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τοῦ θόλου καὶ τῶν ἡμιθολίων τὸ βλέμμα ὑψοῦται πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἡ ψυχὴ μεταρραιοῦται. Συγχρόνως δημιουργεῖται νέον κέντρον φωτὸς καὶ ἀέρος, ὥστε νὰ νομίζῃ τις, ὅτι εὕρισκεται εἰς τὸ ὑπαιθρον καὶ ὅτι ἀτενίζει τὸν οὐρανόν.

Ἡ ἐντύπωσις, τὴν ὁποίαν προξενεῖ καὶ σήμερον ἀκόμη τὸ μέγα τοῦτο καλλιτέχνημα, εἶναι καταπληκτικὴ. Τὸ πλῆθος τῶν ἐγχρῶμων μαρμάρων, τὰ μωσαϊκὰ ἐπὶ χρυσοῦ ἢ βαθυκυάνου ἐδάφους, αἱ εἰκόνες, ὁ χρυσός, ὁ ἄργυρος καὶ οἱ πολύτιμοι λίθοι, ἀφίνουν τὸν ἐπισκέπτην ἐκστατικόν. Λέγεται, ὅτι 360 ἑκατομμύρια χρυσῶν δραχμῶν ἐδαπανήθησαν διὰ τὴν Ἱδρυσιν καὶ τὴν διακόσμησιν τοῦ ναοῦ. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπέβλεπε τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐργασιῶν καὶ τὴν ταχεῖαν προμήθειαν καλοῦ ὕλικου. Δέκα χιλιάδες ἐργατῶν εἰργάσθησαν ἐπὶ πέντε ἔτη καὶ 10 μῆνας πρὸς ἀποπεράτωσιν τοῦ ναοῦ. Κατὰ τὴν τελετὴν τῶν ἐγκαινίων τοῦ ναοῦ (537) ὁ Ἰουστινιανός, μεταβάς δι' ἄρματος, συρομένου ὑπὸ 4 ἵππων, ὕψωσε τὰς χεῖρας πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἀνέκραξεν, ὡς βεβαιοῦσι, « Νενίκηκά σε, Σολομών ».

Περὶ τοῦ ναοῦ τούτου ὁ ἱστοριογράφος Προκόπιος χαρακτηριστικῶς γράφει « ἐν αὐτῷ ὁ νοῦς πρὸς τὸν Θεὸν ἐπαιρόμενος ἀεροβατεῖ, οὐ μακράν που ἡγούμενος αὐτὸν εἶναι... τούτου τοῦ θεάματος οὐδεὶς ἔλαβε πώποτε κόρον, ἀλλὰ παρόντες μὲν ἄνθρωποι τοῖς ὁρωμένοις γεγῆθασιν, ἀπιόντες δὲ τοῖς ὑπὲρ αὐτοῦ διαλόγοις ἀποσεμνύνονται ».



22. Γενικὴ σημερινὴ ἀποψὶς τοῦ ἐξωτερικοῦ τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας.

Ἡ Ἀγία Σοφία εἶναι τὸ μέγα ἐκκλησιαστικὸν καὶ ἔθνικόν κέντρον τοῦ Βυζαντίου, σύμβολον τοῦ Βυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐκεῖ ἐτελοῦντο αἱ ἐπισημότεραι πράξεις τοῦ Βυζαντίου, στέψεις αὐτοκρατόρων, ἐκκλησιαστικά συνόδοι, ἐπινίκιοι δοξολογίαι, προσήχοντο οἱ βασιλεῖς ἐν βαθυτάτῃ κατανύξει εἰς τὰς κρίσιμους στιγμὰς. Ἀπὸ τὸν ἄμβωνα τοῦ ναοῦ ἀνεγιγνώσκοντο ἐκθέσεις τῶν αὐτοκρατόρων περὶ τῶν πολέμων, ὅπως ἡ ἐκθεσις τοῦ Ἡρακλείου. Ἡ Ἀγία Σοφία ὠνομάσθη Μεγάλη Ἐκκλησία καὶ εἶναι τὸ καλλιτεχνικώτερον μνημεῖον τοῦ χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὸ πρότυπον τοῦ νέου βυζαντινοῦ ρυθμοῦ, τὸν ὅποιον ἐμμήθησαν οἱ ἀνατολικοὶ λαοί, οἱ Ἀραβες καὶ οἱ Τοῦρκοι.

28. Ζωγραφικὴ καὶ Γλυπτικὴ

Ὁ βυζαντινὸς ναὸς ἐπιζητεῖ νὰ ἔχῃ διακεκοσμημένον τὸ ἐσωτερικόν καὶ νὰ προσφέρῃ εἰς τοὺς πιστοὺς τὰς μεγαλυτέρας μορφὰς τῆς θρησκείας καὶ τὰ κυριώτερα ἐπεισόδια τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ. Ὁ λόγος αὐτὸς συνέβαλε πολὺ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ζωγραφικῆς, ἡ ὁποία ἤρχισεν ἀπὸ τὸν 4ον αἰῶνα νὰ λαμβάνῃ ἰδιάζουσαν μορφήν. Τὸν 5ον αἰῶνα εἰσάγονται εἰς τὸν ναὸν εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας καὶ τῶν Ἀγίων μὲ σκοπὸν διδασκτικόν. Ἀλλὰ κυρίως ἡ ζωγραφικὴ διεμορφώθη κατὰ τὸν 6ον αἰῶνα καὶ ἔκτοτε δὲν μετεβλήθη.

Οἱ τεχνῖται δὲν ἀγαποῦν τὴν φυσικὴν παράστασιν τῆς ἑλληνικῆς ζωγραφικῆς, ἀλλ' εἰς τὰς στάσεις δίδουν θρησκευτικὴν αὐστηρότητα. Εἰς τὰς εἰκόνας δὲν θέτουν βάθος, παρατάσσουν δηλαδὴ τὰς παραστάσεις ἐπὶ ἐπιπέδου ἐπιφανείας, καὶ τέλος προσπαθοῦν, ἀπλοποιοῦντες τὸ σχῆμα, νὰ ἐξάρουν κυρίως τὸ διακοσμητικὸν στοιχεῖον.

Ὁ Βυζαντινὸς ἀγιογράφος ἔχει νὰ διακοσμήσῃ τὰ τρία μέρη τοῦ ναοῦ, τὸν νάρθηκα, τὸν κυρίως ναὸν (σηκὸν) καὶ τὸ ἱερόν, ἀλλὰ κατὰ διάφορον τρόπον ἕκαστον. Ἐπίσης ἔπρεπε νὰ ζωγραφισθῇ καὶ τὸ τέμπλον ἢ προσκυνητᾶριον, τὸ ὅποιον χωρίζει τὸ ἱερόν ἀπὸ τὸν σηκόν.

Ὁ τρόπος ὅμως, κατὰ τὸν ὅποιον ἕκαστον ἀπὸ τὰ τρία αὐτὰ μέρη ἔπρεπε νὰ διακοσμηθῇ, ἦτο ὁμοιόμορφος εἰς ὅλους τοὺς ναοὺς καὶ αὐστὴ ρῶς καθωρισμένος. Ὁ τροῦλλος π.χ. καταλαμβάνεται ἀπὸ εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, ὡς παντοκράτορος, ὅστις κρατεῖ τὸ εὐαγγέλιον εἰς τὴν ἀριστερὰν καὶ εὐλογεῖ μὲ τὴν δεξιάν. Εἰς τὴν κόγχην τοῦ ἱεροῦ εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος μὲ τὸν Χριστὸν ὡς παιδίον.



23. 'Ο καλός Ποιμήν.

(Μωσαϊκὸν ἐνὸς μνημείου τῆς Ραβέννης, 8ος αἰών. 'Ο Χριστὸς, γαλήνιος ἐντὸς παραδεισιακοῦ τοπίου περιστοιχίζεται ὑπὸ ἑξ συμβολικῶν προβάτων).

Ἰδιαιτέρως ἀναπτύσσεται ἡ Ψηφιδογραφία.

Ἡ τέχνη αὕτη συνίσταται εἰς τὴν διακόσμησιν τῶν τοίχων τῶν ναῶν μὲ μικροὺς πολυχρώμους λίθους. Τούτους κολλοῦν μὲ τοιαύτην τέχνην καὶ τόσῃ ἀντίθεσιν χρωμάτων, ὥστε προξενοῦν ἐντύπωσιν ἀπὸ μακρὰν εἰς τὸν θεατὴν. Οἱ λίθοι αὐτοὶ λέγονται ψηφιδες καὶ διὰ τοῦτο αἰ ζωγραφίαι, αἱ ὁποῖαι κατασκευάζονται τοιουτοτρόπως, ὀνομάζονται ψηφιδωτά ἢ μωσαϊκά.

Τῆς ἐποχῆς ταύτης μωσαϊκὰ δὲν ἐσώθησαν πολλά. Τὰ ψηφιδωτὰ τῆς Ἀγίας Σοφίας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἦσαν ἄγνωστα μέχρι τινός, διότι οἱ Τούρκοι τὰ ἐσκέπασαν μὲ ἄσβεστον, ὅταν τὸ 1453 κατέλαβον τὴν Πόλιν. Κατὰ τὰ τελευταῖα ὅμως ἔτη, κατόπιν ἐπιμελοῦς ἐργασίας, ἐξέθαψαν ἀπὸ τὸ κονίαμα Ἀμερικανοὶ ἀρχαιολόγοι πολλὰ ἐξάισια ψηφιδωτὰ τῆς Ἀγίας Σοφίας, ὡς τὸ ἐν σελ. 33 (εἰκ. 6) ὠραῖον μωσαϊκὸν τῆς ἐνθρόνου Θεοτόκου.

Ἐπίσης τὰ μωσαϊκὰ τοῦ πυρποληθέντος ναοῦ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης ἀνήκουν εἰς τὴν αὐτὴν περίοδον. Εἰς ἐν ψηφιδωτὸν παριστάνεται ὁ πολιοῦχος προστατεύων τοὺς εὐλαβεῖς ἰδρυτὰς τοῦ να-

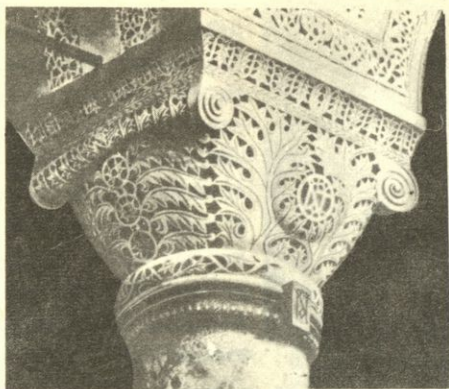


24. Ὁ Ἅγιος Δημήτριος καὶ οἱ ἰδρυταὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης.
(Μωσαϊκὸν 7ου αἰῶνος).

οὔ, εἰς ἄλλο ὁ ἅγιος με λευκὸν ἔνδυμα μεταξὺ ἐνὸς ἐπισκόπου καὶ ἐνὸς μεγιστᾶνος. Τοῦ 5ου αἰῶνος ἐπίσης ψηφιδωτὸν εἶναι ἡ μεγαλοπρεπὴς σύνθεσις εἰς τὸν ἀπέραντον τροῦλλον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Θεσσαλονίκης, ἡ ὁποία παριστάνει ἁγίους προσευχομένους πρὸ ναῶν. Τὰ παριστανόμενα πτηνὰ καὶ δοχεῖα με ἀνθή ἐνθυμίζουσιν τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τέχνην. Ψηφιδωτὰ τοῦ ἰδίου αἰῶνος εἰς τὸν ναὸν τῆς Θεοτόκου τῆς Ἀχειροποιήτου εἶναι διακοσμήσεις μεᾶνθη, καρποῦς καὶ φύλλα.

Ἐκτὸς τῶν ψηφιδωτῶν τούτων τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Θεσσαλονίκης, διατηροῦνται ἐπίσης καὶ τοῦ Ἁγίου Βιταλίου καὶ Ἁγίου Ἀπολλιναρίου εἰς τὴν ἰταλικὴν πόλιν τῆς Ραβέννης, ὅπου παρίστανται ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἡ Θεοδώρα μετὰ τὴν ἀκολουθίαν των. Εἰς τὰ ψηφιδωτὰ ταῦτα διακρίνεται ὁ συνδυασμὸς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης μετὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ τὴν χριστιανικὴν σοβαρότητα.

Ἀντιθέτως πρὸς τὴν ζωγραφικὴν, ἡ γλυπτικὴ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους παρημελήθη.



25. Κιονόκρανον τῆς Ἀγίας Σοφίας
τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

σκάλισαν θαυμάσια κιονόκρανα με πρωτοτύπους συνθέσεις. Ἐπίσης ἀνέπτυξαν τὴν ἐπίδοσιν των καὶ εἰς μερικὰ ἀνάγλυφα, ὅπως εἰς σαρκο-
τάγους.

Ἐκτὸς τούτου, ἡ γλυπτικὴ παρατηρεῖται καὶ εἰς τὸ σκάλισμα ἀνα-
γλύφων ἐπὶ ἐλεφαντοστοῦ καὶ εἰς τὴν κατασκευὴν κομψοτεχνημάτων
καὶ σκευῶν ἐκ χρυσοῦ.

Εἰς μεγίστην τελειότητα ἐ-
φθασαν τὰ κεντήματα ἐπὶ ὑφα-
σμάτων, τὰ ὁποῖα ἐχρησίμευον
ἢ διὰ τὸν στολισμὸν τῶν ἐκκλη-
σιῶν ἢ διὰ τὰς ἐνδυμασίας τῶν
αὐτοκρατόρων καὶ τῶν μελῶν
τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας.

29. Ἡ φιλανθρωπία

Ο Χριστιανισμὸς ἥσκησεν
εἰς εὐρεῖαν κλίμακα τὴν φιλαν-
θρωπίαν, ὥς ὕψιστον χριστιανί-
κον καθῆκον.

Εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος
ὑπῆρχον νοσοκομεῖα, πτωχοκο-

Τοῦτο ὀφείλεται εἰς δύο
λόγους : Ὁ χριστιανισμὸς, μὴ
ἀποδίδων σημασίαν εἰς τὴν
καλλονὴν τοῦ ἀνθρώπου, πε-
ριεφρόνησεν αὐτὴν καὶ δὲν ᾔ-
σθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ τὴν
παραστήσῃ. Ἐπειτα, ἡ γλυ-
πτικὴ εἶχε συνδεθῇ περισσό-
τερον με τοὺς εἰδωλολατρικοὺς
θεοὺς, τοὺς ὁποίους ἀπεικόνιζε,
καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἠγαπήθη ὑπὸ
τῶν χριστιανῶν. Οἱ γλύπται
τῆς ἐποχῆς περιωρίσθησαν εἰς
τὸ διακοσμητικὸν μέρος. Ἐ-



26. Κιονόκρανον τοῦ Ἀγίου Βιταλίου
τῆς Ραβέννης



27. Σαρκοφάγος τῆς Ραβέννης (5ος αἰών)

(Εἰκονίζουσα τὸν Χριστὸν μεταξὺ τῶν δύο κορυφαίων Ἀποστόλων τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου, προσφερόντων εἰς αὐτὸν στεφάνους)

μεῖα, γηροκομεῖα καὶ ἄλλα εὐαγγῆ ἰδρύματα, εἰς τὰ ὅποια περιεθάλλοντο πτωχοί, ἄσθενεῖς καὶ ξένοι. Περισσότερον γνωστὴ εἶναι ἡ φιланθρωπικὴ δράσις τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν καὶ τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος, πατριάρχου Ἀλεξανδρείας.

Ὑπῆρχε συνήθεια τὴν Μ. Παρασκευὴν νὰ ἐπισκέπτωνται οἱ αὐτο-

κράτορες τὰ φιλανθρωπικὰ ἰδρύματα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πάντα ταῦτα διετέλουν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Κράτους, εἰδικὸς δὲ ὑπάλληλος, πάντοτε κληρικός, ὁ μέγας ὀρφανοτρόφος, ἐφρόντιζε διὰ τὰ πάσης κοινωνικῆς τάξεως ὀρφανὰ καὶ διεχειρίζετο τὴν τυχὸν περιουσίαν τῶν ὀρφανῶν, κατέχων μεγάλην κοινωνικὴν θέσιν.

Ὑπάρχουν ἄφθονα παραδείγματα τῆς ἑπὲρ τῶν πτωχῶν φροντίδος βασιλέων καὶ βασιλισσῶν τοῦ Βυζαντίου, ὡς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τῆς Πλακίλλης, τῆς Θεοδώρας κ.ἄ. Ὁ Ἰουστινιανός, διὰ νὰ βοηθήσῃ τοὺς σεισμοπαθεῖς, ἔκαμεν οἰκονομίαν, καταργήσας τὰς τελετὰς τῶν ἀνακτόρων.

Τέλος τὰ μοναστήρια παρεῖχον καθημερινῶς φιλοξενίαν, οἱ δὲ μοναχοὶ δὲν διέθετον μόνον κλίνην καὶ τροφήν διὰ τοὺς ξένους, ἀλλὰ καὶ τοὺς πόδας τῶν ἐνιπτον μὲ θερμὸν ὕδωρ. Ἄν παρημέλουν τὸ καθήκον τοῦτο, ὑπεβάλλοντο εἰς ἐκάτον μετανοίας. Ἰδίως πρέπει νὰ μνημονεύσωμεν τὴν φιλανθρωπὸν δράσιν τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου, ὅστις μεγάλῃν φροντίδα κατέβαλε διὰ τὴν ταφήν τῶν ἀπόρων ξένων εἰς ἰδιαίτερα νεκροταφεῖα, τὰ λεγόμενα ξενοτάφια.

Διὰ τοὺς ξένους ὑπῆρχεν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον, εἰς τινὰ δὲ τῶν ξενοδοχείων (ξενῶνων) παρείχετο καὶ δωρεὰν νοσηλεῖα. Τόσον καλλιεργημένον ἦτο τὸ αἶσθημα τῆς φιλοξενίας. Ὁ περίφημος ξενὼν

τοῦ Σ α μ ψ ώ ν, καεῖς
κατὰ τὴν στάσιν τοῦ
Νίκα (532)· ἀνεκαί-
νισθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστι-
νιανοῦ καὶ περιέλαβεν
ιατρικὰ τμήματα. Ἡ
Ἐκκλησία τιμᾷ τὴν
27ην Ἰουνίου τὴν μνή-
μην τοῦ Ἀγίου Σαμ-
ψών τοῦ ξενοδόχου.

Τὸ πνεῦμα τῆς φι-
λανθρωπίας εἶναι διά-
χυτον καὶ εἰς τὰ συγ-
γράμματα τῶν Βυζαν-
τινῶν. Αὐτοκράτωρ τοῦ
Βυζαντίου ἔγραψε πρὸς
ἀνεψιόν του τὸ ἐξῆς :



28. Σαρκοφάγος τῆς Ραβέννης (6ος αἰὼν)

(Εἰκονίζουσα ἐν μέσῳ τὸν Χριστὸν ὡς ἀμνόν, ἱστάμενον ἐπὶ
ὄρους, ἐξ οὗ πηγάζουν οἱ τέσσαρες ποταμοὶ τοῦ Παραδείσου,
ἐκατέρωθεν δὲ τοῦ Χριστοῦ τοὺς Ἀποστόλους Πέτρον καὶ
Παῦλον, εἰκονιζομένους ὡς πρόβατα)

Ἔνδυσε πένητα γυμνόν, χόρτασε πεινασμένον,
ὀλιμμένους παρηγόρησον, ἀρρώστους ἐπισκέπτου.

η' λ'

30. Ἡ νομοθεσία

Εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἐξηκολούθει νὰ ἰσχύη τὸ ρωμαϊκὸν δί-
καιον. Παρέστη ὅμως ἀνάγκη νὰ γίνη συγκέντρωσις τῶν νόμων, τῶν
ἐκδιδομένων ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου. Τὸ 429 συγκρο-
τεῖται ἐπιτροπὴ ἀπὸ νομοδιδασκάλους καὶ μετ' ὀλίγα ἔτη (438) φέρει
αὕτη εἰς φῶς τὸν *Θεοδοσιανὸν κώδικα*. Οὗτος διετήρησε τὴν
ἰσχύν του μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ εἰς τὴν Δύσιν μέχρι τοῦ 12ου
αἰῶνος.

Ἡ ρωμαϊκὴ νομοθεσία ὑπέστη βαθμηδὸν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Χρι-
στιανισμοῦ. Αἱ ἀντιλήψεις περὶ ἰσότητος τῆς γυναικὸς πρὸς τὸν ἄν-
δρα κατακτοῦν ἔδαφος. Ἐπίσης ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν δούλων, ἡ ὑπαρξίς
τῶν δικαιωμάτων τῶν παιδιῶν καὶ γενικῶς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὴν καλυτέ-
ρευσιν τῆς οικογενείας ἀναγνωρίζεται σιγὰ - σιγὰ ὑπὸ τοῦ κράτους.

Ἰδίως ὅμως ὁ Ἰουστινιανὸς ἐνδιεφέρθη διὰ τὴν συλλογὴν καὶ κατά-
ταξιν τῶν νόμων, διότι μεγάλη ἀκαταστασία ὑπῆρχεν εἰς τὴν διοίκησιν

καὶ ἡ δικαιοσύνη, ἕνεκα κακῆς ἐφαρμογῆς καὶ κακῆς ἐρμηνείας τῶν νόμων, ἦτο αὐθαίρετος. Οὗτος, εὐθὺς ὡς ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ἀνέθεσεν εἰς δωδεκαμελῆ ἐπιτροπὴν, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Τριβωνιανοῦ, τὴν τακτοποιήσιν τῶν νόμων. Ἡ ἐπιτροπὴ, τὸ 529, ἐξέδωκε τὸν Ἰουστινιάνειον κώδικα, περιέχοντα τοὺς ρωμαϊκοὺς νόμους ἀπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ μέχρι τοῦ 529. Μετὰ ταῦτα νέα ἐπιτροπὴ ὑπὸ τὸν Τριβωνιανὸν ἐπεφορτίσθη νὰ συγκεντρώσῃ τὰς γνώμας τῶν παλαιῶν μεγάλων νομικῶν, πρὸ πάντων τοῦ Παπινιανοῦ, Οὐλπιανοῦ κ.ἄ. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἦλθεν εἰς φῶς νέα ἐργασία, ἥτις ὠνομάσθη Digesta, ἑλληνιστὶ Πανδέκτης.

Παραλλήλως ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνέθεσεν εἰς νέαν ἐπιτροπὴν ὑπὸ τὸν αὐτὸν Τριβωνιανὸν τὴν συγγραφὴν νομικοῦ ἐγχειριδίου πρὸς χρῆσιν τῶν σπουδαστῶν, ἐπεδίωξε δηλαδὴ καὶ τὴν μεθοδικὴν μόρφωσιν νέων νομικῶν, διὰ νὰ τοὺς χρησιμοποίησιν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ κράτους. Τὸ νομικὸν τοῦτο ἐγχειρίδιον ὠνομάσθη Εἰσηγήσεις (Institutiones). Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Ἰουστινιανὸς ἠναγκάζετο νὰ ἐκδίδῃ νέους νόμους, τὰς Νεαράς, διὰ νὰ ρυθμίσῃ διάφορα ζητήματα, περὶ τῶν ὁποίων δὲν εἶχε προβλέψει ἡ παλαιότερα νομοθεσία.

Τὸ ἔργον τοῦτο, διὰ τὸ ὅποῖον ὁ Ἰουστινιανὸς δικαίως ἦτο ὑπερήφανος, ὠνομάσθη Ρωμαϊκὸν Ἀστικὸν δίκαιον, εἶχε δὲ μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς νομοθεσίας τῶν νεωτέρων λαῶν. Νεώτερος ἱστορικὸς γράφει τὰ ἐξῆς περὶ τῆς νομοθετικῆς ἐργασίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ : « Δύο δῶρα μεγίστης ἀξίας ἐχάρισε τὸ Βυζάντιον εἰς τὴν Δύσιν· τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα καὶ τὸ Ρωμαϊκὸν Δίκαιον ».

Βαθμηδὸν γίνεται χρῆσις τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης κατὰ τὴν σύνταξιν νόμων καὶ προσαρμόζεται τὸ ἀρχαῖον ρωμαϊκὸν δίκαιον πρὸς τὴν χριστιανικὴν ἀντίληψιν καὶ τὸ σύγχρονον πνεῦμα. Ὅθεν ἐτροποποιήθη ἡ ρωμαϊκὴ νομοθεσία καὶ ἐγένεν ἑλληνο - ρωμαϊκὴ καὶ ἡ λατινικὴ γλῶσσα ἀντικατεστάθη ἐξ ὁλοκλήρου ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς.

31. Ἡ στρατιωτικὴ ὁργάνωσις

Κάθε πολίτης τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ ὑπηρετῇ εἰς τὸν στρατὸν ἀπὸ τὸ 18ον ἔτος τῆς ἡλικίας του μέχρι τοῦ 40οῦ. Τὸ κράτος εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ καλῇ τὸν πολίτην εἰς τὸν ὁτρατόν, ἐφ' ὅσον ἔκρινε τοῦτο ἐπιβεβλημένον.

Τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας ἀπηλλάσσοντο μόνον ὅσοι ἀνήκον εἰς τὰς διαφόρους ὑπηρεσίας τοῦ βασιλέως, ὅσοι ἡσχολοῦντο μὲ τὴν ἀλιείαν τῶν πορφυρούχων κογχυλίων καὶ τινες ἄλλοι. Οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν ἀνωτέραν κοινωνικὴν τάξιν κατετάσσοντο εἰς τὸν στρατὸν ὡς ἀξιωματικοί. Ἡ στρατιωτικὴ ὑποχρέωσις δὲν ἦτο προσωπικὴ καὶ ὁ καθεὶς ἠδύνατο νὰ στείλῃ ἀντικαταστάτην του.

Τὸ ἀπέραντον κράτος τοῦ Βυζαντίου δὲν διέθετεν ἀπὸ ὅλας τὰς χώρας ἴσης ἀξίας στρατιώτας. Ὑπῆρχον περιφέρειαι, ὅπως ἡ Μακεδονία, ἡ Θράκη, ἡ Ἰσαυρία, ἡ Καππαδοκία καὶ ἡ Ἀρμενία, αἱ ὁποῖαι παρεῖχον λαμπροὺς στρατιώτας. "Οσοι ἐπαρχίαι δὲν ἐστρατολογοῦντο, ἐφορολογοῦντο ἀπὸ τὸ κράτος, δηλαδὴ ἐξηγόραζον τὴν στρατιωτικὴν θητείαν. Ἀποτέλεσμα τῶν ἀπαλλαγῶν ἦτο νὰ μὴ συλλέγεται στρατὸς, ἀπὸ ἀπόψεως ποιότητος καὶ ἀριθμοῦ, ἄξιος νὰ ὑπερασπίσῃ τὸ ἀπέραντον Βυζαντινὸν κράτος. "Ενεκα τούτου ἡ κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ ἐνισχύσῃ τὸν στρατὸν μὲ μισθοφοροῦς. Οὗτοι προήρχοντο κυρίως ἀπὸ τοὺς γειτονικοὺς λαοὺς, τοὺς κατοικοῦντας εἰς τὰ σύνορα τοῦ κράτους, ἐλάμβανον δὲ μεγάλον μισθὸν καὶ γαίαν ἐναντι τῶν στρατιωτικῶν ὑπηρεσιῶν.

Ὁ Βυζαντινὸς στρατὸς ὑπεβάλλετο εἰς διαρκῆ τραχεῖαν ἀσκήσιν, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ εἶναι εἰς πᾶσαν περίπτωσιν ἄξιον ὄργανον ὄχι μόνον τηρήσεως τῆς τάξεως ἐντὸς τοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ ἀντιμετωπίσεως παντὸς ἐξωτερικοῦ κινδύνου. Τὸ σπουδαιότερον γνώρισμα τοῦ στρατοῦ τούτου ἦτο τὸ ἀνεπτυγμένον θρησκευτικὸν συναίσθημα. Μὲ πεποίθησιν ἐπὶ τὴν νίκην, ἐβάδιζον εἰς τὴν μάχην οἱ Βυζαντινοὶ στρατιῶται ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας.

Ἐνῶ τὸ ἥθικόν αὐτοῦ τοῦ στρατοῦ ἦτο τόσοσιν θαυμαστόν, ὁ ἀριθμὸς του δὲν ἦτο ἀνάλογος πρὸς τὴν ἔκτασιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Οὐδέποτε κατάρθωσε νὰ ὑπερβῇ τὰς 200.000 ἀνδρῶν. Ὁ Βελισάριος ὑπέταξε τὸ κράτος τῶν Βανδάλων μὲ 15 χιλιάδας στρατοῦ, ἡ δὲ κατάλυσις τοῦ Ὀστρογοτθικοῦ κράτους εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐγίνε μὲ 25 — 30 χιλιάδας.

Ὁ στρατὸς τοῦ Βυζαντίου ἀποτελεῖτο ἀπὸ πεζικὸν καὶ ἵππικόν. Οἱ βαρέως ὀπλισμένοι πεζοὶ καὶ ἵππεῖς ἔφερον τὰ ἐξῆς : Τὸ λωρικόιον (θώρακα), τὴν κασίδα (περικεφαλαίαν), τὰς κνημίδας, τὸ σκουτάριον (ἀσπίδα), τὸ σπαθίον (τὸ ξίφος) καὶ τὸ κοντάριον (μικρὰν λόγχην). Ἐκτὸς τούτων, ὑπῆρ-

χον πεζοὶ καὶ ἵππεῖς ἐλαφρῶς ὠπλισμένοι, οἱ λεγόμενοι τοξόται.

Ἐκτὸς τοῦ στρατοῦ τούτου, ὁ ὁποῖος ἐχρησιμοποιεῖτο πρὸς προάσπισιν τοῦ κράτους ἀπὸ ἐχθρικᾶς ἐισβολᾶς ἢ ἐπαναστάσεις, τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἶχεν ὀργανώσει διαφοροτρόπως τὴν ἀμυναν τῶν συνόρων. Κατὰ μῆκος τῶν ἀπεράντων συνόρων τοῦ ἐγκατέστησε σώματα στρατοῦ, εἰς τὰ ὅποια ἐνεπιστεύθη τὴν ἀμυναν αὐτῶν. Οἱ στρατιῶται αὐτοὶ τῆς μεθοριακῆς γραμμῆς, τῶν ἀκρων, ὠνομάσθησαν ἀκρίται, καὶ ἐγκαθίσταντο μετὰς οἰκογενείας των εἰς τὰς γαίας, τὰς ὁποίας ἐχορήγει τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἰς αὐτούς, ὡς ἀνταμοιβὴν διὰ τὴν στρατιωτικὴν των ὑπηρεσίαν.

Οἱ ἀκρίται εἶχον ὡς κύριον ἔργον νὰ κατέχουν τοὺς ὄχυρους τόπους, τοὺς πύργους καὶ τὰς ἀκροπόλεις, διὰ τῶν ὁποίων ἦτο ἡσφαλισμένον ὅλον τὸ Βυζαντινὸν κράτος. Πολλὰ ἀπὸ τὰ φρούρια ταῦτα εἶχον κτισθῇ ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν ὅμως ἔγιναν πολὺ περισσότερα. Ἡκολοῦθουν τὸ ἐν τὸ ἄλλο εἰς μίαν ἀδιάκοπον σειρὰν καὶ εἰς αὐτὰ κατέφευγον οἱ κάτοικοι τῶν πέριξ περιοχῶν, ὡσάκις ἐγίνοντο ἐπιδρομαὶ βαρβάρων. Οἱ ἀκρίται ἐπέβλεπον τὰ σύνορα, παρηκολοῦθουν πᾶσαν κίνησιν τῶν ἐχθρῶν καὶ ἀπέκρουον πᾶσαν ἐπιδρομὴν των, ἐνίοτε δὲ προληπτικῶς πρῶτοι ἐπετίθεντο κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ κράτους.

Ἡ Βυζαντινὴ ἐποποιεῖα ἐξύμνησε τὰ κατορθώματα τῶν ἀκριτῶν τῆς Ἀσίας εἰς μακρὸν ποίημα, ὅπου ἐξαίρεται ἰδίως ἡ ἀνδρεία καὶ ὁ πατριωτισμὸς τοῦ Βασιλείου Διγενῆ Ἀκρίτα.

Ἐκτὸς τῶν συνοριακῶν ἀκροπόλεων, καὶ ἐντὸς τοῦ κράτους, εἶχον ληφθῇ μέτρα ἀμύνης κατὰ ἐνδεχομένων ἐχθρικῶν ἐπιδρομῶν. Ὅλαι αἱ μεγάλαι πόλεις ἦσαν ὠχυρωμέναι, περιβαλλόμεναι ἀπὸ ὕψηλᾶ καὶ παχέα τείχη, τὰ ὅποια κατὰ διαστήματα ἐνισχύοντο ὑπὸ ἰσχυρῶν πύργων. Ὁ ὅλος περίβολος εἶχε σχῆμα τετραγωνικὸν ἢ σχεδὸν κυκλοτερές, ἔμπροσθεν δὲ αὐτοῦ ὑπῆρχεν εὐρεῖα τάφος. Διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν φρουρίων εἰσепράττετο εἰδικὸς φόρος ἀπὸ τοὺς κατοίκους, ὁ γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα φόρος καστροκτισίας.

Οἱ πύργοι τῶν μοναστηρίων τοῦ Ἀγίου Ὄρους καὶ τὰ διασωθέντα μεγάλα τμήματα τῶν τειχῶν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μᾶς δίδουν σαφεῖς εἰκόνα τῆς τοιαύτης ὀχυρώσεως.

Ἐκτὸς τοῦ στρατοῦ, τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἶχεν ἰσχυρὸν στόλον, ὁ ὁποῖος μέχρι τοῦ 8ου αἰῶνος ἦτο κυρίαρχος εἰς τὰς ἀνατολικὰς θα-

λάσσας, μέχρι δὲ τῆς ἐμφανίσεως τῶν Ἀράβων ἦτο ὁ μόνος στόλος τῆς Μεσογείου θαλάσσης. Τὰ μεγαλύτερα πολεμικὰ πλοῖα ἦσαν οἱ κάραβοι. Τὰ περισσότερον ὅμως συνήθη καὶ σπουδαιότερα ἦσαν οἱ δρόμωνες, μὲ πλήρωμα 300 ἀνδρῶν, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ 70 στρατιῶται. Ἐκτὸς τούτων, ὑπῆρχον καὶ ἄλλα ἐλαφρότερα πλοῖα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπέβαινον 130 — 160 ἄνδρες.

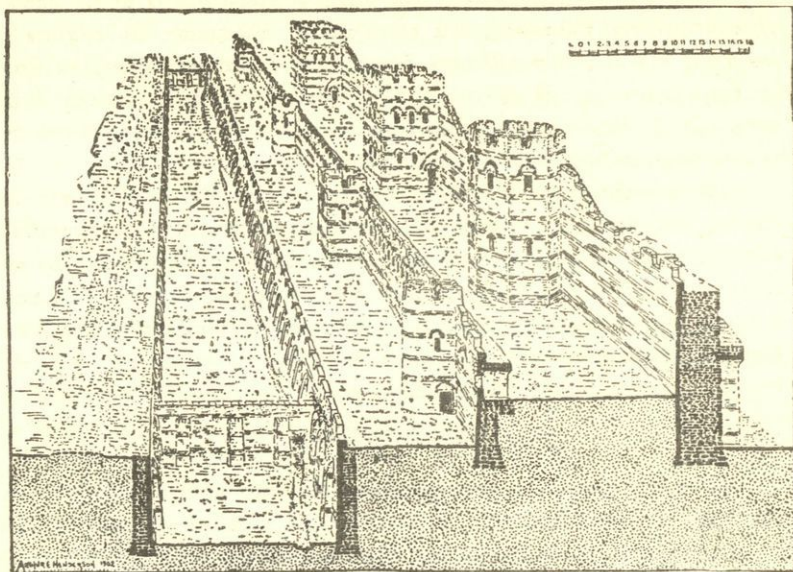
Τὰ πληρώματα τοῦ στόλου προήρχοντο ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἀπὸ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Οἱ ναύσταθμοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦσαν πάντοτε γεμάτοι ἀπὸ ναυπηγήσιμον ξυλειαὶν καὶ ἀπὸ τὰ ὑλικά τὰ χρήσιμα διὰ τὴν κατασκευὴν καὶ τὸν ἐξοπλισμὸν τῶν πολεμικῶν πλοίων. Τὸ ναυτικὸν τοῦ Βυζαντίου κατήγαγε λαμπρὰς νίκας κατὰ πολλῶν ἐχθρῶν, βοηθούμενον καὶ ἀπὸ τὸ ὑ γ ρ ὶ ν π ὦ ρ.

2^ο 132. Αἱ πόλεις

Τὸ ἐνδιαφέρον τῶν αὐτοκρατόρων διὰ τὰς πόλεις ὑπῆρξε συνεχὲς καὶ ποικίλον. Ἐκαστος τούτων ἐφιλοτιμεῖτο νὰ ὀχυρῶνῃ πόλεις καὶ νὰ καλλωπίζῃ αὐτάς, διὰ τῆς ἰδρύσεως διαφόρων δημοσίων ἔργων κοινῆς ὠφελείας.

Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ ἐκτίσθησαν πολλαὶ πόλεις. Δὲν ἐνδιεφέρθη μόνον ν' ἀσφαλίσῃ αὐτάς διὰ διαφόρων ὀχυρωματικῶν ἔργων, ἀλλὰ καὶ νὰ τὰς ἐξωραΐσῃ. Εἰς τὰ ἀνατολικά σύνορα τοῦ κράτους ὠχύρωσε πολλὰς πόλεις ὁ Ἰουστινιανός, ὅπως τὴν Ἑδεσσάν καὶ τὴν Θεοδοσιούπολιν. Ἐπίσης ἐφρόντισε δι' ὑδραγωγεῖα καὶ δεξαμενάς, ὥστε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐπάρκειαν ὕδατος καὶ ἐν εἰρήνῃ καὶ εἰς περίπτωσιν πολιορκίας. Ἡ Ἀντιόχεια εὐηργετήθη μὲ λουτρά, στοὰς καὶ φιланθρωπικὰ καταστήματα. Εἰς τὴν Ἑλενόπολιν τῆς Βιθυνίας ἰδρύθησαν λουτρά καὶ ἡ κοίτη τοῦ διὰ τῆς πόλεως διερχομένου ποταμοῦ Δράκοντος ἐρρυθμίσθη καταλλήλως. Εἰς τὴν Παλαιστίνην ἀνώρυσεν ὁ Ἰουστινιανός φρέατα καὶ ἱδρυσεν πτωχοκομεῖα, πολλὰς δεξαμενάς καὶ ἄλλα κτίσματα. Εἰς τὴν Καρχηδὸνα ἔκτισε μεγάλας θέρμας (λουτρά), τὰς ὁποίας ὠνόμασε Θεοδωριανὰς, πρὸς τιμὴν τῆς συζύγου του. Χάριν τῆς συγκοινωνίας ἔκτισε καὶ γεφύρας εἰς διαφόρους ποταμούς τῆς ἐπικρατείας του.

Δύο πόλεις ἐξέχουν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἡ Κωνσταντινούπολις καὶ ἡ Θεσσαλονίκη. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ 4ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ



29. Τμήμα τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως

Δου αἰῶνος ἰδρύθησαν τὰ βυζαντινὰ τεῖχη τῆς Θεσσαλονίκης, ἡ ὁποία εἶναι ἡ δευτέρα πόλις τοῦ κράτους. Ἡ πόλις ἦτο μεγάλη καὶ εὐρεῖα, διότι μέγας ἦτο ὁ κύκλος τῶν τειχῶν της, τὰ ὁποῖα εἶχον πύργους καὶ προμαχώνας, ἀπὸ ἀνατολῶν δὲ καὶ δυσμῶν ἡ πόλις ἠσφαλίζετο ὑπὸ δύο χειμάρρων. Παλάτια ἐστόλιζον τὴν Θεσσαλονίκην, ὅπου διέμενον οἱ αὐτοκράτορες, ὡσάνκς τὴν ἐπεσκέπτοντο καὶ ἰδίως τὴν 26ην Ὀκτωβρίου.

Τὸ μεγαλύτερον ὅμως ἐνδιαφέρον τῶν αὐτοκρατόρων εἴλκυσε ἡ Κωνσταντινουπόλις. Ἡ ὀχύρωσις αὐτῆς ἦτο τόσον σημαντική, ὥστε κατῴρθωσε νὰ ἀντιμετωπίσῃ πολλὰς πολιορκίας καὶ μάλιστα εἰς περιστάσεις, κατὰ τὰς ὁποίας μόνη αὐτὴ ἀπ' ὅλον τὸ κράτος εἶχε μείνει ἐλευθέρα. Ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ πληθυσμὸς της ἠῤῥήθη τόσον πολὺ, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ περιλάβουν αὐτὸν τὰ τεῖχη τοῦ Κωνσταντίου. Ὁ Θεοδόσιος ὁ Β' (408—450) ἀνήγειρε νέα τεῖχη, εὐρύτερα. Ταῦτα, ὅχι μόνον ἠδύνατο νὰ περιλάβουν πληθυσμὸν ἐνὸς ἑκατομ-

καὶ διαδίδουν συγχρόνως καὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Μεταφέρουν οἱ ἔμποροι τὰ πολυτίμα προϊόντα τῶν Ἰνδιῶν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἐκ τῆς Συρίας, οἶνον, λινὰ ὑφάσματα, χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ ἀντικείμενα. Ὅσοι ἐκ τῶν Βυζαντινῶν ἐμπορεύονται εἰς τὴν Γαλλίαν λέγονται Γ α λ λ ο ρ ό μ ο ι καὶ ὅσοι εἰς τὴν Ἰσπανίαν Σ π α ν ο ρ ό μ ο ι.

Μεγάλαι ἐπαρχικαὶ πόλεις ἀπέβησαν ἀξιόλογα ἐμπορικὰ κέντρα, ὡς ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Ἱερουσαλήμ, ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ Ἀδριανούπολις, αἱ Πάτραι κ.ἄ. Εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῶν πόλεων τούτων συνέβαλον κατὰ πολὺ αἱ μεγάλαι χερσαῖαι καὶ θαλάσσιαι ὁδοί.

Αἱ ποτάμιοι ὁδοὶ τοῦ Δνειπέρου καὶ τοῦ Τανάϊδος (Δόν) εὐρίσκοντο εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸ Βυζάντιον διὰ τῶν λιμένων τῆς Κριμαίας. Ἀπὸ τὴν χώραν τῶν Λαζῶν (τῆς παλαιᾶς Κολχίδος) καὶ τὴν Τραπεζοῦντα ἤρχιζον ὁδοί, αἱ ὁποῖαι ὠδήγουν εἰς τὴν Κεντρικὴν Ἀσίαν.

Εἰς τὴν Βαλκανικὴν ὑπῆρχον πολλαὶ χερσαῖαι ὁδοί, αἱ ὁποῖαι συνέδεον ἀπομεμακρυσμένας πόλεις, ἡ μεγαλυτέρα ὅμως ὅλων ἦτο ἡ περίφημος Ἑ γ ν α τ ί α, διὰ τῆς ὁποίας συνεδέετο ἡ Κωνσταντινούπολις μὲ τὴν Ἀδριατικὴν καὶ ἐντεῦθεν μὲ ὅλην τὴν Δύσιν.

Εἰς ὅλας τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου ὑπῆρχον μεγάλοι λιμένες, ὅπου συνηγνῶντο ἔμποροι ἀπ' ὅλον τὸν κόσμον. Εἰς τὴν Αἰγυπτὸν ἦτο ἡ Ἀ λ ε ξ ά ν δ ρ ε ι α. Ἐξ αὐτῆς ἐξήγοντο τὰ δημητριακὰ προϊόντα τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου ποταμοῦ καὶ εἰς αὐτὴν διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης εἰσέγοντο τὰ προϊόντα πολλῶν χωρῶν, ὡς τῆς Αἰθιοπίας, τῆς Ἀφρικῆς, τῆς εὐδαίμονος Ἀραβίας, τῶν Ἰνδιῶν, τῆς Κεϋλάνης καὶ τῆς Κίνας, τὰ ἀρώματα, οἱ πολυτίμοι λίθοι καὶ τὰ σπάνια μέταλλα.

Εἰς τοὺς λιμένας τῆς Συρίας τὰ μεγάλα καραβάνια ἔφερον ἀπὸ τὴν Κίναν τὴν ἀκατέργαστον μέταξαν καὶ τὰ πλούτη τῆς Ἀνατολῆς. Ἀπὸ τοὺς λιμένας αὐτοὺς τὰ καραβάνια παρελάμβανον ὡς ἀντάλλαγμα τὰ προϊόντα τῆς συριακῆς βιομηχανίας, τὰ ὁποῖα ἦσαν ποικίλα ὑάλινα σκεύη, ὑφάσματα, κομψοτεχνήματα, κεντήματα, οἶνοι καὶ κοράλλια.

Εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἡ Ταρσός, ἡ Ἀττάλεια, ἡ Ἐφεσος, ἡ Σμύρνη, ἡ Φώκαια, εἰς δὲ τὸν Εὐξείνιον Πόντον ἡ Τραπεζοῦς καὶ ἡ Χερσῶν εἶναι σπουδαῖα κέντρα ἀνταλλαγῶν. Ἐκ τούτων ἰδιαιτέρως ἀξιοσημείωτος ἦτο ἡ Χερσῶν. Οἱ λαοὶ τῆς ἐνδοχώρας, Πατσινάκαι, Ρῶσοι καὶ Χάζαροι, ἔφερον εἰς Χερσῶνα τὸν σίτον, τὸ χαβιάριον καὶ

τὰ γουναρικά καὶ ἡγοραζον τὰ προϊόντα τῆς ἑλληνικῆς βιομηχανίας.

Εἰς τὸ Ἴόνιον πέλαγος ἦσαν ὁ Αὐλὼν, τὸ Δυρράχιον καὶ ἡ Κέρκυρα. Εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα τὸ Ναύπλιον, ἡ Κόρινθος, αἱ Ἀθῆναι, ἡ Χαλκίς, αἱ Πάτραι ἐδέχοντο ἐμπόρους, οἱ ὅποιοι ἡγόραζον τὰ μεταξωτὰ τῶν ἐργοστασίων τῆς Πελοποννήσου, τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Βοιωτίας.

Δύο ἦσαν τὰ σπουδαιότερα ἐμπορικὰ κέντρα τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἡ **Θεσσαλονίκη** καὶ ἡ **Κωνσταντινούπολις**.

Ἡ Θεσσαλονίκη εἶναι ἡ δευτέρα μετὰ τὴν πρωτεύουσαν ἐμπορικὴ πόλις τοῦ κράτους. Δεσπόζει τοῦ σημαντικοῦ εἰς τὴν ἱστορίαν Αἰγαίου Πελάγους καὶ τῶν μεγάλων ὁδῶν ἐπικοινωνίας Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ὅχι μόνον ὅλον τὸ ἐμπόριον, τὸ ὅποῖον ἀπὸ τὴν Ἀδριατικὴν θάλασσαν κατηυθύνετο εἰς τὸν Βόσπορον, ἔπρεπεν ἀναγκαστικῶς νὰ περάσῃ ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην, ἀλλ' αὕτη ἦτο καὶ ἡ φυσικὴ ὁδὸς τῆς ἐξαγωγῆς εἰς τὰς σλαβικὰς χώρας.

Κατ' ἔτος καὶ κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, εἰς τὴν πεδιάδα μετὰ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως καὶ τοῦ ποταμοῦ Ἀξιοῦ ἐγίνετο μεγάλη ἐμπορικὴ πανήγυρις, ἡ ὁποία διήρκει πολλὰς ἡμέρας, τὰ **Δημῆτρια**. Εἰς αὐτὴν μετεῖχον ἔμποροι ἀπὸ τὰ πέρατα τοῦ κόσμου. Ἕλληνες, Σλάβοι, Ἱταλοί, Ἰσπανοὶ καὶ ἄλλοι. Οἱ ἔμποροι ἱδρουν πρόχειρα καταστήματα καὶ ἐπλούτιζον μὲ διάφορα ἐμπορεύματα, ὑφάσματα, ποικίλα ἔργα τέχνης καὶ γεωργικὰ καὶ βιομηχανικὰ προϊόντα πάσης φύσεως.

Ἀλλ' ἔτι σπουδαιότερον ἐμπορικὸν κέντρον ἦτο ἡ **Κωνσταντινούπολις**. Εἰς αὐτὴν συνεκεντρῶνετο τὸ ἐμπόριον ὅλου τοῦ κόσμου. Εἰς τὰ μεγάλα καταστήματα κατὰ μῆκος τῆς μεγάλης ὁδοῦ, ἡ ὁποία ὠνομάζετο **Μέση**, ἦσαν συσσωρευμένα τὰ προϊόντα διαφόρων κλάδων τῆς βιομηχανίας. Ταῦτα ἦσαν ὑφάσματα πολύτιμα, θαυμάσια ἔργα χρυσοχοϊκῆς, κομψοτεχνήματα ἀπὸ ἐλεφαντοστοῦν ἢ ἀπὸ χαλκὸν καὶ ἄργυρον ἢ ἀπὸ χρυσὸν καὶ σμάλτον. Ἐκεῖ, ὑπὸ τὰς στοὰς καὶ εἰς τὰς πλατείας, εἰργάζοντο διάφοροι ἐπαγγελματίαι, χρυσοχοί,



31. Βυζαντινὸν μεταξωτὸν ὑφασμα

δερματοπῶλαι, κηροποιοί, ἄρτοποιοί, ἔμποροι ὑφασμάτων, μαλλίων καὶ βάμβακος, ἵππων, ἰχθύων καὶ ἀρωμάτων. Ἀπείραριθμοὶ ἀγορασταὶ ἐπλήρουν τὴν μεγάλην πόλιν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς Αὐτοκρατίας, τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως.

Εἰς τὴν μεγάλην ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου συνέβαλε τὸ ἐμπορικὸν ναυτικόν. Τὸ Σ ^Ε κ ρ ^Ε τ ο ν τ ῆ ς θ α λ ᾶ σ σ η ς (τὸ σημερινὸν Ὑπουργεῖον τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας) διὰ τῶν ἀρμοδίων ὑπαλλήλων ἐνεθάρρυνε τὴν ἐμπορικὴν κίνησιν καὶ τὸ κράτος εἰσέπραττε πολλοὺς φόρους. Πηγὴ πλούτου λοιπὸν ἦτο ἡ ἰσχυρὰ ναυτιλία τοῦ Βυζαντίου, διότι τότε οἱ ἔμποροι προετίμων τῆς χερσαίας τὴν θαλασσίαν συγκοινωνίαν ὡς ἀσφαλεστέραν.

Ζωηρὰ ἐμπορικὴ κίνησις διεξήγετο εἰς τὴν Μεσόγειον μεταξὺ τῶν διαφόρων χωρῶν τῆς Αὐτοκρατορίας. Τὰ ἐγχώρια προϊόντα ἐξήγοντο εἰς ξένας ἀγοράς καὶ ηὔξανον τὰ εἰσοδήματα τοῦ κράτους.

Ἐπίσης περίφημα ἦταν τὰ βιομηχανικὰ προϊόντα, χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ σκευή, μάλλινα, λινὰ ὑφάσματα καὶ γουναρικά. Οὐδὲν ἄλλο κράτος ἠδύνατο ν' ἀνταγωνισθῇ πρὸς τὰ προϊόντα τῆς βυζαντικῆς χρυσοχοίας καὶ ἐλεφαντουργίας.

Τόσον τὸ ἐμπόριον, ὅσον καὶ ἡ βιομηχανία ἡσχοῦντο ἐλευθέρως εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος· μόνον ὠρισμένα ἐπαγγέλματα, ὡς τοῦ ὀπλοποιοῦ καὶ νομισματοκόπου, δὲν ἦσαν ἐλεύθερα εἰς τοὺς ιδιώτας. Πλεῖσται πόλεις ἀναφέρονται ὡς ἀξιόλογα βιομηχανικὰ κέντρα, ἡ Κωνσταντινούπολις, ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ Ἀδριανούπολις, αἱ Θήβαι, αἱ Πάτραι, ἡ Κόρινθος, ἡ Καστορία κ.ἄ.

Μετὰ τὸν Ἰουστινιανόν, σπουδαιότερα βιομηχανία εἶναι ἡ μεταξουργία, ἡ ὁποία ἐφωδίαζεν ὅλην τὴν Εὐρώπην μὲ τὰ προϊόντα τῆς.

Μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἡ μέταξα ἦτο πολὺ ἀκριβή, διότι, παραγομένη εἰς τὴν Κίαν, ἐχρειάζετο πολλὰ ἔξοδα νὰ μεταφερθῇ εἰς τὸ Βυζάντιον, οἱ δὲ Κινέζοι ἀπηγόρευον τὴν ἐξαγωγὴν αὐγῶν μεταξοσκώληκος. Ὁ Ἰουστινιανὸς μετεχειρίσθη τὸ ἐξῆς τέχνασμα. Δύο Ἕλληνες μοναχοὶ μετέβησαν εἰς Κίαν καὶ ἔμαθον, πῶς καλλιιεργεῖται ὁ μεταξοσκώληξ. Ὄταν ἐφευγον, ἔκρυψαν αὐγὰ μεταξοσκώληκος εἰς τὰς σωληνωτάς ράβδους των καὶ μετέφερον αὐτὰ εἰς τὴν πρωτεύουσιν τοῦ κράτους. Ἐκτοτε ἡ βιομηχανία τῆς μετάξης ἀνεπτύχθη πολὺ καὶ διεδόθη εἰς πολλὰς πόλεις.

Ἐν γένει οἱ κυριώτεροι κλάδοι τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας τοῦ Βυ-

ζαντινοῦ κράτους ἦσαν τὸ ἐμπόριον, ἡ ναυτιλία καὶ ἡ βιομηχανία.

34. Ἡ Γεωργία Ἰστορία

Παρά τὴν τεραστίαν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας, ἡ γεωργία δὲν ἔπαυσε ν' ἀποτελῇ τὴν βάσιν τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν κατοίκων τῆς ὑπαίθρου ἠσχολεῖτο εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς, τὴν κτηνοτροφίαν καὶ τὴν δασοπονίαν.

Πολλάκις ὁμως παρετηρεῖτο μείωσις τῆς καλλιέργειας τῆς γῆς καὶ αἰτία ἦτο ἡ ληστρική, οὕτως εἰπεῖν, διαγωγή τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων, οἱ ὅποιοι ἐλέγαντο Δυνατοί. Οὗτοι εἶχον μεγάλας ἐκτάσεις καὶ ἀπερρόφων τὰ κτήματα τῶν μικρῶν ιδιοκτητῶν. Οἱ δυνατοὶ ἦσαν ἡ μάστιξ τῆς ὑπαίθρου χώρας, κατελῆστευον τὴν χώραν, ἐακοποιοῦν πρόσωπα, ἐσφετερίζοντο ἀλλότρια κτήματα, ιδιωτικά, ἐκκλησιαστικά καὶ δημόσια ἀκόμη, ὥστε τὰ κτήματα τῶν δυνατῶν ἡῤ-ξανον εἰς βάρος τοῦ δημοσίου καὶ τῆς μικρᾶς ιδιοκτησίας. Δὲν ἠρκοῦντο δὲ εἰς τὰς ἀπεράντους γαίας οἱ δυνατοί, ἀλλά, ἀποκτῶντες καὶ στρατιωτικὴν δύναμιν, ἐστασίαζον καὶ ἐστρέφοντο ἐναντίον τοῦ αὐτοκράτορος. Πολλάκις ἡ κυβέρνησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπησχόλησε μέρος τοῦ στρατοῦ τῆς πρὸς κατάπνιξιν τῶν ἐπαναστάσεων τῶν δυνατῶν.

Πρὸ τοῦ κινδύνου τούτου, οἱ ἐλεύθεροι χωρικοὶ (χωρῖται) ἤ ἐγκατέλειπον τὴν ὑπαίθρον καὶ συνωθοῦντο εἰς τὰ ἀστικά κέντρα ἢ ἐγίνοντο δουλοπάροικοι τῶν δυνατῶν. Οἱ δουλοπάροικοι ἦσαν προσκολλημένοι εἰς τὸ κτῆμα καὶ ἠκολούθουν τὴν τύχην τοῦ κτήματος, ἐκαλλιέργουν δὲ τοῦτο ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. Ἡ δουλοπαροικία ἐπροξένησε μέγα κακὸν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος καὶ ἀνάγεται εἰς πολὺ παλαιούς χρόνους.

Λόγος ἐπίσης σημαντικὸς διὰ τὴν αὔξιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δουλοπαροίκων ἦτο ἡ καταστροφή τῆς ὑπαίθρου χώρας ἐκ τῶν συχνῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων. Οἱ μικροὶ γεωργοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ πληρώνουν τοὺς φόρους εἰς τὸ κράτος καὶ ἠναγκάζοντο νὰ πωλοῦν τὰ κτήματά των εἰς τοὺς πλουσίους καὶ νὰ συρρέουν εἰς τὰς πόλεις. Ἡ ἀπομάκρυνσις ὁμως τῶν γεωργῶν ἀπὸ τοὺς ἀγροὺς δὲν συνέφερεν εἰς τὸ κράτος. Διὰ τοῦτο ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς κοινοτικούς ἄρχοντας καὶ εἰς τοὺς μεγάλους ιδιοκτῆτας νὰ ἐπαναφέρουν διὰ τῆς βίας τοὺς δραπετάς καλ-

λιεργητάς και νά ἐμποδίζουν τήν ἀναχώρησίν των. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐδημιουργήθη ἡ ἀρχή, ὅτι οἱ γεωργοὶ ἦσαν ἀναποσπάστως προσηρτημένοι εἰς τὸ κτῆμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκουν διὰ τῆς γεννήσεως ἢ τῆς μακροχρονίου διαμονῆς.

Ἡ κυβέρνησις πολλάκις ἐλάμβανε μέτρα καὶ προσεπάθει νά προστατεύῃ τὴν μικρὰν ιδιοκτησίαν τῶν πτωχῶν ἀγροτῶν ἐναντίον τῶν ἰσχυρῶν καὶ νά καλυτερεύῃ τὴν κατάστασιν τῶν ἀγροτῶν, δίδουσα εἰς τὰς κοινότητας τῶν χωρίων περισσοτέρας ἐλευθερίας.

Ἄλλ' αἱ προσπάθειαι αὗται δὲν εἶχον μεγάλην ἐπιτυχίαν καὶ εἰς πολλὰς περιοχὰς οἱ ἀγροὶ ἤρχισαν νά ἐρημώνωνται καὶ ἡ γεωργία νά ἐγκαταλείπεται. Εὐτυχῶς ὅμως, τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἶχε πλεόνασμα γεωργικῶν προϊόντων ἐκ τῶν εὐφόρων πεδιάδων τῆς Θράκης καὶ τῆς Μ. Ἀσίας.

Αἰών 35. Κατοικία - Ἐνδυμασία - Τροφή *ὄχι*

Ἡ κατοικία τοῦ αὐτοκράτορος ἦτο τὸ Μέγα Παλάτιον, τὸ ὁποῖον ἦτο ὄχι μόνον τὸ μεγαλοπρεπέστερον στόλισμα τῆς πρωτεύουσας, ἀλλὰ συγχρόνως τὸ κέντρον τῆς πολιτικῆς ζωῆς τοῦ κράτους.

Τοῦτο δὲν ἦτο ἐν οἰκοδόμημα, ἀλλ' ἀπετέλει ὁλόκληρον συνοικίαν παρὰ τὸν Βόσπορον, τὸ ὠραιότερον μέρος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ἑκτασίς τοῦ παλατιοῦ ἦτο 400.000 τ.μ. καὶ περισσότερα τῶν 10.000 ἀτόμων κατῴκουν εἰς αὐτό. Τὸ Παλάτιον ἦτο σύμπλεγμα κτιρίων, ἐκκλησιῶν, αὐλῶν, πλατειῶν, καὶ κήπων. Οἱ ἐκάστοτε βασιλεῖς ἐφιλοτιμοῦντο καὶ ἀνεκαίνιζον ἢ ἐπεξέτεινον ἢ ἐξωράιζον αὐτό.

Τὰ ἰδιαίτερα διαμερίσματα τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας ἐλέγοντο *ἱερὸν παλάτιον* καὶ ἐπεκοινώνουν μεταξύ των μετὰ διαδρόμους, στολισμένους μετὰ στοάς, ἀγάλματα καὶ μαρμάρινα συντριβάνια. Εἰς ὅλα τὰ διαμερίσματα ὑπῆρχον θαυμάσιαι αἵθουσαι, μετὰ τοὺς τοίχους στολισμένους ἀπὸ ὥραιᾶ ψηφιδωτὰ, τὰ ὁποῖα παρίστανον ἀγίους ἢ νίκας τῶν αὐτοκρατόρων. Αἱ θύραι ἦσαν τεχνουργημέναι ἀπὸ ἄργυρου καὶ ἐλεφαντοστοῦν. Ὑπῆρχον ἐπίσης ἐκκλησίαι, κῆποι, στέρναι, ἀποθήκαι τροφίμων, κατοικίαι διὰ τὴν ὑπηρεσίαν, στρατῶνες, στάβλοι κ.ἄ.

Αἱ ἰδιωτικαὶ οἰκίαι, σύμφωνα μετὰ τὸ σχέδιον τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν, ἦσαν ἀπλαῖ, μονώροφοι ἢ διώροφοι, τὰ δωμάτια δ' αὐτῶν ἐκτίζοντο περὶ τῆς αὐλῆς ἢ ὁποία ἦτο κλειστή.

Αἱ οἰκίαι τῶν πλουσιῶν εἶχον στοάς ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς.



32. Τρίπτυχον μουσείου Λούβρου
(Ἔνθα διακρίνομεν τὸ ἔνδυμα τῶν Βυζαντινῶν, 11ος αἰὼν)

Ὁ στολισμὸς αὐτῶν ἦτο ἐπίσης πολυτελής, ὅπως καὶ τοῦ παλατίου, διότι οἱ τοῖχοι τῶν δωματίων ἐστρώνοντο μὲ μάρμαρα, μὲ ψηφιδωτὰ καὶ ζωγραφίας, τὰ δὲ ἐπιπλά ἐστολίζοντο μὲ ἐλεφαντοστοῦν καὶ σμάλτα. Καθίσματα ὑπῆρχον ὅλων τῶν εἰδῶν. Βαρύτιμοι τάπητες ἐσκεπάζον τὸ πάτωμα καὶ πολύτιμοι πολυέλαιοι συνεπλήρωνον τὴν λαμπράν ἐμφάνισιν τῶν οἰκιῶν.

Τὴν ἰδίαν πολυτέλειαν παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὸ ἔνδυμα τῶν Βυζαντινῶν, μεταξωτὸν μὲ χρώματα κτυπητὰ καὶ χρυσᾷ κεντήματα. Ἡ ἐνδυμασία τῶν Βυζαντινῶν κατ' ἀρχὰς ἦτο ἀπλῆ, ὁμοία μὲ τὴν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, χιτῶν καὶ ἱμάτιον. Ὁ χιτῶν τῶν ἀνδρῶν ἦτο κοντὸς καὶ τῶν γυναικῶν μακρός. Εἰς τοὺς πόδας ἐφόρουν περικνημίδας καὶ ὑποδήματα ἀπὸ δέρμα.

Κατόπιν ὁμῶς εἰς τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τῶν ἀνδρῶν καὶ ἰδίως τῶν γυναικῶν ἔγιναν πολλαὶ μεταβολαί, ὡς δεικνύουν τὰ ὀνόματα τῶν φο-



33. Ἐνδυμα Βυζαντινῆς
(Ἐκ μωσαϊκοῦ τοῦ ἐν Ραββένῃ
ναοῦ τοῦ Ἀγίου Ἀπολλιναρίου
τοῦ νέου, 6ος αἰών)

ὅμως τῶν πλουσίων ὑπῆρχεν ἄρτος λευκός, ἰχθῦες νωποί, αὐγοτάραχα, καραβίδες, ἀστακοί, στρείδια, κρέας ψητόν, τυρός ἐκλεκτός καὶ ἄλλα, ὅχι πολὺ διάφορα ἀπὸ τὰ ἰδικά μας. Καὶ τὰ γλυκίσματα ἦσαν ἄφθονα καὶ οἱ καρποί, ξηροὶ καὶ χλωροί. Ὁ δὲ οἶνος, τὸν ὁποῖον ἐπινον οἱ πλούσιοι, ἦτο ἐκλεκτός τῆς Χίου, τῆς Μυτιλήνης, τῆς Κρήτης καὶ τῆς Σάμου.

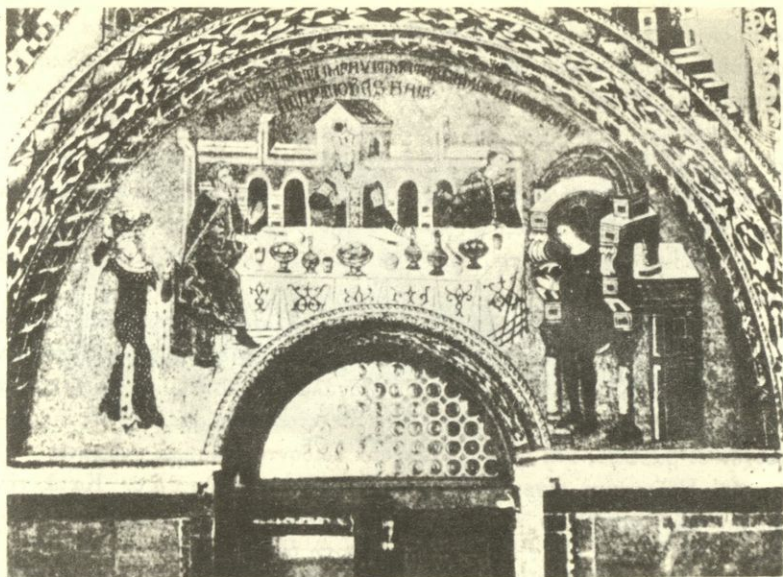
36. Αἱ ἐορταὶ

Μέσα διασκεδάσεων εἶχον οἱ Βυζαντινοὶ πολλὰ. Συνηγνῶντο εἰς τὰ δημόσια λουτρά, καθὼς καὶ εἰς τὰς λουτροπόλεις ἱαματικῶν ἢ θα-

ρεμάτων καὶ κοσμημάτων. Μεγάλην ἀγάπην αἱ γυναῖκες τοῦ Βυζαντίου εἶχον εἰς τὰ κοσμήματα (περιδέραια, ἐνώτια, βραχιόλια, δακτυλίδια, ζώνας), τὰ ὅποια ἤσαν στολισμένα μὲ πολυτίμους λίθους. Ἄνδρες καὶ γυναῖκες εἶχον μακρὰν κόμην.

Ἡ πολυτέλεια τῆς τραπέζης εἶναι ἐπίσης μεγάλη. Εἰς τὸ παλάτιον καὶ τὰ μέγαλα τῶν πλουσίων τὰ πινάκια, τὰ ποτήρια καὶ τὰ ἄλλα σκεύη, εἶναι χρυσᾷ ἢ ἀργυρᾷ. Εἰς τὴν τακτοποίησιν τῆς τραπέζης ἐπικρατεῖ λεπτὴ κομφότης. Τὰ ἀρώματα καὶ τὰ ἄνθη εἶναι ἄφθονα. Ἐτρωγον οἱ Βυζαντινοὶ συνήθως ὅπως οἱ ἀρχαῖοι, ἐξηπλωμένοι εἰς κλίνας, πρὸ τῶν ὁποίων ἦσαν τοποθετημένα τράπεζαι. Κοχλιάρια καὶ μαχαίρια εἶχον πάντοτε. Πιρουνία κατ' ἀρχὰς δὲν εἶχον, ἀλλ' ἔτρωγον μὲ τὰς χεῖρας καὶ δι' αὐτό, πρὸ τοῦ φαγητοῦ καὶ μετ' αὐτό, ἦτο ἀπαραίτητον τὸ νίψιμον τῶν χειρῶν. Ἀργότερον ὅμως εἰσῆχθη ἡ χρῆσις πιρουνῶν.

Ἡ συνήθης τροφὴ τοῦ λαοῦ ἦτο ἄρτος μαῦρος, ὀσπρία, λάχανα, τυρός, ἰχθῦες παστοὶ ἢ νωποί, ἐλαῖαι καὶ ἄλλα. Ἐπινον δὲ οἶνον ἢ τὸ κυμινᾶτον, δηλ. ὕδωρ βραστὸν μὲ κύμινον. Εἰς τὰς τραπέζας



34. Εικὼν συμποσίου.

(Μωσαϊκὸν τοῦ βαπτιστηρίου τοῦ Ἁγίου Μάρκου τῆς Βενετίας, 14ος αἰὼν)



35. Εικὼν συμποσίου.

(Μικρογραφία τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης Παρισιῶν, 14ος αἰὼν)

νασίων λουτρῶν. Ὁ λαὸς διεσκέδαζεν ἐπίσης εἰς τὰ καπηλεῖα, παρηκολούθει παραστάσεις γελωτοποιῶν καὶ ἔπαιζε διάφορα παιγνίδια, ὡς ζατρίκιον κ.ἄ.

Ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τοὺς βυζαντινοὺς εἶχον αἱ θρησκευτικαὶ ἑορταί. Τὸν ἑορτάζοντα ναὸν ἐστόλιζον μὲ κλάδους δάφνης ἢ μυρσίνης, ἔθιμον διατηρούμενον μέχρι σήμερον. Ἐὰν ὁ ναὸς ἦτο μακρὰν τῆς πόλεως, οἱ ἐκκλησιαζόμενοι, μετὰ τὴν θείαν λειτουργίαν, συνήθιζον νὰ συμποσιάζουν πέριξ τοῦ ναοῦ, νὰ ψάλλουν διάφορα ᾠσματα καὶ νὰ χορεύουν.

Αἱ μεγάλαι ἑορταὶ τῶν Χριστουγέννων, τῶν Φώτων, τοῦ Εὐαγγελισμού, τοῦ Πάσχα καὶ τῆς Μεταμορφώσεως ἐτελοῦντο μὲ πολλὴν λαμπρότητα. Κατὰ τὴν νύκτα τοῦ Μεγάλου Σαββάτου ἡ φωταγωγία εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ εἰς τὰς οἰκίας ἦτο ἀπλετος. Εἰς τὰς ἑορτάς συμμετεῖχον οἱ βασιλεῖς καὶ εἰς τὰ ἀνάκτορα ἐδίδοντο ἐπίσημα γεύματα.

Οἱ Βυζαντινοὶ εἶχον καὶ κοινωνικὰς ἑορτάς. Κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν γενεθλίων ἐδέχοντο τοὺς φίλους των καὶ παρέθετον δείπνον. Τὰ ὀνομαστήρια ἦσαν ἑορτὴ ὀνομαστική.

Ὑπῆρχον ὅμως καὶ λαϊκαὶ ἑορταί, ὡς ἡ πρώτη τοῦ Ἰανουαρίου καὶ ἡ πρώτη τοῦ Μαρτίου. Ταύτας παρέλαβον οἱ Βυζαντινοὶ ἀπὸ τοὺς εἰδωλολάτραις (Καλένδαι, ἔξ οὗ κάλανδα).

Τὸ γενέθλιον τῆς πόλεως ἦτο ἑορτή. Τὴν 11ην Μαΐου ἐκάστου ἔτους ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐώρταζε καὶ ἐχόρευεν εἰς τὴν Μέσην, τὴν μεγαλυτέραν ὁδὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἰς τὰ ἀνάκτορα οἱ ἄρχοντες παρεκάθηντο εἰς γεῦμα.

Ἐκτὸς τῶν ἑορτῶν, ὑπῆρχον καὶ αἱ ἐπίσημοι τελεταί. Ὅταν ἐγεννᾶτο βασιλοῦπαις, ἐτελεῖτο ἑορτή. Κατ' ἀρχὰς ἤρχετο ὁ Πατριάρχης μὲ τὸν κλῆρον τῆς Ἀγίας Σοφίας εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ ἔδιδε τὰς εὐχὰς τῆς γεννήσεως, ἔπειτα οἱ συγλητικοὶ καὶ τὴν τρίτην ἡμέραν ἤρχετο ἀντιπροσωπεῖα τῶν Πρασίνων καὶ τῶν Βενέτων.

Ἡ βαπτισις τοῦ βασιλοῦπαιδος ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου, παρουσίᾳ ὅλων τῶν ἀρχόντων. Τὸ νεοφώτιστον ὠδηγεῖτο ἐν πομπῇ εἰς τὰ ἀνάκτορα.

Ἡ ἡμέρα τῶν γενεθλίων τοῦ βασιλέως ἐωρτάζετο ἐπισημῶς καὶ κατ' αὐτὴν ἐγένιντο προαγωγαὶ τῶν ὑπαλλήλων. Τὰ βασιλικά βροῦμάλια, ἥτοι αἱ ὀνομαστικαὶ ἑορταὶ τῶν βασιλέων, ἐωρτάζοντο κατὰ τρόπον λαμπρόν, ὡς καὶ οἱ γάμοι αὐτῶν. Ἀγῶνες καὶ



36. Ἀνάρρησις τοῦ αὐτοκράτορος ἐπὶ ἀσπίδος.
(Μικρογραφία ἐν κώδιγι, 14ου αἰῶνος)

θεατρικαὶ παραστάσεις ἐγίνοντο εἰς τὸν Ἰππόδρομον, ὅπου ἀνηρτῶντο καὶ εἰκόνες τῶν νεονύμφων.

Μία ἀπὸ τὰς μεγαλυτέρας ἐορτὰς τοῦ Βυζαντίου ἦτο ἡ ἡμέρα τῆς αὐτοκρατορίας, δηλαδή ἡ ἡμέρα, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀνηγορεύετο ὁ αὐτοκράτωρ. Ὑψοῦτο οὗτος ἐπὶ ἀσπίδος, ἐν μέσῳ τῶν εὐχῶν τοῦ λαοῦ, καὶ ἤκουε τὰ παρακλήσεις καὶ τὰ παράπανα αὐτοῦ. Τὴν παραμονὴν τῆς ἐπετείου τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ βασιλέως ἀντιπρόσωποι τῶν δήμων προσήρχοντο εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἔνθα παρετίθεντο ἐπίσημα γεύματα καὶ ἐδίδοντο χοροί.

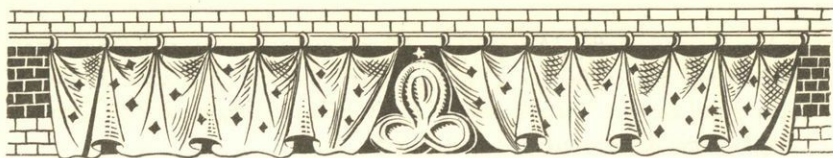
Οἱ πανηγυρισμοὶ δι' εὐχάριστα γεγονότα ἦσαν πάμπολλοι καὶ ἐλέγοντο δημόσιαι ἑορταί. Ἡ ἀναγγελία νίκης, ἡ σύναψις εἰρήνης, ἡ ἀναχώρησις ἐχθρῶν καὶ ἡ ὑποδοχὴ ἐπισήμων ξένων ἐλάμβανον πανηγυρικὸν χαρακτῆρα. Ὑπερέβαινε ὅμως πάσης ἄλλης ἐορτῆς τὴν λαμπρότητα ἡ ὑποδοχὴ τοῦ βασιλέως, ὅταν οὗτος ἐπέστρεφε νικητὴς ἀπὸ ἐκστρατείας. Ἐγίνετο τότε θρίαμβος, ὅπως παλαιότερον εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν.

Ὁ βασιλεὺς ἐστάθμευεν ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως παρα τὴν Χαλκηδόνά. Ἐκεῖ ἔσπευδον νὰ τὸν συναντήσουν ὁ Πατριάρχης, οἱ συγκλητικοί, οἱ οἰκεῖοί του καὶ πλῆθος λαοῦ. Μετά τινας ἡμέρας ἡ πομπὴ ἐξεκίνει πρὸς τὴν πρωτεύουσαν.

Ὁ βασιλεὺς ἐπιβαίνων τοῦ βασιλικοῦ τοῦ πλοίου, ἤρχετο εἰς τὸ προάστειον Ἑβδόμον (βλέπε χάρτην σελ. 91), ὅπου ὁ λαὸς τὸν ἀνέμενεν ἐνθουσιῶν. Ἐκεῖθεν μετέβαινεν εἰς τὴν Χρυστὴν Πόρταν, ὁπόθεν θὰ ἐγίνετο ἡ εἰς τὴν πρωτεύουσαν θριαμβευτικὴ του εἰσοδος. Αἱ ὁδοὶ τῆς πόλεως, διὰ τῶν ὁποίων θὰ διήρχετο ἡ πομπή, εἶχον ἐν τῷ μεταξύ, κατόπιν διαταγῆς τοῦ ἐπαρχοῦ τῆς πόλεως, στολισθῇ καὶ στρωθῇ μὲ ἄνθη.

Διὰ τῆς μεσαίας πύλης, τῆς Χρυσῆς Πόρτας, διήρχοντο οἱ αἰχμάλωτοι καὶ τὰ λάφυρα καὶ ἠκολούθει ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τεθρίππου ἄρματος ἢ ἐπὶ λευκοῦ ἵππου. Ὁ λαός, ἰστάμενος παρὰ τὰς ὁδοὺς, ἔρραινε τὸν θριαμβευτὴν αὐτοκράτορα μὲ ἀρώματα καὶ ἄνθη.





ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 7ον

37. Τὰ Δυτικά κράτη

221

ΕΙΣ ΤΑΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ τῆς παλαιᾶς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ιδρύθησαν ὑπὸ τῶν Γερμανῶν διάφορα κράτη, τῶν Βουργουνδίων, Βησιγόθων, Ὀστρογόθων, Βανδάλων, Λομβαρδῶν, Ἀγγλοσαξόνων, Βαυαρῶν, Σαξόνων καὶ Φράγκων. Τὰ πλεῖστα κατελήφθησαν ἑνωρὶς ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν καὶ Ἀράβων. Περισσότερον διτηρήθη τὸ Φραγκικὸν κράτος καὶ ἀνέπτυξεν ἀξιόλογον ἱστορικὴν δράσιν. Πραγματικὸς ἰδρυτὴς τούτου ἔγινεν ὁ Χλωδοβίκος (446—511), ὅστις κατέστησε πρωτεύουσάν του τοὺς Παρισίους καὶ ἐδέχθη τὸν Χριστιανισμόν.

Ἐπὶ Χλωδοβίκου καὶ τοῦ Δαγοβέρτου (628—638) τὸ Φραγκικὸν κράτος ἐπεξετάθη πολὺ, ἀφοῦ ὑπετάγησαν οἱ Βουργουνδιοὶ εἰς τὴν νοτιοανατολικὴν Γαλλίαν καὶ ἀπωθήθησαν πέραν τῶν Πυρηναίων οἱ Βησιγόθοι. Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Δαγοβέρτου τὰ σύνορα τοῦ φραγκικοῦ κράτους ἐμεγάλωσαν καὶ πέραν τοῦ Ρήνου, ἰδίως μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν Βαυαρῶν καὶ Σαξόνων. Οἱ διαδεχθέντες τὸν Δαγοβέρτον κατὰ σειρὰν βασιλεῖς ἔστεροῦντο προτερημάτων καὶ τὸ κράτος ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ τῶν αὐλαρχῶν, τῶν λεγομένων μαγιорδόμων (Major domus).

Ἡ ἰδρυσις τοῦ Φραγκικοῦ κράτους, εὐθὺς μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ Δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ, ἀποτελεῖ ἀξιόλογον γεγονός, διότι εἰς τὸ ἀπέραντον χάος, τὸ ὅποιον προῆλθεν εἰς τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς βαρβάρων λαῶν, ἡδραιώθη ἰσχυρὸν κράτος Χριστιανικὸν εἰς τὴν Δύσιν.

Εἰς τὰς νήσους Μεγάλην Βρεττανίαν καὶ Ἰρλανδίαν ἱδρυσαν οἱ Γερμανοὶ ἄλλο κράτος. Τὸ 449 πλῆθος Ἀγγλων καὶ Σαξόνων διεπεραιώθη εἰς τὴν νῆσον καὶ κατέλαβεν ὅλην τὴν πεδινὴν χώραν, ἥ ὁποία

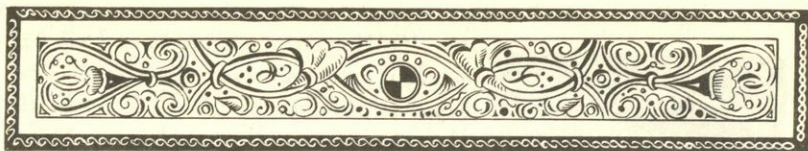
διὰ τοῦτο ὠνομάσθη Ἀγγλία. Οἱ παλαιοὶ κάτοικοι, οἱ Κέλται, περιώρισθαι εἰς τὰ βόρεια (Σκωτία) καὶ δυτικὰ (Οὐαλίαν, Κορνουαλίαν) καὶ εἰς τὴν Ἰρλανδίαν. Οἱ Ἀγγλοσάξονες ἐδέχθησαν τὸν Χριστιανισμόν ἀπὸ ἀπεσταλμένους τοῦ Πάπα.

Μὲ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Γερμανῶν εἰς τὴν Εὐρώπην ἐπῆλθε βαρβαρότης ἐπὶ τινα χρόνον, οἱ κάτοικοι ἦσαν ἐκτεθειμένοι εἰς τὴν βίαν καὶ ἄσυχον εὕρισκον μόνον εἰς τὰ μοναστήρια. Τὰ Γράμματα ἐλησμονήθησαν, αἱ Τέχναι παρημελήθησαν καὶ ἤθη τραχύτερα ἐπεκράτησαν. Ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν οἱ βασιλεῖς τῶν Γερμανικῶν κρατιδίων ἐμιμήθησαν τοὺς Ρωμαίους, τὸν πολιτισμὸν τῶν ὁποίων ἐδέχθησαν.

Βαθμηδὸν οἱ Γερμανοὶ ἀπέμαθον τὴν γλῶσσάν των καὶ συνεχωρεύθησαν μὲ τοὺς παλαιοὺς κατοίκους. Ἐκ τῆς ἐπιμειξίας ταύτης προῆλθον οἱ νέοι λαοὶ τῆς Εὐρώπης, οἱ ὁποῖοι λέγονται Νεολατινικοὶ λαοί, ὡς ὁμιλοῦντες γλώσσας προερχομένας ἀπὸ τὴν λατινικὴν, ἥτοι τὴν γαλλικὴν, ἰσπανικὴν, ἰταλικὴν κ.ἄ. Ὅθεν τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης, δυνάμεθα νὰ ὑπαγάγωμεν εἰς τρεῖς μεγάλας ὁμοεθνίας, τὴν Νεολατινικὴν, τὴν Γερμανικὴν καὶ τὴν Σλαβικὴν.







ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 1ον

ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ — ΟΙ ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ

1. Οἱ Διάδοχοι τοῦ Ἡρακλείου

76χι

ΜΕ ΤΟΝ θάνατον τοῦ Ἡρακλείου (641) εἰσερχόμεθα εἰς τὴν καθ' αὐτὸ βυζαντινὴν περίοδον, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ κράτος γίνεται ὁμοιογενές, δηλ. Ἑλληνικόν. Μεγάλαι ἐπαρχίαι, εἰς τὰς ὁποίας ὑπῆρχον πολλοὶ αἵρετικοί, ἀπεσπάσθησαν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ ὑπετάγησαν εἰς τοὺς Ἀραβας (Συρία, Παλαιστίνη, Αἴγυπτος), εἰς δὲ τοὺς Σλάβους οἱ Ὀλβυριοὶ καὶ οἱ Θορᾶκες. Δηλ. κατὰ τὴν δευτέραν περίοδον (641 — 1204) ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία χάνει ἑδάφος, ἀλλὰ κερδίζει ὁμοιογενῆ πληθυσμόν. Ἐθνολογικῶς ἀποβαίνει αὕτη καθαρῶς ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία μὲ ἐπίσημον θρησκείαν τὴν ὀρθόδοξον Χριστιανικὴν. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα εἶναι ἡ ὁμιλουμένη καὶ ἡ γραφομένη, ἀντικαθιστᾷ δὲ καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν τὴν λατινικὴν.

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἡρακλείου ἡ Ἑλληνικὴ κατέστη ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ κράτους. Οἱ νόμοι, τὰ διατάγματα καὶ ὅλα τὰ δημόσια ἔγγραφα συνετάσσοντο εἰς τὴν Ἑλληνικὴν. Τὰ δὲ νομίσματα, τὰ ὁποῖα ἐκυκλοφόρουν εἰς ὅλας τὰς χώρας τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἔφερον ἑλληνικὰς ἐπιγραφάς. Χρῆσις τῆς Ἑλληνικῆς ἐπίσης γίνεται εἰς τὸν στρατὸν καὶ εἰς τὴν ἀγοράν. Ἡ λατινικὴ εἶναι ἐντελῶς ἀκατανόητος εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἡ λέξις Ρωμαῖος ἔπαυσε νὰ ἔχῃ ἐθνικὴν σημασίαν, μόνον δ' ὥς τιμητικὸς τίτλος ἐφέρετο ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

Ἐπίσης, ἐκτὸς τῆς ἑλληνικότητος, ἰδιαιτέρον γνώρισμα τῆς αὐτοκρατορίας εἶναι ἡ ὀρθόδοξία. Αὕτη, ὡς θρησκευτικὸν καὶ ἐθνικὸν γνώρισμα, διακρίνει τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς τῆς Δύσεως καὶ ἀπὸ τοὺς χριστιανούς (αἵρετικούς) τῆς Ἀνατο-



37. Κωνσταντίνος ο Παγωνάτος
(Μικρογραφία 14ου-15ου αιώνας)

λῆς. Ὁ Ἡράκλειος, « πιστὸς ἐν Θεῷ βασιλεὺς », πολεμῶν κατὰ τῶν Περσῶν, ἐνθαρρύνει τὸν στρατὸν μὲ τὸν Σταυρὸν εἰς τὴν χεῖρα, λέγων « Σταυρὸς ἐνίκησε, Σταυρὸς νικᾷ ». Ἐκτοτε οἱ πόλεμοι ἔλαβον χαρακτηριστὴρα θρησκευτικόν, δηλ. χαρακτηριστὴρα σταυροφορίας, ὁ δὲ πατριωτισμὸς τῶν Βυζαντινῶν ἐστηρίζετο εἰς τὴν θρησκείαν.

Ἡ Ἐκκλησία ἀπέκτησε μεγάλην δύναμιν, ἡ δὲ ἐπιρροή της εἶναι ἰσχυρὰ εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ἰδιαίτερος σπουδαῖον ρόλον ἐπαιξεν εἰς τὴν διακυβέρνησιν τῆς χώρας ὁ Πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ διὰ τῶν ἀραβικῶν κατακτήσεων ἐχάθησαν τὰ Πατριαρχεῖα Ἀλεξανδρείας, Ἱεροσολύμων καὶ Ἀντιοχείας, κατέστη μεγάλη προσωπικότης.

Τὸν Ἡράκλειον θανόντα (641) διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Β', ὁ ὁποῖος μετὰ τρεῖς μῆνας ἀπέθανε. Τοῦτον διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Β' (641 — 668), ὀνομαζόμενος καὶ Κωνσταντίνος Γ'.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τούτου τὸ ἀραβικὸν κράτος ἐστερέωσε τὰς θέσεις του καὶ ὁ ὀξυδερκής χαλίφης Μωαβιᾶ κατέστησε πρωτεύουσαν τοῦ κράτους τοῦ τὴν Δαμασκὸν τῆς Συρίας καὶ ἐνωρὶς κατεσκεύασεν ἰσχυρὸν στόλον, μὲ τὸν ὁποῖον ἐκυριάρχησεν εἰς τὴν Μεσόγειον, καταλαβὼν τὴν Κύπρον (649) καὶ Ρόδον (654).

Ὁ τολμηρὸς οὗτος πολιτικὸς καὶ ἐπιδέξιος ὀργανωτὴς τοῦ ἀραβικοῦ κράτους, μετὰ τὴν δημιουργίαν ναυτικοῦ, ἀπέβη πολὺ ἐπικίνδυνος εἰς τὸ Βυζάντιον. Αὐτοκράτωρ τότε ἦτο ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Β' Κωνσταντῖνος Δ', ὁ ἐπικαλούμενος Παγωνάτος (668 — 685), ὅστις, διαλύσας τὰς ἐναντίον του ἐπαναστάσεις, ἐστερέωσε μετὰ ταχὺτητα τὴν ἐξουσίαν του.

Τὸ 673 ὁ Μωαβιᾶ μὲ ἰσχυρὸν στρατὸν εἰσέβαλεν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἐπροχώρησεν μέχρι τῆς Χαλκηδόνος, ἐνῶ συγχρόνως πολυ-

ἀριθμός στόλος ἀνέπλευσε τὸν Ἑλλήσποντον καὶ ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Πρωτευούσης, ἡ ὁποία ἐπολιορκήθη ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης. Ἡ πολιορκία διήρκεσεν ἐπὶ πέντε ἔτη (673 — 678), πλὴν τῶν χειμερινῶν μηνῶν, καθ' οὓς ὁ ἀραβικὸς στόλος κατέφευγεν εἰς τὴν Κύζικον.

ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ἀνέτως παρεσκευάσθη ὁ Πωγωνᾶτος πρὸς ἀντεπίθεσιν καὶ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ ἐκ Συρίας μηχανικοῦ Κ α λ ι ν ῖ κ ο υ, τοῦ ἐφευρέτου ὅπλου ἰσχυροτάτου, τοῦ ὕ γ ρ ο ῦ π υ ρ ὅ ς, κατέκαυσε τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἀραβικοῦ στόλου. Τὸ ὕγρὸν πῦρ, « θαλάσσιον πῦρ », ὡς γράφουν οἱ Βυζαντινοί, συνίστατο ἐξ εὐφλέκτων οὐσιῶν, θείου, νίτρου, πετρελαίου κ.ἄ., ἐξεσφενδονίζετο διὰ σωλῆνων μακρῶν καὶ προεκάλει πυρκαϊᾶν εἰς τὰ ἐχθρικά πλοῖα. Ὁ Μ ω α β ῖ ᾱ ἐξηναγκάσθη νὰ κλείσῃ ταπεινωτικὴν εἰρήνην καὶ νὰ πληρῶσῃ ἐτήσιον φόρον εἰς τὸ Βυζάντιον.

Παρὰ ταῦτα, βραδύτερον, οἱ Ἄραβες εἶχον ἐπιτυχίας ἀλλαχοῦ καί, συμπληρώσαντες τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου μέχρι τῆς Αἰθιοπίας, ἐκυρίευσαν τὴν Κυρηναϊκὴν, τὴν Τρίπολιν, τὴν Τύνιδα, τὸ Ἀλγέριον καὶ τὸ Μαρόκον. Τοιοῦτοτρόπως, 50 ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ, οἱ Ἄραβες ἔφθασαν εἰς τὸν Ἀτλαντικὸν (681).

2. Οἱ Β ο ὑ λ γ α ρ ο ι

Οἱ
Οὐχ

Ἄλλο σπουδαῖον γεγονός τῆς βασιλείας τοῦ Πωγωνάτου εἶναι ἡ ἐγκατάστασις τῶν Β ο υ λ γ ᾶ ρ ω ν εἰς τὴν Κάτω Μοισίαν, τὴν σημερινὴν δηλαδὴ Βουλγαρίαν, τὴν ὁποίαν ἕως τότε κατέκλουν Σλάβοι γεωργοί. Οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς ὀνομάζουσιν μὲ διάφορα ὀνόματα τοὺς Βουλγάρους: Σ κ ῦ θ α ς, Μ υ σ ο ῦ ς, Ο ὕ ν ν ο υ ς καὶ πολὺ βραδύτερον Β ο υ λ γ ᾶ ρ ο υ ς. Ἄλλοι ἱστορικοὶ δέχονται ὅτι οἱ Βούλγαροι εἶναι τουρκικὴ φυλὴ καὶ ἄλλοι φινο-ουγγρικὴ, ἐπομένως συγγενεῖς τῶν Οὐγγρων. Ἐκ τούτων ἀπεχωρίσθησαν πολλοὶ καὶ κατέκλυσαν τὴν μεταξὺ Δνειστέρου, Δουνάβεως καὶ Μαύρης θαλάσσης χώραν, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν δὲ τοῦ ἡγεμόνος των Ἀ σ π α ρ ο ῦ χ κατήρχοντο νοτιώτερον καὶ ἐλεηλάτουν τὰς βυζαντινὰς ἐπαρχίας καὶ ἐνίοτε ἔφθανον μέχρι τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ αὐτοκράτωρ Πωγωνᾶτος, ἀντιληφθεὶς τὸν κίνδυνον, ἦλθεν ἐναντίον των εἰς τὸν Κάτω Δούναβιν (679), ἀλλ' ἀσθενήσας, ἀπεσύρθη καὶ ἡναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν Ἀσπαροῦχ τὴν μεταξὺ Δου-

νάβειωσ καὶ Αἷμου χώραν, ἔνθα ἔδρυσεν τὸ κράτος τοῦ ὁ Ἀσπαρούχ, μὲ πρωτεύουσαν τὴν Βάρναν. Ὅλα τὰ σλαβικά φύλα τῆς περιφερείας ταύτης ὑπετάγησαν καὶ ἀνεμείχθησαν μὲ τοὺς νέους κατακτητὰς, ἀποτέλεσαντα ἓν ἔθνος, τὸ βουλγαρικόν, μὲ μίαν γλῶσσαν, τὴν σλαβικήν, τὸ ὁποῖον ἐπέπρωτο νὰ ἀπασχολήσῃ εἰς τὸ μέλλον τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν καὶ μέχρι σήμερον τὸ Ἑλληνικὸν κράτος. Ἀσφαλῶς ὁ Πωγωνιάτος, δὲν προεῖδεν, ὅσον ἔπρεπεν, ὡς πολιτικός, τὸν βουλγαρικὸν κίνδυνον, ἄλλως δὲν θὰ ἐπέτρεπε τὴν ἐγκατάστασιν τούτων εἰς βυζαντινάς χώρας.

Τὸν Κωνσταντῖνον Δ' διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ Ἰουστινιανὸς Β' (685 — 695), ὅστις εἶναι ὁ τελευταῖος τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου, ἀληθῶς παράφρων τὸν χαρακτῆρα. Οὗτος, ἐκθρονισθεὶς καὶ ἐξορισθεὶς, ἀνέλαβε πάλιν τὴν ἀρχὴν (705 — 711) καὶ διέπραξε σωρεῖαν σφαλμάτων καὶ αὐθαιρεσιῶν, ἀναστατώσας ἐσωτερικῶς τὸ κράτος καὶ προκαλέσας ἐξωτερικὴν κρίσιν διὰ τῆς ἀσυνέτου πολιτικῆς τοῦ κατὰ τὸν πρὸς τοὺς Ἀραβας πόλεμον. Διὰ τοῦτο συλληφθεὶς ἐφονεύθη, παρὰ τὸν μέγαν σεβασμόν, τὸν ὁποῖον ἔτρεφεν ὁ λαὸς καὶ ὁ στρατὸς πρὸς τὴν δυναστείαν τοῦ Ἡρακλείου, ἡ ὁποία ἐκυβέρνησε τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἐπὶ 85 ἔτη. Τοιοῦτοτρόπως ὅλως ἀδόξως ἐτελείωσεν ἡ μεγάλη δυναστεία τοῦ ἐνδόξου Ἡρακλείου.

Κατὰ τὴν ἐξορίαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β' καὶ μετὰ τὸν θάνατόν τοῦ ἐβασίλευσαν οἱ ἐξῆς κατὰ σειρὰν αὐτοκράτορες : Λεόντιος (695 — 698), Τιβέριος Α' (698 — 705), Φιλιππικὸς (711 — 713), Ἀναστάσιος Β' (713 — 715) καὶ τέλος Θεοδόσιος Γ' (715 — 717). Οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἀνῆλθον εἰς τὸν θρόνον κατόπιν στρατιωτικῶν στάσεων, ἡ δὲ αὐτοκρατορία ἐπλήρωσε πολὺ ἀκριβὰ τὴν θλιβεράν αὐτὴν ἀναστάτῳσιν καὶ τοὺς ἀναξίους αὐτοκράτορας.

Κατὰ τὴν κρίσιμον αὐτὴν στιγμήν, καθ' ἣν ἐπικίνδυνοι ἐχθροὶ περιέζωνον τὸ Βυζαντινὸν κράτος, παρουσιάσθη ἀνὴρ ἱκανός, ὁ Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρός, στρατηγὸς τῶν στρατευμάτων τῆς Μ. Ἀσίας, τὸν ὁποῖον ὅλοι ἀνεγνώρισαν αὐτοκράτορα (717). Ὁ Λέων ἔδρυσεν νέον ὀνομαστὸν αὐτοκρατορικὸν οἶκον, τὴν λεγομένην Δυναστείαν τῶν Ἰσαυρῶν.



ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 2ον

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΙΣΑΥΡΩΝ (717 — 832)

3. Λέων ὁ Γ' (717 — 740)

Nas



ΑΡΧΗΓΕΤΗΣ τῆς δυναστείας Λέων Γ' (717 — 740) ἦτο ἄνθρωπος μεγάλης ἀξίας, στρατηγὸς ἱκανώτατος, εὖ-στροφος διπλωμάτης καὶ νοῦς ὀργανωτικός. Ἡ βασιλεία τούτου εἶναι σπουδαῖος σταθμὸς ὄχι μόνον τῆς ἐλληνικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, διότι ἔσωσε τὸ Ἑλ-ληνικὸν κράτος, ὅπως θὰ ἴ-δωμεν, ἀπὸ τοὺς Ἀραβας.

Ὁ Λέων κατήγετο ἀπὸ τὴν Ἰσαυρίαν, ἀλλ' ἐγεννήθη εἰς τὴν Συρίαν, διὰ τοῦτο λέγεται Συρογενής. Πρὶν γίνῃ αὐτοκρά-τωρ, εἶχε διακριθῇ ὡς στρατηγός. Ἀνελ-θὼν εἰς τὸν θρόνον, κατώρθωσε νὰ ἐπα-ναφέρῃ τὰς εἰς τὸ Βυζάντιον, ἔνθα με-γάλη ἀναρχία ἐπεκράτει μετὰ τὴν κατά-λυσιν τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου. Πολλοί, ὑποτιμῶντες τὰς ἱκανότητας καὶ τὰ προτερήματα τοῦ Λέοντος, ὡς αὐτο-κράτορος, ἐπεχείρησαν κινήματα κατ' αὐ-τοῦ, ἀλλὰ πάντα ἀπέτυχον οἰκτρότατα.

Ἐκτὸς τῆς ἐσωτερικῆς τάξεως, τὴν ὁποίαν ἐπέβαλεν ἡ μεγάλη μορφή τοῦ Λέοντος, καὶ ἄλλο σημαντικώτερον κα-τόρθωμα αὐτοῦ εἶναι ἡ ἀπόκρουσις τῶν Ἀράβων.



38. Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρὸς
(Μικρογραφία 14ου - 15ου αἰῶνος)

“Όταν ὁ Λέων ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, οἱ Ἄραβες εὗρισκοντο εἰς τὴν πόλιν Πέργαμον, μετ’ ὀλίγους δὲ μῆνας ἔσπευδον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μὲ πολλὸν στρατὸν (περὶ τὰς 80.000) καὶ ἐπολιοῦρουν τὴν Πρωτεύουσαν κατὰ ξηράν. Ὀλίγον χρόνον κατόπιν ἔφθασε καὶ ἀραβικὸς στόλος ἐκ 1.800 πλοίων καὶ οὕτως ἡ πολιορκία γίνεται καὶ ἀπὸ τὴν θάλασσαν. Οἱ Ἄραβες προητοιμάζοντο πρὸ πολλοῦ καὶ θὰ ἐπετύγγανον τὸν σκοπὸν τῶν, ἐὰν δὲν εἶχε τὴν ἄμυναν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὰς στιβαρὰς χεῖράς του ὁ Λέων. Ἡ πολιορκία παρτάθη ἐπὶ ἔν ἔτος, διαρκοῦντος τοῦ ὁποίου κατέφθانون ἀπὸ τὴν Ἀφρικὴν συνεχῶς νέαι ἐνισχύσεις. Τότε ὁ Λέων κατάρθωσε νὰ προκαλέσῃ τὴν λιποταξίαν τῶν χριστιανῶν, τῶν ὑπηρετούντων εἰς τὸν ἀραβικὸν στόλον, μὲ συνεχῇ δὲ χρῆσιν τοῦ ὑγροῦ πυρὸς νὰ καύσῃ τὰ περισσότερα πλοῖα τῶν Ἀράβων, ὅσα δὲ ἀπέμειναν τὰ κατέστρεψεν ἢ φοβερὰ τρικυμία. Παραλλήλως ὁ ἀραβικὸς στρατὸς ἐνικήθη καὶ κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ Ἄραβες, μετὰ τὴν οἰκτρὰν ἀποτυχίαν καὶ κατὰ ξηράν καὶ κατὰ θάλασσαν, ἐπεβιβάσθησαν εἰς τὰ περισωθέντα πλοῖα καὶ ἀνεχώρησαν.

Ἡ ἀπόκρουσις τῶν Ἀράβων εἶναι μέγα κοσμοϊστορικὸν γεγονός, διότι ἐσώθη ὅχι μόνον τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἀλλὰ καὶ ἡ Εὐρώπη ὁλόκληρος ἀπὸ τὸν Ἰσλαμισμόν. Ἀντίστοιχος πρὸς τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἡ μεγάλη αὐτὴ νίκη τοῦ Λέοντος, ὁ δὲ Λέων δύναται ν’ ἀνακηρυχθῇ ὁ Μιλτιάδης τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ὁ σωτὴρ τῆς Εὐρώπης. Ὀλίγα ἔτη βραδύτερον, οἱ Ἄραβες προωθούμενοι ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν, τὴν ὁποίαν εἶχον καταλάβει ἀπὸ τὸ 711, διέσχισαν τὰ Πυρηναιῖα καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν Γαλλίαν. Τότε ὁ ἡγεμὼν τῶν Φράγκων Κάρολος Μαρτέλος ἐνίκησε τὸ 732 παρὰ τὸ Πουατιέ (Poitiers) τοὺς Ἄραβας καὶ κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπον ὀριστικῶς ἀνεκόπη ἡ πρόοδος τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Δύσιν, οὗτοι δὲ περιορίσθησαν ἔκτοτε εἰς τὴν Ἰσπανίαν.

Οἱ Εὐρωπαῖαι ἱστορικοὶ θαυμάζουν καὶ ἐξαίρουν τὴν νίκην τοῦ Μαρτέλου, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ὑποτιμᾶται καὶ ἡ νίκη τοῦ Λέοντος, ὅστις ἀνέκοψε τὸν κύριον ὄγκον τῶν Ἀράβων, ἡ δὲ Κωνσταντινούπολις ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἀντέστη εἰς τὰς ἐπιδρομὰς τῶν νεοφωτιστῶν Μουσουλμάνων, διαφυλάξασα τὸν Χριστιανισμόν καὶ τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμόν. Καὶ σήμερον ἀκόμη ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, ψάλλουσα τὸν Ἀκαθίστον Ὑμνον, τιμᾷ τοὺς τρεῖς μεγάλους ἥρωας, Ἡ ρά-

κλειον, Κωνσταντῖνον Δ' καὶ Λέοντα Γ', ὡς σωτῆρας τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Μετὰ ταῦτα, οἱ ἝΑραβες οὐδέποτε ἐπεχείρησαν ἐκστρατεῖαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' ἤρκοῦντο μόνον εἰς τὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ εἰς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν, διότι εἶχον μάθει εἰς τὰ λάφυρα καὶ ἦτο δύσκολον νὰ μείνουν ἡσυχοί. Διὰ τοῦτο, ὁ μὲν βυζαντινὸς στόλος συνεχῶς κατεδίωκε τοὺς ἝΑραβας πειρατὰς τῆς Μεσογείου, ὁ δὲ Λέων, ὅπως περιορίσῃ τὰς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ἐπιδρομὰς, ἐξεστράτευσεν ἐναντίον τῶν Ἀράβων μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ Κωνσταντίνου, τὸν ὅποιον εἶχεν ἀναγορεύσει συμβασιλέα του. Εἰς σκληρὰν μάχην ἐνίκηθησαν οἱ ἝΑραβες καὶ ἐφονεύθη ὁ γενναῖος αὐτῶν ἀρχηγός, ὁ δὲ Λέων μὲ τὸ σημαντικόν του κατόρθωμα ἀπῆλλάξε τὴν Μ. Ἀσίαν ὀριστικῶς ἀπὸ τὸν Ἀραβικὸν κίνδυνον.

Μετὰ τὰς ἐπιτυχίας του ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἡσύχασεν, ἀλλ' ἐπέδωθε ἐντατικῶς εἰς τὴν ἀναδιοργάνωσιν καὶ ἀνασυγκρότησιν τοῦ κράτους καὶ εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῶν συνόρων αὐτοῦ. Ἐπειδὴ ὁ Λέων παρετήρησεν, ὅτι οἱ στρατηγοὶ μεγάλων «θεμάτων» ἀπέβαινον πολλάκις ἐπικίνδυνοι καὶ ἐστασίαζον κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, περιώρισε τὴν ἔκτασιν τῶν θεμάτων καὶ ἡῤῥξε τὸν ἀριθμὸν τούτων. Ἀφωσιώθη εἰς τὴν βελτίωσιν τοῦ στρατοῦ, εἰς τὴν τακτοποίησιν τῶν οἰκονομικῶν καὶ εἰς τὴν ἐπὶ τὸ χριστιανικώτερον μεταβολὴν τῆς νομοθεσίας. Ἡ ἀνάμιξις ὁμῶς αὐτοῦ εἰς τὰ ζητήματα τῆς Ἐκκλησίας, τὰ ὅποια ἐπιχείρησε νὰ μεταρρυθμίσῃ κατὰ τὴν ἰδικήν του ἀντίληψιν, τὸν ἐβλάψε. Διὰ τοῦτο οἱ σύγχρονοὶ τοῦ ἱστοριογράφου, μοναχοὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἡμαύρωσαν τὴν εἰκόνα τοῦ μεγάλου στρατηγοῦ καὶ πολιτικοῦ ἀνδρός, ἐνῶ ἀντιθέτως ἐμεγαλοποίησαν τὰ σφάλματά του.

Nh 4. Κωνσταντῖνος ὁ Ε' (740 — 775)

Τὸν Λέοντα θανόντα (740) διεδέχθη ὁ υἱὸς του καὶ συμβασιλεὺς ἤδη ἀπὸ τοῦ 720 Κωνσταντῖνος. Οὗτος ἐνυμφεύθη τὴν κόρην τοῦ ἡγεμόνος τῶν Χαζάρων Τούρκων ἀπὸ πολιτικὸν καὶ στρατιωτικὸν σκοπόν, ἥτοι νὰ διαδοθῇ ὁ Χριστιανισμὸς εἰς τοὺς Χαζάρους καὶ νὰ χρησιμοποιοῦν οὗτοι κατὰ τῶν Ἀράβων. Τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ νεαροῦ αὐτοκράτορος ἦσαν πολὺ δύσκολα, διότι ὁ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρός του ἐπανεστάτησε καὶ κατέλαβε τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ ἐν ἔτος, ἐνῶ ὁ Κωνσταντῖνος εὕρισκετο μακράν. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁμῶς ἔδειξε θάρρος καὶ πείσμον

καὶ ἔγινε πάλιν κύριος τοῦ θρόνου. Ὡς αὐτοκράτωρ ἔδειξε μεγάλα προτερήματα καὶ στρατηγικὰς ἱκανότητας, διότι διεξήγαγεν ἐνδόξως δύο πολέμους, κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ κατὰ τῶν Βουλγάρων.

Οἱ Ἀραβες, μετὰ τὴν ἡττάν των εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν (718) καὶ εἰς τὸ Πουατιέ (732), παρέμειναν μέχρι τῶν Πυρηναίων, καταλαβόντες τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Ἰσπανίας. Εἰς τὰ ὄρη διεσώθησαν ὀλίγοι Χριστιανοί, οἱ πλεῖστοι ἐξισλαμίσθησαν καί, ὡς νεοφώτιστοι, ἔγιναν φανατικώτεροι τῶν Ἀράβων. Μετὰ ταῦτα ἤρχισαν ἐμφύλιοι ἀγῶνες μεταξύ τῶν Ἀράβων, ἀνετράπη ἡ παλαιὰ δυναστεία, ἐκ τῆς ὁποίας ὁ πρίγκηψ Ἀβδουρραχμὰν ἐσχημάτισε τὸ Ἀραβικὸν κράτος εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἡ νέα δυναστεία τῶν Ἀββασιδῶν μετέφερε τὴν πρωτεύουσιν ἐκ Δαμασκοῦ εἰς τὴν Βαγδάτην, ἐπὶ τοῦ Τίγρητος ποταμοῦ, καὶ ἱδρυσεν νέον κράτος. Βραδύτερον ἐσχηματίσθη τρίτον ἀραβικὸν κράτος, μετὰ τὴν πρωτεύουσιν τὸ Κάιρον.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἐπωφελοῦμενος τῶν ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν τῶν Ἀράβων, εἰσέβαλεν εἰς τὸ ἀραβικὸν κράτος καὶ ἐκυρίευσεν μέρος τῆς Συρίας καὶ τὴν Κύπρον καὶ ἐπροχώρησεν νικητὴς μέχρι τοῦ Εὐφράτου καὶ τῆς Ἀρμενίας. Ὁ Κωνσταντῖνος κατὰ τὰς ἐκστρατείας του ταύτας δὲν ἐνδιέφερετο νὰ καταλάβῃ μόνον πόλεις, ἀλλὰ νὰ διαλύσῃ ἐπικίνδυνα στρατιωτικὰ σημεῖα τῶν Ἀράβων καὶ νὰ ἐνισχύσῃ τὰ βυζαντινὰ σύνορα, ὥστε εἰς τὸ ἑξῆς νὰ μὴ εἰσβάλλουν ἐπιδρομαί. Πράγματι ἐπὶ βασιλείας αὐτοῦ ἔγινεν ἡ καλυτέρα ὁχύρωσις τῶν συνόρων. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐπεράτωσεν νικηφόρως τὸν κατὰ τὸν Ἀράβων πόλεμον (756) χάρις εἰς τὴν στρατιωτικὴν του ἱκανότητα περισσότερον παρὰ εἰς τὴν ὑπαρξίν ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν εἰς τὸ ἀραβικὸν κράτος.

Ἐνδοξότερος ὑπῆρξεν ὁ πόλεμος κατὰ τῶν Βουλγάρων. Μέχρι τοῦ Λέοντος Γ' οἱ Βούλγαροι ἦσαν συνήθως φίλοι τῶν Βυζαντινῶν καὶ ἐπολέμησαν μετ' αὐτῶν κατὰ τῶν Ἀράβων κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως (717 — 718). Ἐπὶ Κωνσταντίνου ὅμως ἀρχίζουν οἱ πόλεμοι μετὰ τὸν Βυζαντινὸν καὶ Βουλγάρων, οἱ ὅποιοι ἐπὶ αἰῶνας ἐμελλον νὰ διαρκέσουν. Οἱ Βούλγαροι ἤρχισαν μετὰ τὴν ἐπιδρομὰς καὶ ληστείας. Ὁ Κωνσταντῖνος ἀνέλαβε μακρὸν πόλεμον ἐναντίον των, ὁ ὁποῖος μετὰ μικρὰ διαλείμματα διήρκεσεν 20 ἔτη (755 — 775). Ἐννέα φορές ἐξεστράτευσεν ἐναντίον αὐτῶν ὁ Κωνσταντῖνος καὶ μετὰ τὴν ἐπιμονὴν καὶ τὸν ἥρωϊσμόν του ἐνίκησε τοὺς Βουλγάρους.

Πρὸ πάντων ἀξιολογούμενοι εἶναι αἱ νίκαι τοῦ αὐτοκράτορος

παρά τὸ φρούριον τῶν Μαρκελλῶν (σήμερον Δεμίρ Καπού), νοτίως τοῦ Αἰμου, τὸ 759, καὶ εἰς τὴν Ἀγχίαλον (762), μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ στόλου. Διὰ τὴν τελευταίαν μάλιστα νίκην ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Κωνσταντίνου νὰ νικήσῃ ὀριστικῶς τοὺς Βουλγάρους, διότι διέγνωσε καλῶς πρῶτος τὸν βουλγαρικὸν κίνδυνον. Δύναται νὰ ὀνομασθῇ καὶ αὐτὸς Βουλγαροκτόνος, διότι, ἐπιχειρήσας ἐννεὰ ἐκστρείας, κατὰ τὸ πλεῖστον νικηφόρους, κατετρόπωσε τοὺς Βουλγάρους. Κατὰ τὴν τελευταίαν ἐκστρατείαν ἀπέθανεν ὁ ἴδιος ὁ αὐτοκράτωρ (775).

Ὅταν δὲ βραδύτερον ὁ βασιλεὺς τῶν Βουλγάρων Κροῦμος κατέστη ἀπειλητικὸς διὰ τὸ Βυζάντιον, τόσον εἶχε διατηρηθῇ ἡ ἀνάμνησις τῶν νικηφόρων πολέμων τοῦ Κωνσταντίνου, ὥστε πολλοὶ τῶν κατοίκων ἤλθον εἰς τὸν τάφον του λέγοντες « ἀνάσθη καὶ βοήθησον τῇ πολιτείᾳ ἀπολλυμένη » (Θεοφάν. 1,501).

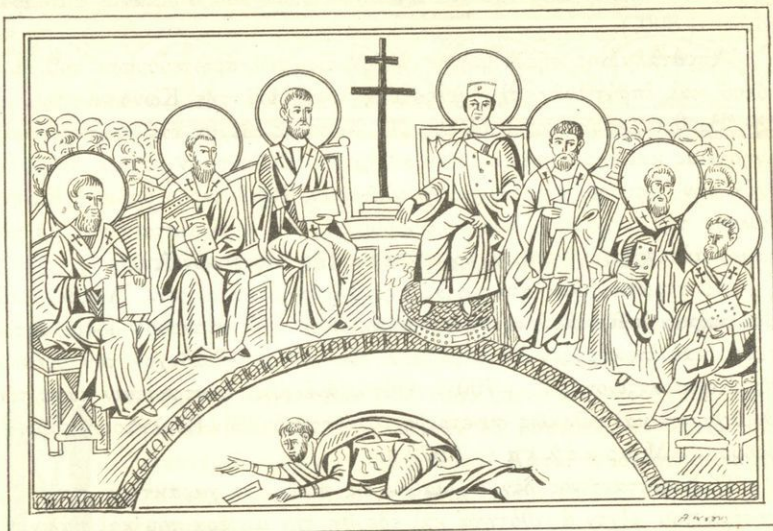
Ὁ Λέων Δ' (775 — 780), υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Ε', ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ἐπονομασθεὶς Χάζαρος (ἤτοι Τοῦρκος) ἐκ τῆς μητρὸς του Χαζάρας. Οὗτος ὥρίσθη ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Ε' ὡς διάδοχος καὶ συνεχιστὴς τοῦ ἔργου του. Ὁ Λέων δὲν εἶχε τὰ προτερήματα τοῦ πατρὸς οὔτε τοῦ πάππου του. Ἐνυμφεύθη τὴν Εἰρήνην τὴν Ἀθηναίαν, ἡ ὁποία εἶχε πολλὰ πνευματικὰ προτερήματα καὶ μεγάλην φιλοδοξίαν.

Ὁ Λέων ἀπέθανε αἰφνιδίως (780), ἀλλ' εἶχεν ἀνακηρύξει τὸν μικρὸν υἱὸν του Κωνσταντῖνον ΣΤ' συμβασιλέα.

5. Κωνσταντῖνος ὁ ΣΤ'

Οὗτος ἐγεννήθη βασιλεύοντας τοῦ πατρὸς του, δι' ὃ καὶ ἐκλήθη Πορφυρογέννητος, ὅταν δὲ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ἦτο ἀνήλικος καὶ τὸν ἐπετρόπευεν ἡ μήτηρ του Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία. Αὕτη ἦτο γυνὴ φιλόδοξος καὶ ἰσχυροῦ χαρακτῆρος, κατάρθωσε δὲ νὰ κυβερνήσῃ τὸ κράτος ἐν ὀνόματι τοῦ υἱοῦ της. Ὁ στρατὸς δὲν τὴν ἠγάπα, δι' αὐτὸ δὲ ἡ Εἰρήνη διέλυσε τὰ τάγματα τῶν παλαιμάχων στρατιωτῶν καὶ ἀντικατέστησεν αὐτὰ μὲ νεοσυλλέκτους, ἀφωσιωμένους εἰς τὸν θρόνον της.

Οἱ Ἀραβες τῆς Μεσοποταμίας, μαθόντες ὅτι γυνὴ κυβερνᾷ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἤρχισαν ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἀφοῦ δὲ ἐλεηλάτησαν τὸν τόπον, ἔφθασαν πάλιν εἰς τὴν Χρυσούπολιν, ἀπέναντι



39. Κωνσταντῖνος ΣΤ'

(Μικρογραφία ἐκ χειρογράφου τῆς ἐν Ρώμῃ Βατικανῆς Βιβλιοθήκης)

τῆς πρωτεύουσας. Ἡ Εἰρήνη δὲν εἶχεν ἀξιόμαχον στρατὸν νὰ τοὺς ἀντιμετωπίσῃ καὶ ὑπεχρεώθη νὰ συνάψῃ ταπεινωτικὴν εἰρήνην καὶ νὰ πληρώνῃ ἐτήσιον φόρον (783). Ἡ ταπείνωσις αὕτη ἔθιξε τοὺς στρατιωτικούς, οἱ ὁποῖοι εἶχον παραγκωνισθῇ ἀπὸ τὴν βασιλομήτορα καὶ εἶχον μείνει πιστοὶ εἰς τὴν μνήμην τοῦ Κωνσταντίνου Ε' καὶ τῶν ἱκανῶν στρατηγῶν του.

Ἐπίσης εἰς τὴν Ἑλλάδα οἱ ἐγκατεστημένοι ὡς ποιμένες Σλάβοι ἐκινήθησαν πρὸς ἀνταρσίαν καὶ ἡ Εἰρήνη ἀπέστειλε τὸν στρατηγὸν Σ τ α υ ρ ά κ ι ο ν , ὅστις ὑπέταξε πάντας εὐκόλως, ἡχμαλώτισε πολλοὺς καὶ τοὺς ἠνάγκασε νὰ πληρώνουν φόρον ὑποτελείας, πολλὰ δὲ λάφυρα ἔφερεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα ἐτέλεσε θρίαμβον.

Αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Ἀράβων ἀνανεώθησαν βραδύτερον καὶ ἀπέβησαν περισσότερον καταστρεπτικαί. Τῶν Βουλγάρων ὁμοίως ὑπὸ νέον ἱκανὸν βασιλέα, τὸν Κ ά ρ δ α μ ο ν , ἐπανήρχισαν ἀπειλητικώτεραι αἱ ἐπιδρομαί. Ἡ Εἰρήνη τότε ἐστράφη πρὸς τὴν Δύσιν, ἵνα ζητήσῃ βοήθειαν. Ὁ Κάρολος ὁ Μέγας, βασιλεὺς τῶν Φράγκων, νικήσας τοὺς Λογγοβάρδους εἰς τὴν Παβίαν (774), εἶχεν ἐνώσει ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του ἐκτεταμένας

χώρας και ἔλαβεν ἀπὸ τὸν Πάπαν τὸν τίτλον τοῦ Ρωμαίου αὐτοκράτορος (800).

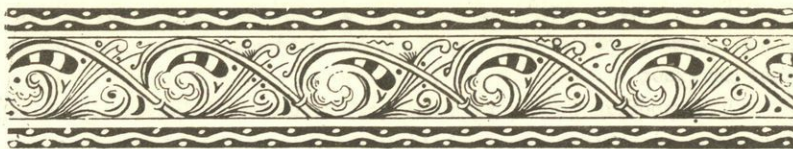
Ἀπεσταλμένοι τῆς Εἰρήνης ἦλθον εἰς τὴν πρωτεύουσάν τοῦ Καρόλου καὶ ἐπρότειναν τὴν μνηστείαν τοῦ υἱοῦ τῆς Κωνσταντίνου μετὰ τὴν Ἐρυθρῶ, κόρην τοῦ Καρόλου. Ὁ Κάρολος ἐδέχθη τὰς προτάσεις τῆς μνηστείας καὶ ἐκράτησεν εἰς τὴν αὐλὴν του Βυζαντινὸν λόγιον, ὅπως διδάξῃ τὴν Ἐρυθρῶ τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν. Βραδύτερον ὅμως ἡ Εἰρήνη διέλυσε τὴν μνηστείαν αὐτὴν, φοβουμένη, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος μετὰ τὸν γάμον αὐτὸν θὰ ἐγένετο ἰσχυρὸς καὶ θὰ τὴν παρηγκώνιζεν.

Αἱ στρατιωτικαὶ ἀποτυχίαι τῆς Εἰρήνης κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ Βουλγάρων προσέκλεσαν τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ στρατοῦ, ὅστις ἐστάσισε καὶ ἀνεκήρυξεν αὐτοκράτορα τὸν νόμιμον διάδοχον τοῦ θρόνου, τὸν Κωνσταντῖνον ΣΤ' (790). Οὗτος ἀνέλαβεν ἐκστρατείας κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ τελικῶς συνέτριψε τὸν στρατὸν τῶν Βουλγάρων παρὰ τὸ φρούριον Μαρκέλλας (972).

Ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ὁμοίαζεν ὡς πρὸς τὸν χαρακτῆρα πρὸς τὴν μητέρα του· εἶχεν ἀγαθότητα καὶ ἐδέχθη τὴν μητέρα του καὶ πάλιν εἰς τὸ Παλάτιον, ἡ ὁποία, ἄκαρδος καὶ φιλόδοξος ὡς ἦτο, ἐξεμεταλλεύθη ἐκραγεῖσιν ἐναντίον τοῦ υἱοῦ τῆς ἐπανάστασιν. Ἀποτέλεσμα ταύτης ἦτο νὰ συλληφθῇ ὁ Κωνσταντῖνος καὶ νὰ τυφλωθῇ εἰς τὴν Π ο ρ φ ὺ ρ α ν, εἰς τὸ δωματίον δηλ. τῶν ἀνακτόρων, ὅπου ἐγεννῶντο οἱ πορφυρογέννητοι. Οὕτω κατώρθωσεν ἡ Εἰρήνη νὰ ἀνέλθῃ καὶ πάλιν εἰς τὸν θρόνον (797).

Γεγονὸς περίεργον ἔμελλε νὰ ἐπιταχύνῃ τὸ τέλος τῆς Εἰρήνης. Ὁ Κάρολος ὁ Μέγας, μετὰ τὴν στέψιν του (800) ὑπὸ τοῦ πάπα Λέοντος, ἐσχέφθη νὰ ἐνώσῃ τὴν Ἀνατολὴν μετὰ τῆς Δύσεως καὶ νὰ ὀνομασθῇ αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων. Ἀντὶ νὰ πολεμήσῃ, ἐπεδίωξε τὴν ἔνωσιν διὰ γάμου μετὰ τὴν Εἰρήνην καὶ πρὸς τοῦτο ἔστειλε πρέσβεις εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ φιλόδοξος βασιλίςσα θὰ ἐδέχετο τὸν γάμον. Ἀλλὰ τότε οἱ ἀνώτεροι πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ τοῦ κράτους ἐφροβήθησαν, μήπως διὰ τοῦ γάμου αὐτοῦ ὑποταγῇ ἡ αὐτοκρατορία εἰς τὴν Δύσιν, διωργάνωσαν στάσιν ἐναντίον τῆς, τὴν καθήρεσαν καὶ τὴν ἐξώρισαν εἰς τὴν Λέσβον, ὅπου ἀπέθανεν ἀδόξως (802).

Μετὰ τὴν ἐκθρόνισιν τῆς Εἰρήνης ἐξέλιπεν ἡ ἔνδοξος δυναστεία τῶν Ἰσαύρων, ἡ ὁποία ἔδωκεν εἰς τὸ Βυζάντιον δύο λαμπροὺς αὐτοκράτορας, τὸν Λέοντα Γ' καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Ε'.



ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 3ον

ΟΙ ΑΠΟ ΤΟΥ 802 - 867 ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ

6. Οἱ ἀπὸ τοῦ 802 - 813 αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου



ΕΤΑ τὴν δυναστείαν τῶν Ἰσαύρων, ἀπὸ τοῦ 802 - 867, δηλ. ἐπὶ 64 ἔτη, ἐβασίλευσαν ἐξ βασιλεῖς, οἱ ὅποιοι δὲν ἀνήκουν εἰς καμμίαν δυναστείαν. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ συνέβησαν σημαντικὰ γεγονότα, τόσον ἐσωτερικὰ, ὅσον καὶ ἐξωτερικὰ.

Οἱ στασιασταί, οἱ ἐκθρονίσαντες τὴν Εἰρήνην, ἐξέλεξαν αὐτοκράτορα τὸν Νικηφόρον, λογοθέτην τοῦ Γενικοῦ, δηλ. ὑπουργὸν τῶν Οἰκονομικῶν, ὅπως λέγομεν σήμερον. Ὁ Νικηφόρος Α' (802—811) εἶχε μεγάλην πεῖραν εἰς τὰ οἰκονομικὰ ζητήματα καὶ ἦτο ἡγεμὼν εὐφυῆς καὶ δραστήριος. Μὲ διάφορα οἰκονομικὰ μέτρα ἐφρόντισε νὰ αὐξήσῃ τὸν πλοῦτον τῆς χώρας. Ἐφορολόγησε τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ μοναστηριακὰ κτήματα καὶ διὰ τοῦτο ἐπέσυρεν ἐναντίον του τὸ μῖσος τῶν μοναχῶν, οἱ ὅποιοι πολλάκις μὲ τὰς ἐπεμβάσεις των ἐκλόνιζον τὸ κύρος τοῦ κράτους.

Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην σπουδαιότερα μονὴ ἦτο ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μονὴ τοῦ Στουδίου. Τὸ κύρος τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς Θεόδωρου Στουδίτου ἦτο μέγα, δι' ὃ καὶ ἐζήτησε τὴν γνώμην τούτου ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος περὶ τοῦ καταλλήλου προσώπου, τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ καταλάβῃ τὸν κενὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Ὁ Θεόδωρος προσέφερε μεγάλας ὑπηρεσίας, ὠργάνωσε διὰ πρώτην φορὰν τὴν βιβλιοθήκην τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου, ἡ ὁποία ἐβοήθησε τὴν ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων, συνεκέντρωσε πολλὰ χειρόγραφα ἀρχαίων καὶ χριστιανῶν συγγραφέων καὶ διὰ τῆς ἀντιγραφῆς ἠυκόλυνε τὴν διάδοσιν αὐτῶν.

Ἡ μονὴ αὕτη ἀπέβη κέντρον τῆς ἀντιδράσεως κατὰ τῶν οἰκονομικῶν μέτρων τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ δὲ Θεόδωρος ἐκίνει κατ' αὐτοῦ τοὺς μοναχοὺς.

Οἱ Στουδίται ἦσαν μαχητικοὶ καὶ ἀκαμπτοὶ, ἐπίμονοι εἰς τὸ νὰ ἐπιβάλουν τὰς γνώμας των. Ἀλλὰ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος, ὅχι ὀλιγώτερον ἀποφασιστικός, ἔλαβε δραστήρια μέτρα, διεσκόρπισε τοὺς μοναχοὺς καὶ ἐξώρισε τὸν ἡγούμενον τῆς μονῆς.

Ἐκτὸς τῶν μέτρων τούτων διὰ τὴν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ εὐημερίαν, ὁ Νικηφόρος, κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του, ἀπησχολήθη μὲ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Ἀράβων. Ἐπειδὴ ἡρνήθη νὰ πληρώσῃ τὸν φόρον τὸν συμφωνηθέντα ἐπὶ τῆς Εἰρήνης, ὁ χαλίφης τῶν Ἀράβων τοῦ ἐκήρυξε τὸν πόλεμον. Ὁ αὐτοκράτωρ, ἐκστρατεύσας κατ' αὐτῶν ἡτύχησε καὶ ἠναγκάσθη νὰ δεχθῇ εἰρήνην μὲ ὅρους περισσότερον ταπεινωτικούς. Ἀλλ' εὐτυχῶς ἀπέθανεν ὁ χαλίφης Ἀρὸν Ἀλ Ρασίδ (809) καὶ τὸ Βυζάντιον ἡσύχασε, τοὺς δὲ ὅρους δὲν ἐξεπλήρωσεν.

Ἄλλο σπουδαῖον γεγονὸς εἶναι ἡ ἐκστρατεία τοῦ Νικηφόρου κατὰ τῶν Βουλγάρων, διότι οὗτοι, ὑπὸ τὸν ἱκανώτατον ἀρχηγὸν Κροῦμον, εἶχον πολὺ ἐπεκτείνει τὸ κράτος των. Τὸ 809 ὁ Νικηφόρος ἀνέλαβεν ἐκστρατεῖαν κατ' αὐτῶν, ἀλλ' ὑπεχώρησεν μὲ σημαντικὴν ἀπώλειαν στρατοῦ.

Τὸ 811 ὁ Νικηφόρος ἐπεχείρησε δευτέραν ἐκστρατεῖαν, ἀφοῦ παρεσκευάσθη δεόντως. Παρέλαβε μαζί του τὸν γαμβρόν του Μιχαὴλ Ραγκαβὲν καὶ τὸν υἱόν του Σταυράκιον καὶ «πάντας τοὺς πατρικίους καὶ ἄρχοντας», προφανῶς διὰ νὰ δώσῃ μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν ἐκστρατεῖαν, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ ἐμπνεύσῃ θάρρος εἰς τὸν στρατόν.

Παρέταξεν εἰς τὴν μάχην καὶ «τῶν ἀρχόντων τὰ τέκνα ἀπὸ δεκαπέντε ἐτῶν καὶ ἐπάνω», τὰ ὅποια ἀπετέλεσαν τὴν σωματοφυλακὴν τοῦ υἱοῦ του, μὲ τὸ νέον ὄνομα Ἰκανᾶτοι. Ὁ βυζαντινὸς στρατὸς εἶχεν ἐπιτυχίαν καὶ εἰς δύο συμπλοκάς ἐφόνευσε πολλοὺς Βουλγάρους, κατόπιν δὲ ἐτράπη ἀνοήτως εἰς λεηλασίας, νομίσας ὅτι ἦτο νικητής. Ὁ Κροῦμος, ἐπιτεθεὶς ἐναντίον τοῦ Νικηφόρου αἰφνιδίως, ἐπέφερε μεγάλας ζημίας εἰς τὸν βυζαντινὸν στρατόν· ὁ ἴδιος ὁ Νικηφόρος ἐφονεύθη καὶ ὁ υἱὸς του Σταυράκιος ἐπληγώθη. Ἡ καταστροφὴ αὕτη ἦτο μεγάλη καὶ προεκάλεσεν ἀναταραχὴν τοῦ λαοῦ.

‘Ο πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐβοήθησε τότε νὰ ἐκλεγῇ αὐτοκράτωρ ὁ Μιχαήλ Α΄ Ραγκαβὲς (811 — 813), ἀφοῦ ἐζήτησεν ἔγγραφον ἰδιόχειρον « περὶ τῆς ὀρθῆς πίστεως », ὅτι δηλ. δὲν θὰ βάψῃ τὰς χεῖράς του εἰς αἷμα χριστιανῶν καὶ ὅτι θὰ σέβεται τοὺς μοναχοὺς καὶ κληρικοὺς. ‘Ο Μιχαήλ ἦτο ἀνίκανος νὰ ἀποκρούσῃ τὸν Κροῦμον, ὁ ὁποῖος διὰ τῶν ἐπιδρομῶν του ἔφθασεν εἰς τὴν Βερσινικίαν, παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν (813). ‘Ο Κροῦμος ἐδῶ ἐνίκησε τὸν ἀδελφίον Μιχαήλ καὶ ἐβάδιζεν ἤδη πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν ὁποίαν ἤλπιζε νὰ καταλάβῃ. ‘Ο Μιχαήλ ἀπεσύρθη εἰς μοναστήριον, ἀφοῦ προηγουμένως ἀνέθεσεν εἰς τὸν ἱκανὸν στρατηγὸν Λέοντα, τὸν λεγόμενον Ἀρμένιον, ν’ ἀναλάβῃ τὸν θρόνον καὶ τὸν ἀγῶνα.

7. Λέων Ε' ὁ Ἀρμένιος (813 - 820)

Ἡ Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Λέοντος, ὁ Κροῦμος μὲ πεζικὸν καὶ ἱππικὸν στράτευμα ἦλθε πρὸ τῶν χειρσαίων τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐτέλει θυσίας εἰς τοὺς βουλγαρικὸς θεοὺς. Ὁ Λέων ἀνασυνέταξε τὸν στρατὸν τοῦ καὶ διέλυσε τὰ πρὸ τῆς πρωτευούσης βουλγαρικὰ στίφη, τὰ ὅποια διεσκορπίζοντο εἰς τὰ περὶχωρα πρὸς εὐρεσιν τροφῶν. Κατόπιν ἀνέλαβεν ὁρμητικὴν ἐπίθεσιν, ἐπροχώρησε καὶ κατέλαβε τὴν πόλιν **Μεσημβρίαν**, πλησίον τῆς ὁποίας συνῆψε περίφημον μάχην (813), καθ' ἣν ἐνίκησε καὶ κατέστρεψε τελείως τὸν βουλγαρικὸν στρατὸν. Ὁ Κροῦμος ἐπληγώθη κατὰ τὴν μάχην καὶ ἀπέθανε βραδύτερον ἀπὸ τὸ τραῦμα. Τὸ στρατόπεδον τῶν Βουλγάρων, μὲ ὅλα τὰ λάφυρα καὶ τοὺς Ἑλλήνας αἰχμαλώτους, περιῆλθεν εἰς γεῖρας τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ.

Ὁ Λέων συνῆψεν εἰρήνην τριακονταετῇ (814) μετὰ τοῦ διαδόχου τοῦ Κρούμου Ὁμοῦρταγ, καθορισθέντων τῶν συνόρων τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐφρόντισε νὰ ἐπουλώσῃ τὰς πληγὰς ἐκ τοῦ βουλγαρικοῦ πολέμου καὶ ἀνῆγγειρεν ἐκ βάθρων διαφόρους καταστραφεῖσας πόλεις. Διωργάνωσε τὰ οἰκονομικά τοῦ κράτους καὶ ἐφήρμοσεν αὐστηράν δικαιοσύνην. Χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι ὁ ἴδιος μετέβαινε εἰς τὰ δικαστήρια, καὶ «πολλὰς τῶν κρίσεων ἐξεπέ-
ραινε» αὐτοπροσώπως.

Ὁ Λέων, ἑξάϊρετος κυβερνήτης καὶ στρατηγός, κακῶς ἀνεμείχθη εἰς τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων καὶ προεκάλεσεν ἀντίδρασιν κατ' αὐτοῦ.

τὴν ὁποίαν ἐξεμεταλλεύθη ὁ ἄλλοτε συνεργάτης του Μιχαὴλ ὁ Τραυλὸς καὶ φίλοι αὐτοῦ ἐφόνευσαν τὸν Λέοντα, ἐνῶ ἔψαλλεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν ἀνακτόρων τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων.

Ἀμέσως ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὁ Μιχαὴλ Β' ὁ Τραυλὸς (820 — 829), ὁ ὁποῖος κατήγετο ἀπὸ τὸ Ἀμόριον τῆς Φρυγίας, καλὸς στρατηγὸς καὶ ἀνθρωπος νοήμων, μὲ ἄστατον ὅμως χαρακτῆρα καὶ χωρὶς ἠθικὰς ἀρχάς.

Σπουδαίωτατον γεγονός τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ Β' ἦτο ἡ στάσις τοῦ στρατηγοῦ Θωμᾶ Καππαδόκη, ὁ ὁποῖος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος Ε', ἀπῆτει τὸν θρόνον. Ὁ Θωμᾶς κατορθώσας νὰ εὕρῃ χρήματα, ὠργάνωσε τὸ κίνημά του, παρασύρας κατὰ τοῦ Μιχαὴλ ὅλους τοὺς δυσαρεστημένους στρατιώτας, φορολογουμένους, δούλους, πρὸ πάντων δὲ τοὺς εἰκονοφίλους. Ὁ Θωμᾶς δὲν ἐδυσκολεύθη νὰ συνεννοηθῇ καὶ μὲ τὸν χαλίφην τῶν Ἀράβων καὶ κατὰ συναίνεσιν τούτου ἐστέφθη αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἀντιοχείας.

Κατόπιν ὁ Θωμᾶς, μὲ πολὺν στρατὸν καὶ στόλον ἤλθε κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὴν ὁποίαν ἐπολιόρκησεν ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης, ἀλλ' ἡ Κωνσταντινούπολις δὲν ἦτο εὐκόλον νὰ καταληφθῇ.

Ὁ Μιχαὴλ ἀπεποιήθη γενναιοφρόνως τὰς προτάσεις ἐπικουρίας τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Ὁμουρτάγ, ὅστις ἐν τούτοις πρὸς λαφυραγωγίαν ἐπετέθη κατὰ τοῦ Θωμᾶ ἐκ τῶν νώτων, ἐνῶ ὁ στρατὸς καὶ τὸ ναυτικὸν τοῦ Μιχαὴλ ἐνίκων τὸν Θωμᾶν. Ὁ Θωμᾶς συλληφθεὶς, ἐφυλακίσθη καὶ ἐφονεύθη. Ἡ ἐπανάστασις αὕτη, διαρκέσασα περισσῶρον τῶν δύο ἐτῶν (821 — 823), ἐβλάψε μεγάλως τὸ κράτος καὶ πρὸ πάντων τὸ ναυτικὸν τοῦ Αἰγαίου.

Ἐκ τῆς καταστροφῆς τοῦ στόλου ἐπωφελήθησαν οἱ Ἀράβες τῆς Ἰσπανίας, οἱ ὁποῖοι ὀνομάζονται ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων Σαρακηνοὶ καὶ Ἀγαρηνοί.

Σαρακηνοὶ περίπου 15.000 ἤλθον εἰς τὴν Αἴγυπτον πρὸς ἀναζήτησιν καλυτέρας τύχης. Ἐκδιωχθέντες ὅμως ἐκεῖθεν, ἐστράφησαν πρὸς τὴν Κρήτην, τὴν ὁποίαν κατέλαβον σχεδὸν ἀμαχητὶ (824). Ἐκτισαν οἱ Ἀράβες τὴν πρωτεύουσαν των Χάνδακα, τὸ σημερινὸν Ἡράκλειον, καὶ ἱδρυσαν ἀνεξάρτητον ἀραβικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον διετηρήθη μέχρι τοῦ 961, δηλ. ἐπὶ 140 περίπου ἔτη. Οἱ Ἀράβες ἐξισλάμизαν πολλοὺς Χριστιανούς καὶ ἀπέβησαν μὲ τὰ πειρατικὰ των πλοῖα ὁ

φόβος και ὁ τρόμος τοῦ Αἰγαίου καταστρέφοντες τὸ ἐμπόριον τῆς Μεσογείου.

Ὁ Μιχαὴλ Β', ἔστειλεν στόλον εἰς τὴν Κρήτην, ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Δαμιανόν, ὅστις ἐφονεύθη· καὶ οὐδὲν κατώρθωσε (825). Καὶ δευτέραν φορὰν ὁ στόλος τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Κ ρ α τ ε ρ ό ν, οὐδὲν ἐπέτυχεν. Ἄλλοι Ἀραβες, ὁρμώμενοι ἐκ τῆς Β. Ἀφρικῆς, κατέλαβον μέγα μέρος τῆς Σικελίας καὶ ἤρχισαν ἐπιδρομὰς εἰς τὴν νότιον Ἰταλίαν μέχρι τῆς Ρώμης. Εἰς τοιαύτην κατάστασιν εὐρίσκετο τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ὅτε ἀπέθανεν ὁ Μιχαὴλ καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ υἱὸς του Θεόφιλος.

Νκ 8. Θεόφιλος (829 - 842) καὶ οἱ διάδοχοί του

Οὗτος ὑπῆρξε πολὺ δίκαιος αὐτοκράτωρ καὶ διὰ τοῦτο ὡς ὑπόδειγμα δικαστοῦ ἀνεφέρετο μετὰ τοῦ Αἰακοῦ καὶ Μίνως. Καμμία δίκη ἐκκρεμῆς δὲν ὑφίστατο, διότι τὰ δικαστήρια ἐξεδίκαζον ταχέως καὶ δικαίως τὰς δίκας ἐκ φόβου μὴ περιέλθῃ εἰς γνῶσιν τοῦ Θεοφίλου ἀδικία τις. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοφίλου παρατηρεῖται ἀνόρθωσις τῶν οἰκονομικῶν καὶ ἀκμὴ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας.

Ὁ Θεόφιλος διεκρίθη ὁμοίως διὰ τὴν ἀγάπην του πρὸς τὰ Γράμματα. Οἱ διδάσκαλοί του Ἰωάννης Γραμματικὸς καὶ Λέων ὁ Μαθηματικὸς καὶ ἀκόμη ὁ εἰκονόφιλος Μεθόδιος ἦσαν πάντοτε εὐπρόσδεκτοι εἰς τὸ Παλάτιον διὰ τὴν σοφίαν των. Ὁ αὐτοκράτωρ διωργάνωσε τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Μαγνύρας, τὸ ὅποιον ἀνέδειξεν ἄνδρας περιωνύμους εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν Γραμμάτων.

Παρὰ τὴν πνευματικὴν του καλλιέργειαν καὶ τὴν ἀγάπην του πρὸς τὰ Γράμματα καὶ τὰς Τέχνας ὁ Θεόφιλος παρέμεινε κατὰ τὸν χαρακτῆρα ὀξύς καὶ τραχύς. Εἶναι γνωστὸς ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὅποιον ὁ Θεόφιλος ἠθέλησε νὰ ἐκλέξῃ βασιλίσσαν, καὶ τὸ ἐπεισόδιον τῆς ὥραιας Εἰ κ α σ ί α ς, ἡ ὁποία ἐκ στιγμιαίας ιδιοτροπίας τοῦ αὐτοκράτορος ἀπώλεσε τὸν θρόνον, τὸν ὅποιον ἀσφαλῶς ἐξησφάλιζον εἰς αὐτὴν ἡ ὥραιότης, ἡ παιδεία καὶ ἡ εὐφυΐα τῆς. Ἡ Εἰκασία ἐνεδύθη τὸ μοναχικὸν ἔνδυμα καὶ ἀπεσύρθη εἰς μονήν, τὴν ὁποίαν ἔκτισεν ἡ ἰδία, ὀνομασθεῖσα Κ α σ σ ι α ν ῆ.

Ἡ Κασσιανὴ εἶναι ὑμνογράφος τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ συνέθεσε πολλὰ ἰδιόμελα τροπάρια, ἐν οἷς καὶ τὸ ψαλλόμενον κατὰ τὴν

έσπέραν τῆς Μεγάλης Τρίτης « Κύριε, ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις περιπε-
σοῦσα γυνή... ».

Ἐπὶ τοῦ Θεοφίλου ἐπανελήφθη ὁ ἀραβικὸς πόλεμος. Ἐπωφελοῦ-
μενος ἐκ τῆς κοινωνικῆς ἐπαναστάσεως τῶν Χουραμιτῶν, ἐνήργησε
δύο μεγάλας καὶ ἐπιτυχεῖς ἐκστρατείας, καθ' ἃς κατέλαβε πολλὰ πό-
λεις καὶ ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον ἐν Κωνσταντινουπόλει (829
καὶ 831).

Ἀργότερον ὁ Θεόφιλος παρεσκεύασε πολὺν στρατὸν καὶ νικηφό-
ρος ἐπροχώρει ἐντὸς τοῦ ἀραβικοῦ κράτους (837). Ἐξῆψεν ὅμως
τὸν φανατισμὸν τῶν Ἀράβων διὰ τῆς καταστροφῆς τῆς γενεθλίου πό-
λεως τοῦ χαλίφου Σ ω ζ ο π έ τ ρ α ς , παρὰ τὰς παρακλήσεις τοῦ χα-
λίφου νὰ φεισθῇ τῆς ἰδιαίτερας τοῦ πατρίδος. Τότε ἡγήρθη ἱερὸς πό-
λεμος τῶν Ἀράβων κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀποτέλεσμα τούτου ἦτο
ἡ ἥττα τοῦ Θεοφίλου καὶ ἡ καταστροφή τῆς ἰδιαίτερας τοῦ πατρίδος,
τοῦ Ἀ μ ο ρ ί ο υ τῆς Φρυγίας. Ἡ ἄλωσις αὐτοῦ προεκάλεσε μεγά-
λην συγκίνησιν εἰς τὸ Βυζάντιον, ὁ Θεόφιλος ἐστενωχωρήθη πολὺ, ἴσως
δ' ἔνεκα τούτου ἡσθένησε καὶ ἀπέθανε τὸ 842.

Τὸν Θεόφιλον διεδέχθη ὁ υἱὸς του Μ ι χ α ή λ ό Γ' (842 — 867),
τὸν ὁποῖον ὡς ἀνήλικον, ἐπετρόπευεν ἡ μήτηρ του Θεοδώρα. Τὴν κυ-
βέρνησιν ὅμως τοῦ κράτους εἶχον εἰς χεῖράς των ἱκανοὶ πολιτικοὶ ὁ
Θ ε ό κ τ ι σ τ ο ς καὶ ὁ ἀδελφός τῆς αὐτοκρατείας Β ά ρ δ α ς .

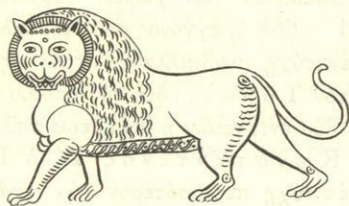
Μετά τινα ἔτη, ἡ Θεοδώρα ἀπῆλθεν εἰς μοναστήριον καὶ ἀνέλαβεν
τὴν διεύθυνσιν τῶν δημοσίων πραγμάτων ὁ νεαρὸς βασιλεὺς Μιχαὴλ
Γ' καὶ ὁ Βάρδας. Βυζαντινοὶ ἱστοριογράφοι ἐπονομάζουν τὸν Μιχαὴλ,
ὅστις διεσκέδαζε περισσότερον τοῦ δέοντος, μέθυσον καὶ τὴν ἐποχὴν
αὐτὴν τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας ἐποχὴν τῆς διαφθορᾶς, μεροληπτοῦντες
σφόδρα ὑπὲρ τῆς ἐπομένης δυναστείας τῶν Μακεδόνων. Ἐπὶ τῶν ἡμε-
ρῶν τοῦ Μιχαὴλ ἔγιναν ἀξιόλογα γεγονότα, ἤχμασαν οἱ ἐξάιρετοι στρα-
τηγοὶ Π ε τ ρ ω ν ᾱ ς , Ν ι κ ή τ α ς ' Ω ο ρ ύ φ α ς καὶ ἱκανοὶ πολιτι-
κοί, διάσημοι ἄνθρωποι τῶν Γραμμάτων καὶ ἀξιόλογοι ἱεραπόστολοι
τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ συνεχίσθησαν οἱ ἀγῶνες ἐναντίον
τῶν Ἀράβων. Οἱ Ἀραβες τῆς Ἀνατολῆς ἠττήθησαν τὸ 863, χάρις
εἰς τὸν ἱκανώτατον στρατηγὸν Π ε τ ρ ω ν ᾱ ν , ἀδελφὸν τοῦ Βάρδα
καὶ τῆς Θεοδώρας. Ἡ νίκη αὕτη ἦτο ἡ ἐκδίκησις διὰ τὴν καταστροφὴν
τοῦ Ἀμορίου καὶ εὗρεν ἀπήχησιν εἰς τὴν ἐπικὴν ποίησιν τῶν Βυζαντι-

νών. Ἐκτοτε οἱ Ἀραβες, ἀπησχολημένοι εἰς ἐμφυλίους πολέμους, δὲν ἀποτελοῦν πλέον σοβαρὸν κίνδυνον διὰ τὴν αὐτοκρατορίαν.

Ἄλλ' οἱ Ἀραβες τῆς Κρήτης, Σικελίας καὶ Ἀφρικῆς παρενοχλοῦν τὸ κράτος μὲ ἐπιδρομάς, φθάνοντες ἀκόμη μέχρι τοῦ Ἀθῶ καὶ τῶν θρακικῶν παραλίων. Δι' αὐτὸ τὸ 866 παρεσκευάσθη ὑπερπόντιος ἐκστρατεία, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβε μέρος καὶ ὁ Μιχαήλ. Φονευθέντος ὅμως ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ Βάρδα ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τοῦ κατόπιν αὐτοκράτορος Βασιλείου, ὁ στόλος ἐπανῆλθεν.

Ἀξιομνημόνευτος ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ ἀπόκρουσις τῶν Ρώσων. Οὗτοι, ἐκ Σκανδιναβίας προερχόμενοι ὑπέταξαν τοὺς Σλάβους καὶ κατέλαβον τὴν περὶ τὸ Κίεβον χώραν. Ἐκεῖθεν διὰ τῶν ποταμῶν κατέβησαν εἰς τὸν Εὐξείνιον Πόντον καὶ μὲ 200 πλοιαρία ἐφθασαν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως (860). Τότε ὁ πατριάρχης Φώτιος, ὡς ἄλλοτε ἐπὶ Ἡρακλείου ὁ Σέργιος, ἐβοήθησε τὸν αὐτοκράτορα διὰ τὴν ἀμυναν τῆς πρωτευούσης καὶ προσέτι ἔγραψε δύο ὁμιλίας « εἰς τὴν ἐφοδον τῶν Ρώσ », ἐνθα παρέχεται ζωηρὰ εἰκὼν τοῦ παγεροῦ φόβου τῶν Βυζαντινῶν πρὸ τῶν ἀγρίων καὶ φοβερῶν τὴν ὕψιν Ρώσων καὶ ἐκφράζεται ἡ βεβαία ἐλπίς ὅτι « ἡ Μήτηρ τοῦ λόγου » θὰ σώσῃ τὴν Πόλιν.





ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ

ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΑΠΟ ΤΟΥ 641 - 867

904

9. Ἡ μέχρι τῆς εἰκονομαχίας θρησκευτικὴ πολιτικὴ

Ε

ΙΔΟΜΕΝ ἄνωτέρω ὅτι ἐπὶ Ἑρακλείου (610 — 641) δὲν ἐλύθη τὸ ζήτημα τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ, παρὰ τὴν προσπάθειαν τοῦ πατριάρχου Σεργίου. Οὗτος, ὅπως ἐπιτύχη συνδιαλλαγὴν ὀρθοδόξων καὶ μονοφυσιτῶν, εἰσήγαγε τὸν Μονοθελητισμόν, τὴν ἀποδοχὴν δηλαδὴ δύο μὲν φύσεων, ἀλλὰ μιᾶς θελήσεως τοῦ Χριστοῦ. Οἱ Μονοφυσῖται δὲν ἐπέισθησαν εἰς τοὺς λόγους τοῦ Σεργίου, ἀλλὰ προετίμησαν τοὺς Ἄραβας. Ὅριστικῶς δὲ αἱ κυριώτεραι χῶραι τοῦ μονοφυσιτισμοῦ Συρία, Παλαιστίνη, καὶ Αἴγυπτος ὑπετάγησαν εἰς τοὺς Ἄραβας.

Μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν χωρῶν τούτων, ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος Β' (641 — 668), ἐγγονὸς τοῦ Ἑρακλείου, ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του ὅπως ἐπιτύχη συνδιαλλαγὴν πρὸς τὴν Δύσιν καὶ ἐξέδωκε τὸ 648 διάταγμα, τὸν Τύπον, διὰ τοῦ ὁποίου ἀπηγόρευσε τὰς σχετικὰς συζητήσεις περὶ δύο ἐνεργειῶν ἢ θελήσεως τοῦ Χριστοῦ. Ὁ υἱὸς του δέ, ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος Δ' Ὁ Παγωνᾶτος (686 — 685), διὰ τὴν ἐπιτύχη περισσότερον τὴν συνδιαλλαγὴν μὲ τὴν Δύσιν, συνεκάλεσε νέαν Σύνοδον, τὴν ἕκτην οἰκουμενικὴν, εἰς τὴν θολωτὴν αἵθουσαν τοῦ Παλατίου, τὸν Τροῦλλον (680 — 681).

Εἰς ταύτην τὴν σύνοδον ἔλαβον μέρος καὶ ἀπεσταλμένοι τοῦ Πάπα, ἐπῆλθε δὲ προσέγγισις τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας, διότι κατεδικάσθη ὁ Μονοθελητισμὸς παρ' ἀμφοτέρων. Ἐκτοτε τὸ Βυ-

ζαντινὸν κράτος δὲν ἀπασχολεῖται μὲ ζητήματα αἵρέσεων, διότι αἱ κατοικοῦμεναι ὑπὸ ξένων καὶ αἵρετικῶν ἐπαρχίαι ἀπεσπάρσθησαν. Ὁρθοδοξία δὲ καὶ Βυζαντινὸν κράτος συμβαδίζουν ὁμαλῶς. Διὰ τοῦτο οἱ μεταγενέστεροι ἐπῆνεσαν τὴν ἔναντι τῆς Ἐκκλησίας πολιτικὴν τοῦ Πωγωνάτου διότι ὁ σκληρὸς οὗτος καὶ ἀδάμαστος πολεμιστὴς ἀπέδωκεν εἰς τὸ κράτος τὴν θρησκευτικὴν του εἰρήνην.

Αἱ θρησκευτικαὶ ἐρίδες καὶ αἵρέσεις ἀπασχόλησαν ἐπὶ μακρὸν τὸ Βυζαντινὸν κράτος. Τὰ θεολογικὰ ζητήματα τότε συνεζητοῦντο μὲ πάθος καὶ φανατισμόν. Κέντρον τῶν θεολογικῶν συζητήσεων ἦτο κυρίως ἡ Πρωτεύουσα, ἀλλὰ καὶ ἄλλαι πόλεις, ὡς ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Ἀντιόχεια κλπ.

Αἱ κατὰ καιροὺς ἐμφανισθεῖσαι αἵρέσεις ἐτάραξαν τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ κράτος, διότι διήρσαν τὸν λαὸν εἰς ἀντιμαχομένας μερίδας καὶ ὥξυναν τὰ πάθη, ὡς ἐκ τούτου δὲ τὸ κράτος ἠναγκάζετο νὰ ἐπεμβαίη, διὰ νὰ ἀποκαθίσταται ἡ ἐσωτερικὴ γαλήνη καὶ ἡ θρησκευτικὴ εἰρήνη. Ἡ ὑπὸ τῶν συνόδων καταπολέμησις τῶν αἵρέσεων κατέληξεν εἰς τὴν ὀριστικὴν διατύπωσιν τῶν δογμάτων τῆς Ἐκκλησίας καὶ εἰς τὴν νίκην τῆς Ὁρθοδοξίας.

Ἄλλ' εὐθύς ὡς ἡσύχασε τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἀπὸ τὸν σάλον τῶν αἵρέσεων καὶ τὴν ταραχὴν τῶν θρησκευτικῶν ἐρίδων, ἐδημιουργήθη νέον ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα, τὸ εἰκονομαχικόν (726 — 833), τὸ ὁποῖον προεκάλεσε στάσεις, κινήματα, ἀναρρήσεις καὶ καθαιρέσεις αὐτοκρατόρων. Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι, ἐνῶ αἱ αἵρέσεις ἀνεφάνησαν ἐκ τοῦ λαοῦ, μοναχῶν καὶ θεολόγων, τώρα τὸ ὑπὸ συζήτησιν θέμα προεκληθῆ ἀπὸ αὐτὴν τὴν κυβέρνησιν, δηλ. ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν αὐτοκράτορα. Κατὰ βάθος ἡ εἰκονομαχία εἶναι ἕρις μεταξὺ τοῦ ἀσιατικοῦ (νεστοριανικοῦ, μονοφυστικοῦ, στρατιωτικοῦ καὶ πολιτικοῦ) πνεύματος τῶν εἰκονομάχων καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ (ὀρθοδόξου, πνευματικοῦ, πολιτιστικοῦ) πνεύματος τῶν εἰκονοφίλων, ἦτο ἐπομένως εὐρυτέρα τῆς προσκυνήσεως ἢ μὴ τῶν εἰκόνων θρησκευτικὴ καὶ πολιτικὴ μεταρρύθμισις.

10. Εἰκονομαχία (726 - 787)

Ὁ Λέων ὁ Ἰσαυρὸς, τολμηρὸς πολιτικὸς καὶ γενναῖος στρατιωτικός, ὡς ἦτο, διέκρινε κατὰ τοὺς ἀγῶνάς του κατὰ τῶν Ἀράβων, ὅτι οἱ

κάτοικοι τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ὑπελείποντο πολὺ ἀπὸ τοὺς μουσουλμάνους εἰς τὸν θρησκευτικὸν ἐνθουσιασμόν. Οἱ Ἀραβες, ὡς νεοφώτιστοι, εἶχον θερμὸν θρησκευτικὸν ζῆλον, ἐμέφοντο δὲ τοὺς Χριστιανοὺς ὡς πολυθεῖστας δῆθεν, καθ' ὅσον ἐτίμων ἢ τινὲς ἐν ὑπερβολῇ ἐλάτρευον τὰς ἁγίας εἰκόνας, τὰ λείψανα τῶν ἁγίων καὶ πολλὰ ἱερὰ κειμήλια.

Τῇ ἀληθείᾳ, πολλοὶ ἀπέδιδον εἰς τὰς εἰκόνας θεῖαν δύναμιν, μετεχειρίζοντο τὰ χρώματα ὡς φάρμακα καί, ἀναμιγνύοντες αὐτὰ μετὰ τῆς Θείας Εὐχαριστίας, μετελάμβανον. Ἀνώτεροι κληρικοὶ καὶ θεολόγοι καὶ πρὸ τοῦ Λέοντος, ἔχοντες ὀρθὴν θρησκευτικὴν ἀντίληψιν, μὲ δυσφορίαν ἔβλεπον ὅτι ἡ προσκύνησις τῶν ἁγίων εἰκόνων εἶχεν ἀποβῆ εἰδωλολατρεία.

Τὸ πνεῦμα τοῦ Λέοντος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιτρέψῃ ὅχι τὴν λατρείαν, ἀλλ' οὐδὲ τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων.

Ἐνδιαφερόμενος διὰ τὴν συγκρότησιν ἰσχυροῦ στρατοῦ καὶ τὴν πολιτικὴν ἰσχὺν τῆς αὐτοκρατορίας, ὁ Λέων ἀπέδιδεν ὀλίγην σημασίαν εἰς τὰ Γράμματα καὶ ἔκλεισε τὴν ἀνωτέραν Σχολὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐθεώρει δὲ ὅτι τὰ μοναστήρια, παρὰ τὴν ἀξιόλογον πολιτιστικὴν δρᾶσίν των, ἦσαν ἐπιβλαβῆ ἀπὸ πολιτικῆς ἀπόψεως, διότι πλῆθος ἀκμαίων ἀνδρῶν κατέφευγον εἰς αὐτά, ἐστέρουν τὴν γῆν ἀπὸ ἐργατικᾶς χειρὸς καὶ τὴν πατρίδα ἀπὸ ὑπερασπιστᾶς. Ἀφ' ἑτέρου καὶ τοῦ κράτους αἱ εἰσπράξεις ἡλαττώνοντο, διότι αἱ ἀπέραντοι ἐκτάσεις τῶν μοναστηρίων ἔμενον ἀφορολόγητοι. Ἰδίως ἐπικίνδυνος ἦτο ἡ ἐπιρροή τῶν μοναχῶν ἐπὶ τῶν πιστῶν, οἱ ὅποιοι, φανατιζόμενοι ὑπ' ἐκείνων, ἀντέδρων εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς κυβερνήσεως.

Διὰ πάντα τὰ ἀνωτέρω, ὁ Λέων ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ 726 μὲ πρῶτον διάταγμα νὰ παρασκευάζῃ τὴν κοινὴν γνώμην διὰ τὸ μεταρρυθμιστικὸν σχέδιόν του καὶ ὑπέβαλε τοὺς μοναχοὺς καὶ τὰ μοναστήρια ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν του. Τὸ 730 ἐξέδωκε τὸ κατὰ εἰκόνων δεῦτερον διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἀπηγόρευσε τὴν προσκύνησιν τῶν ἁγίων εἰκόνων καὶ διέταξε τὴν ἀνάρτησιν αὐτῶν εἰς μέρος ὑψηλότερον ἢ τὴν καταστροφὴν αὐτῶν.

Εἰς τὰ εἰκονομαχικὰ σχέδια τοῦ Λέοντος ἀντέδρασαν ὁ πάπας τῆς Ρώμης καὶ ὁ πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅστις καὶ ἀντικατεστάθη ὑπὸ ἄλλου, φίλου τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῆς μεταρρυθμίσεως. Ο ἰσχυρὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, φανατιζόμενος ὑπὸ τῶν μοναχῶν.

ἔστασίασεν, ἐκδηλώσας οὕτω τὴν ἀγανάκτησίν του διὰ τὸ πρωτοφανές διάταγμα τοῦ Λέοντος, ἀλλ' ἡ στάσις κατεστάλη εὐκόλως.

Τότε ἡ ἔρις ἐκορυφώθη μεταξύ τῶν δύο μερίδων, τὰ πάθη ὡξύνθησαν καὶ οἱ μοναχοὶ καθ' ὅλην τὴν αὐτοκρατορίαν ἀνέλαβον σφοδρὸν ἀγῶνα. Αἱ δύο μερίδες συζητοῦν μὲ πάθος τὸ ζήτημα, οἱ μεταρρυθμισταὶ ὀνομάζουσι τοὺς εἰκονοφίλους ἀντιπάλους των Εἰκονολάτρες, ἐκεῖνοι πάλιν τοὺς μεταρρυθμιστὰς Εἰκονοκλάστας καὶ Εἰκονομάχους. Ἡ εἰκονομαχία ἀπασχολεῖ τὸ βυζαντινὸν κράτος ἐπὶ ἓνα καὶ πλεόν αἰῶνα, ἀλλὰ τελικῶς δὲν ἐπικρατεῖ, διότι ἡ ἑλληνικὴ παράδοσις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἀπεδείχθη ἰσχυροτέρα τοῦ Λέοντος.

Ἡ κατάστασις περιπλέκεται περισσότερο, ἀφ' ὅτου ἐπεμβαίνει εἰς τὴν ἔριν ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία. Ὁ πάπας Γρηγόριος Γ' ἐξήγειρεν εἰς στάσιν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος τὴν Μέσσην Ἰταλίαν καὶ ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τῶν Λομβαρδῶν, κατεχόντων τὴν Βόρειον Ἰταλίαν. Ἐπίσης ὁ Γρηγόριος Γ' εἶναι πιθανὸν ὅτι ἐξήγειρε κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τὰς χώρας τῆς κυρίως Ἑλλάδος, αἱ ὅποια ὑπήγοντο τότε ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὴν Ρώμην. Ἀρχηγὸς τῶν στασιαστῶν τῆς Ἑλλάδος ὁ Ἀγαλλιανός, ἀναγορεύσας νέον αὐτοκράτορα, τὸν Κοσμᾶν, κατέπλευσε μὲ στόλον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ αὐτοκράτωρ ἀντίκρουσε μὲ θάρρος τοὺς νέους κινδύνους, τὴν δὲ ἐπίθεσιν τῶν Ἑλλαδικῶν, ὡς ἐλέγοντο τότε οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος, ἐξεμηδένισε, διότι κατέστρεψε τὸν στόλον διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς καὶ ἐφόνευσε τὸν Κοσμᾶν. Ὁ Ἀγαλλιανὸς ἠυτοκτόνησε, ριφθεὶς εἰς τὴν θάλασσαν.

Τὴν Μέσσην Ἰταλίαν ἔχασεν ὁ Λέων ὀριστικῶς, διατηρήσας τὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ Σικελίας. Τὸν πάπαν ὁμῶς ἐτιμώρησεν ὁ Λέων, διότι ἀφῆρσεν ὅλα τὰ κτήματά του εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ ὑπήγαγεν ἐκκλησιαστικῶς τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν, καθὼς καὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ Ἰλλυρικὸν (Βαλκανικὴν), εἰς τὸ πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐκτοτε οἱ πάπαι τῆς Ρώμης, ἐξ ἀφορμῆς τῆς εἰκονομαχίας, ἐζήτουν τὴν βοήθειαν τῶν βασιλέων τῶν Φράγκων, νικητῶν τῶν Λομβαρδῶν, καί, συνεννοηθέντες μὲ τὴν Δύσιν, ἀφῆκαν κατὰ μέρος τὸ Βυζάντιον.

Ἄλλος σφοδρὸς ἀντίπαλος τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ Λέοντος ὑπῆρξεν ὁ ὀνομαστὸς θεολόγος καὶ μοναχὸς Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ὅστις ἐδίδασκεν ὅτι αἱ εἰκόνες, « τὰ βιβλία τῶν ἀγραμμάτων », βοηθοῦν τὸν ἀμόρφωτον νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὸ Θεῖον.

Ὁ Δαμασκηνὸς παρέσυρεν ὅλους τοὺς ὀρθοδόξους Χριστιανοὺς τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης, ὑπηκόους τῶν Ἀράβων. Ὁ Λέων δὲν ἀνέκοψε, παρὰ τὴν ἀντίδρασιν, τὸ μεταρρυθμιστικὸν τοῦ σχεδίου, ἀλλ' ἐπέβαλεν εἰς τὰς ἐκκλησίας νὰ πληρώνουν συνεισφοράς διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ κράτους, οἱ δὲ ἐπίσκοποι ἐχειροτονοῦντο μὲ τὴν αὐτοκρατορικὴν ἐγκρισιν. Ἐνεκα τῆς εἰκονομαχικῆς τοῦ πολιτικῆς, οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς ὀνομάζουσι τὸν Λέοντα « δ υ σ σ ε β ῆ » καὶ « Σ α ρ α κ η ν ὁ φ ρ ο ν α », ἀφοῦ καὶ οἱ Σαρακηνοί, ὡς μωαμεθανοί, ἀπηχθάνοντο τὰς ἀπεικονίσεις.

Τὸ μεταρρυθμιστικὸν ὅμως ἔργον τοῦ Λέοντος ἦτο πρωτίστως πολιτικὸν καὶ ὄχι ἀντιχριστιανικόν. Τὸ τεράστιον νομοθετικὸν καὶ διοικητικὸν τοῦ ἔργου προδίδει τὴν εὐγένειαν, τὴν εὐσέβειαν καὶ τὸν βαθὺν χριστιανισμόν τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀλλὰ διὰ τὸ πολιτικὸν συμφέρον, ὅπως τὸ ἐννοεῖ ὁ Λέων, ἤθελε νὰ ὑπαγάγῃ ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ εἰς τοῦτο ὀφείλονται ὁ κατὰ τῶν εἰκόνων καὶ τῶν μοναστηρίων πόλεμος, ὁ διορισμὸς τῶν ἐπισκόπων παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ἡ ἀπόσπασις τῆς Ἑλλάδος κτλ. ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως τοῦ Πάπα καὶ τῆς Ἰσαυρίας ἀπὸ τοῦ Πατριαρχείου Ἀντιοχείας, τὸ ὅποιον ἦτο ὑπὸ τοὺς Ἀραβας οὕτως, ὥστε ὅλαι αἱ βυζαντιναὶ ἐπαρχίαι νὰ ἔχουν ὄχι μόνον πολιτικὴν, ἀλλὰ καὶ ἐκκλησιαστικὴν βυζαντινὴν διοίκησιν.

Ὁ υἱὸς τοῦ Λέοντος Κωνσταντῖνος Ε' (741 — 775) εἰς τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων ἠκολούθησε τὴν τακτικὴν τοῦ πατρὸς του, ἀλλὰ κατὰ τρόπον αὐστηρότερον καὶ ὀρμητικώτερον ἐκείνου. Οὗτος συνεκάλεσε τὸ 754 σὺνδον εἰς τὸ παλάτιον τῆς Ἱερείας, παρὰ τὴν Χαλκηδὸνα, ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διὰ τῆς ὁποίας κατεδικάσθη ἡ λατρεία καὶ ἡ προσκύνησις τῶν ἁγίων εἰκόνων. Ἡ σύνοδος αὕτη ἀποτελέσθη μόνον ἀπὸ ἐπισκόπους, τὸν ἀριθμὸν 338, καὶ οὐδεὶς πατριάρχης συμμετεῖχε.

Κατόπιν ὁ αὐτοκράτωρ κατεδίωξε αὐστηρῶς τοὺς παραβαίνοντας τὰ ὑπὸ τῆς συνόδου ἀποφασισθέντα. Αἱ ἄγιοι εἰκόνες ἐθράυοντο, τὰ μοναστήρια ἐκλείοντο ἢ μετεβάλλοντο εἰς στρατῶνας καὶ νοσοκομεῖα, οἱ μοναχοὶ κατεδιώκοντο καὶ πολλοὶ ἐφονεύοντο. Ἀλλ' οἱ μοναχοί, παρ' ὅλα αὐτά, ἔμενον πιστοὶ εἰς τὰς ἰδέας των καὶ ὑφίσταντο μὲ καρτερίαν τοὺς διωγμούς. Μεγάλην καταστροφὴν ἔπαθον τότε πολλὰ περίφημα ἔργα τέχνης, εἰκόνες καὶ ψηφιδωτά. Σκληρότερος ἀπέβη ὁ αὐτοκρά-

τωρ κατὰ τὸ τέλος τῆς βασιλείας του, ὅποτε πλεῖστοι μοναχοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ φύγουν εἰς τὴν Δύσιν, πρὸ πάντων εἰς τὴν Νότιον Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν, ὅπου ἐκαλλιέργησαν τὴν ζωγραφικὴν καὶ μετέδωσαν τὴν βυζαντινὴν τέχνην εἰς τὴν Ἰταλίαν. Οἱ σκληροὶ διωγμοὶ τοῦ Κωνσταντίνου κατὰ τῶν μοναχῶν καὶ τῶν εἰκόνων προσέκλεσαν ἀντίδρασιν καὶ ἐματαίωσαν τὸ μεταρρυθμιστικὸν σχέδιον τοῦ πατρὸς του.

Ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Ε', Λέων, (775 — 780), ἠκολούθησε κατὰ τὴν βραχεῖαν βασιλείαν του μετὰ μετριοπαθείας τὰς εἰκονομαχικὰς ἀντιλήψεις τοῦ πατρὸς του, διότι δὲν ἐδέιχθη αὐστηρὸς πρὸς τοὺς εἰκονοφίλους, κατήργησε μάλιστα πολλὰ αὐστηρὰ διατάγματα τοῦ πατρὸς του καὶ ἄλλα δὲν ἠθέλησε νὰ ἐκτελέσῃ.

Ἀποθανόντος τοῦ Λέοντος ἡ σύζυγός του Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία, ὑπέρμαχος τῆς Ἑλληνοευρωπαϊκῆς χριστιανικῆς παραδόσεως, ἤρχισε νὰ σκέπτεται περὶ ἐφαρμογῆς τοῦ εἰρηνοφίλου προγράμματός της. Αὕτη ἐπολιτεύθη μετριοπαθῶς, δὲν κατεδίωξε κανένα, ἐπανεφέρει τοὺς ἐξορίστους εἰκονολάτραις καὶ ἀφῆκεν ἐλευθέραν τὴν θρησκευτικὴν συνείδησιν. Πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔγινεν ὁ Ταρσίος, θερμὸς ὑποστηρικτὴς τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων. Οὗτος ὑπέδειξε τὴν δι' οἰκουμενικῆς Συνόδου λύσιν τοῦ ζητήματος τῶν εἰκόνων, ἡ ὁποία συνεκλήθη τὸ 787 εἰς τὴν Νίκαιαν. Ἡ Ζ' αὕτη οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐκήρυξεν ἄκυρον τὴν ἐν Ἱερείᾳ σύνοδον τοῦ 754 καὶ ἐθέσπισε τὰ περὶ προσκυνήσεως καὶ ὄχι λατρείας τῶν εἰκόνων.

Ἡ λύσις τῆς εἰκονομαχίας ἐπέφερε τὴν ποθητὴν προσέγγισιν πρὸς τοὺς λοιποὺς Πατριάρχαις καὶ τὸν Πάπαν, ὅστις ὠνόμασε τὴν Εἰρήνην « νέαν Ἑλένην ». Ἡ Σύνοδος μάλιστα ἔλυσεν καὶ δογματικῶς τὸ ζήτημα μὲ βάσιν τὰ συγγράμματα τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, διακηρύξασα ὅτι ἡ τιμητικὴ προσκύνησις τῶν εἰκόνων δὲν ἀποδίδεται εἰς τὸ ξύλον καὶ εἰς τὸ χρῶμα, ἀλλὰ μεταβαίνει εἰς τὸ παριστανόμενον πρόσωπον, τὸν ἅγιον. Οὕτως ἀποκατεστάθη ἡ Ὀρθοδοξία εἰς τὸ κράτος καὶ ἡ εἰρήνη μεταξύ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως.

11. Β' περίοδος τῆς Εἰκονομαχίας (813 - 846)

Ὁ Λέων Ε' ὁ Ἀρμένιος (813 — 820) διέπραξε τὸ σφάλμα ν' ἀνακινήσῃ τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων, τὸ ὁποῖον καὶ τὴν ἰδίαν του καταστροφὴν ἐπέφερε καὶ τὸ κράτος ἐζημίωσεν. Οὗτος συνεκάλεσε τοπικὴν



40. Θεοδώρα, σύζυγος τοῦ Θεοφίλου
(Μικρογραφία τῆς Βατικανῆς Βιβλιοθήκης ἐν Ρώμῃ)

σύνοδον εἰς τὰς Β λ α χ έ ρ ν α ς (815), ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ νέου πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως Θεοδότου, φίλου τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἡ σύνοδος αὕτη ἠκύρωσε τὰς ἀποφάσεις τῆς Ζ' οἰκουμενικῆς Συνόδου τοῦ 787 τῆς ἐπὶ Εἰρήνης γενομένης. Ὅπως ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου ὁ μέγας θεολόγος Ἰωάννης Δαμασκηνός, ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου ὁ κυριώτατος ὑπερασπιστὴς τῆς εἰκονολατρείας ἦτο ὁ μορφωμένος μοναχὸς Θεόδωρος Στουδίτης, ὁ ὁποῖος, ὡς εἶδομεν, ἀντετάχθη κατὰ τῶν οἰκονομικῶν μέτρων τοῦ Νικηφόρου Α'. Ὁ Θεόδωρος ἐξωρίσθη· καὶ ἐκεῖθεν ὅμως ἐξηκολούθει μέχρι τῆς τελευταίας του πνοῆς νὰ ὑποστηρίξῃ τὰς γνώμας του δι' ἀλληλογραφίας.

Αἱ εἰκόνες ἐθεωρήθησαν ὑπὸ τῆς συνόδου τοῦ 815 « ἀπόβλητοι », ἀπεμακρύνθησαν λοιπὸν ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας, ἤρχισαν δὲ διωγμοὶ καὶ ἐξορίαι κατὰ τῶν εἰκονοφίλων. Ὁ λαός, ὅστις ἐλάτρευε τὸν Λέοντα διὰ τὰς κατὰ τῶν Βουλγάρων νίκας, διετέθη δυσμενῶς καὶ ἤρχισε νὰ τὸν μισῇ.

Καὶ οἱ δύο μετὰ τὸν Λέοντα αὐτοκράτορες ὑπῆρξαν εἰκονομάχοι, ὁ δὲ στασιαστὴς Θωμᾶς Καππαδόκης, ἐκμεταλλεόμενος τὸ ζήτημα τῶν

εικόνων, ἐχαρακτήρισε τὸ καθαρῶς φιλαρχον κίνημά του ὡς εἰκονόφιλον. Ὁ Θεόφιλος (829 — 842) ἐκάλεσε σύνοδον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἡ ὁποία ἀπεφάσισε τὴν καταδίκην τῶν εἰκόνων καὶ κατήργει τὴν ἐπίκλησιν τῶν ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐπὶ τοῦ βασιλέως Μιχαήλ Γ' (842 — 867) ἡ Θεοδώρα, ἀναλαβοῦσα τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ της, ἠθέλησε νὰ λύσῃ ὀριστικῶς τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων. Ἡ οἰκογένεια τῆς Θεοδώρας ἤτο πάντοτε εἰκονόφιλος, ὡς οἱ ἀδελφοί της Βάρδας καὶ Περωνᾶς. Ὁ εἰκονομάχος πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατηρέθη καὶ ἐστάλῃ εἰς μοναστήριον, ὁ δὲ νέος, γνωστὸς διὰ τὰ εἰκονοφιλά του αἰσθήματα, προήδρευσε τῆς συνόδου τοῦ 843, κατ' ἀπόφασιν τῆς ὁποίας ἐγίνεν ὀριστικὴ ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων. Ὅλα τὰ διατάγματα κατὰ τῶν εἰκονοφίλων κατηργήθησαν. Τὴν πρώτην Κυριακὴν τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς τοῦ 843 ἐγίνε μεγάλη τελετὴ. Ἀπὸ τότε ἡ ἡμέρα αὕτῃ εἶναι ἐξαιρετικῆς σημασίας διὰ τὴν Ὁρθοδοξίαν, προσέλαβε μετὰ τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν εὐρύτερον περιεχόμενον καὶ ἐορτάζεται σήμερον ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων ὡς Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας.

Τοιοιουτρόπως ἔληξεν ὀριστικῶς ὁ ἀγὼν κατὰ τῶν εἰκόνων, ἐντὸς ὀλίγων δὲ ἐτῶν ἐλησμονήθησαν τὰ πάθη καὶ τὰ μίση. Μετὰ ἀγῶνας 120 ἐτῶν, ἐγίνεν ὀριστικὴ ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων καὶ ἐπέτυχεν ἐν μέρει τὸ μεταρρυθμιστικὸν σχέδιον τῶν Ἰσαύρων. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο διηρέθησαν οἱ χριστιανοὶ εἰς δύο μερίδας ἀλληλομισουμένας καὶ ὑπέστη ἐκ τῶν ταραχῶν τὸ κράτος μεγάλας καταστροφάς.

Ἐκεῖνο πάντως τὸ ὅποῖον προέκυψεν ἐκ τῆς εἰκονομαχικῆς ἐριδος, εἶναι ὅτι τὸ κράτος ἔδωκε τὴν τελικὴν λύσιν, ἡ ἐξουσία τοῦ αὐτοκράτορος ἐξῆλθεν ἐκ τῆς περιπετείας ἐνισχυμένη, περιωρίσθη δὲ ἡ ἰσχὺς τῶν ὁπαδῶν τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὅποιοι δὲν ἀνγνῶριζον εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὸ δικαίωμα νὰ ἐπεμβαίνῃ εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα. Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἐπέξτειναν καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν τὴν ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐποπτεῖαν.

12. Ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ αἱ σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας μετὰ τὴν Δύσιν.

Σημαντικὸν γεγονὸς τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαήλ Γ' εἶναι ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς διαφόρους Σλαβικοὺς λαούς, ἡ ὁποία ἔδωκε

γότητρον εἰς τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ εἰς τὸ Κράτος. Τὸ ἔτος 849 ἐδέχθησαν τὸν Χριστιανισμὸν ὅσοι Σλάβοι εἶχον κατὰ καιροὺς εἰσχωρήσει εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ εἶχον ὀριστικῶς ἐγκατασταθῇ ἐκεῖ. Ὁ ἐκχριστιανισμὸς αὐτῶν ἐπετάχυνε τὴν ἀφομοίωσίν των, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχῃ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους οὔτε ἔχνος σλαβικὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Σπουδαιότερος ἀκόμη ἦτο ὁ προσηλυτισμὸς πυκνοτάτων σλαβικῶν πληθυσμῶν, οἱ ὅποιοι κατέφκουν τὴν Βουλγαρίαν, Ρουμανίαν, Βοημίαν καὶ Οὐγγαρίαν. Ἦδη ὁ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος (610 - 641), κατὰ τὸν Κωνσταντῖνον Ζ' τὸν Πορφυρογέννητον, ἐφρόντισε διὰ τὸν ἐκχριστιανισμὸν τῶν Σέρβων καὶ Κροατῶν. Εἰς τὴν Βουλγαρίαν Ἕλληνες μοναχοί, ὅπως ὁ Θεόδωρος Κορυφαῖς, ὁ ἐπίσκοπος Ἀδριανουπόλεως Μιχαήλ (813) καὶ ἄλλοι αἰχμάλωτοι εἶχον ὁπωσδήποτε παρασκευάσει τὸ ἔδαφος διὰ τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Δύο ἱεραπόστολοι ἐκ Θεσσαλονίκης, οἱ ἀδελφοὶ Μεθόδιος καὶ Κύριλλος, ἀπεστάλησαν εἰς τὴν Μοραβίαν (Τεσχοσλοβακίαν), ἐπὶ Μιχαήλ Γ' καὶ πατριάρχου Φωτίου, μετ' ἄλλων συνεργατῶν μοναχῶν καὶ τεχνιτῶν. Ἐκ τῶν δύο ἀδελφῶν πρακτικώτερος ἦτο ὁ Μεθόδιος, διακριθεὶς ὡς διοικητῆς σλαβικῆς ἐπαρχίας καὶ ἔπειτα ὡς ἡγούμενος μονῆς. Ὁ Κύριλλος ἦτο ἀληθῶς σοφός, μαθητῆς τοῦ Φωτίου τοῦ μεγάλου, καθηγητῆς τῆς φιλοσοφίας καὶ θεολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ λαμπρὸς ὡς ἀδελφός του κληρικὸς. Οὗτοι κατήρτισαν σλαβικὸν ἀλφάβητον, τὸ Κυρίλλειον λεγόμενον, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἑλληνικῆς μεγαλογραμμαῖτος γραφῆς, καὶ ἠδυνήθησαν οὕτω νὰ μεταφράσουν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς εἰς τὴν σλαβωνικὴν τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὰ ἀναγκαῖα λειτουργικὰ βιβλία, προσελκύσαντες, λόγῳ τῆς χρήσεως τῆς ἐγγωρίου γλώσσης, τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ εἰς τὴν νέαν θρησκείαν καὶ τὸν βυζαντινὸν πολιτισμὸν. Διὰ τῶν μεταφράσεών των οἱ δύο ἱεραπόστολοι δὲν διέδωσαν μόνον τὸν Χριστιανισμὸν, ἀλλ' ἔθεσαν καὶ τὰς βάσεις τῆς σλαβικῆς φιλολογίας. Οὗτοι ἐδίδαξαν καὶ ἐμόρφωσαν πολλοὺς μαθητάς, οἱ ὅποιοι συνέχισαν τὸ ἔργον τῶν διδασκάλων των εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ τὴν Σερβίαν.

Οἱ δύο Θεσσαλονικεῖς ἀδελφοὶ εἶχον προηγουμένως ἀποσταλῇ ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν τοῦ Βυζαντίου καὶ εἰς τὴν Κριμαίαν (860), διὰ πολιτικὰς ὑποθέσεις καὶ ὅπως διαδῶσουν τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τοὺς Χαζάρους Τούρκους, εἰς τὴν ἀποστολὴν δὲ τούτων ὀφείλεται ἡ σύναψις στενωτέρων σχέσεων μεταξὺ Χαζάρων καὶ Βυζαντίου.

Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου συστηματικῶς ἐπεδίωξαν τὸν ἐκχριστιανισμόν τῶν ἄλλοθρήσκων δι' ἱεραποστόλων καὶ διὰ λόγους χριστιανικῆς εὐσεβείας καὶ διότι οἱ προσηλυτιζόμενοι βάρβαροι ἀπέβαινον φίλοι καὶ σύμμαχοι τοῦ Βυζαντίου. Ἡ ἐνέργεια τῆς εὐρυτάτης αὐτῆς χριστιανικῆς προπαγάνδας εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς βυζαντινῆς πολιτικῆς, διότι κατάρθωνε νὰ ἀσκήῃ ἐπὶ τῶν ἐκχριστιανιζομένων βαρβάρων μεγάλην ἐπιρροήν.

✓ Ἄλλο ἀξιωματικόν γεγονός ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ Γ' εἶναι τὸ σοβαρὸν ἐπεισόδιον μεταξὺ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου καὶ τοῦ Πάπα τῆς Ρώμης. Ἐπειδὴ ὁ πατριάρχης Ἰγνάτιος, αὐστηρὸς καὶ σθεναρὸς, ὡς ἦτο, ἀπηγόρευεν εἰς τὸν Βάρδα τὴν θείαν μετάληψιν διὰ τὴν ἀνηθικότητά του, ὁ πανίσχυρος Βάρδας, μὴ ἀνεχθεὶς τοῦτο, καθήρσε διὰ τῆς βίας τὸν Ἰγνάτιον καὶ ἐξώρισεν ἔπειτα αὐτὸν εἰς τινα νῆσον τῆς Προποντίδος. Ὁ Βάρδας διώρισε πατριάρχην τὸν Φώτιον (858), κανονικῶς ἐκλεγέντα διὰ συνόδου, λαϊκὸν ἐξόχου μορφώσεως καὶ ἱκανὸν πολιτικόν, ὅστις, διελθὼν ἐντὸς μιᾶς ἐβδομάδος πάντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα, ἀνῆλθεν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Ἀλλὰ τὴν ἐκ τοῦ θρόνου ἀπομάκρυνσιν τοῦ Ἰγνατίου μεγάλη μερὶς τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ ἐθεώρησεν ὡς ἀντικανονικὴν, ὁ δὲ Ἰγνάτιος δὲν παρητήθη οὔτε ἀνεγνώρισε τὸν Φώτιον.

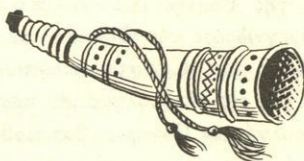
Ὁμοίως ὁ πάπας τῆς Ρώμης Νικόλαος ὁ Α', φιλόδοξος καὶ ἰσχυρὸς ὡς ἦτο, δὲν ἀνεγνώρισε τὸν Φώτιον καὶ ἕνεκα τούτου ἐψυχράνθησαν αἱ σχέσεις Ρώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως, περισσότερον δέ, ἐπειδὴ ἡ Ρώμη ἀνεμείχθη εἰς τὰ βουλγαρικὰ πράγματα.

Ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων Βόγορις, βαπτισθεὶς χριστιανὸς καὶ ὀνομασθεὶς Μιχαὴλ ὑπὸ ἱεραποστόλων τοῦ πατριάρχου μὲ ἀνάδοχον τὸν αὐτοκράτορα Μιχαὴλ Γ', δι' ἀπεσταλμένου του (864) μετ' ὀλίγον πονήρως σκεπτόμενος τὴν ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου ἀνεξαρτησίαν του, ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν πάπαν ἐπισκόπους, οἱ ὁποῖοι εἰσήγαγον τὴν λατινικὴν εἰς τὴν λειτουργίαν καὶ προσεπάθησαν νὰ ἐπεκτείνουν τὰ δικαιώματα τοῦ πάπα εἰς ὅλην τὴν Βουλγαρίαν (866).

Τότε ὁ Φώτιος, ὡς πρόμαχος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τῆς πνευματικῆς ἀνεξαρτησίας του κατὰ τῆς Ρώμης, ἀπέστειλε τὴν ἐγκύκλιον ἐπιστολὴν τὸ 867. Ἐν αὐτῇ ἐκθέτει τὰς διαφορὰς εἰς τὴν τελετουργικὴν τάξιν καὶ εἰς τὸ περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὰς ὑπαρχούσας μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, καταγγέλλει δὲ τὰς παπικὰς περὶ πρῶ-

τείου αξιώσεις και τὰς ἐπεμβάσεις εἰς τὴν δι' ὀρθοδόξων ἐκχριστιανισθεῖσαν Βουλγαρίαν. Οἱ λόγοι τῆς δογματικῆς διαφορᾶς και τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως ἦσαν ἀκόμη δευτερεύοντες, πρωτεύων δὲ τότε ἦτο ὁ ἐθνικός, δηλ. ἡ ἀπελευθέρωσις τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πρωτείων τῆς Ρώμης.

Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, χειραφετηθὲν πολιτικῶς ἀπὸ τῆς Ρώμης ἤδη πρὸ πολλοῦ, ἐπὶ Φωτίου ἐχειραφετήθη και ἐκκλησιαστικῶς και κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ μέγας πατριάρχης λαμπρῶς ἐπραγματοποίησε τὸ πολιτικὸν ἐκκλησιαστικὸν του πρόγραμμα. Ἡ ἐπέμβασις τοῦ πάπα ἐξακτατηρίσθη παράνομος ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὁποία διὰ συνόδου καθήρεσε τὸν πάπαν Νικόλαον Α', οὗτος δὲ πάλιν διὰ τοπικῆς ἐν Ρώμῃ συνόδου καθήρεσε τὸν Φώτιον (867).





ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 5ον

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ (867 - 1057)

22

13. Βασίλειος Α' ὁ Μακεδών (867 - 886)

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ αὕτη ἐβασίλευσεν ἐπὶ 200 περίπου ἔτη, ἀνῆλθον δὲ εἰς τὸν θρόνον 17 βασιλεῖς, οἱ περισσότεροι τῶν ὁποίων ἐπέδειξαν στρατιωτικὰς ἀρετὰς καὶ σπάνια προτερήματα. Μερικοὶ ἐξ αὐτῶν συνεδύαζον διπλωματικὴν εὐστροφίαν καὶ διοικητικὸν πνεῦμα, προσεπάθησαν δὲ ν' αὐξήσουν τὸν δημόσιον πλοῦτον. Πάντες δὲ ἀνεξαιρέτως ἐφιλοδόξησαν νὰ καταστήσουν τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν τὸ ἰσχυρότερον κρά-

τος τοῦ κόσμου. Ἡτύχησεν ἐπὶ μακρὸν ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία καὶ εἶδεν ἡμέρας ἀπαραμίλλου αἰγλης καὶ ἀληθοῦς ἀναγεννήσεως.

Ἡ δυναστεία αὕτη ὀνομάζεται Μακεδονική ἐκ τοῦ ἰδρυτοῦ της Βασιλείου τοῦ Α', τοῦ ἀποκαλουμένου Μακεδόνης, διότι κατήγετο ἐκ τῆς περιφέρειας τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἀπὸ τὴν Χარიούπολιν, ἥτις τότε διοικητικῶς ὑπήγετο εἰς τὸ θέμα Μακεδονίας.

Ἡ μήτηρ τοῦ Βασιλείου ἐλέγετο Παγκαλὴ (θηλ. τοῦ Πάγκαλος, ὅπως Μαξιμὴ θηλ. τοῦ Μάξιμος καὶ Θεοφανὴ θηλ. τοῦ Θεοφάνης). Ὁ Βασίλειος εἰσῆλθεν εἰς τὰ ἀνάκτορα ὡς ἵπποκόμος τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Γ', περὶ τὸ



41. Βασίλειος Α' ὁ Μακεδών
(Μικρογραφία 14ου-15ου αἰῶνος)

ἔτος 856 καὶ διὰ τῆς μεγάλης ἐπιτηδειότητος, τῆς σωματικῆς ρώμης καὶ τῆς εὐφυΐας αὐτοῦ κατώρθωσε νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ ἀξιωματος τοῦ καίσαρος. Δὲν ἐδίστασεν ὁ Βασίλειος διὰ τοῦ ἐγκλήματος νὰ ἀνέλθῃ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον. Διότι, πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ του, ἐδολοφόνησε τὸν Βάρδαν καὶ τὸν βασιλέα Μιχαὴλ Γ', εὐεργέτην του. Ὁ Βασίλειος μετὰ τὴν κατάληψιν τοῦ θρόνου, ἐπέδειξε μεγάλας ἀρετάς, πολιτικὰς καὶ διοικητικὰς, ἐκέρδισε δὲ τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ διὰ χρηστῆς διοικήσεως καὶ λαμπρᾶς οἰκονομικῆς πολιτικῆς.

Κατὰ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ὁ Βασίλειος ὁ Α' ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, τὸ κράτος εὗρίσκετο εἰς πολὺ δύσκολον θέσιν, εἶχε δὲ ἀνάγκην γενικῆς ἀναδιοργανώσεως. Ὁ Βασίλειος κατώρθωσε ν' ἀνταποκριθῇ εἰς τὸ μέγα ἔργον, ἐπανάφερε τὴν τάξιν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἀποκατέστησε τὸ γόητρον τοῦ κράτους εἰς τὸ ἐξωτερικόν.

Πρώτη φροντίς τοῦ Βασιλείου ἦτο ν' ἀναπτύξῃ τὰς φιλικὰς σχέσεις μεταξὺ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο ἐπανέφερεν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν Ἰγνατίον, ὡς ἀδίκως καταβιβασθέντα τοῦ θρόνου καὶ ὡς φίλον τοῦ πάπα. Ὁ Φώτιος καθηρέθη, ἀνεθεματίσθη καὶ ἐξωρίσθη. Τότε ἤρθη διὰ πολὺν χρόνον τὸ σχίσμα μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, αἱ φιλικαὶ δὲ σχέσεις αὐτῶν διετηρήθησαν καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγνατίου, τὸν ὁποῖον διεδέχθη καὶ πάλιν ὁ Φώτιος.

Ὁ Βασίλειος ἀνεγνώριζε τὴν ἀξίαν τοῦ μεγάλου Φωτίου, ὁ δὲ πάπας τῆς Ρώμης Ἰωάννης ὁ Η', ὡς ἐπιδέξιός πολιτικός, ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀντιπροσώπους, οἱ ὁποῖοι συνεφώνησαν διὰ τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ Φωτίου ὡς κανονικοῦ πατριάρχου.

Εἰς τὸ ζήτημα τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ ὁ Βασίλειος ἠκολούθησε τὴν συνήθη πολιτικὴν τοῦ Βυζαντίου. Ἐπὶ τῆς βασιλείας του διεδόθη ὁ Χριστιανισμὸς εἰς τοὺς Σλάβους τῆς Δαλματίας καὶ ἐβαπτίσθησαν οἱ τελευταῖοι ἐλάχιστοι Ἕλληνες εἰδωλολάτραι τῆς ὀρεινῆς Μάνης. Ἐπίσης ὁ Βασίλειος ἐπεδίωξε νὰ ἐκχριστιανίσῃ τοὺς Ἰουδαίους καὶ τοὺς Ρώσους. Ἀνεκαίνισε καὶ ἱδρυσε πολλὰς ἐκκλησίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὀνομαστῇ ἀπέβη ἡ ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων κτισθεῖσα Νέα Ἐκκλησία, ἐφάμιλλος τῆς Ἀγίας Σοφίας κατὰ τὴν πλουσίαν διακόσμησιν, ὅχι ὁμως καὶ κατὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἀξίαν.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Σαρακηνοὶ τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Σικελίας ἐπεκτεί-

νουν τὰς πειρατικές των ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Δαλματίαν. Ὁ Νικητὰς Ὁρὺφας, ἱκανὸς ναύαρχος, ἐξεκαθάρισε μὲ ἑκατὸν μεγάλα πλοῖα τὴν Ἀδριατικὴν ἀπὸ τοὺς Σαρακηνούς καὶ Σλάβους πειρατάς· ὅθεν ἠϋξήθη τὸ γόητρον τοῦ Βυζαντίου. Οἱ Δαλμάται, Κροάται καὶ Σέρβοι κατέστησαν φίλοι καὶ σύμμαχοι τοῦ Βυζαντίου, συμπληρωθέντος ἐπὶ Βασιλείου καὶ τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ αὐτῶν.

Ὁ Ὁρὺφας, ἐπανελθὼν, ἀνέλαβεν ἐκστρατεῖαν κατὰ τῶν ἐκ Κρήτης Ἀράβων, τῶν ὁποίων τὸν στόλον, τολμήσαντα νὰ εἰσέλθῃ εἰς Προποντίδα, κατέστρεψε διὰ τοῦ ὕγρου πυρὸς (881). Ἀκολούθως ἦλθεν ὁ Ὁρὺφας εἰς τὸν Σαρωνικόν, ὅπου συνήθως ἐκρύπτοντο πειρατικὰ πλοῖα, καὶ πληροφορηθείς, ὅτι οἱ Ἀραβες ἐλεηλάτουν τὰ παράλια τοῦ Κορινθιακοῦ, δὲν περιέπλευσε τὴν Πελοπόννησον, ἀλλὰ διαπεράσας διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου τὸν στόλον του εἰς τὸν Κορινθιακόν, κατεδίωξε τοὺς Ἀραβας.

Ἐκτὸς τοῦ Νικητὰ Ὁρὺφα, ὁ Βασίλειος Α' ἐξέλεξε καὶ ἄλλον ἱκανὸν ναύαρχον, τὸν ἐκ Συρίας Νάσαρ, ὅστις συνέχισε τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Ἀράβων, ἐπανειλημμένως νικῆσας τούτους παρὰ τὴν Μεθώνην, τὴν Ζάκυνθον καὶ τὴν Κάτω Ἰταλίαν. Ἡ ἀνάγκη τῆς καταπολεμήσεως τῆς πειρατείας καὶ τῆς ναυτικῆς δυνάμεως τῶν Σαρακηνῶν ἔφερε πάλιν τὸ Βυζάντιον εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου ὁμως δὲν ἐπεκράτησεν ἐπὶ πολὺ.

Ὁ Βασίλειος ὁμοίως προώθησε τὰ ἀνατολικά σύνορα τοῦ κράτους εἰς βάρος τῶν Ἀράβων, ἐκμεταλλεόμενος τὰς μεταξὺ των ἑριδας. Ἐπὶ δέκα περίπου ἔτη (871 - 882) ἐξηκολούθησεν ὁ πόλεμος εἰς τὴν Ἀνατολήν, κατὰ τὸν ὅποιον ἐξεστράτευσεν δις αὐτοπροσώπως ὁ Βασίλειος, κατορθώσας νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ σύνορα καὶ νὰ ἀπελευθερώσῃ πολλοὺς χριστιανοὺς αἰχμαλώτους.

Ὁ Βασίλειος, ἀποθανὼν τὸ 886, ἄφησε τὸ κράτος του ἀπὸ οικονομικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἀπόψεως εἰς ἀρίστην κατάστασιν, καθὼς καὶ ἀπὸ διοικητικῆς. Διότι ἤμειβε τοὺς καλυτέρους ἐκ τῶν ὑπαλλήλων καὶ ἐτιμῶρει τοὺς κακοὺς καὶ ἀνικάνους, εἶχε δὲ τὸ προτέρημα νὰ ἐκλέγῃ τοὺς καταλληλοτέρους ὡς βοηθοὺς του, ἔστω καὶ μεταξὺ τῶν πολιτικῶν του ἀντιπάλων. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς εἰκοσαετοῦς βασιλείας του ἐτακτοποίησε κατὰ τὸν καλῦτερον τρόπον τὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους του καὶ ἐθεμελίωσε τὴν δυναστείαν του. ✓

245'

14. Λέων ΣΤ' ὁ Σοφός (886 - 912)



42. Λέων ΣΤ' ὁ Σοφός.

(Μικρογραφία 14ου αἰῶνος, ἐν τῇ Πανεπιστημιακῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Βολωνίας)

εἰσῆλθεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν ἡ Βυζαντινὴ τέχνη, ἐκτίσθησαν πολλαὶ ἐκκλησίαι καὶ διὰ τὰς λειτουργικὰς ἀνάγκας τῶν νέων χριστιανῶν ἐχρησιμοποιήθησαν αἱ μεταφράσεις Κυρίλλου, Μεθοδίου κ.ἄ. εἰς τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν καὶ οὕτω συνετελέσθη ὁ ἐκσλαβισμὸς τῶν τουρκικῆς καταγωγῆς Βουλγάρων.

Ἐπίσης ἐνισχύθησαν αἱ ἐμπορικαὶ σχέσεις τῶν Βουλγάρων μετὰ τοῦ Βυζαντίου, διότι εἰσῆγοντο ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰκόνες, κηρός, βιβλία, πολυτελῆ ἄμφια κ.ἄ. Εἰρηνικῇ λοιπὸν καὶ ὄχι κατακτητικῇ ὑπῆρξεν ἡ πολιτικὴ τοῦ Βογόριδος, ὅστις ἀνεβίβασε τὸν υἱὸν τοῦ Συμεῶν εἰς τὸν θρόνον πρὶν μεταβῆ εἰς μονήν. Ἐπὶ τοῦ Συμεῶν ἠλλαξεν ἡ βουλγαρικὴ πολιτικὴ, διότι οὗτος εὐθύς ἀπηγόρευσε τὴν χρῆσιν τῶν ἑλληνικῶν βιβλίων καὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, πρᾶγμα, ὅπερ προεκά-

Τὸν Βασιλεῖον διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ Λέων, ὅστις τυχὼν ἐπιμελοῦς μορφώσεως καὶ ἀσχοληθεὶς ἰδιαίτέρως εἰς μελέτας, ἐπωνομάσθη διὰ τοῦτο σοφός. Παρημέλησε τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον καὶ εἰς τὰς ἐσωτερικὰς ὑποθέσεις ἐπολιτεύθη κακῶς. Ἐπ' αὐτοῦ τὸ κράτος ὑπέστη μεγάλης ζημίας ἀπὸ τοῦ Σαρακηνοῦς, τοῦ Βουλγάρου καὶ τοῦ Ρώσου.

Μὲ τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τοὺς Βουλγάρους τὸ βουλγαρικὸν κράτος ἐτήρησε φιλικὴν πολιτικὴν ἔναντι τοῦ Βυζαντίου, ἐφ' ὅσον τοῦλάχιστον ἐβασίλευεν ὁ Βόγορις. Τοῦτου ὁ υἱὸς Συμεὼν ἐστάλη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπως ἐκπαιδευθῇ. Διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ

λεσεν αντίποινα, μεταφοράν τοῦ τελωνειακοῦ κέντρου τῶν ἐμπορευμάτων τῶν Βουλγάρων ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Θεσσαλονίκην καὶ περιορισμὸν τοῦ ἑλληνοβουλγαρικοῦ ἐμπορίου.

Λαβὼν τοῦτο ὡς ἀφορμὴν ὁ Συμεὼν, ἤρχισε φοβερὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ βυζαντινοῦ κράτους (893). Ἦναγκάσθη ὁμως ν' ἀναστείλῃ τὰς λεηλασίας, διότι οἱ Οὐγγροι, ὑποκινούμενοι ὑπὸ τῆς βυζαντινῆς διπλωματίας, εἰσέβαλον εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Οἱ Βούλγαροι ἐνικήθησαν ὑπὸ τῶν Οὐγγρων κατὰ κράτος καὶ ὁ Συμεὼν μόλις ἐσώθη, συνῆψε δὲ εἰρήνην μὲ τὸ Βυζάντιον (895). Τὰς διαπραγματεύσεις διεξήγαγε διπλωμάτης ὀνομαστός, ὁ Λέων Χοιροσφάκτης, ἐκ Πελοποννήσου καταγόμενος. Παρὰ ταῦτα ἐπανελήφθησαν σκληρότεροι ἀγῶνες μεταξύ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων ἐπὶ Συμεὼν, ἀποβλέποντες εἰς καταστροφὴν καὶ λεηλασίαν τῶν βυζαντινῶν ἐπαρχιῶν.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ ἕτερον ἀξιοσημείωτον γεγονός ἐστὶν ἡ ἄλυσις τῆς Θεσσαλονίκης, τὸ 904, ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν πειρατῶν, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἀρνησιθρήσκου Λέοντος Τριπολίτου. Ἡ πόλις ἀριθμοῦσα τότε 200 χιλιάδας κατοίκων, ἐληλατήθη φρικωδῶς, μέγα δὲ μέρος τῶν κατοίκων ἐσφάγη καὶ ἡχμαλωτίσθη. Ἐκτοτε αἱ παράλιοι ἑλληνικαὶ πόλεις καὶ αἱ νῆσοι ἔτρεμον τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Σαρακηνῶν, οἱ ὅποιοι καὶ εἰς τὴν Δύσιν, συμπληρώσαντες τὴν κατάκτησιν τῆς Σικελίας, λεηλατοῦντες, ἔφθανον μέχρι τῆς Ρώμης.

Ἐπὶ Λέοντος ΣΤ' ἐνεφανίσθη καὶ πάλιν ὁ κίνδυνος ἐκ μέρους τῶν Ρώσων ἢ Ρώσων. Οὗτοι κατελθόντες, ὡς εἶδομεν, ἐκ Σκανδιναβίας καὶ καταλαβόντες τὴν περὶ τὸ Κίεβον χώραν, ἱδρυσαν κράτος εἰς τὸ ὁποῖον ἐκ τοῦ ὀνόματος αὐτῶν ἐδόθη τὸ ὄνομα Ρωσία.

Πρῶτος ἀρχηγὸς τῶν Ρώσων ἀναφέρεται ὁ Ροῦρικ. Ἐπὶ τοῦ Ὀλέγ, κηδεμόνος τοῦ υἱοῦ τοῦ Ροῦρικ Ἰγώρ, τὸ ρωσικὸν κράτος ἐπεξετάθη μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου.

Ἐπὶ Λέοντος ὁ Ὀλέγ, ὀδηγῶν τοὺς Ρώσους μὲ τὰ μονόξυλά του, ἐπεχείρησεν ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως (907), τὴν ὁποίαν δὲν ἀνέφερον οἱ βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, ἀλλὰ τὸ ρωσικὸν χρονικόν, τὸ λεγόμενον τοῦ Νέστορος.

Κατ' οὐσίαν δὲν ἔγινε μάχη, διότι οἱ Βυζαντινοὶ ἔκλεισαν τὸν Κεράτιον κόλπον μὲ ἀλυσίδα καὶ οἱ Ρῶσοι, σύραντες τὰ πλοιαρία των εἰς τὴν ξηράν, κατέληξαν εἰς συμφωνίαν μὲ τοὺς Βυζαντινοὺς. Κατ' αὐτὴν

ἐπετρέπετο εἰς τοὺς Ρώσους νὰ ἐμπορεύωνται ἐν Κωνσταντινουπόλει, νὰ μὴ ἔρχωνται περισσότεροι τῶν 50, νὰ μὴ φέρουν ὅπλα καὶ νὰ κατοικοῦν εἰς ὠρισμένην συνοικίαν.

Ὁ Λέων ἀπέθανε τὸ 912, εἰς νέαν σχετικῶς ἡλικίαν, καταλιπὼν τὸν ἐκ τετάρτου γάμου υἱὸν τοῦ Κωνσταντίνου, ὡς διάδοχόν του. Ἐντελῶς ἠδιαφόρησε διὰ τὰ εἰς βάρος του σχόλια τῶν συγχρόνων διὰ τοὺς τέσσαρας γάμους, ὅσον καὶ διὰ τὴν ἐκ τούτου προκληθεῖσαν ἔριν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν.

N M 15. Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος (912 - 959)

Οὗτος, ἐπταετὴς τὴν ἡλικίαν, ἐστέφθη βασιλεὺς, ἐπετροπεύετο δὲ κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ θείου τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ἔπειτα ὑπὸ τῆς μητρός του Ζωῆς. Ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Νικολᾶος ὁ Μυστικός, εὐφυὴς καὶ μέγας πολιτικός, ἔδωκεν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον ἱκανὸν βοηθόν, τὸν ναύαρχον Ρωμανὸν Λεκαπηνόν, ὅστις συνεβασίλευσε μετ' ἐκείνου (920 — 944). Ὁ Ρωμανὸς ἔστεψε συναυτοκράτορας καὶ τοὺς τρεῖς υἱοὺς του καὶ τοιοῦτοτρόπως ἦσαν πέντε βασιλεῖς. Τὸ 945 ὅμως ὁ Κωνσταντῖνος κατώρθωσε ν' ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοὺς σφετεριστὰς καὶ ἐβασίλευσε μόνος. Ἡ τελευταία αὕτη περίοδος τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου ὑπῆρξεν ἰσχυρὰ καὶ ἑνδοξος. Τὸ γόητρον τῆς αὐτοκρατορίας ἀνυψώθη καὶ ὅλα τὰ κράτη ἐζήτουν νὰ συνάψουν φιλικὰς σχέσεις μετὰ τοῦ Βυζαντίου.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου Ζ' τοῦ Πορφυρογέννητου ἤρχισεν ἡ δευτέρα περίοδος τῶν ἐπιδρομῶν τοῦ Συμεὼν, σκοπεύοντος νὰ καταλάβῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν (913). Πεισθεὶς ὅμως ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Νικολάου Μυστικοῦ, ἀπεσύρθη, βεβαιώσας ὅτι εἰς τὸ ἐξῆς εἰρήνικαὶ θὰ εἶναι αἱ σχέσεις τοῦ Βυζαντίου καὶ Βουλγαρίας. Ὁ Συμεὼν δὲν ἐτήρησε τὸν λόγον του οὔτε τὰ σύμφωνα εἰρήνης ἐφύλαξεν, ἀλλ' εὐθὺς ἐπεχείρησε νέας ἐπιδρομὰς εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, διότι αἱ ἐπιδρομαὶ ἀπέφερον πολλὰ πλοῦτη εἰς τοὺς βουλγάρους στρατιώτας.

Τὸ Βυζάντιον ἀπέστειλε κατὰ τοῦ Συμεὼν πολὺν στρατόν, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Λέοντος Φωκᾶ. Κατ' ἀρχὰς ὁ Συμεὼν ἦλθεν εἰς δύσκολον θέσιν, ἀλλὰ τελικῶς ἐνίκησε παρὰ τὴν Ἀγχιάλον (917) τὸν Φωκᾶν, ὅστις μόλις διεσώθη. Μετὰ ταῦτα, ὁ Συμεὼν ἐπε-

ζέτεινε τὰς ληστρικὰς τοῦ ἐπιχειρήσεις
πρὸς τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἑλλάδα μέχρι
τοῦ Ἰσθμοῦ.

Κύριον σκοπὸν ὅμως εἶχεν ὁ Συμε-
ὼν τὴν κατάληψιν τῆς Κωνσταντινουπό-
λεως, ἐπειδὴ δὲ ἐστερεῖτο στόλου, συνεν-
νοήθη μὲ τοὺς Ἀραβας τῆς Ἀφρικῆς,
ὅπως κατορθώσῃ καὶ ἀποκλείσῃ τὴν
πρωτεύουσαν καὶ ἀπὸ θαλάσσης (924).
Ὁ Συμεὼν ὅμως, μὴ λαβὼν βοήθειαν
ἀπὸ τοὺς Ἀραβας, ἠναγκάσθη νὰ ἀπο-
συρθῇ, ἀρκεσθεὶς νὰ δεχθῇ τὰ ὑπὸ τοῦ
Ρωμανοῦ Λεκαπηνοῦ προσφερθέντα «με-
γαλοπρεπῆ δῶρα» κατὰ τὴν συνήθειαν
τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς. Ἐκτοτε ὁ Συμε-
ὼν ἤρχισε νὰ ὀνομάζεται ὅλως περιέρ-
γως, «τσάρος τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν
Ρωμαίων» (εἰς τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν
τσάρος = βασιλεὺς), χωρὶς τὸ Βυζάντιον ν' ἀναγνωρίσῃ τὸν τίτλον τοῦ
τοῦτον. Ἐπὶ Συμεὼν μετεφράσθησαν εἰς τὴν βουλγαρικὴν ἔργα τῶν βυ-
ζαντινῶν, θεολογικὰ καὶ ἱστορικὰ, καὶ ἤρχισεν ἡ ἀνάπτυξις τῆς βουλ-
γαρικῆς φιλολογίας.

Τὸ Βυζάντιον ὑπέφερε πολὺ ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τοῦ Συμεὼν, ἀλλὰ
τελικῶς ἐνίκησε τοῦτον μὲ τὴν βοήθειαν τῶν Οὐγγρων καὶ Κροατῶν.
Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Συμεὼν (927) τὸ βουλγαρικὸν κράτος ἐξησθέ-
νησεν ἀπὸ ἐσωτερικὰς ἀνωμαλίας καὶ ἡκολούθησε κατ' ἀνάγκην φιλι-
κὴν πολιτικὴν πρὸς τὸ Βυζάντιον.

Ἐκτὸς τῶν Βουλγάρων, καὶ οἱ Ἀραβες τῆς Ἀσίας ἐκινήθησαν
κατὰ τοῦ Βυζαντίου, τὸ ὁποῖον νικηφόρως ἀντεπεξῆλθε, διότι ὁ γενναῖος
στρατηγὸς Ἰωάννης Κορυνοῦας (919 — 942) συνέτρι-
ψε τὴν ἀραβικὴν δύναμιν. Ἐδιπλασίασεν οὕτω τὰς ἑλληνικὰς κτήσεις
εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ ἐπεξέτεινε τὰ σύνορα τοῦ κράτους μέχρι τοῦ Εὐφρά-
του καὶ Τίγρητος ποταμοῦ.

Ἐπίσης, οἱ Οὐγγροι, συγγενεῖς πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Φιν-
λανδοὺς καὶ ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν Πατσινακῶν, ἐπροχώρησαν δυτικώ-
τερον καὶ ἔφθασαν εἰς τὴν ἀρχαίαν Παννονίαν. Ἐξ αὐτῆς οἱ Οὐγγροι



43. Κωνσταντίνος Ζ' ὁ Πορφυ-
ρογέννητος

(Μικρογραφία 14ου-15ου αἰῶνος)

ἐπεχείρουν ἐπιδρομὰς νοτίως τοῦ Δουνάβεως μέχρι τῆς Θράκης. Τὸ Βυζάντιον, διὰ χρημάτων, ἐκράτει μακρὰν τοὺς Οὐγγυροὺς καὶ δι' ἐμποροστόλων εἰσέγαγε τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, ὅχι ὁμῶς συστηματικῶς καὶ ἐπιμόνως, ὥς ἔκαμε διὰ τοὺς Σλάβους. Τελικῶς ἐνίκησε τοὺς Οὐγγυροὺς, ἐπὶ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, ὁ στρατηγὸς Μ α ρ ι α ν ὸ ς Ἀ ρ γ υ ρ ὸ ς (961).

Τὸ 941 οἱ Ρῶσοι, ὑπὸ τὸν Ἰ γ ῶ ρ , ἐπέδραμον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ διέπραξαν ἀρπαγὰς καὶ σφαγὰς εἰς τὰς παραλίας τοῦ Βοσπόρου. Οἱ στρατηγοὶ Ἰ ω ά ν ν η ς Κ ο υ ρ κ ο ύ α ς καὶ Β ά ρ δ α ς Φ ω κ ᾱ ς κατεναυμάχησαν αὐτοὺς, ὁ δὲ πατρίκιος Θ ε ο φ ά ν η ς κατέκαυσε διὰ τοῦ ὕγρου πυρὸς τὸν στόλον των. Λέγεται, ὅτι ἐκ τῶν 1000 πλοίων τοῦ Ἰγῶρ, περιεσώθησαν μόνον δέκα. Μετὰ τρία ἔτη, τὸ 944, οἱ Ρῶσοι ἐπανήλθον ἰσχυρότεροι, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐνίκηθησαν καὶ ἡναγκάσθησαν νὰ εἰρηνεύσουν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγῶρ, ἡ χήρα βασίλισσα Ὁ λ γ α , δεχθεῖσα τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τὸ Κίεβον, διετήρησε φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὸ Βυζάντιον. Αὕτη ἐπεσκέφθη τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐγοητεύθη ἀπὸ τὰς λαμπρὰς τελετὰς καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς ἑλληνικῆς πρωτευούσης, ἔτυχε δὲ πολλῶν φιλοφρονησέων.

Τοιοῦτοτρόπως ἡ βασιλεία τοῦ Κωνσταντίνου Ζ' ἔληξε μὲ λαμπρὰς ἐξωτερικὰς ἐπιτυχίας, διότι καὶ εἰς τὴν νότιον Ἰταλίαν ὑπεστηρίχθη ὁ Ἑλληνισμός, τοῦ ὁποίου σφύζονται μέχρι σήμερον λείψανα καὶ μεταξὺ τῶν Ἰταλῶν.

Ἀλλὰ καὶ τὰ Γράμματα ὑπεστήριξεν ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἐσημειώθη μεγάλη ἀκμὴ αὐτῶν.

Ὁ ἴδιος ὑπῆρξεν ἀξιόλογος συγγραφεύς, ἀσχοληθεὶς κυρίως εἰς ἔργα χρήσιμα εἰς τὴν πολιτείαν, ἐκίνησε δὲ καὶ τοὺς ἄλλους εἰς συγγραφὴν ποικίλων συγγραμμάτων θεολογικῶν, φιλολογικῶν, ἱστορικῶν καὶ ἱατρικῶν. Ἀνεκαίνισεν ἐπίσης διάφορα κτίρια ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐφρόντισε διὰ τὴν κοινωνικὴν πρόνοιαν. Ὡς πολιτικὸς ὁ Κωνσταντῖνος ἠκολούθησε τὸ παράδειγμα τοῦ Ρωμανοῦ Λεκαπνοῦ εἰς τὴν νομοθεσίαν καὶ διπλωματίαν.

πλ 16. Ρωμανὸς Β' (959 - 963)

Τὸν Κωνσταντῖνον Ζ' διεδέχθη ὁ υἱὸς του Ρ ω μ α ν ὸ ς Β', εἰς ἡλικίαν 21 ἐτῶν. Ἡ βασιλεία τοῦ Ρωμανοῦ ὑπῆρξεν ἐνδοξοτάτη, ἕνεκα

τῶν ἐξαιρετικῶν ἐπι-
 τυχιῶν, ὀφειλομένων
 εἰς ἐξόχους στρατη-
 γούς, τοὺς ἀδελφούς
 Λέοντα Φωκᾶν
 καὶ Νικηφόρον
 Φωκᾶν. Οὗτοι ἦσαν
 υἱοὶ τοῦ στρατηγοῦ
 Βάρδα Φωκᾶ, ὁ ὁποῖος,
 παρὰ τὴν μεγάλην του
 ἡλικίαν, μετεῖχεν ἀκό-
 μη τοῦ στρατοῦ.

Τὸ 960, κατὰ δια-
 ταγὴν τοῦ Ρωμανοῦ ὁ
 Νικηφόρος Φωκᾶς ἀνέ-
 λαβε νὰ διαλύσῃ τὸ
 πειρατικὸν κράτος τῶν
 Σαρακηνῶν εἰς τὴν
 Κρήτην. Πρὸς τοῦτο
 παρεσκεύασε τὰ τῆς
 ἐκστρατείας μετὰ με-
 γάλῃς προσοχῆς, πα-
 ραλαβὼν πολυάριθμον
 στόλον, τρόφιμα καὶ
 πολεμικὸν ὕλικόν. Πα-
 ρὰ τὴν προσπάθειαν
 τῶν Ἀράβων, ὅπως
 ἐμποδίσουν τὴν ἀπό-
 βασιν τοῦ βυζαντινοῦ
 στρατοῦ, ὁ Νικηφόρος
 Φωκᾶς, προσεκτικὸς

καὶ ἱκανὸς ὡς ἦτο, κατέλαβε μετὰ ὀκτάμηνον πολιορκίαν τὴν πρωτεύ-
 ουσαν τῶν Ἀράβων Χάνδακα (τὸ νεώτερον Ἡράκλειον) καὶ κα-
 τόπιν τὴν νῆσον. Ὁ Νικηφόρος ἔφερεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πλη-
 θος αἰχμαλώτων καὶ ἄφθονα λάφυρα, ἐτέλεσε δὲ θρίαμβον εἰς τὸν Ἱπ-
 πόδρομον.



44. Ὁ Ρωμανὸς Β' καὶ ἡ σύζυγός του Εὐδοκία
 εὐλογοῦμενοι ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ
 (Ἐλεφαντοστοῦν τοῦ 11ου αἰῶνος, ἐν τῇ Ἐθνακῇ
 Βιβλιοθήκῃ Παρισίων)

Τοιουτοτρόπως ἡ ἑλληνικὴ μεγαλόνησος Κρήτη, μετὰ δουλείαν 136 ἐτῶν, ἐπανῆλθεν εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ τῶν κατοίκων τῆς νήσου εἶχον δεχθῆ τὸν Ἰσλαμισμόν, ἐστάλη ὁ ἱεραπόστολος Νίκων, ὁ ἐπικληθεὶς Μετανοεῖτε, διότι εἰς τὰ κηρύγματά του ἐπανελάμβανε τὴν λέξιν «μετανοεῖτε». Οὗτος παρέμεινεν ἐπὶ πέντε ἔτη κηρύσσων, ἔκτισε πολλὰς ἐκκλησίας, ἐμόρφωσεν ἱερεῖς καὶ ἐστερέωσε τὴν ὁρθόδοξον πίστιν. Ὁ Νίκων, διδάζας καὶ ἀλλαχοῦ καὶ ἀσκητεύσας ἐν Σπάρτῃ, τιμᾶται ὡς πολιοῦχος ἅγιος αὐτῆς.

Ἐπίσης, διὰ μετοικεσίας εἰς τὴν Κρήτην πολλῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὴν Θράκην καὶ τὴν Μ. Ἀσίαν ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς νήσου ἐνισχύθη, κατορθώσας κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνας νὰ δώσῃ δείγματα τῆς δυνάμεώς του μὲ ἀξιόλογα ἔργα ἀνδρείας. Μὲ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης οἱ Ἕλληνες ἐκυριάρχησαν πάλιν εἰς τὴν θάλασσαν.

Ὁ ἀδελφὸς τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ Λέων, στρατηγὸς τοῦ ἐν Εὐρώπῃ βυζαντινοῦ στρατοῦ, ἐνίκησε τοὺς Ἀραβας τῆς Ἀσίας καὶ ἐτέλεσε θρίαμβον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁλοσχερῶς ὅμως ἐνίκησεν ὁ Νικηφόρος πλησίον τοῦ Εὐφράτου τοὺς Ἀραβας καὶ ἐκυρίευσεν πολλὰ φρούρια αὐτῶν (962).

Ὁ Ρωμανὸς ἀπέθανεν ἀφήσας δύο ἀνηλίκους υἱούς, τὸν Βασίλειον καὶ τὸν Κωνσταντῖνον. Τότε λαὸς καὶ στρατὸς ἐκάλεσε τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν ν' ἀναλάβῃ τὴν διακυβέρνησιν τοῦ κράτους, ὡς ἐπίτροπος τῶν ἀνηλίκων υἱῶν τοῦ Ρωμανοῦ.

Ναλ 17. Νικηφόρος Β' Φωκᾶς (963 - 969)

Ἐκτὸς τῶν δύο υἱῶν του, ὁ Ρωμανὸς Β' εἶχε δύο θυγατέρας, τὴν Θεοφανῶ καὶ τὴν Ἀνναν, καὶ τὴν σύζυγόν του εἰς νεαράν ἡλικίαν.

Ὁ Νικηφόρος ἐνυμφεύθη τὴν χήραν τοῦ Ρωμανοῦ καὶ ἐστέφθη αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Πολυεύκτου, ἀφοῦ ὑπεσχέθη ὅτι θὰ ἐσέβετο τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου δικαιώματα τῶν δύο ἀνηλίκων βασιλοπαίδων.

Τὰ περισσότερα ἔτη τῆς βασιλείας του ὁ Νικηφόρος διήλθεν εἰς ἐκστρατείας, κατὰ τὸ πλεῖστον ἐνδόξους. Μὲ τὰ ἐξάαιρετα στρατηγικά του προσόντα κατώρθωσε νὰ ἐπιβάλῃ σιδηρᾶν πειθαρχίαν εἰς τὸν στρατόν. Διὰ τοῦτο ὁ Νικηφόρος Β' θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους στρατιωτικὸς ὁργανωτὰς τοῦ κόσμου, τὸ δὲ βυζαντινὸν κράτος ἐπ' αὐτοῦ εἶχε στρατὸν ἄριστα ὀργανωμένον καὶ πειθαρχικόν.

Ὁ Νικηφόρος διεκρίθη εἰς τὰς κατὰ τῶν Ἀράβων ἐκστρατείας, εἶναι δὲ ὁ κατ' ἐξοχὴν Ἀραβομάχος βασιλεὺς. Ἐχων βοηθοὺς τοὺς λαμπροὺς στρατηγούς Λέοντα Φωκᾶν, ἀδελφόν του, καὶ Ἰωάννην Τσιμισκῆν, ἀνεσιόν του, ἐξεστράτευσεν εἰς Κιλικίαν κατὰ τῶν Ἀράβων, τοὺς ὁποίους ἐνίκησε καὶ ἐκυρίευσεν τὴν μεγάλην πόλιν Ταρσὸν (965) καὶ ἄλλας τινὰς πόλεις. Διὰ τῆς διαλύσεως τοῦ κράτους τῆς Ταρσοῦ, ὁ Νικηφόρος Β' ἀπῆλλαξε τὴν Μ. Ἀσίαν ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Ἀράβων. Δὲν ἐσταμάτησεν ὁ αὐτοκράτωρ, ἀλλὰ ἐπροχώρησεν εἰς τὴν Συρίαν, ἀπελευθερώσας τὴν Ἀντιόχειαν, ἡ ὁποία εὕρισκετο εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἀράβων τρεῖς καὶ περισσότερον αἰῶνας. Ἡ ἀπελευθερώσις τῆς Κρήτης, Κιλικίας καὶ Συρίας συνετέλεσε νὰ ἀπελευθερωθῇ ἡ Κύπρος, διὰ τοῦ Στρατηγοῦ Νικήτα Χαλκοῦτση, ἀπὸ τὴν ἀραβικὴν κατοχὴν.

Ἐπὶ τοῦ Νικηφόρου Β' ἤρχισε νέος βουλγαρικὸς πόλεμος. Οἱ Βούλγαροι, ὅπως εἶδομεν, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Συμεῶν (927) εὕρισκοντο εἰς φιλικὰς σχέσεις μὲ τὸ Βυζάντιον. Ὁ βασιλεὺς ὅμως τῶν Βουλγάρων Πέτρος δὲν ἤτο εἰλικρινής, διότι ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς Οὐγγρους νὰ διέρχωνται διὰ τῆς Βουλγαρίας καὶ νὰ λεηλατοῦν τὰς Βυζαντινὰς ἐπαρχίας, ιδίως τὴν Θράκην. Ὁ Φωκᾶς, ἐπιστρέψας ἐκ τῆς νικηφόρου κατὰ τῶν Ἀράβων ἐκστρατείας, δὲν ἠνέχθη τὴν κατάστασιν, ἐμήνυσε δὲ εἰς τὸν βασιλέα τῶν Βουλγάρων Πέτρον νὰ φανῇ εἰλικρινής εἰς τὴν συναφθεῖσαν μετὰ τοῦ Βυζαντίου εἰρήνην, νὰ ἐμποδίσῃ τὴν διάβασιν τῶν Οὐγγρων καὶ νὰ παύσῃ νὰ συνεργάζεται μετ' αὐτῶν.

Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἱκανοποιήθη ἡ ἀπαίτησις του, ὁ Νικηφόρος ἐστράφη κατὰ τῶν Βουλγάρων. Διέπραξεν ὅμως τὸ σφάλμα νὰ καλέσῃ τοὺς Ρώσους κατὰ τῶν Βουλγάρων, ἀποστείλας δῶρα καὶ χρήματα εἰς τὸν ἡγεμόνα τῶν Ρώσων Σβιατοσλάβον ἢ Σφενδοσλάβον, ὅστις, νικήσας τοὺς Βουλγάρους, δὲν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν χώραν του, ἀλλ' ἤρχισεν ἐπιδρομὰς εἰς τὰς πλουσίας ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντίου. Ὁ Νικηφόρος γρήγορα ἀντελήφθη τὸ σφάλμα του, ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθασε νὰ λύσῃ τὸ ζήτημα, δολοφονηθεὶς, ὁ διάδοχός του δὲ ἐκαθάρισε τοὺς λογαριασμοὺς μὲ τοὺς Ρώσους.

Ἐπίσης ἐπὶ Νικηφόρου Φωκᾶ, ὁ Βασιλεὺς Ὁθων Α' (936—973) τῆς νέας μεγάλης αὐτοκρατορίας, τῆς γνωστῆς ὡς «Ἀγία Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία τοῦ Γερμανικοῦ ἔθνους»

ἔλαβε τὸν τίτλον « αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων » (Imperator Romanorum) καὶ ἐζήτησεν ἀπὸ τὸ Βυζάντιον νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν τίτλον του. Πρὸς τοῦτο ἀπέστειλεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν ἐπίσκοπον Κρεμῶνης Λιούτπρανδον. Ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἔκαμε πολὺ κακὴν ὑποδοχὴν εἰς τὸν Λιουτπράνδον, ὅστις ἔγραψε πολλὰς συκοφαντίας καὶ ὕβρεις κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ὡς ἐκ τούτου δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ πρῶτος μισέλλην εἰς τὴν Δύσιν.

Ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἔλαβε μέτρα οἰκονομικὰ καὶ ἐνδιεφέρθη διὰ τὴν στρατιωτικὴν νομοθεσίαν. Κατὰ παραγγελίαν του ἐγράφησαν στρατιωτικαὶ μελέται, αἱ ὁποῖαι φέρουν τὸ ὄνομά του. Ὁ Φωκᾶς ἐχρειάσθη πολλὰ χρήματα διὰ τὸν συνεχῆ κατὰ τῶν Ἀράβων ἀγῶνα. Διὰ τοῦτο περιώρισε τὰς δαπάνας καὶ ἐφορολόγησε τοὺς πλουσίους καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα. Ἀντιθέτως ἡῤῃξῃσε τὰς στρατιωτικὰς δαπάνας καὶ ἐφρόντισε μὲ κάθε τρόπον νὰ ἐνισχύσῃ τοὺς στρατιώτας, ὅπως μετὰ προθυμίας ὑπηρετοῦν τὸ κράτος.

Ὁ αὐτοκράτωρ Φωκᾶς περιποιεῖ τιμὴν εἰς τὸ Βυζάντιον, ὅχι τὸσον ὡς πολιτικός, διότι διέπραξε σφάλματα, ἀλλ' ὡς στρατιωτικός, διότι ὑπῆρξεν ἐκ τῶν μεγαλυτέρων τοῦ Βυζαντίου. Ὁ γενναῖος αὐτὸς αὐτοκράτωρ εἶχε κακὸν τέλος. Ὁ ἀνεψιὸς του Τσιμισκῆς, συνεννοηθεὶς μὲ τὴν αὐτοκράτειραν Θεοφανώ, εἰσῆλθε τὴν νύκτα εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ ἐφόνευσε τὸν αὐτοκράτορα εἰς τὸ δωμάτιόν του, καθ' ἣν ὥραν ἐκοιμᾶτο. Τὸ μαρτυρικὸν τέλος τοῦ Φωκᾶ ἐπροκάλεσε τὴν συγκίνησιν πολλῶν ἀνθρώπων, τινὲς τῶν ὁποίων ἔγραψαν ποιήματα καὶ ἀκολουθίαν ὡς εἰς ἄγιον, διότι ὑπῆρξε γνωστὴ ἡ θρησκευτικὸτης τοῦ Φωκᾶ.

Nh

18. Ἰωάννης Τσιμισκῆς (969 - 976)

Ἡ βασιλεία τοῦ Τσιμισκῆ, ἂν καὶ εἶχε παράνομον ἀρχήν, ὑπῆρξεν ἐνδοξος, διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν διεξήχθησαν πολλοὶ καὶ σκληροὶ πόλεμοι κατὰ τῶν ποικίλων ἐχθρῶν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Κατ' ἀρχὰς ὁ Τσιμισκῆς ἐστράφη κατὰ τῶν Ρώσων, οἱ ὁποῖοι διέβησαν τὸν Αἰμον καὶ ἐφθασαν εἰς Φιλιππούπολιν. Ὁ αὐτοκράτωρ ἀπέστειλε τοὺς γενναίους στρατηγούς Βάρδα ν Σκληρὸν καὶ Πέτρον Φωκᾶν κατὰ τῶν Ρώσων, τοὺς ὁποίους οἱ Βυζαντινοὶ ἐνίκησαν. Κατόπιν, τὴν ἀνοιξιν τοῦ 971, ἐξεστράτευσεν ὁ ἴδιος ὁ Τσι-

μισκῆς, ἀφοῦ ἔλαβε μαζί του νέον σῶμα ἐκλεκτόν, τοὺς ἀθανά-
τους, 30.000 στρατόν, πολὺ ἱππικόν καὶ πολιορκητικὰς μηχανάς.

Ἐνῷ ὁ στρατὸς τοῦ Τσιμισκῆ διέβαινε τὸν ΑἼμον, ὁ στόλος του, ἄνω τῶν 300 πλοίων, ἀνέπλεε τὸν Δούναβιν. Εἰς διάστημα μιᾶς ἐβδο-
μάδος ὁ Τσιμισκῆς κατόπιν ραγδαίας προελάσεως, ἐνίκησε τοὺς Ρώ-
σους πλησίον τῆς Πρεσλάβας (παρὰ τὸ σημερινὸν Τύρνοβον
τῆς Βουλγαρίας) καὶ ἐκυρίευσε τὴν πόλιν. Κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς
Πρεσλάβας διεκρίθη ὁ Θεοδόσιος Μεσονύκτης, ὅστις ἀνέ-
βη πρῶτος εἰς τὸ τεῖχος. Ὁ Τσιμισκῆς δὲν ἠσυχάζει, ἀλλὰ σπεύδει
πρὸς τὸ Δορύστολον (σημερινὴν Σιλίστριαν), ὀχυρὰν πόλιν,
ἐνθα διέμενεν ὁ Σβιατοσλάβος.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Βούλγαροι ἔλαβον θάρρος καὶ ἐστράφησαν κατὰ
τῶν Ρώσων. Παρὰ τὸ Δορύστολον συνήφθη πεισματώδης μάχη, καθ'
ἣν οἱ στρατηγοὶ τοῦ Βυζαντινοῦ στρατοῦ ἔδειξαν γενναιότητα καὶ πεῖραν
μεγάλην καὶ ὑπερίσχυσαν τῶν Ρώσων. Πολλὰι χιλιάδες ρωσικοῦ στρα-
τοῦ ἐφονεύθησαν καὶ πολλὰι ἐτραυματίσθησαν. Ὁ Σβιατοσλάβος ἐξή-
τησεν εἰρήνην ἀπὸ τὸν Τσιμισκῆν καὶ τὴν ἄδειαν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς
τὴν χώραν του. Καθ' ὁδὸν ὅμως ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ Σβιατοσλάβου
οἱ Πατσινάκαι, οἱ ὅποιοι κατῴκουν τὴν σημερινὴν Ρουμανίαν. Πολλοὶ
Ρῶσοι κατεσφάγησαν ὑπ' αὐτῶν, καθὼς καὶ ὁ Σβιατοσλάβος.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπερατώθη ἡ εἰς Βουλγαρίαν κατὰ τῶν
Ρώσων ἐκστρατεία τοῦ Τσιμισκῆ (971), ὅστις ἐπανελθὼν εἰς Κων-
σταντινούπολιν ἐτέλεσε θρίαμβον. Ὁ πατριάρχης, οἱ ἄρχοντες καὶ ὁ
λαὸς μὲ δάφνας ὑπεδέχθησαν τὸν νικητὴν αὐτοκράτορα, ὁ ὅποιος ὄχι
μόνον τόσον ταχέως κατέβαλε τὸν τρομερὸν Σβιατοσλάβον, ἀλλὰ καί,
ἀναγκάσας τὸν βασιλέα τῶν Βουλγάρων Βόριν νὰ παραιτηθῇ, διέλυσε
τὸ βουλγαρικὸν κράτος καὶ ὑπήγαγε τὴν Βουλγαρίαν ἐκκλησιαστικῶς
εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον. Ὁ Τσιμισκῆς προσήρτησε τὴν Βουλ-
γαρίαν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἀφοῦ τὴν διήρρεσεν εἰς ἑπτὰ μεγάλα
διαμερίσματα μὲ ἐγγχωρίους διοικητὰς ὀνομαζομένους β ο ε β ὀ δ α ς.

Ἡρωϊκοὺς ἀγῶνας διεξήγαγεν ἐπίσης ὁ Τσιμισκῆς καὶ κατὰ τῶν
Ἀράβων, οἵτινες εἶχον κατακτήσει τὴν Αἴγυπτον καὶ εἶχον κτίσει τὴν
πόλιν Κάιρον (Al Cahira = νικήτρια), ἡ ὁποία ἔγινε πρωτεύουσά των
καὶ ἐκοσμήθη μὲ ὀνομαστὰ τζαμιά καὶ ἀνάκτορα. Μετὰ τὴν Αἴγυπτον,
οἱ Ἀράβες ἐστράφησαν πρὸς τὴν Συρίαν καὶ διὰ τοῦτο ἦλθον εἰς σύγ-
κρουσιν μὲ τὸ βυζαντινὸν κράτος.

Ὁ Τσιμισκῆς, πρὶν ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Ἀράβων, ἐρρύθμισε πολλὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους, ἐχειρίσθη μὲ πολιτικὴν ἐπιδεξιότητα τὸ ζήτημα τῆς Ἰταλίας καὶ εἰς τὸν Ὁθωνα Β', υἱὸν τοῦ Ὁθωνος Α', ἔδωκεν ὥς σύζυγον πριγκίπισσαν τοῦ Βυζαντίου, τὴν Θεοφανώ, κόρην τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου. Διὰ τοῦ γάμου αὐτοῦ ὠφελήθη τὸ Βυζάντιον εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν, διεδόθη ἡ βυζαντινὴ τέχνη καὶ τὰ Γράμματα. Ὁ Ὁθων Β' κατεπολέμησε τοὺς Σαρακηνοὺς εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν.

Ὁ Τσιμισκῆς ἐπίσης, λόγῳ οἰκονομικῆς εὐεξίας τοῦ κράτους, ἡδυνήθη νὰ καταργήσῃ τὴν φορολογίαν τοῦ καπνικοῦ, δηλ. τὸν φόρον δι' ἐκάστην κάμινον πάσης οἰκίας, εἰς δὲ τὰ νομίσματα, ἀντὶ τῆς εἰκόνας τοῦ αὐτοκράτορος, ἐτοποθέτησε τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ.

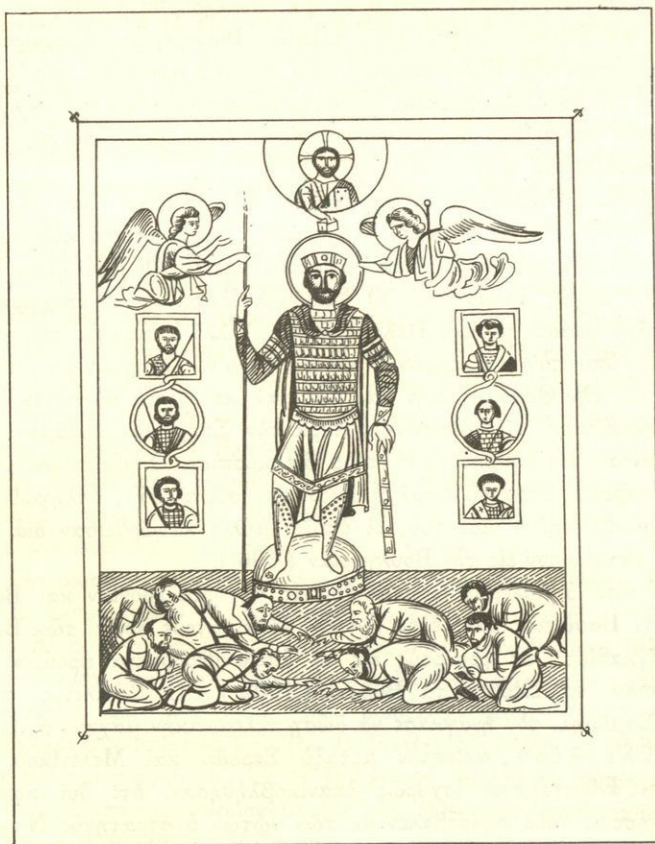
Μετὰ ταῦτα, ὁ Τσιμισκῆς, τὸ 974, ἐξεστράτευσεν κατὰ τῶν Ἀράβων, τοὺς ὁποίους ἐνίκησε εἰς τὸν Ἀνω Τίγρητα καὶ εἰς τὴν Συρίαν καὶ ἐκυρίευσεν μεγάλας πόλεις, τὴν Δαμασκόν, τὴν Βηρυτὸν καί, ἐὰν ἔμενεν ὀλίγον καιρὸν ἀκόμη θὰ εἰσῆρχετο θριαμβευτὴς εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα. Ὁ Τσιμισκῆς ἡσθένησε καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐνθα ἀπέθανεν. Ὑποθέτουν, ὅτι ὁ θάνατός του προῆλθεν ἐκ βραδείας δηλητηριάσεως ὑπὸ τοῦ παρακοιμωμένου (δηλ. ἀρχιθαλαμηπόλου) Βασιλείου, ὅστις εἶχε προκαλέσει τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ αὐτοκράτορος διὰ τὰς οἰκονομικὰς του καταχρήσεις εἰς βάρος τοῦ κράτους.

Ὁ ἡρωϊσμός τοῦ Τσιμισκῆ κατὰ τὰς ἐναντίον τῶν Ἀράβων ἐκστρατείας ἀφῆκε ζωηρὰν ἀνάμνησιν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους. Ἱστορικὸς τῶν χρόνων τοῦ Τσιμισκῆ γράφει : « Οἱ λαοὶ ἔτρεμον τὴν ὀργὴν τοῦ Τσιμισκῆ, τὸ δὲ ξῆφος τῶν Χριστιανῶν ἐθερίζεν ὥς δρέπανον τοὺς ἀπίστους ».

ΝΗ

19. Βασιλεὺς ὁ Β' (976 - 1025)

Τὸν Τσιμισκῆν διεδέχθη ὁ νόμιμος διάδοχος τοῦ θρόνου Βασιλεὺς Β', υἱὸς τοῦ Ρωμανοῦ Β', ἐνῶ ὁ Κωνσταντῖνος Η', ἀδελφὸς τοῦ Βασιλείου, τιμητικῶς μόνον κατ' ὄνομα συνεβασίλευσε. Δύο μεγάλαι στάσεις ἐτάραξαν τὸ κράτος κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας τοῦ νέου αὐτοκράτορος, ἡ στάσις τοῦ στρατηγοῦ Σκληροῦ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ τοῦ Βάρδα Φωκῆ. Ὁ Βασιλεὺς Β' ἐνίκησε τοὺς ἐπαναστάτας κατόπιν σκληρῶν ἀγώνων καὶ ἀποκατέστησε τὴν



45. Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος

(Μικρογραφία 11ου αιώνος, τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βενετίας).
 Ὁ αὐτοκράτωρ εἰκονίζεται μὲ ἐπίσημον πολεμικὸν ἔνδυμα, φορεῖ θώρακα καὶ
 ὕψηλά ἐρυθρὰ ὑποδήματα. Εἰς τοὺς πόδας του πίπτουν ξένοι ἄρχοντες — πιθανῶς
 Βούλγαροι — καὶ τὸν προσκυνοῦν.

ἡσυχίαν εἰς τὸ κράτος. Βεβαίως, ἐκτὸς τῆς ἐσωτερικῆς ἀναρχίας, τὴν
 ὁποίαν ἐδημιούργησαν αἱ στάσεις, ἔδαπανήθη ἄφθονον χρῆμα καὶ ἐφο-
 νεύθησαν περίφημοι στρατηγοί.

Ἐπωφελούμενος τῶν ἐμφυλίων ἀγώνων τοῦ βυζαντινοῦ κράτους

ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων Σαμουήλ, ἀνεκηρύχθη τσάρος καὶ κατώρθωσε νὰ ἀνασυγκροτήσῃ τὴν παλαιὰν Βουλγαρίαν, ἐπεχειρεῖ δὲ ἐπιδρομὰς μέχρι τῆς Πελοποννήσου. Διὰ τοῦτο ὁ Βασίλειος, εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς βασιλείας του καὶ μετὰ τὴν καταστολὴν τῶν στάσεων, ἤρχισε τραχὺν κατὰ τῶν Βουλγάρων ἀγῶνα, ὅστις διήρκεσε μετὰ μικρῶν διακοπῶν 42 ἔτη.

Ὁ πόλεμος ἔλαβεν ἄγριον χαρακτῆρα, εἶχε θέατρον ὅλας τὰς χώρας τὰς μετὰξὺ τοῦ Δουνάβεως, Ἀδριατικῆς, Ἀμβρακικοῦ κόλπου καὶ τῶν Θερμοπυλῶν καὶ παρουσίασε διαφόρους φάσεις. Οἱ Βούλγαροι ἐφάνησαν κατ' ἀρχὰς ἀδάμαστοι. Ὁ Σαμουήλ ἐξέτεινε τὰς ἐπιχειρήσεις του καὶ εἶχε φθάσει εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἀλλ' ὁ στρατὸς τῆς αὐτοκρατορίας, ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Νικηφόρον Οὐρανόν, ἐπροχώρησεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ Λάρισαν καὶ μετὰ σύντομον ὁδοπορίαν προσέβαλεν αἰφνιδιαστικῶς παρὰ τὸν Σπερχεῖον ποταμὸν τοὺς ἐπιστρέφοντας Βουλγάρους καὶ τοὺς διεσκόρπισε. Σημαντικὸν μέρος τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ ἐσφάγη κατὰ τὴν συμπλοκὴν, ἐπληγώθησαν δὲ ὁ Σαμουήλ καὶ ὁ υἱὸς του, οἱ ὅποιοι μόλις κατώρθωσαν διὰ τῶν ὁρέων νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν Βουλγαρίαν (996).

Ἀπὸ τότε ὁ πόλεμος περιωρίσθη εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Βουλγαρίαν. Ὁ Βασίλειος κατ' ἔτος σχεδὸν ἐξεστράτευε κατὰ τῶν Βουλγάρων, ἐγκαθίστα δὲ φρουροὺς εἰς τὰ ἀπελευθερούμενα φρούρια, ὡς τὴν Βέροian, τὰ Σέρβια, τὰ Βοδενά (1002). Ὁ Βασίλειος, ἀπωθῶν τὸν Σαμουήλ, τὸν ἠνάγκασε νὰ δώσῃ τελειωτικὴν μάχην τὸ 1014, εἰς τὸ Κλειδίον, κείμενον μετὰξὺ Σερρών καὶ Μελενίκου. Οἱ Βούλγαροι ἀνθιστάμενοι ἰσχυρῶς ἐπανικοβλήθησαν, ὅτε διὰ κυκλωτικῆς κινήσεως τοὺς προσέβαλεν ἐκ τῶν νώτων ὁ στρατηγὸς Νικηφόρος Ξεφίας. Ὁ Βασίλειος κατέλαβε τὸ στενὸν καὶ συνέλαβε χιλιάδας αἰχμαλώτων. Ὁ Σαμουήλ μόλις διεσώθη ἐφιππος καὶ ἀπέθανε μετ' ὀλίγον ἀπὸ τὴν λύπην του.

Ὁ πόλεμος ἐξηκολούθησεν ἄλλα τέσσαρα ἔτη καὶ ἔληξε μὲ τὴν τελειωτικὴν νίκην τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου. Τὰ φρούρια, τὰ ὅποια οἱ Βούλγαροι κατεῖχον εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἀλβανίαν, παρεδόθησαν τὸ ἐν κατόπιν τοῦ ἄλλου. Ἡ Βουλγαρία ὑπετάγη τὸ 1018 καὶ ἔγινε βυζαντινὴ ἐπαρχία, διοικουμένη ἀπὸ ἀπεσταλμένου τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ παρέμεινε ἡσυχος ἐπὶ δύο περίπου αἰῶνας. Ὁ Βασίλειος μετὰ τὴν νίκην ἐδείχθη ἐπιεικὴς καὶ μεγάλοφρων ἀπέναντι τοῦ βουλ-

γαρικοῦ λαοῦ καὶ τῶν συγγενῶν τοῦ Σαμουήλ. Διετήρησεν ἐπίσης ὁ Βασίλειος τὴν εἰς τὸ εἶδος φορολογίαν, ἀφοῦ ὁ βουλγαρικὸς λαὸς ἤτο γεωργικὸς καὶ κτηνοτροφικὸς καὶ δὲν διέθετε χρήματα.

Ὁ Βασίλειος μετὰ ταῦτα περιώδευσε τὰς κατακτηθείσας χώρας ἐπευφημούμενος πανταχοῦ, διὰ τὰ ἔδη ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν κατάστασιν τῆς χώρας. Ἄλλα φρούρια κατηδάφισε καὶ ἄλλα ἀνήγειρε πρὸς καλυτέραν ἄμυναν τοῦ κράτους. Κατῆλθεν ὁ Βασίλειος μέχρις Ἀθηνῶν, ἔνθα ἀπηύθυνε δέησιν εἰς τὴν Θεοτόκον ἐν τῷ Παρθενῶνι, ὁ ὁποῖος τότε εἶχε μεταβληθῇ εἰς ναὸν τῆς Παναγίας. Ἐκεῖθεν διὰ θαλάσσης ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον καὶ τελετάς, τότε δὲ ἀνευφημήθη Β ο υ λ γ α ρ ο κ τ ό ν ο ς.

Κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς οἱ Ρῶσοι ἀσπάζονται τὸν χριστιανισμόν, ἡ ἀδελφὴ δὲ τοῦ Βασιλείου Ἄννα ἔλαβε σύζυγον τὸν ἡγεμόνα τῶν Ρώσων Λ' λ α δ ί μ η ρ ο ν Α', ὅστις εἶχε βαπτισθῇ χριστιανὸς εἰς τὴν Χερσῶνα. Ὁ Βλαδίμηρος διέδωκε τὸν χριστιανισμόν εἰς τὴν χώραν του καὶ κατὰ χιλιάδας ὁ ρωσικὸς λαός, ἀκολουθήσας τὸ παράδειγμα τοῦ ἡγεμόνος του, ἐβαπτίσθη εἰς τὸν ποταμὸν Β ο ρ υ σ θ έ ν η ν (σήμερον Δνεΐπερ).

Τὴν ρωσικὴν Ἐκκλησίαν ἐκυβέρνηα μητροπολίτης, ὅστις διωρίζετο ἀπὸ τὸ πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ εἶχε τὴν ἔδραν του εἰς τὸ Κίεβον, τὸ ὅποιον κατέστη ἱερὰ πόλις τῶν Ρώσων. Μὲ τὸν ἐκχριστιανισμόν τῶν Ρώσων διεδόθη ὁ βυζαντινὸς πολιτισμὸς καὶ ἐπῆλθεν ἐξημέρωσις καὶ ἀνάπτυξις τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ. Ἄλλως τε πολλοὶ λαοί, ἐκχριστιανισθέντες ὑπὸ τοῦ Βυζαντίου, ὀφείλουσαν τὰ πρῶτα σπέρματα τοῦ πολιτισμοῦ των εἰς τὸ Βυζάντιον, ὡς καὶ οἱ Ρῶσοι τὴν πρῶτην των ἀνάπτυξιν χρεωστοῦν εἰς τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν καὶ τὰ ἑλληνικὰ Γράμματα τοῦ Βυζαντίου.

Ὁ προσηλυτισμὸς τοῦ μεγάλου ρωσικοῦ ἔθνους (989) εἰς τὸν χριστιανισμόν προσέδωκε μεγάλην δύναμιν καὶ δόξαν εἰς τὴν Ὁρθόδοξον ἡμῶν Ἐκκλησίαν. Ὁμοίως ἐπὶ Βασιλείου Β' ὠλοκληρώθη καὶ ἐστερεώθη ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τοὺς Δαλμάτας, Σέρβους καὶ Κροάτας, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου καὶ τοῦ Βασιλείου Α' εἶχον γίνεαι χριστιανοί.

Ὁ Βασίλειος Β' διεξήγαγε καὶ ἄλλους πολέμους σκληροῦς. Ἐξεστράτευσεν ὁ ἴδιος εἰς τὴν Συρίαν κατὰ τῶν Ἀράβων, ὀδηγῶν ἐκλεκτὸν στρατὸν καὶ ἐστερέωσε τὴν κατοχὴν τῆς Συρίας. Ὀλίγον βρα-

δύτερον κατέλαβε τὴν Ἀρμενίαν καὶ τὴν Γεωργίαν μέχρι τῆς Κασπίας θαλάσσης (1022).

Ἐπίσης ὁ Βασίλειος κατῴρθωσε νὰ ἀνακτήσῃ τὸ μεγαλύτερον μέρος εἰς τὴν Κάτω Ἱταλίαν μετὸν ἰκνώντατον στρατηγὸν Β α σ ί λ ε ι ο ν Β ο ῖ ω ά ν ν η ν (1018), ὅστις ἐστερέωσε τὴν βυζαντινὴν ἀρχήν, κτίσας πολλὰς πόλεις καὶ φρούρια. Ἐκ τῆς πολιτικῆς τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν Κάτω Ἱταλίαν ὡς σφάλμα δύνανται νὰ θεωρηθοῦν αἱ οἰκονομικαὶ εὐκολίαι πρὸς τὴν Ἑνετίαν, ἡ ὁποία ἀπὸ τὸν 11ον αἰῶνα ἀπέκτησε τεραστίαν δύναμιν. Οἱ ἀγῶνες τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν Ἱταλίαν κατὰ τῶν Σαρακηνῶν καὶ βραδύτερον κατὰ τῶν Νορμανδῶν προσέκαλεσαν τὰ βαρεὰ ἀνταλλάγματα εἰς τὴν Ἑνετίαν, ἡ ὁποία μετὸ ναυτικὸν τῆς κατέστη ἀπαραίτητος σύμμαχος τοῦ Βυζαντίου. Οἱ Ἑνετοὶ ἐπλήρωνον εἰς τὸ ἐξῆς τελωνειακὸν φόρον ἐπὶ τῶν εἰσαγομένων καὶ ἐξαγομένων ἐμπορευμάτων κατὰ 20—50% ἐλαφρότερον καὶ πιέζοντες τὸ Βυζάντιον, ἐπετύγγανον διαρκῶς μεγαλυτέρας οἰκονομικὰς προνομίας. Αἱ φιλικαὶ σχέσεις τῶν Ἑνετῶν μετὰ τοῦ Βυζαντίου ἀπέφερον μεγάλα κέρδη εἰς τοὺς πρώτους, διότι οὗτοι εἶχον συγκεντρώσει εἰς χεῖρας τῶν τὸ μονοπώλιον τοῦ ἐμπορίου κατὰ θάλασσαν.

Συγκεφαλαιοῦντες τὰ ἀνωτέρω, βλέπομεν ὅτι ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία ἐπὶ Βασιλείου Β' ἔλαβε τόσον μεγάλην ἔκτασιν, ὅσην μόνον ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἐγνώρισε, δηλ. ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως ποταμοῦ μέχρι τοῦ Τίγρητος καὶ τῆς Συρίας καὶ ἀπὸ τὴν Κασπίαν θάλασσαν καὶ Ἀρμενίαν μέχρι τῆς Ἱταλίας. Ἡ βασιλεία τοῦ Βουλγαροκτόνου ἀποτελεῖ μίαν ἀπὸ τὰς λαμπροτέρας περιόδους τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, διότι τοῦτο ὄχι μόνον ἐπεξετάθη, ἀλλὰ μετὰ νίκας ἐναντίον τῶν ποικίλων ἐχθρῶν τοῦ ἀνέλαβε τὴν παλαιὰν αἵγλην καὶ δόξαν. Ὁ Βασίλειος Β' ἀνεδείχθη ὁ σπουδαιότερος αὐτοκράτωρ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, κατὰ τὸν ἱστορικὸν δὲ Μιχαὴλ Χωνιάτην, ὁ ἐνδοξότερος τοῦ Βυζαντίου.

Οἱ μακροχρόνιοι σκληροὶ ἀγῶνες διεμόρφωσαν τὸν χαρακτῆρα τοῦ Βασιλείου ἐνεργητικόν, ἀποφασιστικόν καὶ συγκεντρωτικόν. Ὁ Βασίλειος ὑπῆρξεν αὐστηρὸς, λιτός, οἰκονόμος καὶ ἀδιάφορος πρὸς κάθε ματαιότητα. Κατὰ τὰς τελευταίας του στιγμὰς ἐζήτησε νὰ ταφῇ ὡς ἀπλοῦς στρατιώτης ἔξω τῶν τειχῶν, εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἀρεως, ὅπου ἐγίνοντο στρατιωτικαὶ συγκεντρώσεις. Εἶναι ἀληθές, ὅτι πλησίον του δὲν ἐμορφώθησαν πολιτικοὶ ἄνδρες οὔτε ἐφρόντισε περὶ καλῶν διαδόχων του.

Διὰ τοῦτο μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βασιλείου Β' (1025) σημειοῦται παρακμὴ καὶ ἀνικανότης τῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν καὶ αὐτοκρατόρων.

27
οχι

20. Τελευταῖοι Μακεδόνες αὐτοκράτορες

Τὸν Βασίλειον διεδέχθησαν ἐξ αὐτοκράτορες, γόνοι τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας (μέχρι τοῦ 1056), κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνίκανοι καὶ ἄπειροι, ὡς ὁ ἀδελφός του Κωνσταντῖνος Η' (1025—1028), ὅστις ἐφρόντιζε μόνον διὰ τὸ κυνῆγιον, τὰς διασκεδάσεις καὶ τὰς ἱπποδρομίας.

Τοῦτον θανόντα διεδέχθη ἡ θυγάτηρ του Ζωή, ἡ ὁποία ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν σύζυγόν της Ρωμανὸν Γ' τὸν Ἀργυρὸν ἢ Ἀργυρόπουλον (1028—1034), ὅστις ὑπῆρξεν ἐντελὼς ἀνίκανος.

Μετὰ τὸν θάνατον τούτου ἡ Ζωὴ ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν δεύτερον σύζυγόν της, τὸν Μιχαὴλ Δ' τὸν Παφλαγόν (1034—1041) καὶ κατόπιν τὸν θετὸν υἱόν της Μιχαὴλ Ε' τὸν Καλαφάτην (1041—1042), ἀνεψιὸν τοῦ Μιχαὴλ Δ'. Ὁ Μιχαὴλ Ε', ἀπεμάχρυνε τὴν Ζωὴν εἰς μοναστήριον, ἀλλὰ ὁ λαὸς ἠγάπα τὴν Ζωὴν παρὰ τὰς ἀνοησίας της, διότι ἦτο νόμιμος κληρονόμος τοῦ Βασιλείου Βουλγαροκτόνου. Τόσον βαθεῖα ἦτο ἡ ἀνάμνησις τοῦ Βασιλείου Β', ὥστε τὸ πλῆθος ἔτρεφεν ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν δυναστείαν αὐτοῦ. Ὁ Μιχαὴλ Ε' ἐτυφλώθη καὶ ἐξωρίσθη, ἡ δὲ Ζωὴ ἔλαβεν εἰς προχωρημένην ἡλικίαν καὶ τρίτον σύζυγον τὸν Κωνσταντῖνον Θ' τὸν Μονομάχον (1042—1055), ὁ ὁποῖος μετὰ τὸν θάνατον τῆς Ζωῆς (1053) ἐβασίλευσεν ὡς νόμιμος κληρονόμος αὐτῆς.

Ὁ γενναῖος τότε στρατηγὸς Γεώργιος Μανιάκης ἀνέκλυσε ἑαυτὸν αὐτοκράτορα καὶ, συλλέξας στρατόν, ἐνῶ εὐρίσκετο εἰς τὴν Κάτω Ἱταλίαν, ἐπροχώρει διὰ τῆς Ἑγνατίας ὁδοῦ πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Κατ' αὐτοῦ ἐστάλη στρατὸς αὐτοκρατορικός, ὁ ὁποῖος ἐνίκηθη, ἐπληρώθη ὅμως ὁ Μανιάκης καὶ ἀπέθανεν. Ὁ Μονομάχος, ἄμαχος ὅπως ἦτο, περιεφρονεῖτο ἀπὸ τοὺς στρατιωτικούς, καὶ πολλοὶ στρατηγοὶ ἐπανεστάτησαν κατ' αὐτοῦ.

Ὁ Μονομάχος ἡλάττωσε τὸν στρατόν, τὴν διεύθυνσιν τῶν θεμάτων ἀνέθεσεν ὄχι εἰς στρατηγούς, ἀλλ' εἰς διοικητικούς ὑπαλλήλους, τοὺς πρ α ῖ τ ο ρ α ς, καὶ ἐπέβαλεν ἀντὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑποχρεώ-

σεων τὴν πληρωμὴν χρημάτων, τὰ ὅποια ἐχρειάζετο διὰ τὴν σπάταλον ζωὴν του. Ὁρθῶς δὲ ὁ ἱστορικὸς Κεδρηνὸς παρατηρεῖ « ἐξ ἐκείνου τοῦ βασιλέως (τοῦ Μονομάχου) καὶ τῆς ἐκείνου ἀσωτείας... τὰ Ρωμαίων ἤρξατο φθίνειν πράγματα ».

Μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον Θ' ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ἡ νεωτέρα ἀδελφὴ τῆς Ζωῆς Θεοδώρα (1055—1056), ἡ ὅποια εἶναι καὶ ἡ τελευταία βασίλισσα τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας.

Ἀξιόλογον γεγονός ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίνου Θ' τοῦ Μονομάχου εἶναι ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Ρώσων, ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Ἱαροσλάβον, μὲ στρατὸν καὶ στόλον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ μάγιστρος Βασίλειος Θεοδωροκάνος μὲ ὀλίγα πλοῖα ἐπετέθη κατὰ τῶν τετρακοσίων ρωσικῶν καὶ μὲ τὸ ὑγρὸν πῦρ κατέκαυσεν ἑπτὰ, τοῦτο δὲ ἐπέφερεν σύγχυσιν εἰς τοὺς Ρώσους, οἱ ὅποιοι πανικόβλητοι ἐρρίφθησαν εἰς τὴν θάλασσαν, ἔνθα κατὰ χιλιάδας ἐπνίγησαν. Τοὺς περισωθέντας Ρώσους ἐπιστρέφοντας εἰς τὴν χώραν των κατέκοψε παρὰ τὴν Βάρναν ὁ στρατηγὸς Κατακαλὼν Κεκαυμένος (1043).

Ἐκτοτε οἱ Ρῶσοι δὲν ἀπασχολοῦν τὸ Βυζάντιον, διότι διηρέθη τὸ κράτος των, περιῆλθεν εἰς ἀναρχίαν καὶ ὑπετάγη εἰς τοὺς Μογγόλους, οἱ ὅποιοι εἶχον ἔλθει ἀπὸ τὴν Ἀσίαν. Πολὺ βραδύτερον ἡ Ρωσία διωργανώθη ἐκ νέου καὶ ἀπετέλεσε τὸ μέγα ρωσικὸν κράτος τῶν νεωτέρων χρόνων.

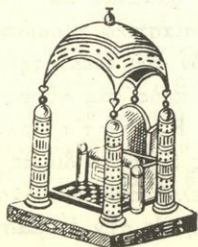
Ἄλλοι ἐχθροί, οἱ Πατσινάκαι συγγενεῖς τῶν Τούρκων, εἶχον ἐγκατασταθῇ εἰς τὴν Ρουμανίαν καὶ εἶχον ἰδρύσει κράτος, ἐντεῦθεν δὲ ἐπεχείρουν ἐπιδρομὰς εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ἐπὶ Κωνσταντίνου Θ' τοῦ Μονομάχου ἐπροχώρησαν μέχρι τῆς Μακεδονίας καὶ συνεκρούσθησαν μὲ τὸν στρατὸν τοῦ Βυζαντίου εἰς πολλὰ σημεία. Κατ' ἀρχὰς ἐνίκηθησαν, ἀλλ' ἦσαν πολυάριθμοι καὶ ἐπροχώρησαν νοτιώτερον, ὅχι μακρὰν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κατὰ μίαν συμπλοκὴν ἔπεσεν ἡρωϊκῶς ὁ περίφημος στρατηγὸς Κατακαλὼν Κεκαυμένος. Οἱ Πατσινάκαι τελικῶς ἀπесύρθησαν, ἀφοῦ ἔλαβον ἀρκετὰ χρηματικὰ δῶρα καὶ τίτλους τιμητικούς (1053).

Σημαντικώτατον γεγονός τῶν χρόνων τούτων εἶναι τὸ ὀριστικὸν σχίσμα Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας (1054), ὅτε ἐν Κωνσταντινουπόλει πατριάρχης ἦτο ὁ Μιχαήλ Α' Κηρουλάριος. Οἱ λόγιοι, οἱ προκαλέσαντες τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν, ἦσαν αἱ ἀνανεωθεῖσαι περὶ πρωτείων ἀξιώσεις τοῦ πάπα καὶ

δογματικοί, διότι οί δυτικοί εἶχον προσθέσει εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πίσ-
στεως τὸ *filioque*, δηλ. ὅτι τὸ "Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ
Υἱοῦ. Ὁ πατριάρχης εἰς τὰς ἀξιώσεις τοῦ πάπα ἀντέταξε τὴν ἰσότητα
ὄλων τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ ἐζήτησε νὰ λυθοῦν αἱ διαφοραὶ ἐν συνεννοή-
σει μὲ ὅλους τοὺς πατριάρχας.

Νεώτεροι σοφοὶ ρωμαιοκαθολικοὶ συγγραφεῖς ὁμολογοῦν, ὅτι οἱ
Βυζαντινοὶ ἐπέδειξαν ἀνεκτικότητα καὶ μετριοπάθειαν, μὴ ἐξαιρουμέ-
νου καὶ αὐτοῦ τοῦ φιλοδόξου καὶ πανισχύρου πατριάρχου Μιχαὴλ Κη-
ρουλαρίου, καὶ προσθέτουν, ὅτι τὸ σχίσμα ὀφείλεται μᾶλλον εἰς τοὺς
παπικούς ἀντιπροσώπους, ἐκτραπέντας εἰς ἀναθεματισμὸν τοῦ πατρι-
άρχου καὶ ὅλης τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, χωρὶς νὰ ἔχουν πρὸς τοῦτο
ἐξουσιοδότησιν τοῦ ἤδη πρὸ τριμήνου ἀποθανόντος πάπα Λέοντος Θ'
(θάνατος Λέοντος 13 Ἀπριλίου, ἀναθεματισμὸς ἀπὸ τοὺς ἀπεσταλμέ-
νους τοῦ τῶν Ἀνατολικῶν ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπεζῆς τῆς Ἀγίας Σοφίας
16 Ἰουλίου 1054). Ὁ Κηρουλᾶριος ἐξιστορῶν τὰ γενόμενα πρὸς τὸν
πατριάρχην Ἀντιοχείας Πέτρον, τέλη Ἰουλίου 1054, ὁμιλεῖ καὶ περὶ
« τῆς ἀρετῆς καὶ εὐγενείας καὶ γνώσεως τοῦ νῦν τελευτήσαντος
πάπα ».

Οὕτως ἢ ἄλλως, τὸ σχίσμα, ὀριστικοποιηθὲν πλέον μὲ τὴν μετὰ τὸν
θάνατον τοῦ πάπα Λέοντος Θ' ἐνταθεῖσαν ἀδιαλλαξίαν τῶν Δυτικῶν,
ἔγινε πρόξενον πολλῶν κακῶν ὅχι μόνον ἐξ ἐπόψεως χριστιανικῆς δι'
ἀμφοτέρας τὰς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ἰδιαιτέρως ἀπὸ πολιτικῆς διὰ τὸ
Βυζάντιον, διότι ἔκτοτε ὁ πάπας καὶ οἱ χριστιανοὶ ἡγεμόνες τῆς Δύ-
σεως διέκειντο ἐχθρικῶς πρὸς αὐτό. Τέλος αἱ σταυροφορίαι καὶ τὰ ἐπα-
κόλουθα αὐτῶν ἠῦρυναν τὸ μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως χάσμα.





ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ (1057 - 1185)

21. Ἰσαάκιος Α' Κομνηνός (1057 - 1059)



ΙΔΟΜΕΝ ὅτι οἱ τελευταῖοι αὐτοκράτορες τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἔφεραν τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἰς κακὴν κατάστασιν. Δυστυχῶς ἡ ἀκαταστασία καὶ οἱ μεταξὺ πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀνταγωνισμοὶ ἐξηκολούθησαν καὶ ἐνετάθησαν.

Τὴν Θεοδώραν, τὴν τελευταίαν βασίλισσαν τοῦ ἐνδόξου Μακεδονικοῦ οἴκου, διεδέχθη ὁ Μιχαήλ ΣΤ' ὁ Στρατιωτικὸς (1056—1057), ὑποστηριχθεὶς ὑπὸ τῆς μερίδος τῶν πολιτικῶν καὶ τοῦ πατριάρχου Κηρουλαρίου. Ὁ Μιχαήλ ΣΤ', συμπεριφερθεὶς κακῶς πρὸς τοὺς στρατιωτικοὺς καὶ παραγκωνίσας τοὺς ἱκανωτέρους στρατιωτικοὺς καὶ πολιτικούς, προεκάλεσεν ἐξέγερσιν αὐτῶν λόγῳ τῆς ἀνικανότητός του. Παρητήθη ὁμως ἐγκαίρως πεισθεὶς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου, ὅστις τώρα μετὰ τῶν στρατιωτικῶν προώθησεν εἰς τὴν ἀρχὴν τὸν ἰσχυρὸν ἄνδρα Ἰσαάκιον Α' Κομνηνὸν (1057 — 1059), ἀρχηγέτην τῆς μεγάλης δυναστείας τῶν Κομνηνῶν.

Ὁ Ἰσαάκιος εἶχε πολλὰς ἀρετὰς καὶ ἀμέσως ἤρχισε νὰ τακτοποιῇ τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους, τὰ ὅποια εἶχον περιέλθει εἰς ἐλεεινὴν κατάστασιν. Περιώρισε ποικίλας δαπάνας καὶ περιέκοψε τὰς δωρεὰς εἰς ἀνώτερα πολιτικά καὶ ἐκκλησιαστικά πρόσωπα, ἀδιαφορῶν ἐὰν θὰ καθίστατο ἀντιδημοτικὸς. Αὐτὸν τὸν εὐεργέτην τοῦ ἰσχυροῦ πατριάρχου Κηρουλαρίου, διαφωνήσαντα πρὸς τὰς οἰκονομίας του, ἀντικατέστησε διὰ τοῦ ἀξιολόγου ἀνδρὸς Κωνσταντίνου Γ' Λειχοῦδη. Δὲν κατώρθωσεν ὁ Ἰσαάκιος κατὰ τὸ διετὲς διάστημα, καθ' ὃ ἐβασίλευσε, νὰ ἐπιφέρῃ ριζικὴν βελτίωσιν τῶν οἰκονομικῶν, διότι προσβληθεὶς ὑπὸ ἀσθενείας, ἀπεσύρθη εἰς τὴν ὀνομαστὴν μονὴν τοῦ Στουδίου,

ἀφ' οὗ ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν φίλον τοῦ Κωνσταντῖνον Δούκαν (1059 — 1067).

Οὗτος ἀνῆκεν εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Δουκῶν, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ προσεπάθησαν δι' ἐπαναστάσεων καὶ συνωμοσιῶν νὰ καταλάβουν τὸν θρόνον. Ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας δὲν διέγνωσε καλῶς τὸν τουρκικὸν κίνδυνον, οὔτε ἐφρόντισε δεόντως περὶ τῆς ὀχυρώσεως τῶν συνόρων καὶ περὶ τῆς βελτιώσεως τοῦ στρατοῦ. Καθ' ἣν στιγμὴν λοιπὸν οἱ Τούρκοι ἀπὸ τοῦ Δουναβέως καὶ τῆς Περσίας εἰσέρχοντο εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἡ διακυβέρνησις εὐρίσκετο εἰς χεῖρας προσώπου ἀκαταλλήλου καὶ κατωτέρου τῶν περιστάσεων.

204

22. Σελτσούκοι Τούρκοι

Τὸ ἀραβικὸν κράτος ἀπὸ τοῦ 9ου αἰῶνος ἤρχισε νὰ παρακμάζῃ, διότι ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς καὶ ἡ πρώτη ὁρμὴ τῶν Ἀράβων ἐξητμήσθησαν καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἔγιναν φιλήσυχοι καὶ ἀπόλεμοι ἔμποροι. Ἡ διάσπασις τοῦ ἀραβικοῦ κράτους ὀφείλεται καὶ εἰς ἄλλους λόγους, εἰς τὸ πλῆθος τῶν ὑποτελῶν λαῶν, εἰς τὴν θρησκευτικὴν διαίρεσιν εἰς Σουνίτας καὶ Σχιῖτας καὶ εἰς τὴν γεωγραφικὴν ἔκτασιν, καθ' ὅσον ἡ μακρυνὴ Ἰσπανία δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποτελῇ ἐνιαῖον κράτος μετὰ τὴν Μεσοποταμίαν.

Τότε παρουσιάσθη νέος λαὸς μογγολικῆς καταγωγῆς, οἱ Τούρκοι, οἱ ὅποιοι διηρημένοι εἰς πολλὰς φυλάς, κατῴκουν τὰς ἀνατολικὰς τῆς Κασπίας θαλάσσης πεδιάδας. Ἐκεῖ ἐδέχθησαν τὸν Ἰσλαμισμόν, πρᾶγμα σημαντικὸν διὰ τὴν τύχην τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, καὶ μετὰ σφοῦτος νέου λαοῦ καὶ τὴν ὁρμὴν νεοφωτίστου ἐξεχύθησαν ἀπὸ τοῦ 10ου αἰῶνος καὶ ὑπὸ διαφόρους ἀρχηγούς, εἰς τὰς Ἰνδίας, εἰς τὴν Περσίαν, εἰς τὴν Συρίαν καὶ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ὁ Ἰσλαμισμὸς αὐτὴν τὴν φορὰν κατέστη ἀπειλητικὸς διὰ τὸ Βυζάντιον καὶ ἐμελλε νὰ ἔχῃ ἀνυπολογίστους συνεπείας διὰ τὴν ὑπαρξίν του.

Οἱ πρῶτοι Τούρκοι, τοὺς ὁποίους ἐγνώρισεν τὸ βυζαντινὸν κράτος, ἦσαν οἱ Σελτσούκοι, ἐπονομασθέντες ἐκ τοῦ ἱκανοῦ των ἀρχηγοῦ Σελτσούκ. Τούτους ἐκάλεσεν ὡς μισθοφόρους ὁ χαλῖφης τῆς Βαγδάτης πρὸς ἄμυναν τοῦ κράτους του. Ὁ διάδοχος τοῦ Σελτσούκ Τογρούλ κατέλαβεν τὴν Βαγδάτην καὶ περιώρισε τὸν χαλῖφην εἰς τὰ θρησκευτικὰ του καθήκοντα, ἔλαβε δὲ τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως (σουλτάν).

Ἐπὶ τούτου ἤρχισαν φοβεραὶ ἐπιδρομαὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἡ Ἰβηρία, ἡ Ἀρμενία, ἡ Μεσοποταμία καὶ ἡ Καππαδοκία δέχονται συχνὰς ἐπιθέσεις, διότι οἱ φρουροὶ τῶν συνόρων δὲν ἀνθίστανται, καθ' ὅσον εἶχον ἀγανακτῆσαι ἀπὸ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ κράτους, οὔτε σιτηρέσιον οὔτε χρήματα λαμβάνοντες. Οἱ Σελτοῦκοι, ἐκτὸς τοῦ ἀραβικοῦ διέλυσαν τὸ περσικὸν κράτος καὶ ἤρχισαν νὰ προσελκύουν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν.

23. Ρωμανὸς Δ' Διογένης (1067 - 1071)

Ἡ σύζυγος τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα Εὐδοκία, θανόντος τοῦ ἀνδρός της μετὰ βασιλείαν ἑπτὰ ἐτῶν, ἔλαβε δεῦτερον σύζυγον, τὸν Ρωμανὸν Δ' τὸν Διογένην, γενναῖον στρατηγόν, διακριθέντα εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Πατινακῶν. Οὗτος ἀνεδείχθη εἰς τῶν ἀνδρειοτέρων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου, διότι, ἀντιληφθεὶς τὸν τουρκικὸν κίνδυνον, ἔσπευσε νὰ ὀργανώσῃ τὸν στρατόν, τοῦ ὁποῖου ἡ ἐκγύμνασις καὶ ἐπιμελητεία εἶχε πρὸ πολλοῦ παραμεληθῇ.

Ὁ Ρωμανὸς, ὁξὺς καὶ ἐνεργητικὸς ὡς ἦτο, ἐντὸς ὀλίγου χρόνου ἐπεχείρησε δύο ἐκστρατείας εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Περιώρισε τὰς ληστρικὰς ἐπιδρομὰς τῶν Τούρκων, οἱ ὅποιοι καὶ ὀνομαστοὺς ναοὺς τῶν Χριστιανῶν εἶχον λεηλατῆσαι καὶ συγχρόνως ἐβελτίωσε τὰ ὄχυρά καὶ ἐνεθάρρυνε τὰς μακρινὰς φρουράς.

Ἀδικαιολόγητος φαίνεται ἡ τρίτη ἐκστρατεία τοῦ Ρωμανοῦ εἰς τὴν Ἀρμενίαν, διότι ὁ διάδοχος τοῦ Τογροῦλ Ἄλπ - Ἀρσλάν (1063—1072) δὲν ἐσκόπευε νὰ συγκρουσθῇ μὲ τὸ Βυζάντιον καὶ προεκλήθη ἀπὸ τὸν Ρωμανόν, ὅστις, προελάσας εἰς τὴν Ἀρμενίαν, κατέλαβε τὸ Ματζικέρτ, πλησίον τῆς λίμνης Βάν.

Ὁ Ἄλπ - Ἀρσλάν, ἐπειδὴ ἦτο ἀνέτοιμος διὰ τὸν ἀγῶνα, ἐζήτησε νὰ συνεννοηθῇ μὲ τὸν Ρωμανόν, ὅστις δυστυχῶς δὲν ἐδέχθη τὴν εἰρηνὴν τοῦ Τούρκου ἡγεμόνος ἔχων πεποιθήσιν εἰς τὸν πολυάριθμον μισθοφορικὸν στρατόν του. Ἦρχισε σφοδρὰ μάχη (1071) κατὰ τὴν ὁποίαν, πολεμῆσας γενναίως ὁ Ρωμανός, ἐπληρώθη καὶ συνελήφθη αἰχμάλωτος. Ὁ νικητὴς Ἄλπ - Ἀρσλάν προσηνέχθη μὲ ἵπποτισμὸν πρὸς τὸν αἰχμαλωτισθέντα αὐτοκράτορα καὶ ἀπέδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐλευθερίαν, καθὼς καὶ εἰς τὸν λοιπὸν βυζαντινὸν στρατόν, λαβὼν πολλὰ χρήματα.

Ἡ ἥττα τοῦ Ματζικέρτ ἔχει μεγάλην σημασίαν, διότι οἱ Σελτοῦκοι ἔκτοτε εἰσῆλθον ὀριστικῶς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν δὲν

δὲν ἐξεδιώχθησαν ποτὲ πλέον. Εὐρωπαῖος ἱστορικὸς θεωρεῖ τὴν ἥτταν ταύτην ὡς « τὴν μεγαλυτέραν καταστροφὴν τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ».

Ἡ εἵδησις τῆς καταστροφῆς τοῦ στρατοῦ εἰς τὸ Ματζικέρτ ἐνίσχυσε τὴν ἀντίδρασιν κατὰ τοῦ Ρωμανοῦ καὶ ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ ὁ Μιχαήλ Ζ' Δούκας (1071 — 1078), υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα, τελείως ἀνίκανος καὶ ἀκατάλληλος διὰ τὰς περιστάσεις. Ὁ γενναῖος Ρωμανὸς τυφλωθεὶς, ἐξωρίσθη εἰς μίαν νῆσον τῆς Προποντίδος.

Οἱ Σελτσοῦκοι, ἐπωφελοῦμενοι ἀπὸ τὰ γεγονότα, κατέλαβον τὴν Μεσοποταμίαν, Συρίαν καὶ Παλαιστίνην καὶ εἰσέβαλον ἐκ νέου εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, δηλ. ἡ αὐτοκρατορία ἔχασε χώρας, ἐκ τῶν ὁποίων ἐλάμβανε τοὺς καλυτέρους στρατιώτας καὶ τοὺς διαπρεπεστέρους στρατηγούς καὶ εἰσέπραττε τοὺς περισσοτέρους φόρους. Ἐὰν μετὰ τὸν Ρωμανὸν ἀνῆρχετο εἰς τὸν θρόνον ἱκανὸς αὐτοκράτωρ, ἀσφαλῶς δὲν θὰ ἦσαν τόσον ὀρμητικοὶ οἱ Τοῦρκοι εἰς τὴν προέλασίν των. Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Ἀλπ-Ἀρσλάν Μαλέκ-Σάχ κατέλαβε τὸ Ἰκόνιον καὶ τὴν Νίκαιαν καὶ τὸ 1079 τὴν Χρυσούπολιν, ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Τοιοιουτρόπως οἱ Σελτσοῦκοι ἱδρυσαν κράτος ἀπέραντον ἀπὸ τοῦ Ὠξοῦ καὶ τοῦ Ἰνδοῦ μέχρις Αἰγύπτου καὶ τῶν προθύρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἐν τῷ μεταξύ ἀνώτεροι στρατιωτικοὶ ἐστασίασαν καὶ ἠνάγκασαν τὸν ἀνίκανον Μιχαήλ Δούκαν νὰ παραιτηθῇ, ἀνεκήρυξαν δὲ αὐτοκράτορα τὸν γηραιὸν στρατηγὸν Νικηφόρον Βοτανειάτην (1078 — 1081), ὅστις ὅμως οὐδὲν σημαντικώτερον τοῦ προκατόχου του ἐπέτυχεν. Ὁ Βοτανειάτης, ὅπως γίνῃ δημοφιλὴς, διένειμε δῶρα, χρήματα καὶ ἀξιώματα ἀφειδῶς, ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἐπῆρκει τὸ δημόσιον ταμεῖον ἐκιβδήλευσε τὸ βυζαντινὸν νόμισμα καὶ ἐπετάχυνεν οὕτω τὴν κατὰπτωσιν τοῦ κράτους.

Τοῦτον προσεπάθησαν ν' ἀνατρέψουν φιλόδοξοι στρατηγοί, ἀλλ' ἀπέτυχον, διότι ὁ ἱκανὸς στρατηγός του Ἀλέξιος Κομνηνὸς τοὺς ἐνίκησεν. Ἐν τῷ μεταξύ οἱ Τοῦρκοι ἐστερέωσαν τὴν ἀρχὴν των εἰς τὴν Βιθυνίαν, ὑπὸ τὸν ἱκανὸν Σουλεῖμάν, ὅστις κατέστη ἀνεξάρτητος τοῦ Μαλέκ-Σάχ καὶ ὠνομάσθη σουλτάνος. Ὁ Σουλεῖμάν συνῆψε συνθήκην μὲ τὸ Βυζάντιον καὶ κατέστη νόμιμος κύριος τοῦ κράτους του, ἀπελευθερώσας δὲ τοὺς δουλοπαροίκους, τοὺς καλλιεργοῦντας τὰ κτήματα τῶν ἀρχόντων τοῦ Βυζαντίου, ἀπέκτησε πιστοὺς ὑπηκόους.

'Ο 'Αλέξιος, παρὰ τὸ νεαρὸν τῆς ἡλικίας του, εἶχε τόλμην, σύνεσιν, πολεμικὴν ἐπιδεξιότητα καὶ ἐκυβέρνα τὸ κράτος καλῶς, παρὰ τὴν κρισιμότητα, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκετο τοῦτο. 'Ο 'Αλέξιος ὑπεχρέωσε τὸν Νικηφόρον Βοτανειάτην νὰ παραιτηθῇ τοῦ θρόνου καὶ νὰ ἀποσυρθῇ εἰς μοναστήριον, ὅπως συνήθως ἐγίνετο, ἐστέφθη δὲ αὐτὸς αὐτοκράτωρ ἐν τῇ 'Αγίᾳ Σοφίᾳ. Μὲ τὸν 'Αλέξιον κυρίως ἀρχίζει ἡ ἐνδοξος *δυναστεία τῶν Κομνηνῶν*, ἡ ὁποία ἐκάθησεν εἰς τὸν θρόνον περισσότερον ἀπὸ 100 ἔτη καὶ ἔδωκε τὴν προτελευταίαν λάμπιν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος.

'Ο 'Αλέξιος Κομνηνός κατήγετο ἐξ οἰκογενείας στρατιωτικῆς Θρακικῆς (ἐκ τοῦ χωρίου Κόμνη τῆς Θράκης, Κομνηνός ὁ κάτοικος καὶ κατοπιν ὄνομα οἰκογενειακὸν), ἡ ὁποία ἔδωκε πολλοὺς στρατηγούς καὶ ἐξαίρετους πολιτικούς. Πάντας ὑπερέβαλεν ὁ 'Αλέξιος, ὅστις, εὐρῶν τὸ κράτος εἰς ἀθλίαν κατάστασιν, δηλ. χωρὶς χρήματα, χωρὶς στρατὸν καὶ εἰς ἐσωτερικὸν ἀναβρασμὸν, κατῴρθωσεν ἐντὸς ὀλίγου χρόνου καὶ τὴν τάξιν νὰ ἀποκαταστήσῃ καὶ τὸ κράτος νὰ σώσῃ ἀπὸ τοὺς ἐξωτερικοὺς ἐχθρούς.

Ὅτε ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ 'Αλέξιος, οἱ Νορμανδοὶ εἶχον καταλάβει τὰς τελευταίας Βυζαντινὰς κτήσεις εἰς τὴν Ἱταλίαν καὶ ὁ Σουλεϊμάν καθίστα πρωτεύουσαν τοῦ μικρασιατικοῦ κράτους τοῦ τῆν Νίκαιαν. Κατ' ἀρχὰς ὁ 'Αλέξιος ἐστράφη κατὰ τῶν Νορμανδῶν, ἀφοῦ ἐξησφάλισε τὰ νῶτά του διὰ συνθήκης μετὰ τοῦ Σουλεϊμάν.

Οἱ Νορμανδοί, ὁρμώμενοι ἐκ τῆς ἐν τῇ Γαλλίᾳ Νορμανδίας, εἶχον ἐγκατασταθῇ εἰς τὴν Ν. Ἱταλίαν περὶ τὰ μέσα τοῦ 11ου αἰῶνος. Μετὰ δυσκολίας μέχρι τοῦ 1054 κατελάμβανον πόλεις ἀνηκούσας εἰς τὸ Βυζάντιον, διότι οἱ πάπαι συνήθως συνειργάζοντο μὲ τὸ Βυζάντιον, ἂν καὶ οὐχὶ ἀπαξ ἐπενέβησαν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν τῆς κάτω Ἱταλίας, εἴτε συνειργάσθησαν μὲ τοὺς Νορμανδούς. Ἀπὸ τοῦ 1054 ὅμως καὶ ἐξῆς, δηλ. ἀπὸ τοῦ σχίσματος τῶν Ἐκκλησιῶν, οἱ Νορμανδοί, ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τοῦ πάπα, εὐκόλως κατέλαβον τὰς τελευταίας κτήσεις τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν Ἱταλικὴν χερσόνησον, ὑπὸ τὸν περίφημον ἀρχηγόν των Ροβέρτον Γουϊσκάρδον (διάβολον) (1071). Ὁ Ροβέρτος ὠδήγησε τοὺς Νορμανδούς του εἰς τὴν Σικελίαν καὶ ἐσέφθη, ὡς πρότερον οἱ Γερμανοὶ ἀρχηγοὶ Ἀλάριχος, Θεου-

δέριχος κ.ά., νά καταλύσῃ τὸ Βυζαντινὸν κράτος.

Ὁ Ἀλέξιος προητοιμάσθη μετὰ πολλῆς προσοχῆς διὰ τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Νορμανδῶν, οἱ ὁποῖοι τὸ 1081 ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν Ἠπειρον, εἰς τὸ Βουθρωτὸν τῆς ὁποίας συνήφθη ἡ πρώτη μάχη μετὰξὺ Νορμανδῶν καὶ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ. Ὁ Ἀλέξιος συνέλεξε στρατὸν μισθοφορικόν, καί, ἐπειδὴ τὸ ναυτικὸν τοῦ Βυζαντίου πρὸ πολλοῦ εἶχε καταστραφῇ, συνεμάχησε μετὰ τοὺς Ἐνετούς, ἀφοῦ ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς πολλὰ χρήματα καὶ ἀνταλλάγματα ἐμπορικῆς φύσεως.

Οἱ Ἐνετοὶ ἄλλως τε, βλέποντες τοὺς Νορμανδοὺς ὡς ἐπικινδύνους ἀντιπάλους, εὐχαρίστως ἐδέχθησαν τὴν πρότασιν τοῦ Ἀλεξίου. Οὗτοι ἐνίκησαν τοὺς Νορμανδοὺς κατὰ θάλασσαν εἰς τὸ Δυρράχιον. Κατὰ ξηρὰν δὲ μως, ὅπου ἔμελλε νὰ κριθῇ ὁ ἀγὼν, παρὰ τὸ Δυρράχιον, ἔπαθεν ὁ Ἀλέξιος μεγάλην καταστροφὴν, ὁ στρατὸς του διελύθη καὶ πολλοὶ Βυζαντινοὶ στρατηγοὶ ἔπεσαν εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης (Ὀκτώβριος 1081).

Ὁ Ἀλέξιος δὲν ἀπεγοητεύθη, ἀλλ' ὠργάνωσεν ἀντίστασιν κατὰ τῶν Νορμανδῶν, οἱ ὁποῖοι, ὑπὸ τὸν υἱὸν τοῦ Ροβέρτου Βοημοῦνδον ἐπροχώρησαν ληστεύοντες τὸν τόπον μέχρι Θεσσαλίας καὶ ἐπολιόρκησαν τὴν Λάρισαν. Ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς διὰ μαχῶν καὶ κλεφτοπολέμου ἐπέτυχε τὴν λύσιν τῆς πολιορκίας τῆς Λαρίσης καὶ διὰ χρημάτων ἐπέφερε διάλυσιν τοῦ στρατοῦ τοῦ Βοημοῦνδου, κατόπιν δὲ σκληροῦ ἀγῶνος ἐπέτυχεν ὁ Ἀλέξιος νὰ ἀπαλλάξῃ τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον ἀπὸ τοὺς Νορμανδοὺς, οἵτινες μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ροβέρτου (1085), ἐξεκένωσαν τὰς ἑλληνικὰς χώρας.



46. Εἰρήνη δούκαινα, σύζυγος Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ. (Σμάλτον 12ου αἰῶνος)

Κατὰ τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Νορμανδῶν ὁ Ἀλέξιος ἐπέδειξε γενναιότητα, σύνεσιν καὶ διπλωματικότητα καὶ διὰ χρημάτων ἐπέδωξε νὰ ὑποκινήσῃ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως κατὰ τῶν Νορμανδῶν. Τὸ μόνον σφάλμα τοῦ Ἀλεξίου ὑπῆρξεν ἡ παραχώρησις πολλῶν προνομίων εἰς τοὺς ἀπλήστους Ἑνετοὺς, οἱ ὅποιοι ἔλαβον εἰς τὰς χεῖρας τῶν ὅλων τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀνατολῆς, ἀφαίρεσαντες δὲ οὕτω τὰ οἰκονομικὰ μέσα, ὑπέσκαψαν τὰ θεμέλια τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

Ὁ Ἀλέξιος, εὐθὺς ὡς ἀπηλλάγη τῶν Νορμανδῶν, ἐστράφη κατὰ τῶν Πατσινακῶν, οἱ ὅποιοι ἐπεχείρουν ἐπιδρομὰς εἰς τὰς βυζαντινὰς ἐπαρχίας τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου, κατερχόμενοι μέχρι τῆς Θράκης. Ὁ Ἀλέξιος, ὅπως φέρῃ ἀντιπερισπασμὸν εἰς αὐτοὺς, ἤλθεν ὁ ἴδιος μὲ πολλὴν στόλον εἰς τὸν Δούναβιν, ἀλλ' ἠττήθη καὶ μόλις κατάρθωσε νὰ διασωθῇ, ἐπέτυχεν ὅμως διὰ χρημάτων νὰ στρέψῃ τοὺς Κομάνου (τουρκικῆς καταγωγῆς ἀπὸ τὰ Ἀλτάϊα ὄρη ἐκκινήσαντας) κατὰ τῶν Πατσινακῶν, οἱ ὅποιοι τὸ 1091 ὁλοσχερῶς ἐνίκηθησαν καὶ οὕτως ἀπηλλάγη τοῦ δευτέρου αὐτοῦ φοβεροῦ ἐχθροῦ.

Μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν Νορμανδῶν καὶ Πατσινακῶν, ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἐσχέδιαζε νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς Τούρκους τῆς Μ. Ἀσίας, ὅτε ἐνέφανίσθησαν οἱ πρῶτοι σταυροφόροι, οἱ ὅποιοι ὑπέσκαψαν τὰ θεμέλια τοῦ Βυζαντίου καὶ παρεσκύεασαν τὴν ὑποδοῦλάν τινος εἰς τοὺς Τούρκους.

Αἱ ἐκστρατεῖαι αὗται τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν εἰς τὴν Ἀνατολὴν κατὰ τῶν Τούρκων πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἀγίων Τόπων λέγονται εἰς τὴν ἱστορίαν Σταυροφορίαι καὶ περὶ αὐτῶν εὐρύτερον λόγον κάμνομεν κατωτέρω. Κατὰ τὴν Α' σταυροφορίαν (1096 — 1099) ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς κατάρθωσε μὲ στρατιωτικὴν συνεργασίαν μετὰ τῶν σταυροφόρων, ἀλλὰ καὶ μὲ ἐξαιρετικὴν διπλωματικὴν ἱκανότητα νὰ ἀνακτήσῃ τὴν Νίκαιαν καὶ τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας, Σμύρνην, Ἐφεσον κ.λ.π. βραδύτερον δὲ τὴν παραλίαν τοῦ Βοσπόρου, ὅλην τὴν νοτίαν παραλίαν τῆς Μ. Ἀσίας μέχρι τῆς Ἀντιοχείας καὶ μέγα μέρος ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ.

Τοιοιουτρόπως ἐπὶ Ἀλεξίου (μέχρι 1118) ἡ αὐτοκρατορία εἶχεν ἀνακτήσει σημαντικὸν μέρος ἐκ τῶν Ἀσιατικῶν κτήσεών της.

25. Ἰωάννης Β' Κομνηνὸς (1118 - 1143)

Ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του ὁ Ἀλέξιος ὥρισε διάδοχον τοῦ θρόνου

νου τὸν υἱόν του Ἰωάννην, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπευθύνει πολλὰς συμβουλὰς, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ ἔργου του « Μ ο ὕ σ α ι ᾽ Ἀ λ ε ξ ι ᾱ δ ε ς », ὡς λ.χ. « τὸ ἔργον ἡγοῦ τιμιώτερον λόγων » κ.ἄ.

Ὁ Ἰωάννης Β' συνήνωνεν ἐξαιρετικὴν μόρφωσιν, ὕψος ἥπιον καὶ γενναϊόφρον, προσεῖλκυσε δὲ ἀμέσως τὴν ἀγάπην τῶν ὑπηκόων του, οἱ ὅποιοι τὸν ἐπωνόμασαν Κ α λ ο ῖ ω ἄ ν ν η ν, οἱ δὲ ξένοι Καλόν. Ὀλίγοι αὐτοκράτορες ὥσάν τὸν Ἰωάννην Κομνηνὸν ἐκάθησαν ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου, διότι οὗτος συνεδύαζε πνευματικὴν ὑπεροχὴν, ἰσχυρὰν θέλησιν, στρατιωτικὰς ἀρετὰς καὶ εὐθύτητα εἰς τοὺς πολιτικούς του σκοποὺς. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐδείχθη ἐχθρὸς τῆς πολυτελείας καὶ τῆς σπατάλης καὶ τὰς ἀντιλήψεις του αὐτὰς προσεπάθησε νὰ μεταδώσῃ καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν, δίδων τὸ παραδειγμα ἐκ τοῦ παλατίου του.

Ὁ Ἰωάννης Κομνηνὸς διαγνώσας περισσότερον παντὸς ἄλλου αὐτοκράτορος τὴν σημασίαν τοῦ τουρκικοῦ κινδύνου εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, συνέχισε τὸ ἔργον τοῦ πατρός του καὶ προσεπάθησε ν' ἀνακτήσῃ τὰς ὑπὸ τῶν Σελτσούκων Τούρκων κατεχομένας χώρας. Ἐκστρατεύσας ὁ ἴδιος ἐναντίον τῶν Τούρκων ἔσχεν ἐπιτυχίαν, ἀπελευθερώσας τὴν Λαοδικεῖαν, τὴν Σωζόπολιν καὶ ἄλλα ὄχυρά (1119 — 1120).

Ἡναγκάσθη ὅμως νὰ ἐπιστρέψῃ ταχέως, διότι οἱ Πατσινάκαι ἐπανήρχισαν τὰς ἐπιδρομὰς των μέχρι τῆς Θράκης. Ὁ Ἰωάννης Κομνηνὸς κατενίκησε τοὺς Πατσινάκας παρὰ τὴν Β ε ρ ὀ η ν, τὴν σημερινὴν Στάρα—Ζαγορά, ὅπου ἡ σφαγὴ αὐτῶν ὑπῆρξε τόσον ἀγρία καὶ ἐξοντωτικὴ, ὥστε δὲν ἀναφαίνονται πλέον εἰς τὴν ἱστορίαν (1122). Ἡ νίκη αὕτη δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς μία ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους εἰς ἀνάμνησιν δὲ αὐτῆς ἐθέσπισεν ὁ Ἰωάννης « τὴν τῶν Πατσινάκων λεγομένην τελετήν ».

Ὁμοίως ὁ Ἰωάννης ἐνίκησε τοὺς Οὐγγρους, ὑποχρεώσας αὐτοὺς ν' ἀνακηρύξουν ἡγεμόνα των ἄνθρωπον ἀφωσιωμένον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἐστερέωσε τὰ σύνορα τοῦ κράτους του πρὸς Βορρᾶν (1128). Ἐπειτα ἐπανῆλθεν οὗτος ἐναντίον τῶν Σελτσούκων Τούρκων, τῶν Ἀρμενίων καὶ τῶν Φράγκων τῆς Συρίας, προετοιμαζόμενος διὰ μεγάλην ἐκστρατεῖαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἱερουσαλὴμ, ἔχων ὡς πρότυπον τὰ ἡρωϊκὰ κατορθώματα τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ τοῦ Ἰωάννου Τσιμισκῆ. Εἰς κυνήγιον ὅμως ἀγριοχοίρων εἰς τὴν Κιλικίαν ἐπληρώθη καὶ ἀπέθανε (1143) ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας του, μόλις

55 ἐτῶν, καὶ μετὰ βασιλείαν 24 ἐτῶν. Βασιλικαὶ τριῆρεις ἔφερον τὴν σεπτὴν σορὸν τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐτάφη εἰς τὸν ναὸν τοῦ Παντοκράτορος.

Τὸ μοναδικὸν λάθος τῆς βασιλείας τοῦ Ἰωάννου, καθὼς καὶ ὅλης τῆς δυναστείας τῶν Κομνηνῶν, εἶναι ἡ παραμέλησις τοῦ ναυτικοῦ. Ἐνῶ ἄλλοτε ὁ στόλος τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἐδέσποζε τῶν θαλασσῶν, τώρα οἱ Ἱταλοί, Ἐνετοὶ καὶ Πισᾶται κυριαρχοῦν εἰς τὴν θάλασσαν. Ὁ Ἰωάννης Κομνηνὸς ἀντελήφθη τὸ κακὸν διὰ τὸ Βυζάντιον ἀποτελεσματῶν χορηγηθέντων εἰς τοὺς Ἐνετοὺς προνομίων καὶ ἐπεχείρησε νὰ τὰ ἀφαιρέσῃ, πλὴν ὅμως ἠναγκάσθη νὰ τὰ ἀνανεώσῃ, διότι οἱ Ἐνετοὶ τοῦ ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον καὶ ἐπετέθησαν ἐναντίον τῶν νήσων καὶ τῶν παραλίων.

Nh

26. Μανουὴλ Α΄ Κομνηνὸς (1143 - 1180)

Ὁ Ἰωάννης ὥρισε διάδοχόν του τὸν μικρότερον υἱόν του Μανουὴλ, διότι διέκρινεν εἰς αὐτὸν προσόντα καὶ ἀρετάς. Καὶ πράγματι ἀπέβη εἰς τῶν γενναιοτέρων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ ἐσχέδιασε νὰ ἀνασυστήσῃ τὴν παλαιὰν αὐτοκρατορίαν. Ὁ ἡρωϊκὸς αὐτὸς βασιλεὺς, πάντοτε αἰσιόδοξος καὶ δυναμικὸς, συνελάμβανε μεγαλεπήβολα σχέδια καὶ ἐπεχείρει πολλοὺς πολέμους, ὅχι πάντοτε ἀναγκαίους, ἐξαντλῶν οὕτως οἰκονομικῶς τὸ κράτος.

Ἰδιαίτερον γνῶρισμα τοῦ Μανουὴλ εἶναι ἡ ἀγάπη πρὸς τὰ ἵπποτικά ἔθνη καὶ ἔθιμα τῆς Δύσεως, τὰ ὅποια προσεπάθησε νὰ εἰσαγάγῃ καὶ εἰς τὸ κράτος του. Διὰ τοῦτο ἐθαυμάσθη εἰς τὴν Δύσιν περισσότερο ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἑλλήνας αὐτοκράτορας.

Ἐπὶ Μανουὴλ οἱ Νορμανδοὶ ἐπανελάβον τὰς ἐπιχειρήσεις των (1147) κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ὑπὸ τὸν βασιλέα των Δογῆρον Β΄, καὶ κατέλαβον ταχέως τὴν Κέρκυραν, διότι οἱ κάτοικοι, ἔχοντες παράπονα, λόγῳ τῆς καταθλιπτικῆς φορολογίας, δὲν ἀντέστησαν. Ἐπίσης οἱ Νορμανδοὶ ἠρῆμωσαν τὴν Ἀττικὴν καὶ τὴν Εὐβοίαν καὶ ἐπροχώρησαν μέχρι τῶν Θηβῶν, αἱ ὅποια ἦσαν ἡ πρωτεύουσα τοῦ θέματος τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ πόλις αὕτη ἦτο πολὺ πλουσία ἀπὸ τὴν ταπητουργίαν καὶ τὴν βιομηχανίαν τῆς μετᾶξης. Οἱ Νορμανδοὶ διήρπασαν τὰς οἰκίας, τὰ κατastήματα καὶ αὐτὰς τὰς ἐκκλησίας, ἔσυραν αἰχμαλώτους τοὺς εὐπωρότερους τῶν κατοίκων καὶ μετέφερον εἰς τὴν Σικελίαν τοὺς ἐργάτας



47. Μανουήλ Κομνηνός καὶ ἡ σύζυγός του Μαρία.
(Μικρογραφία 12ου αἰῶνος, τῆς ἐν Ρώμῃ Βατικανῆς Βιβλιοθήκης)

τῶν μεταξουργείων, ἐπιτυχόντες δι' αὐτῶν νὰ ἀναπτυχθῇ ἐκεῖ ἡ καλλιέργεια τῆς μετάξης.

Οἱ Νορμανδοὶ ἐκ Βοιωτίας μετέβησαν εἰς τὴν Κόρινθον, ἡ ὁποία ἦτο τὸ δεύτερον βιομηχανικὸν κέντρον μετάξης εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐν Κόρινθῳ τὰ αὐτὰ ἐπραξαν, διήρπασαν τὰ πάντα, ἡχμαλώτισαν τοὺς πλουσιωτέρους καὶ ἔλαβον μεθ' ἑαυτῶν τοὺς εἰδικευμένους τεχνίτας τῆς μετάξης. Ὡς ἐκ τούτου τὸ ἀχμαῖον ἐμπόριον καὶ ἡ πλουσία βιομηχανία

τῆς Ἑλλάδος ὑπέστησαν θανάσιμον πλήγμα καὶ τὰ εἰσοδήματα τοῦ κράτους ἐμειώθησαν.

Ὁ Μανουήλ, ἐνῷ ἡτοιμάζετο ἐναντίον τῶν Νορμανδῶν, ἡμποδίσθη ἀπὸ τοὺς Οὐγγρους καὶ τοὺς ἐπαναστατήσαντας, τῇ ὑποκινήσει τοῦ Ρογήρου, Σέρβους, τοὺς ὁποίους ὅμως κατάρθωσε νὰ νικήσῃ, στραφείς ἀμέσως ἔπειτα κατὰ τῶν Νορμανδῶν. Μὲ τὴν βοήθειαν τῶν Ἑνετῶν καὶ κατόπιν μακρῶν καὶ σκληρῶν ἀγώνων, ἀνέκτησεν ὁ Μανουήλ τὴν Κέρκυραν, ὅπου ἐφονεύθη ὁ γενναῖος ναύαρχος Κοντοστέφανος (1148). Βραδύτερον ὁ Μανουήλ ἐξεδίωξεν ὀριστικῶς τοὺς Νορμανδοὺς ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Δὲν ἐσταμάτησεν ὅμως ἔως ἐδῶ, ὡς ὥφειλεν, ἀλλὰ μετέφερε τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὀνειροπολῶν ἀνάκτησιν τῆς παλαιᾶς αὐτοκρατορίας, σχέδιον, τὸ ὁποῖον ἐξώργισε τοὺς συμμάχους τοῦ Ἑνετοῦς.

Μετὰ πολλὰς περιπετείας ἡναγκάσθη ὁ Μανουήλ, νὰ συνάψῃ εἰρήνην μὲ τοὺς Νορμανδοὺς καὶ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Ἰταλίαν (1158), ἔδωσεν ὅμως εἰς τοὺς Ἑνετοὺς, ἔναντι τῆς βοήθειας των, πολλὰ προνόμια, πρὸς περιορισμὸν τῶν ὁποίων ἡναγκάσθη βραδύτερον νὰ παραχωρήσῃ οἰκονομικὰς καὶ ἐμπορικὰς εὐκολίας καὶ εἰς τοὺς Γενουάτας καὶ Πισάτας. Ὁ Μανουήλ ἐκτὸς τῶν ἐπανειλημμένων πολέμων πρὸς τοὺς Νορμανδοὺς, τοὺς Οὐγγρους καὶ τοὺς Σέρβους, ἐταλαιπωρήθη καὶ μὲ τοὺς σταυροφόρους τῆς δευτέρας σταυροφορίας (1147 — 1149), οἱ ὅποιοι, λόγῳ τῶν τροφίμων, ἤρχοντο εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς ἐγχωρίους. Τὰς μοιραίας ταύτας συγκρούσεις γνωρίζων ὁ Μανουήλ, ὠχύρωσε καλύτερον τὰ τεῖχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ κάθε ἐνδεχόμενον καὶ διεβίβασε τοὺς σταυροφόρους τὸ ταχύτερον διὰ τῶν πλοίων του εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν.

Ἐπίσης ὁ Μανουήλ ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Τούρκων μέχρι τοῦ Ἰκονίου καὶ ἐπανειλημμένως ἐνίκησεν αὐτοὺς, σχεδιάζων ριζικὴν ἐκκαθάρισιν τῆς Μ. Ἀσίας ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ἀλλὰ παρὰ τὸ Μυριοκέφαλον (1176) ὁ στρατὸς τοῦ αὐτοκράτορος Μανουήλ κατεστράφη, πολλοὶ γενναῖοι στρατηγοί, ὡς ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνός, ἐφονεύθησαν καὶ αὐτὸς ὁ Μανουήλ ἐτραυματίσθη. Ἡ ἥττα τοῦ Μυριοκεφάλου (1176) συνεπλήρωσεν ἐκείνην τοῦ Ματζικέρτ (1071) καὶ δι' αὐτῶν ἡ Μ. Ἀσία παρεδόθη ὀριστικῶς εἰς τοὺς Τούρκους.

Ὁ ἀκαταπόνητος αὐτοκράτωρ Μανουήλ ἐξηκολούθησε τοὺς πολέμους τοῦ ἐναντίον τῶν Τούρκων μέχρι τοῦ 1180, ὅποτε ἀπέθανεν, ἀφή-

σας μνήμην ἡρωϊκοῦ βασιλέως, τοῦ ὁποίου τὰ κατορθώματα καὶ αἱ ἀνδραγαθίαι ἐπὶ ἐπὶ ἐπὶ πολλῶν ποιητῶν καὶ ρητόρων, ἀν καὶ αἱ ἱπποτικάι καὶ ρομαντικάι ὑπερβολαί του ὑπῆρξαν πρόδρομοι τῆς μετέπειτα καταρρέουσας τοῦ κράτους.

27

27. Οἱ τελευταῖοι Κομνηνοὶ (1180 - 1185)

Τὸν Μανουὴλ διεδέχθη ὁ δευτερότοκος υἱὸς του Ἀλέξιος Β' (1180 — 1183), ὁ ὁποῖος, ὡς ἀνήλικος (11 ἐτῶν) ἐπετροπεύετο ὑπὸ τῆς μητρὸς του Μαρίας, δευτέρας συζύγου τοῦ Μανουήλ. Ἡ βασιλομήτωρ Μαρία ἦτο Γαλλίς πριγκίπισσα καὶ καθολικὴ τὸ θρήσκευμα. Ἦρχισε λοιπὸν ὑπὸ κωφὸς ἀναβρασμὸς τοῦ λαοῦ διὰ τὴν ἄτακτον ζωὴν τῆς Μαρίας, τὴν κακὴν διακυβέρνησιν τοῦ κράτους καὶ τὴν αὐξανομένην ἰσχὺν τῶν Λατίνων, ὅποτε ὁ ἐξάδελφος τοῦ Μανουήλ Ἀνδρόνικος Α' Κομνηνός, ἐκθρονίσας τὸν Ἀλέξιον, κατέλαβε τὸν θρόνον (1183 — 1185).

Ὁ Ἀνδρόνικος εἶχε πολλὰς ἀρετάς, ὡς ἀνδρείαν, διπλωματικὴν ἱκανότητα, ἀλλὰ καὶ μεγάλα ἐλαττώματα, ἀσυνειδησίαν καὶ σκληρότητα μέχρις ἀγριότητος. Ὅταν ἐστέφθη αὐτοκράτωρ, κατεδίωξε πάντας τοὺς ἀντιπάλους του, ἐφόνευσε τὴν Μαρίαν καὶ τὸν υἱὸν τῆς Ἀλέξιου, ἐτύφλωσε τὸν ἐνδοξον νικητὴν τῶν Οὐγγρων Ἀνδρόνικον Κοντοστέφανον καὶ προεκάλεσε μεγάλην σφαγὴν τῶν Λατίνων ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ φίλων του. Ταῦτα πάντα προδίδουν τὸ ἀπάνθρωπον καὶ τὴν βαρβαρότητα τῆς ψυχῆς τοῦ Ἀνδρονίκου.

Τὰ ἐγκλήματα τοῦ Ἀνδρονίκου ἐπροκάλεσαν ἀντίδρασιν καὶ ἤρχισαν νὰ ὀργανώνωνται στάσεις εἰς τὰς ἐπαρχίας. Ἐξήτήθη μάλιστα καὶ ἡ βοήθεια τῶν ξένων, ὡς τοῦ βασιλέως τῶν Νορμανδῶν Γουλιέλμου Β' (1166 — 1189). Ὁ Γουλιέλμος ἐνόμισεν, ὅτι ἤλθεν ἡ κατάλληλος εὐκαιρία νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ ὄνειρον τῶν προκατόχων του, δηλ. νὰ καταλάβῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁργάνωσας λοιπὸν στόλον καὶ στρατόν, ἀπεβιβάσθη εἰς τὸ Δυρράχιον καὶ ταχέως ἐγινε κύριος τούτου, διότι δὲν εὔρε σοβαρὰν ἀντίστασιν. Κατόπιν διὰ τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας ἔφθασαν οἱ Νορμανδοὶ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὅπου ἤλθε καὶ ὁ στόλος αὐτῶν ἐκ 200 πλοίων, ἀφοῦ κατέλαβε προηγουμένως τὰς νήσους τοῦ Ἰονίου πελάγους (1185).

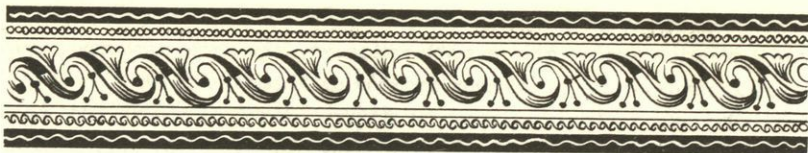
Ἡ Θεσσαλονίκη μετὰ ἡρωϊκὴν ἄμυναν ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Νορ-

μανδῶν, οἱ ὅποιοι ἐλεηλάτησαν, ἔσφαξαν καὶ διέπραξαν παντὸς εἶδους ἀσχημίας. Δηρπάγησαν αἱ οἰκίαι, αἱ ἐκκλησίαι καὶ τὰ καταστήματα, ἀπολύτως τίποτε δὲν ἔμεινεν, οὔτε ἔνδυμα οὔτε τροφή. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης καὶ περίφημος λόγιος Εὐστάθιος περιέγραψε μὲ τὰ ζωηρότερα χρώματα τὴν σφαγὴν καὶ λεηλασίαν, ἣ ὅποια διήρκεσε πολλὰς ἡμέρας. Ὁ ἴδιος ὁ Εὐστάθιος ὑβρίσθη καὶ ἐσύρθη ἀπὸ τὸν πώγωνα, βραδύτερον ὅμως ἀφέθη ἐλεύθερος καὶ παρέμεινε μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ βοηθῶν τοὺς δυστυχεῖς Θεσσαλονικεῖς.

Οἱ Νορμανδοί, ἀφοῦ ἐλήστευσαν τὴν Θεσσαλονίκην, ἐστράφησαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐν τμῆμα στρατοῦ ἐβάδιζε πρὸς τὴν πρωτεύουσιν τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ λαὸς ἠγανάκτησε καὶ ἦλθεν εἰς τὰ ἀνάκτορα. Ὁ Ἀνδρόνικος, συλληφθεὶς, ἐρρίφθη εἰς τὴν φυλακὴν. Κατόπιν διεπομπεύθη καὶ, ὁδηγηθεὶς εἰς τὸν Ἰππόδρομον, ἐκρεμάσθη ἀπὸ τῶν ποδῶν, μέχρις ὅτου στρατιώτης, εὐσπλαχνισθεὶς αὐτόν, τὸν ἐφόνευσε διὰ τοῦ ξίφους. Κατόπιν ὁ λαὸς ἐπευφήμησεν αὐτοκράτορα τὸν Ἰσαάκιον Ἀγγέλον, ἀρχηγέτην νέας δυναστείας, τῆς τῶν Ἀγγέλων.

Οἱ σύγχρονοι τοῦ Ἀνδρονίκου ἱστορικοὶ ἐπιτίθενται κατ' αὐτοῦ, ἰδίως ὅσοι ὑπέστησαν συμφορὰς ἐξ αἰτίας του. Ὁ Ἀνδρόνικος εἶχε φυσικὰ προσόντα, ἀλλ' ἐστερεῖτο ψυχικῶν καὶ ἠθικῶν προτερημάτων, διὸ ἡ κυβέρνησίς του ὑπῆρξεν ἀθλία καὶ ἐπεσώρευσε εἰς τὸ κράτος πολλὰς συμφορὰς. Ἀξίζει ὅμως ν' ἀναφέρωμεν, ὅτι τὰ φορολογικὰ τοῦ λαοῦ βάρη ἠλάφρωσε, τὰς πολυδαπάνους αὐλικὰς ἐορτὰς κατήργησε, τὴν δικαιοσύνην ἐβελτίωσε δι' εὐσυνειδήτων ἀνδρῶν καὶ δραστηρίως εἰργάζετο διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς διοικητικῆς μηχανῆς. Θὰ ἦδύνατο νὰ γίνῃ ὁ καλύτερος τῶν Κομνηνῶν καὶ ὁ ἀνακαινιστὴς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ἐὰν εἶχεν εὐσυνειδησίαν καὶ κατεῖχετο ἀπὸ ἠθικὰς ἀρχάς.





ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 7ον

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΑΓΓΕΛΩΝ (1185 - 1204)

28. ^{Βασι}Ἰσαάκιος Ἀγγελος (1185 - 1195)



ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ τῶν Ἀγγέλων, συγγενῆς τῶν Κομνηνῶν, κατήγετο ἀπὸ τὴν Φιλαδέλφειαν. Τρεῖς αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου ἐβασίλευσαν ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Ἀγγέλων ἐπὶ 20 ἔτη ἀπὸ τὸ 1185 - 1204.

Ὁ Ἰσαάκιος Ἀγγελος εἶχε λάβει σύζυγον τὴν Μαργαρίταν, κόρην τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας, καὶ ἐπῆλθεν οὕτω σύσφιγξις τῆς οὐγγρο-ἐλληνικῆς συμμαχίας. Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του ὁ Ἰσαάκιος εἶχε μίαν λαμπρὰν ἐπιτυχίαν κατὰ τῶν Νορμανδῶν, χάρις εἰς τὸν ἱκανὸν στρατηγὸν του Ἀλέξιον Βρανᾶν.

Οἱ Νορμανδοὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης, εἶχον τραπῇ εἰς λεηλασίας καὶ ἐστρέφοντο πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ στρατηγὸς Βρανᾶς ἐνίκησε παρὰ τὸ Δ η μ η τ ρ ί τ σ ι τῆς περιφερείας Σερρῶν τῆς Μακεδονίας τοὺς Νορμανδούς. Οὗτοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐκκενώσουν ὀριστικῶς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὸ Δυρράχιον, χωρὶς νὰ πραγματοποιήσουν τὸ παλαιὸν των ὄνειρον, τὴν κατάληψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ ἐπιτυχία αὕτη τοῦ Βρανᾶ ἔδωκεν αἴγλην εἰς τὸν Ἰσαάκιον Ἀγγελον, διὰ τοῦτο δὲ σύγχρονοι ἱστορικοὶ ὀνομάζουν τὸν Ἰσαάκιον δεῦτερον Θεόν, ἐλευθερωτὴν καὶ τυραννοκτόνον.

Ἐπὶ Ἰσαακίου οἱ Βούλγαροι ἡγεμόνες ἀδελφοὶ Πέτρος καὶ Ἀσάν ἐπανεστάτησαν, λόγῳ τῆς βαρείας φορολογίας καὶ τῆς κακῆς διοικήσεως τοῦ Βυζαντίου καὶ κατέλαβον τὴν ἀρχαίαν πρωτεύου-

σαν τῶν Βουλγάρων Π ρ ε σ λ ά β α ν. Τότε ὁ Ἰσαάκιος ἐξεστράτευ-
σεν ἐναντίον αὐτῶν· ἀλλ' ἐκεῖνοι ἀπέφευγον τὴν κατὰ μέτωπον μάχην
καὶ κατεπνόνουν τὸν βυζαντινὸν στρατὸν μὲ κλεφτοπόλεμον.

Τελικῶς ὁ Ἰσαάκιος συνῆψεν εἰρήνην μὲ τοὺς ἐπαναστάτας, ἀφοῦ
ἔλαβεν ὁμηρον τὸν μικρὸν ἀδελφόν των Ἰωάννην, τὸν ἔπειτα βασι-
λέα τῶν Βουλγάρων Ἰ ω ά ν ν η ν ἢ Σ κ υ λ ο γ ι ά ν ν η ν (1188).
Διὰ τῆς συμφωνίας ἀνεγνωρίσθη ἀνεξάρτητος ἡ ἀπὸ τοῦ Αἰμου μέχρι
τοῦ Δουνάβεως Βουλγαρία, μὲ πρωτεύουσαν τὸ Τύρναβον. Μετὰ τῶν
Βουλγάρων εἶχον ἐνωθῇ αἱ πέραν τοῦ Δουνάβεως σλαβικαὶ φυλαί, αἱ
ὁποῖαι ἐπέδραμον μέχρι Θεσσαλίας, μέρος τῆς ὁποίας, τὰ περὶ τὸν
Ὀλυμπον ὀρεινά, κατέκτησαν καὶ ὠνόμασαν Μ ε γ α λ ο β λ α χ ι α ν .

Ὁ Ἰσαάκιος ἤτο ἐντελῶς ἀνίκανος νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τοὺς Βουλγα-
ροβλάχους, τῶν ὁποίων ὁ ἡγεμὼν Ἀσάν ἐστέφθη ἐν Τυρνόβφ τ σ ά -
ρ ο ς τ ῶ ν Β ο υ λ γ ά ρ ω ν καὶ τ ῶ ν Ρ ω μ α ι ῶ ν, καὶ ἐφανά-
τιζε τοὺς Βουλγαροβλάχους μὲ τὸν θρῦλον, ὅτι ὁ ἅγιος Δημήτριος ἐγκα-
τέλειψε τὴν Θεσσαλονικὴν καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Βουλγαρίαν!

Ἄλλος κίνδυνος ἐφάνη ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέ-
λου ἀπὸ τὴν Δύσιν, οἱ σταυροφόροι τῆς Γ' σταυροφορίας, ὑπὸ τὴν ἀρ-
χηγίαν τοῦ Γερμανοῦ βασιλέως Φ ρ ε ι δ ε ρ ί κ ο υ Β α ρ β α ρ ό σ -
σ α . Ὁ Ἰσαάκιος διὰ τῆς συμφωνίας τῆς Ἀδριανουπόλεως (1190),
ἀπηλλάγη τῶν σταυροφόρων καὶ ἐστράφη πρὸς νέον σοβαρὸν κίνδυνον,
τοὺς Σέρβους:

Οἱ Σέρβοι συνειργάσθησαν μετὰ τῶν Βουλγάρων, Οὐγγρων καὶ
σταυροφόρων, διὰ νὰ ἐπεκτείνουν τὸ κράτος των. Ὁ ἀρχηγὸς των Σ τ έ -
φ α ν ο ς Ν ε μ ά ν ι α κατώρθωσε νὰ αὐξήσῃ τὸ Σερβικὸν κράτος καὶ
νὰ συμπεριλάβῃ τὴν Ἐρζεγοβίνην, τὸ Μαυροβούνιον καὶ τὴν Παραδου-
νάβειον Σερβίαν.

Ὁ Ἰσαάκιος, τὸ 1190, ἐνίκησε παρὰ τὸν Μοράβαν τοὺς Σέρβους,
ἔδειξεν ὅμως μετριοπάθειαν καὶ ἀνεγνώρισε τὴν αὐτονομίαν των, ἀπέ-
νειμε δὲ τὸν τίτλον τοῦ σ ε β α σ τ ο κ ρ ά τ ο ρ ο ς εἰς τὸν Στέφανον.

Δὲν δύναται νὰ ἀρνηθῇ τις ὅτι ὁ Ἰσαάκιος εἶχεν ἐπιτυχίας στρα-
τιωτικάς, ἀλλὰ εἰς τὴν οἰκονομικὴν πλευρὰν καὶ γενικῶς τὴν ἐσωτερι-
κὴν δὲν ἐνδιεφέρθη ὅσον ἔπρεπεν. Ἐκιβδήλευσε τὸ νόμισμα, ἀφήρесе
τὰ πολύτιμα ἀντικείμενα ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας, διὰ νὰ ἔχῃ εἰς τὴν αὐ-
λήν του μεγάλην πολυτέλειαν. Ἡ σπατάλη τοῦ Ἰσαακίου ἐπετάχυνε
τὴν κατὰπτωσιν καὶ παρακμὴν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Δὲν ἐδίστα-

σεν ὁ Ἰσαάκιος νὰ ἀνανεώσῃ τὰ οἰκονομικὰ προνόμια τῶν Ἱταλῶν, δηλ. Ἐνετῶν, Γενουατῶν καὶ Πισατῶν, τὰ ὁποῖα προσεκάλεσαν τὴν οἰκονομικὴν καταστροφὴν τοῦ Βυζαντίου.

Ἀλλὰ πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι καὶ τὸ περιβάλλον τοῦ οὐδόλως ἐβοήθησε τὸν Ἰσαάκιον εἰς τοὺς σοβαροὺς κινδύνους. Ἀνώτεροι στρατιωτικοὶ ἐπανεστάτουν καὶ ἤρχοντο συχνὰ εἰς συνεννόσεις μὲ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ κράτους διὰ νὰ πραγματοποιήσουν τὴν φιλοδοξίαν των.

Χειροτέρα ὅλων τῶν στάσεων εἶναι ἡ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀλεξίου. Οὗτος, ἐκθρονίσας καὶ τυφλώσας τὸν Ἰσαάκιον, ἐκλείσεν αὐτὸν εἰς τὴν φυλακὴν καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὡς Ἀλέξιος Γ'.

29. Ἀλέξιος Γ' Ἀγγελος (1195 - 1203)

Οὗτος ἐκυβέρνησε τὸ κράτος πολὺ ἄσχημα καὶ παρεσκεύασε τὴν πτώσιν του. Ὑπῆρξε σπάταλος, ὅπως καὶ ὁ Ἰσαάκιος, προσπαθῶν διὰ τῶν χρημάτων νὰ ικανοποιήσῃ τοὺς συνωμότες καὶ φίλους του. Τὸν στρατὸν ὅλως ἀπερισκέπτως διέλυσε παρὰ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Βουλγάρων εἰς τὰς βυζαντινὰς ἐπαρχίας.

Ὁ Ἀλέξιος Γ', ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ περιορίσῃ τὰς λεηλασίας τῶν Βουλγάρων, ὑπεκίνησεν ἐσωτερικὰς ἐπαναστάσεις εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Τελικῶς ὅμως δὲν ἠδυνήθη νὰ προφυλάξῃ τὰς ἐπαρχίας του ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Βουλγάρων. Ὄταν ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους ὁ Ἰωάννης (1197 - 1207), ὁ Σκυλογιάννης διὰ τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ Καλογιάννης διὰ τοὺς Βουλγάρους, ὁ αὐτοκαλούμενος Ρωμαιοκτόνος, ἡ κατάστασις διὰ τοὺς Βυζαντινοὺς ἐπεδεινώθη. Οὗτος ἦλθεν εἰς συνεννόσιν μὲ τὸν πάπαν τῆς Ρώμης Ἰννοκέντιον Γ' καὶ ἐστέφθη ὑπὸ καρδιναλίου τσάρου (1204). Συνεχίζων ὅμως τὰς ἐπιδρομὰς του εἰς τὰς ἐλληνικὰς χώρας ἔφθασε μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πολεμηθεὶς ὑπὸ Λατίνων καὶ Ἑλλήνων ὁμοῦ καὶ ἐξαναγκασθεὶς νὰ ἀποχωρήσῃ, ἀφοῦ συμπαρέλαβε 20.000 γυναικόπαιδα καὶ 3.000 ἀμάξας πλήρεις λαφύρων. Ἀπέθανε πολιορκῶν ἐκ νέου τὴν Θεσσαλονίκην (1207).

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξίου τὸ Βυζάντιον ἀπώλεσεν ὅλως διόλου τὴν ἐπίδρασίν του εἰς τὴν Σερβίαν.

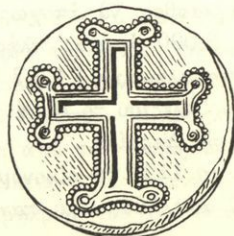
Ὁ Ἀλέξιος ἀνανέωσε τὸ 1198 τὰ οἰκονομικὰ προνόμια τῶν Ἐνετῶν, οἱ ὁποῖοι τοῦ λοιποῦ ἀπαλλάσσονται παντὸς φόρου καὶ ἐμπορεύ-

ονται ἐλευθέρως εἰς τὰς πόλεις. Ἡ τόσον πλεονεκτικὴ θέσις τῶν Ἑνε-
τῶν ἐπέφερε τὴν τελείαν ἐξάντλησιν τῶν οἰκονομικῶν πόρων τοῦ Βυ-
ζαντίου.

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν συνέβησαν ἐπὶ Ἀλεξίου Γ' πολλαὶ στάσεις. Φι-
λόδοξοι ἰσχυροὶ ἄρχοντες δὲν ἐσεβάσθησαν τὸν Ἀλέξιον, ὡς τυφλώ-
σαντα τὸν ἀδελφόν του, ἐκηρύσσοντο ἀνεξάρτητοι καὶ προεκάλεσαν τὸ
ταχύτερον τὸν διαμελισμὸν τοῦ κράτους. Εἰς τὴν Τραπεζοῦντα ὁ Γα-
βρᾶς, εἰς τὸν Πόντον καὶ τὴν Παφλαγονίαν ὁ Ἰσαάκιος Κο-
μνηνός, εἰς τὸ Ναύπλιον, Ἄργος καὶ Κόρινθον ὁ Λέων Σγου-
ρός κ.ἄ. ἀνεκηρύχθησαν ἀνεξάρτητοι ἄρχοντες.

Ἀλλὰ καὶ ὁ τυφλωθεὶς Ἰσαάκιος δὲν ἡσύχασεν, ἀλλ' ἀπέστειλε τὸν
υἱόν του εἰς τὴν Δύσιν, ἵνα εὖρη βοήθειαν κατὰ τοῦ Ἀλεξίου Γ'. Οἱ
σταυροφόροι τῆς Δ' σταυροφορίας ἀποκατέστησαν εἰς τὸν θρόνον
τὸν Ἰσαάκιον Β' καὶ τὸν υἱόν του Ἀλέξιον Δ' Ἀγγέλων
(1203 — 1204), μὴ λαβόντες ὅμως τὰ ὑπεσχημένα προσέβαλον ἐκ
δευτέρου τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐνῶ αὐτοκράτωρ ἀνεκηρύσσεται ὁ
Ἀλέξιος Ε' ὁ Μούρτζουφλος καὶ οὕτως ἡλώθη τὸ πρῶτον
ἡ πρωτεύουσα τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ὑπὸ τῶν Φράγκων (1204).

Οἱ αὐτοκράτορες τῆς δυναστείας τῶν Ἀγγέλων δὲν ἐφάνησαν ἀν-
τάξιοι τῶν χρισίμων τότε περιστάσεων. Οὔτε συνείδησιν τῶν καθηκόν-
των των εἶχον οὔτε καὶ τῆς πραγματικότητος σαφῆ ἀντίληψιν. Ἡ ἄνο-
δός των εἰς τὸν θρόνον ἐσυντόμευσε τὸ νῆμα τῆς χιλιετοῦς καὶ ἐνδόξου
ἱστορίας τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ θανάσιμον πλῆγμα εἰς τὸ
Βυζάντιον ἔδωσαν τὰ χριστιανικὰ κράτη τῆς Δύσεως καὶ ὅχι οἱ τοσάκις
πολιορκήσαντες τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀλλόθρησκοι ἐπιδρομεῖς.





ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ Β' ΠΕΡΙΟΔΟΥ (641 - 1204)

30. Νομοθεσία και Διοικήσεις



ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ τῶν Βυζαντινῶν φθάνει εἰς μεγίστην ἀκμὴν ἀπὸ τὸ 850 - 1050, ἥτοι ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας. Οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἔλαβον δρακόντεια μέτρα, ἐβελτίωσαν τὴν διοίκησιν, περιώρισαν τὴν ἔκτασιν τῶν θεμάτων καὶ ἐτροποποίησαν τὴν ἰσχύουσαν νομοθεσίαν.

Ἀλλὰ καὶ προηγουμένως ὑπὸ τῶν δύο πρώτων Ἰσαύρων, ἐδημοσιεύθη ὁ Ἀστικός κώδιξ, ὀνομαζόμενος Ἑκλογή, προσηρμοσμένος εἰς τὰς λαϊκὰς συνηθείας καὶ εἰς τὸ νέον πνεῦμα τοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Κατηργήθη ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου καὶ ἡ διάκρισις πλουσιῶν καὶ πτωχῶν ὡς πρὸς τὰς ποινάς. Ἐπίσης ἐξεδόθη ὁ στρατιωτικὸς κώδιξ, ὁ ναυτικὸς καὶ γεωργικὸς. Διὰ τούτων ἐρρυθμίζοντο τὰ τοῦ στρατοῦ, ἐπροστατεύετο ἡ ἐμπορικὴ ναυτιλία καὶ ἐξησφαλίζοντο εὐνοϊκαὶ συνθῆκαι διαβιώσεως εἰς τοὺς γεωργούς.

Ἡ καλυτέρεισις τῆς γεωργίας ἐφείλκυσε τὴν ἀμέριστον προσοχὴν τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων, διότι βάσις τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τοῦ κράτους ἦτο ἡ γεωργία. Κατόπιν τῶν προστατευτικῶν μέτρων ὑπὲρ τῶν μικρῶν κτηματιῶν καὶ ἐναντίον τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων παρατηρεῖται ἀκμὴ τοῦ γεωργικοῦ κόσμου. Διότι αἱ ἀπέραντοι ἐκτάσεις διεμοιράσθησαν εἰς ἀγρότας, οἱ ὅποιοι, ὡς κύριοι τῆς γῆς, ἀπέβησαν πιστοὶ εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν καὶ καλοὶ στρατιῶται καὶ γεωργοί.

Ἐπίσης οἱ εἰκονομάχοι βασιλεῖς ἐφρόντισαν καὶ διὰ τὰς ἐργαζομένας τάξεις τῶν τεχνιτῶν καὶ ἐμπόρων, ὠργανωμένοι εἰς συντε-

χ ν ί α ς. Τὰ ἡμερομίσθια καὶ αἱ τιμαὶ τῶν προϊόντων καθωρίσθησαν ἐπακριβῶς καὶ ἐπατάχθη ἡ αἰσχροκέρδεια. Ὑπῆρχε καὶ τέλειον σύστημα μονοπωλίων εἰς τὸ βυζαντινὸν κράτος, ἐκ τῶν ὁποίων σπουδαιότερον ἦτο τῆς μετᾶξής, διότι ἀπέφερε κολοσσιαῖα κέρδη εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον.

Μὲ τὴν ἐξαίρετον ὀργάνωσιν τῆς γεωργίας, βιομηχανίας καὶ ἐμπορίου εὐρίσκοντο τὰ δημόσια οἰκονομικὰ εἰς ἀνθηρὰν κατάστασιν. Ἀφ' ἧς ἐποχῆς ὅμως οἱ ποικιλώνυμοι Φράγκοι ἤρχισαν νὰ διασχίζουν τὰς ἐπαρχίας τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ὡς σταυροφόροι, καὶ νὰ ἐγκαθίστανται εἰς τοὺς ἐμπορικοὺς λιμένας αὐτοῦ, τὰ δημόσια ἔσοδα ὀλιγοστεύουν. Ἐνετοί, Πισᾶται καὶ Γενουᾶται ἀναλαμβάνουν εἰς χεῖράς των τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἐμπορίου καὶ, ἐξησφαλισμένοι μὲ προνόμια, ἀπαλλάσσονται τῆς βαρείας φορολογίας. Διὰ τοῦτο παρατηρεῖται αἰσθητὴ μείωσις τῶν οἰκονομικῶν πόρων τοῦ βυζαντινοῦ κράτους.

Εἰς τὸ Βυζάντιον ὁ αὐτοκράτωρ ἦτο ἀπόλυτος μονάρχης καὶ ἔφερε διάδημα καὶ στολὴν, ὡς οἱ βασιλεῖς τῆς Περσίας. Εἶχεν ἀπεριόριστον καὶ ἀνεξέλεγκτον ἐξουσίαν. Ἦτο ἀνώτατος ἄρχων εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς κρατικῆς μηχανῆς, ἐπόπτης τῆς διοικήσεως, ἀνώτατος δικαστής, νομοθέτης καὶ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ. Τὸν βασιλέα περιέβαλλον οἱ ὑπουργοὶ ὀνομαζόμενοι *λογοθέται*. *Δρουγγάριος* τοῦ πλοῦτου ἐλέγετο ὁ ναύαρχος, μέγας *δομέστικος* ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ καὶ *κοιέστωρ* ὁ ὑπουργὸς τῆς δικαιοσύνης. Τὴν διοίκησιν τῆς Πρωτευούσης εἶχεν ὁ *ἐπαρχος*, ἀντιστοιχῶν πρὸς σημερινὸν δήμαρχον καὶ συνάμα φρούραρχον ἢ ἀστυνομικὸν διευθυντήν.

Τὸν βασιλέα ἐπίσης περιέβαλλον δύο συμβούλια, ἡ *σύγκλητος* καὶ τὸ *σιλεντιάριον* (λατ. *silentium*: σιγή), ὀνομαζόμενον οὕτω, ἐπειδὴ μυστικῶς καὶ ἀθορύβως συνεζητοῦντο αἱ μεγαλύτεραι ὑποθέσεις τοῦ κράτους. Τὰ πάντα ἐξηρτῶντο ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα, ὅστις διὰ τῶν διπλωματικῶν του ὑπαλλήλων κατῴρθωνε νὰ διατηρῇ φιλικὰς σχέσεις μὲ τοὺς γείτονας λαούς. Πρὸς τοῦτο παρείχετο χρῆμα ἄφθονον, ἐμπορικὰ διευκολύνσεις, ἀξιώματα καὶ τίτλοι εἰς ξένους πρίγκιπας. Κατὰ τὴν ὑποδοχὴν ἀπεσταλμένων ξένων κρατῶν ἐτελοῦντο ἐν Κωνσταντινουπόλει πολυτελεῖς ἐορταί, πρὸς ἐπίδειξιν πλοῦτου καὶ ἰσχύος.

Παραλλήλως συνεχίζεται καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν αὐτοκρατόρων διὰ τὴν παιδείαν. Ἰδίως κατὰ τοὺς χρόνους τῆς μεταρρυθμίσεως γίνονται πολλὰ βήματα πρὸς βελτίωσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως.

Ὁ ἀδελφὸς τῆς αὐτοκρατείας Θεοδώρας, ὁ καῖσαρ Βάρδας, ἀναδιωργάνωσε περὶ τὸ 860 τὸ Πανδιδακτήριον, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἰδρύσει τὸ 425 ὁ Θεοδόσιος ὁ Β'. Ἦδη διδάσκονται εἰς αὐτὸ ἡ γραμματικὴ, ἡ φιλολογία, ἡ φιλοσοφία, ἡ ρητορικὴ, τὰ μαθηματικὰ καὶ αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι. Συνδυάζεται καταλλήλως ἡ σπουδὴ τῶν ἱερῶν βιβλίων μετὰ τῆς ἐρεῦνης τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος.

Μετὰ ἓνα αἰῶνα, περὶ τὸ 950 μ.Χ. ἐπὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου Ζ' τοῦ Πορφυρογεννήτου, αἱ ἀνώτεροι σχολαὶ τῆς πρωτευούσης ἔφθασαν εἰς μεγάλην ἀνθρσιν. Οἱ φοιτηταὶ ἐγίνοντο πάντοτε δωρεὰν δεκτοὶ καὶ ἡδύναντο μετὰ τὸ πέρασ τῶν σπουδῶν των νὰ φθάσουν εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα τοῦ κράτους καὶ τῆς ἐκκλησίας. Οἱ καθηγηταὶ ἐξελέγοντο κατόπιν αὐστηρᾶς δοκιμασίας, διότι τὸ ἀξίωμα τῶν ἐθεωρεῖτο ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα καὶ σεβαστότερα τοῦ κράτους.

Κατὰ τὸ 1050, ἐπὶ Κωνσταντίνου Θ' τοῦ Μονομάχου, τὸ Πανεπιστήμιον γνωρίζει νέαν ἀκμήν. Εἰς ἀπὸ τοὺς πλέον σημαντικοὺς σοφοὺς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ὁ Μιχαήλ Ψελλός, γίνεται ὁ ἀναδιοργανωτὴς του.

Ὁ λόγιος οὗτος ἐ χρημάτισεν ὑπουργὸς τοῦ Μονομάχου καὶ πολλῶν μετὰ ταῦτα αὐτοκρατόρων. Τὴν δόξαν του ὅμως ὤφειλε κυρίως εἰς τὴν καρποφόρον διδακτικὴν ἐργασίαν του εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, ὅπου ἔλαβε τὸν τίτλον Ὑπατοῦ τῶν φιλοσόφων καὶ ἐδίδασκε τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς. Ἡ διδασκαλία τοῦ Ψελλοῦ γίνεται γνωστὴ εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ Ἀραβες ἀκόμη ἔρχονται νὰ γίνουν μαθηταὶ του.

Τὴν ἐκπαιδευτικὴν κίνησιν συμπληρώνουν αἱ ἰδιαίτεροι συγκεντρώσεις, αἱ ὁποῖαι ἰδίως ὀργανώνονται εἰς τὴν πρωτεύουσιν. Ὁ Φώτιος καλεῖ εἰς τὴν οἰκίαν του τοὺς φίλους του καὶ ἐκεῖ ἀναλuei τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ ποιητάς. Συχνάκις ἐγίνοντο διαλέξεις εἰς δημόσια μέρη, ὡς εἰς στοὰς καὶ εἰς τὸ παλάτιον, ὅπου διεξήγοντο συζητήσεις ἐπὶ θεολογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ζητημάτων.

Ἰδιαίτεράν σημασίαν διὰ τὴν παιδείαν ἔχουν τὰ βιβλία. Ταῦτα προσεπάθησαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους νὰ διαδώσουν ὅσον ἡδύ-

ναντο περισσότερο. Ὁ πάπυρος, κατασκευασμένος ἀπὸ τὰς ἴνας τοῦ ὁμω-
νύμου φυτοῦ τοῦ ποταμοῦ Νείλου, ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς γραφικὸς χάρτης
τῶν Βυζαντινῶν. Περισσότερον ὅμως διαδεδομένη ὑπῆρξεν ἡ περγαμνὴ,
δέρμα δηλαδὴ ζῶου κατειργασμένον εἰς τρόπον, ὥστε ἐγίνετο πολὺ λεῖον,
κατάλληλον διὰ γραφὴν. Εἴτε ὁ πάπυρος ἐχρησιμοποιεῖτο εἴτε ἡ περγα-
μνὴ ἐστοίχιζον πάρα πολὺ τὰ βιβλία, διότι ἐγράφοντο διὰ τῆς χειρὸς
καλούμενα *χειρογرافα*. Μεγάλα χρηματικὰ ποσὰ ἀπητοῦντο διὰ
τὰ κατὰρτισθῶν βιβλιοθήκῃ. Διὰ τὰ μορφωθῆ ὁ κόσμος εἰργάσθησαν
πολὺ οἱ μοναχοί, οἱ ὁποῖοι διέδωσαν τὸ βιβλίον. Τὰ μοναστήρια δὲν ἦσαν
μόνον κυριώτατα σχολεῖα τῶν Βυζαντινῶν, ἀλλὰ ὑπῆρξαν, οὕτως εἰπεῖν
καὶ τὰ τυπογραφεῖα τῆς ἐποχῆς, ὅπου ἐγίνετο συστηματικὴ ἐργασία
τῆς ἀντιγραφῆς τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν συγγραμμάτων. Εἰς μεγάλην
αἵθουσαν εἰς ὑπηγόρευε καὶ πολλοὶ ἔγραφον. Ἐπειτα λόγιοι ἄνδρες διώρ-
θωνον τὰ ἀντίγραφα. Τὴν ἐργασίαν ταύτην ἔκαμνε καὶ ὁ λογιώτατος
αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος.

Ὅλοι ἐνδιεφέροντο διὰ τὸ βιβλίον καὶ τὴν διάδοσίν του, οἱ πλού-
σιοι, οἱ λόγιοι, οἱ ἄρχοντες καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ αὐτοκράτορες. Διὰ τὴν
συγκέντρωσιν χειρογράφων καὶ καταρτισμὸν βιβλιοθηκῶν ἔστελλον εἰς
ὅλα τὰ μέρη εἰδικούς συλλέκτας. Σπουδαιότεραι βιβλιοθήκῃ ἦσαν ἡ
τοῦ Παλατίου καὶ ἡ τοῦ Πανεπιστημίου.

32

32. Τὰ Γράμματα

Ἡ δευτέρα αὕτῃ περίοδος παρουσιάζει τὸ γνῶρισμα ὅτι, ἐπὶ δύο
αἰῶνας περίπου, ἀπὸ τὸ 650 ἕως τὸ 850, δὲν ὑπάρχει σπουδαία πνευ-
ματικὴ ἀνάπτυξις. Τὴν ἱκμάδα τῆς διανοητικῆς δραστηριότητος ἐξαν-
τλεῖ ἡ εἰκονομαχία, τὸ πάθος τῆς ἔριδος καὶ ἡ μέριμνα διὰ τὴν στρατιω-
τικὴν καὶ πολιτικὴν ἀναδιοργάνωσιν, καὶ μόλις ἐπὶ Θεοφίλου βλέπομεν
τὰ διακρίνωνται λόγιοι, φιλόσοφοι καὶ μαθηματικοί. Διότι ὁ ἴδιος ὁ
Θεόφιλος, ὡς φιλόκαλος ἡγεμὼν, ἐπροστάτευσεν μὲ θερμὴν περισσὴν
τὰ Γράμματα καὶ τὰς Τέχνας.

Γενικῶς ὅμως κατὰ τὴν μακρὰν ταύτην περίοδον τὰ Γράμματα
ἤκμασαν καὶ ἐγράφησαν ἀξιόλογα θεολογικὰ συγγράμματα, φιλολο-
γικά, ἱστορικά, ποιητικά καὶ ἐγκυκλοπαιδικὰ ἔργα.

Εἰς τοὺς πρώτους χρόνους τῆς περιόδου ταύτης ἀνήκει ὁ Ἰωάν-
νης ὁ Δαμασκηνός, ὁ ὁποῖος ἀπέθανεν ἰσως τὸ ἔτος 753. Οὗ-

τος ἐγεννήθη καὶ ἔδρασεν εἰς τὴν Συρίαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς εἰκονομαχίας. Ἡ Ἐκκλησία τὸν ἐτίμησεν ὡς ἅγιον. Ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ὑπῆρξε μέγας θεολόγος καὶ φιλόσοφος. Διὰ τῶν πραγματειῶν του συνετέλεσε νὰ διαδοθῇ πολὺ ἡ σπουδὴ τοῦ Ἀριστοτέλους εἰς τὴν Δύσιν.

Ἀλλὰ τὴν μεγαλυτέραν του φήμην ὀφείλει εἰς τὴν μελέτην τῶν θεολογικῶν ζητημάτων. Τὸ σπουδαιότερον ἔργον τοῦ Δαμασκηνοῦ εἶναι ἡ Πηγάς τῆς γνώσεως, ἥτοι ἐγχειρίδιον τῆς δογματικῆς. Εἰς αὐτὸ ἀνασκευάζει ἑκατὸν περίπου αἵρέσεις καὶ ἀποδεικνύει τὴν ἀλήθειαν τῶν δογμάτων τῆς ὀρθοδοξίας. Εἰς τοὺς τρεῖς Ἀπολογητικούς λόγους του ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς ἀντιπάλους τῶν εἰκόνων, τῶν ὁποίων ὑπῆρξεν ὁ κυριώτερος ὑπέρμαχος. Θεωρεῖται ἐπίσης συγγραφεὺς ἡ διασκευαστῆς τῆς Ὁκτωήχου. Ἐγράψε καὶ ὕμνους ὠραιοτάτους, ὅπως κανόνες εἰς ἑορτὰς δεσποτικὰς καὶ ἁγίων (π.χ. τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα « Ἀναστάσεως ἡμέρα... »), νεκρώσιμα ἰδιόμελα (« Ποία τοῦ βίου τρυφή... » κλπ.) καὶ ἄλλα. Διὰ τὴν εὐγλωττίαν του ὁ Δαμασκηνὸς ὠνομάσθη Χρυσόρροος.

Ἡ ἱστορία παρουσιάζεται με πολλοὺς ἀντιπροσώπους κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἱστοριογράφους καὶ χρονογράφους.

Ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας διακρίνεται ὁ Λέων ὁ Διάκονος. Οὗτος ἐξιστόρησε τὰ κατορθώματα τοῦ Φωκᾶ καὶ τοῦ Τσιμισκῆ. Κατὰ δὲ τὴν περίοδον τῆς εἰκονομαχίας χρονογράφοι εἶναι ὁ Θεοφάνης ὁ Ὁμολογητῆς καὶ ἀργότερον ὁ Γεώργιος ὁ Ἀμαρτωλὸς καὶ ὁ Γεώργιος Κεδρηνός.

Ἱστοριογράφος τῆς περιόδου τῶν Κομνηνῶν εἶναι ἡ Ἀννα ἡ Κομνηνὴ (γεννηθεῖσα τὸ 1083), κόρη τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ. Ἡ Ἀννα ἔγραψε τὴν ἱστορίαν τοῦ πατρὸς της καὶ ὠνόμασεν αὐτὴν Ἀλεξιάδα. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι ἀξιόλογον, κυρίως διότι χαρακτηρίζει εὐστοχώτατα τοὺς σταυροφόρους τῆς πρώτης σταυροφορίας. Τὴν συνέχειαν τῆς Ἀλεξιάδος εὕρισκομεν εἰς δύο ἄλλους ἱστορικούς, τὸν Ἰωάννην Κίνναμον καὶ Νικήταν Χωνιάτην. Ὁ Χωνιάτης ἔγραψε τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξίου Α' μέχρι τοῦ 1204, ὅτε οἱ Λατῖνοι ἐκυρίευσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Χρονογράφοι τῶν χρόνων τούτων εἶναι ὁ Ἰωάννης Ζωναρᾶς καὶ Κωνσταντῖνος Μανασσῆς.

Κατὰ τὴν περίοδον τῶν Κομνηνῶν ἐκαλλιεργήθη καὶ ἡ ποίησις.

Οἱ Βυζαντινοὶ ἀντλοῦν ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν φιλολογίαν ὑποθέσεις, τὰς ὁποίας πραγματεύονται εἰς στίχους. Ὁ σοφώτερος ἀπὸ τοὺς λογίους τούτους εἶναι ὁ Ἰωάννης Τζέτζης, ὁ ὁποῖος ἔγραψε ποιήματα ἱστορικά, φιλολογικὰ καὶ φιλοσοφικά. Ἄλλοι ἀξιόλογοι εἶναι ὁ Νικήτας, σπουδαῖος φιλόλογος, καθὼς καὶ οἱ ποιηταὶ Ἰωάννης Κυριώτης, Χριστόφορος Μυτιληναῖος καὶ Ἰωάννης Μαυρόπουλος.

Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς λογίους αὐτοὺς ἦσαν πτωχοὶ καὶ μερικοὶ παρεπνοῦντο διὰ τοὺς ἐλαχίστους καρποὺς τῶν πνευματικῶν κόπων. Ἀντιπροσωπευτικὸς τύπος εἶναι ὁ Θεόδωρος ὁ Πρόδρομος (12ος αἰὼν), αὐτοκαλούμενος Πτωχοπρόδρομος, ὅστις παρέχει πολυτίμους λαογραφικὰς εἰδήσεις. Ἐγραψε μυθιστορήματα εἰς στίχους καὶ ἄλλα ποικίλα ποιήματα εἰς πολὺ εὐτράπελον ὕφος. Εἰς ταῦτα ἐμμήθη τοὺς σατιρικοὺς διαλόγους τοῦ Λουκιανοῦ με ἐπιτυχίαν.

Τὸ σημαντικώτερον ὅμως γεγονὸς ἀπὸ ἐπόψεως λογοτεχνικῆς εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τῆς δημώδους ποιήσεως. Τῆς ποιήσεως ταύτης ἔχνη εὐρίσκομεν κατὰ τοὺς προηγουμένους αἰῶνας. Εἰς αὐτὴν ἀνήκουν ἄσματα τῶν τριόδων, ἐπευφημίαι, παροιμιώδεις ἐκφράσεις καὶ πειράγματα τοῦ Ἱπποδρόμου. Δημιούργημα ἐπίσης τῶν παλαιότερων χρόνων εἶναι καὶ ὁ στίχος τῶν ἁσμάτων, ὁ πολιτικὸς στίχος, ὁ καλούμενος καὶ δεκαπεντασύλλαβος.

Ἄλλ' ἡ δημώδης ποίησις ἤρchiσε νὰ δημιουργῇται κυρίως εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ἀπὸ τὸν 8ον αἰῶνα. Τὰ ἡρωϊκὰ κατορθώματα τῶν μεγάλων πολέμων ἀφῆνον ζωηρὰ ἔχνη εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ λαοῦ. Ἰδιαιτέρως οἱ ἀδιάλειπτοι ἀγῶνες τοῦ κράτους εἰς τὰ ἀνατολικά σύνορά του, ἀπὸ τὴν Συρίαν ἕως τὴν Κασπίαν, ἔδωσαν τὴν ἀφορμὴν νὰ ἀναπτυχθῇ ἡ δημώδης ποίησις. Ἀπὸ τοὺς σκληροὺς λοιπὸν ἀγῶνας τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Ἀράβων ἀπὸ τοῦ 8ου — 11ου αἰῶνος ἐγεννήθησαν τὰ ἀκριτικά ἄσματα, τὰ ὁποῖα ἔχουν ἀναλογίαν μετὰ τὰ κλέφτικα τραγούδια τῆς δουλείας. Τὰ ἀκριτικά τραγούδια ἀναφέρονται κυρίως εἰς ἓνα ἥρωα, τὸν Βασίλειον Διγενῆ Ἀκρίταν, σύμβολον ὅλων τῶν ἄλλων πολεμιστῶν κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως. Τὰ ἀκριτικά ἄσματα σφάζονται μέχρι σήμερον παρὰ τῷ λαῷ καὶ ᾄδονται ἀπὸ τοῦ Πόντου μέχρι τῆς Κύπρου. Ἡ ἀκριτικὴ ποίησις εἶναι ἡ πρώτη δημώδης νεοελληνικὴ ποίησις.

Τὸν 12ον αἰῶνα συνετέθη ἐν ἡρωϊκὸν ἔπος τοῦ Διγενῆ Ἀκρί-

τα. Τὸ ἔπος τοῦτο διειρηθήθη εἰς χειρόγραφα διεσκευασμένα. Εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Διγενῆ περιγράφονται οἱ ἀγῶνες τῶν ἀκριτῶν κατὰ τῶν ἀπελατῶν. Ὁ Διγενὴς ἡμέραν καὶ νύκτα μάχεται κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως εἰς τὰς δὺθας τοῦ Εὐφράτου, διὰ νὰ καθυποτάξῃ τοὺς ἀπίστους καὶ νὰ ὑπερασπισθῇ τὴν Ῥωμανίαν, ὅπως ἐλέγετο τὸ Βυζαντινὸν κράτος, καὶ τὴν Ὀρθοδοξίαν. Ὁ Διγενὴς εἶναι ὁ ἐθνικὸς ἥρωας τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ συμβολίζει τοὺς ἀκαταπαύστους ἀγῶνας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος.



33. Αἱ ἐγκυκλοπαιδεῖαι

Νέον εἶδος τῆς περιόδου ταύτης εἶναι καὶ ἡ ἐγκυκλοπαιδεῖα. Τόση δὲ ἦτο ἡ ἀνάπτυξις αὐτῆς, ὥστε ἡ περίοδος ἀπὸ τὸ 850 ἕως τὸ 1050 δύναται νὰ ὀνομασθῇ ἐποχὴ τῶν ἐγκυκλοπαιδεῶν. Οἱ λόγιοι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀρχίζουν νὰ τακτοποιοῦν τὰς ποικίλας γνώσεις, αἱ ὁποῖαι περιείχοντο εἰς τὰ συγγράμματα τῶν παλαιότερων. Τοιοῦτοτρόπως ἐδημιουργήθησαν αἱ ἐγκυκλοπαιδεῖαι.

Ἡ ἀξία τούτων ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι μᾶς διέσωσαν πολλὰ ἀποσπάσματα ἔργων, τὰ ὁποῖα ἐχάθησαν. Ἄλλοι λόγιοι ἔκαμνον σχόλια καὶ ἐρμηνείας τῶν λέξεων τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Ἀξιολογώτατος σχολιαστής τοῦ Ὀμήρου, τοῦ Πινδάρου κλπ. εἶναι ὁ περίφημος ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος. Μεταξὺ τῶν μεγαλύτερων πνευματικῶν φυσιογνωμιῶν τοῦ Βυζαντίου κατατάσσεται ὁ μέγας Φώτιος (820 - 891), τοῦ ὁποῦ το μνημειῶδες ἔργον ἡ Μυριόβιβλος περιέχει ἀναλύσεις καὶ κριτικὴν 280 συγγραμμάτων. Ὁ Φώτιος ἔγραψεν ἐπίσης θεολογικὰ συγγράμματα καὶ λεξικόν, ἀνέδειξε δὲ ἀξιολόγους μαθητάς, ὡς τὸν Κωνσταντινουπόλεως Νικόλαον Μυστικόν καὶ τὸν Καισαρείας Ἀρέθαν.

Ἄλλος ἀξιόλογος πνευματικὸς ἡγέτης τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ὁ Μιχαήλ Ψελλὸς (1018 - 1079). Τὰ ἔργα του εἶναι ἀναρίθμητα καὶ ποικίλου περιεχομένου: φιλοσοφικά, μαθηματικά, γεωγραφικά, ἱατρικά, θεολογικά καὶ λαογραφικά. Ὁ Ψελλὸς ἀντιπροσωπεύει ὅλας τὰς ἐπιστήμας καὶ ἐχρημάτισε καθηγητὴς τῆς φιλολογίας εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπίσης ἐξιστόρησεν αὐτὸς τὰ γεγονότα τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Τσιμισκῆ καὶ ἐξῆς (976 - 1077).

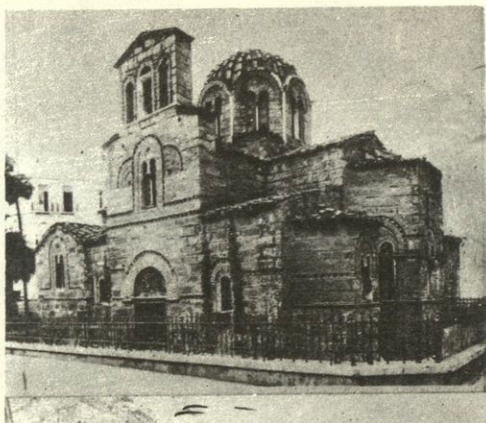
Σημαντικὴν θέσιν εἰς τὴν πνευματικὴν κίνησιν τοῦ Βυζαντίου κατέχουν οἱ Βίοι Ἀγίων ἢ Συναξάρια, περιέχοντα βίους ἁγίων καὶ μαρτύρων. Κυριώτατος συναξαριστὴς τοῦ Βυζαντίου εἶναι ὁ Συμεὼν ὁ Μεταφραστής, ἀκμάσας κατὰ τὰ μέσα τοῦ 10ου αἰῶνος.

34. Ἡ Τέχνη

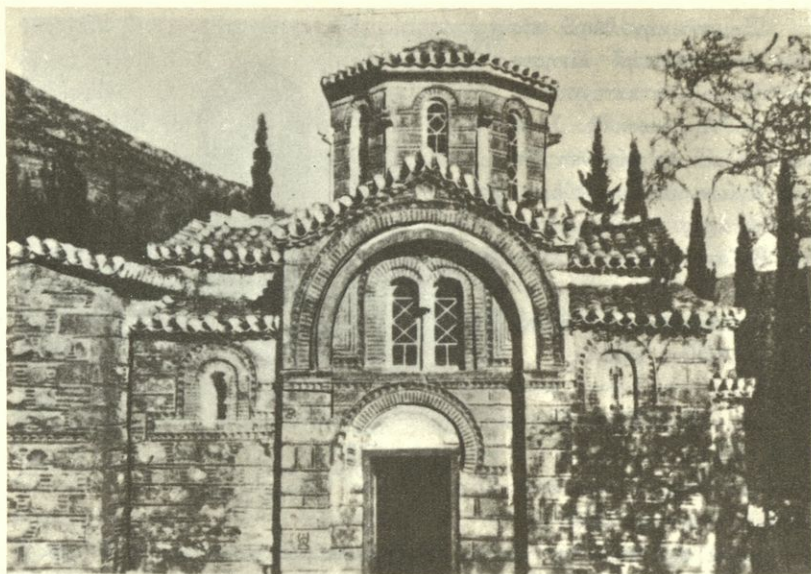
Ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ ἐγνώρισε νέαν ἀκμὴν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Οἱ βασιλεῖς ἔκτισαν νέα ἀνάκτορα ἢ διεσκεύασαν τὰ παλαιά, διὰ νὰ τὰ προσαρμόσουν εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς νέας ἐθιμοτυπίας τῆς αὐλῆς. Ὁ Θεόφιλος ἐλάμπρυνε τὸ Παλάτιον μετὰ μεγαλοπρεπεῖς ἐκκλησίας. Πολυάριθμα ὑπῆρξαν καὶ τὰ ἄλλα κτίρια, μετὰ τὰ ὅποια ὁ Θεόφιλος ἐστόλισε τὴν Πρωτεύουσιν.

Ἐπίσης ἐξηκολούθησαν νὰ κτίζουν ναοὺς κατὰ τὸ σχέδιον τῆς Ἀγίας Σοφίας. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ὅμως τῆς δυναστείας τῶν Μακεδόνων ἀπεκρυσταλλώθη ὡς νέος ρυθμὸς ναοδομίας ὁ σταυροειδὴς μετὰ τρούλλου. Ὁ ρυθμὸς οὗτος ἐπεκράτησεν εἰς ὁλόκληρον τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν μέχρι τῆς πτώσεως τῆς (1453). Ἀντιπροσωπευτικὴ τοῦ ρυθμοῦ τούτου ἦτο ἡ λεγομένη « Νέα Ἐκκλησία τοῦ Παλατίου » ἀφιερωμένη εἰς τὴν Θεοτόκον καὶ κτισθεῖσα ὑπὸ Βασιλείου Α' τοῦ Μακεδόνα ὡς ναὸς τοῦ Παλατίου. Ὁ ναὸς οὗτος εἶχε πέντε τρούλλους, ἓνα κεντρικὸν καὶ τέσσαρας διαγωνίους, εἰς σχῆμα σταυροῦ. Δυστυχῶς δὲν διεσώθη μέχρις ἡμῶν, καθὼς καὶ ἄλλοι περίφημοι ναοὶ τῆς Πρωτεύουσας, ἀνεγερθέντες ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Μακεδόνων.

Τὸν 11ον αἰῶνα ἐπὶ Κομνηνῶν, οἱ σταυροειδεῖς ναοὶ διαμορφώνονται ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ πλουσιωτέρου ἀρχιτεκτονικοῦ διακόσμου. Μεγαλυτέρα ἐλαφρότης καὶ ἀνάτασις τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν παρατηρεῖται εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ.



48. Ὁ ἐν Ἀθήναις ναὸς τῶν Ἀγίων Θεοδώρων.
(11ος αἰὼν)



49. "Αποψις τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ἐν Ἀμφίσσῃ ναοῦ τοῦ Σωτῆρος.

Πνεῦμα μεγαλυτέρας λιτότητος διακρίνει τοὺς ναοὺς τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Ἐκ τούτων οἱ σταυροειδεῖς ἀποβαίνουν ἀληθῆ ἔργα τέχνης. Τοιοῦτου τύπου ναοί, εἶναι οἱ Ἅγιοι Θεόδωροι, ἡ Καπνικαρέα καὶ ἡ Καισαριανή.

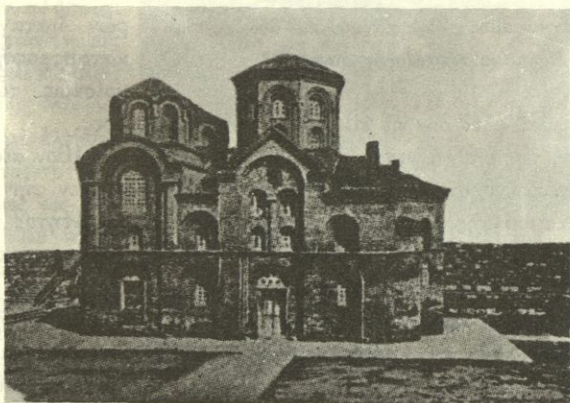
Τὸν 12ον αἰῶνα οἱ σταυροειδεῖς ναοὶ τῆς κυρίως Ἑλλάδος φθάνουν εἰς τὸ κορύφωμα τῆς τεχνικῆς τελειότητος καὶ τῶν ὡραίων ἀναλογιῶν. Μεταξὺ τῶν ἀξιολογωτέρων ναῶν τοῦ 12ου αἰῶνος εἶναι ὁ ἐν Ἀμφίσσῃ ναὸς τοῦ Σωτῆρος.

Παραλλήλως πρὸς τοὺς σταυροειδεῖς ὑπάρχει ἱκανὸς ἀριθμὸς σπουδαιοτάτων ναῶν τοῦ λεγομένου ὀκταγωνικοῦ τύπου. Εἰς τοὺς ναοὺς τούτους, τετραγώνους κατὰ τὸ σχῆμα, ὁ τροῦλλος, μεγάλων διαστάσεων, καλύπτει ὁλόκληρον τὸν κυρίως ναόν. Ἀξιόλογον δεῖγμα εἶναι ὁ ἄριστα διατηρηθεὶς ναὸς τοῦ ὁσίου Λουκά παρὰ τὴν Λεβάνδειαν, καὶ ὁ ναὸς τῆς μονῆς τοῦ Δαφνίου, παρὰ τὰς Ἀθήνας, γνωστὸς διὰ τὰ περίφημα μωσαϊκά του, ἀνεγερθεὶς μερὶ τὰ τέλη τοῦ 11ου αἰῶνος.

Εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ κυρίως εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἀνεπτύχθη ἰδιαίτερα σχολή, εἰς τὴν ὁποίαν διασταυρώνονται αἱ παραδόσεις τῆς



50. Ὁ Παντοκράτωρ εἰς τὸν τροῦλλον τῆς μονῆς Δαφνίου



51. Ὁ ἐν Θεσσαλονικῇ ναὸς τῆς Θεοτόκου τῶν Χαλκίων (11ος αἰὼν)



52. 'Ο Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου καὶ δύο "Ἅγιοι.
(Μωσαϊκὰ τῆς Μονῆς Δαφνίου)

Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς κυρίως 'Ελλάδος. Ἀξιόλογοι ναοὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐν Θεσσαλονίκῃ εἶναι ὁ παρὰ τὴν Ἐγνατίαν ὁδὸν ναὸς τῆς Θεοτόκου τῶν Χαλκέων καὶ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος. Τοῦ 10ου καὶ 11ου αἰῶνος εἶναι καὶ οἱ ναοὶ τοῦ Ἁγίου Ὅρους, τῆς Λαύρας, τῶν Ἰβήρων, τοῦ Βατοπεδίου καὶ τοῦ Ἐηροποτάμου.

Ἐνῷ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἐξελίσσεται, ἡ ζωγραφικὴ προσωρινῶς ἐσταμάτησε λόγῳ τῶν αὐστηρῶν διαταγῶν περὶ καταστροφῆς ἢ ἐπιχρίσεως τῶν εἰκό-

νων, τὰς ὁποίας ἐξέδιδον οἱ εἰκονομάχοι αὐτοκράτορες.

Ἄλλ' ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Μακεδόνων, κυρίως τὸν 10ον αἰῶνα, παρατηρεῖται νέα ἀνθσις τῆς ζωγραφικῆς. Τότε βλέπομεν τὴν προσπάθειαν συνδυασμοῦ τῆς ἑλληνικῆς πλαστικότητος, φυσικότητος τῆς στάσεως καὶ χειρονομιῶν μετὰ τὴν θρησκευτικὴν αὐστηρότητα καὶ τὸ λιτὸν σχέδιον. Συνδυάζεται δηλαδὴ ἡ ἑλληνικὴ χάρις (μορφὴ) μετὰ τὴν χριστιανικὴν εὐσέβειαν (ἔμπνευσις). Δείγματα τῆς τεχνοτροπίας ταύτης εἶναι τὰ ὠραιότερα ἐν Ἑλλάδι μωσαϊκὰ τῆς μονῆς τοῦ Δαφνίου καὶ μερικὰ τῆς παρὰ τὴν Λεβάδειαν μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκά. Ἀπὸ τοῦ 9ου αἰῶνος καὶ ἐξῆς ἐπικρατεῖ ὄχι πλέον ἡ ἱστορι-

κ ἢ εἰκονογραφία (4ος - 9ος αἰών : παραστάσεις τοῦ βίου τοῦ Σωτῆ-
ρος, τῆς Θεοτόκου κλπ. κατὰ ἱστορικὴν σειράν), ἀλλὰ ἡ δ ο γ μ α-
τ ι κ ἢ καὶ θ ε ο λ ο γ ι κ ἢ , μὲ κέντρα τὸν Χριστὸν εἰς τὸν τροῦλλον
τοῦ ναοῦ ὡς Παντοκράτορα καὶ τὴν Θεοτόκον εἰς τὴν κόγχην τοῦ ἁ-
γίου Βήματος ὡς Πλατυτέραν τῶν οὐρανῶν. Τὰ δύο αὐτὰ ἱερά πρό-
σωπα περιβάλλονται ἀπὸ χοροὺς Ἀγγέλων, Προφητῶν, Εὐαγγελιστῶν,
Ἀποστόλων, Μαρτύρων, Ἀσκητῶν, Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἐνῶ ἄρ-
μονικῶς συμπλέκονται καὶ εἰκονίζονται παρ' αὐτοὺς αἱ μεγάλοι δεσπο-
τικά καὶ θεομητορικά ἔορταί.

Ἰδιαιτέραν σημασίαν ἀπὸ ἀπόψεως ζωγραφικῆς ἔχουν τὰ εἰκono-
γραφημένα ἡ ἱ σ τ ο ρ η μέ ν α χ ε ι ρ ό γ ρ α φ α . Ἀπὸ τὰς δώδεκα χι-
λιάδας χειρογράφων τοῦ Ἀγίου Ὅρους τὸ ἐν τρίτον εἶναι ἱστορημένα.

Ταῦτα φέρουν εἰς τὰ
στιλπνὰ φύλλα τῆς
περγαμηνῆς κοσμή-
ματα καὶ καλλιτεχνι-
κὰς εἰκόνας μὲ λαμ-
πρὰ χρώματα, συχνὰ
χρυσοποικίλους, λε-
πτοτάτης καὶ θαυμα-
στῆς τέχνης μὲ πλῆ-
θος χριστιανικῶν ἐμ-
μπνεύσεων, αἱ ὁποῖαι
ἐχρησίμευσαν ὡς
πρότυπα καὶ εἰς τοὺς
ἁγιογράφους τῶν ἐκ-
κλησιῶν, μὲ ἐλευθε-
ρίαν καὶ πρωτοτυπί-
αν πολλάκις εἰς τὴν
ἐκτέλεσιν, μὲ πλεί-
στας ἀκόμη λεπτο-
μερείας οἰκογενεια-
κῆς ζωῆς, αὐλικῶν
ἐθιμοτυπιῶν κ.λ.π.
Ἡ τέχνη αὐτὴ κα-
λεῖται μ ι κ ρ ο γ ρ α -



53. Ἡ ἀπιστία τοῦ Θωμᾶ.

(Μωσαϊκὸν τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς τοῦ ὁσίου Λουκά)



54. Ὁ προφήτης Ἡσαΐας μεταξύ Νυκτὸς καὶ Ὁρθρου.
(Μικρογραφία τοῦ Ψαλτηρίου τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιο-
θήκης τῶν Παρισίων. 10ος αἰὼν)

φία ἢ μινυογρα-
φία.

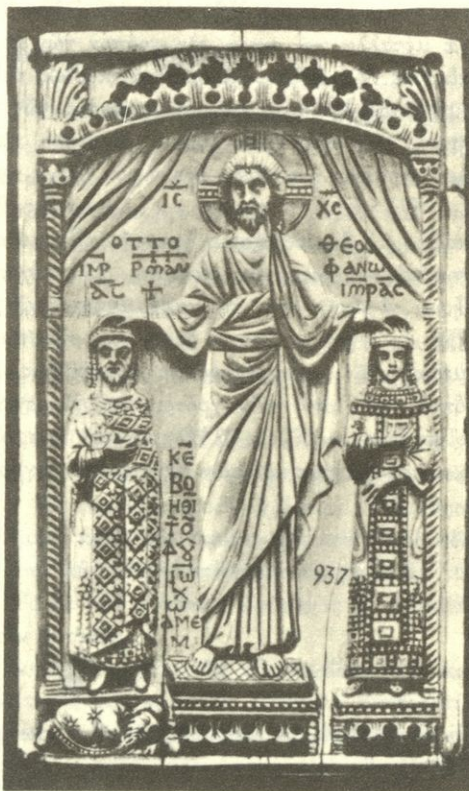
Δύο τάσεις πα-
ρατηροῦνται εἰς αὐ-
τὴν. Κατὰ τὴν μίαν
ὁ εἰκονογράφος (τοῦ
ψαλτηρίου π. χ.)
προσέχει περισσότε-
ρον εἰς τὴν εἰκονο-
γραφικὴν παράστα-
σιν τοῦ κειμένου πα-
ρὰ εἰς τὸ κάλλος
τῆς εἰκόνος. Αἱ μι-
κρογραφίαι αὐταὶ εἶ-
ναι διδακτικαί, προ-
ωρισμέναι διὰ τὸν
πολὺν κόσμον. Αἱ
τῆς ἄλλης τάσεως
μικρογραφίαι, τῶν
δι' ἀνωτέρας κοινω-
νικὰς τάξεις προο-
ριζομένων χειρογρά-
φων, εἶναι τεχνικῶς
ἀνώτεραι καὶ ἔχουν

ἐκτελεσθῇ ἀπὸ ἀφανεῖς μοναχοὺς, ἀλλὰ μεγάλους καλλιτέχνας. Εἰς αὐ-
τὰς παρατηρεῖται προτίμησις τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης. Τὰς δια-
κρίνει πρωτοτυπία καὶ λαμπρότης χρωμάτων.

Περίφημον μνημεῖον τῆς μικρογραφίας ταύτης εἶναι χειρόγραφον
τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων τοῦ 10ου αἰῶνος περιέχον 14
ὁλοσελίδους μικρογραφίας. Ὁ Δαβὶδ ὡς ποιμὴν, ὁ Δαβὶδ ἀγωνιζόμε-
νος κατὰ τοῦ λέοντος, ὁ ὁποῖος προσέβαλε τὸ ποίμνιόν του, ὁ Δαβὶδ
ὡς νεαρὸς ἥρως φονεύων τὸν Γολιάθ, ὁ Δαβὶδ ἀνακηρυσσόμενος βα-
σιλεὺς, ὁ Ἡσαΐας προσευχόμενος κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου κ.ἄ.
Ἀναλόγου πρὸς τὸ χειρόγραφον τοῦτο ἀξίας εἶναι δύο ἀριστοκρατικὰ
σπουδαῖότατα ἐν Ἀγίῳ Ὄρει, τῶν ἱερῶν μονῶν τοῦ Παντοκράτορος
καὶ τοῦ Βατοπεδίου.

Ἐκ τῶν πρώτων, τῶν δημωδῶν, περίφημον εἶναι τὸ παλίμψηστον ψαλτήριον τῆς μονῆς Παντοκράτορος (πρώτη γραφή καὶ ὠραῖαι ἐρμηνευτικαὶ εἰκόνες τοῦ 9ου αἰῶνος, δευτέρα γραφή 12ου ἢ 13ου). Τὰ δημῶδη αὐτὰ ἱστορημένα χειρόγραφα (ψαλτήρια, τετραευάγγελα, μηνολόγια, ὁμιλίας Πατέρων), ἄλλα ἀσημάντου καλλιτεχνικῆς ἀξίας καὶ ἄλλα μετρίας ἢ μεγίστης ἀληθῶς, μᾶς φανερώουν τὴν γνησίαν βυζαντινὴν τεχνοτροπίαν καὶ ἐπιτρέπουν διὰ συγκρίσεως νὰ ἀνεύρωμεν τὴν καταγωγὴν καὶ τὰς πηγὰς τῆς χριστιανικῆς εἰκονογραφίας.

Ἡ μικροτεχνία διακρίνεται εἰς τὴν ἐλεφαντουργίαν, τὴν χρυσοχοίαν, τὴν σμαλτουργίαν καὶ τὴν ποικιλικὴν καὶ ἐκαλλιεργήθη ἀντὶ τῆς γλυπτικῆς κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Τὰ μικροτεχνήματα δὲν ἔχουν μόνον ὑλικὴν ἀξίαν, ἀλλὰ καὶ μεγάλην καλαισθησίαν, ἡ ὁποία φαίνεται εἰς τὸν συνδυασμὸν τῶν χρωμάτων. Οἱ ἐλεφαντουργοὶ ἡσχολοῦντο μὲ τὴν συγκόλλησιν πλακιδίων ἐλεφαντοστοῦ εἰς διάφορα ἀντικείμενα πολυτελείας, σκεύη οἰκιακῆς ἢ ἐκκλησιαστικῆς χρήσεως ἢ λειτουργικῶν ἐπιπλῶν. Διὰ τὴν ἐλεφαντουργίαν πολλὴν σημασίαν ἔχουν τὰ λεγόμενα Δίπτυχα. Περίφημα ἦσαν τὰ λεγόμενα ὑπατικὰ δίπτυχα, τὰ ὁποῖα ἀπετελοῦντο ἀπὸ δύο φύλλα ἐλεφαντίνης πλακὸς μὲ ἀναγλύφους παραστάσεις καὶ



55. "Θων Β', αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας καὶ ἡ σύζυγός του Θεοφανώ, εὐλογοῦμενοι ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ

(Ἐλεφαντοστοῦν τοῦ 10ου αἰῶνος)

τὰ ὅποια ὠνομάζοντο οὕτω, διότι ὁ ἀνερχόμενος εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑπάτου ἀπέστελλε ταῦτα ὡς δῶρα εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ τοὺς ἐπιφανεῖς φίλους του. Τὰ ποικιλώτατα εἶδη τῆς χρυσοχοΐας καὶ ἀργυροχοΐας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπετέλουν ἐν ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα προϊόντα τῆς βυζαντινῆς καλλιτεχνικῆς βιοτεχνίας, θαυμαστά δὲ δείγματα αὐτῆς σφύζονται εἰς τὰ θησαυροφυλάκια τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

Οἱ λεγόμενοι διαφρακτοὶ σμάλτοι ἦσαν περίφημοι καὶ κατεσκευάζοντο ὡς ἐξῆς : Εἰς μετάλλινα διαφράγματα ἔχουν τετηγμένα μέταλλα καὶ κατὰ τὸν τρόπον τῶν μωσαϊκῶν ἀπετέλουν διαφόρους εἰκόνας. Τὰ βυζαντινὰ σμάλτα, κυρίως τοῦ 10ου καὶ 11ου αἰῶνος, διακρίνονται διὰ τοὺς πλουσίους τόνους τῶν χρωμάτων καὶ διὰ τὴν διαύγειαν τῶν πολυτίμων λίθων. Σταυροί, εἰκόνες, ἐγκόλπια ἀρχιερατικά, λειψανοθήκαι καὶ ἄλλα ἔχουν οὐκ ὀλίγα περισωθῆ.

Τὰ προϊόντα τῆς ποικιλικῆς ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ μετὰξῆς μὲ διακοσμήσεις ὑφαντάς. Τὰ αὐτοκρατορικά ἐργαστήρια κατεσκεύαζον περιφήμους τάπητας. Τῆς τέχνης ταύτης προϊόντα περίφημα ἦσαν οἱ ἐπιτάφιοι, τὰ καλύμματα ἱερῶν σκευῶν, τὰ ἱερὰ ἄμφια κ.ἄ. Περισωθέντα ἐξαίρετα δείγματα τῆς ποικιλικῆς τῶν χρυσοῦφάντων μεταξωτῶν ὑφασμάτων μὲ πολυτίμους λίθους κοσμουμένων, διὰ τὰ ὅποια ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὸ βυζαντινὸν ἐμπόριον εἶχε διαφημισθῇ εἰς ὁλόκληρον τὸν κόσμον, εἶναι οἱ ἀρχιερατικοὶ Σάκκοι τῆς Λαύρας καὶ τῶν Ἰβήρων ἐν Ἁγίῳ Ὁρει.





ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 9ον

Η ΔΥΣΙΣ

35. Τὸ κράτος τοῦ Καρόλου



NOMΑΣΤΟΤΕΡΟΣ ἀπὸ τοὺς μαγιорδόμους ὑπῆρξεν ὁ Κάρολος ὁ ἐπονομαζόμενος Μαρτέλος (714 - 941). Οὗτος ἐνίκησε τὸ 732 μεταξὺ τῶν πόλεων Τούρ καὶ Πουατιέ τοὺς ἐξ Ἰσπανίας εἰσβαλόντας εἰς τὸ κράτος Ἀραβας καὶ ἀνεχαίτισε τὴν πορείαν αὐτῶν. Διὰ τῆς νίκης ταύτης ἐσώθη ὁ χριστιανικὸς κόσμος τῆς Δύσεως, ἐγίνε δὲ πραγματικὸς ἡγεμὼν τοῦ κράτους ὁ Κάρολος, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Πιπῖνος ὁ Βραχὺς (741 - 768) καταλύσας τὴν δυναστείαν τῶν Μεροβενζιέν, ἱδρυσεν νέαν. Αὕτη ὠνομάσθη δυναστεία τῶν Καρολιδῶν ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Καρόλου.

Οἱ Καρολῖδαι συνετέλεσαν νὰ ἱδρυθῇ τὸ Παπικὸν κράτος. Ὅταν ὁ Πιπῖνος ἀνεγνωρίσθη βασιλεὺς τῶν εὐγενῶν, ἠθέλησε νὰ νομιμοποιήσῃ τὴν ἐκλογὴν του δι' ἐκκλησιαστικῆς κρίσεως. Ἐβοήθησε τὸν πάπαν Ζαχαρίαν τὴν στιγμὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἠπειλεῖτο ὑπὸ τῶν Λομβαρδῶν, καὶ ἀπέσπασεν ἀπὸ αὐτὸν τὴν ἐπίσημον ἀναγνώρισίν του ὡς βασιλέως τῶν Φράγκων. Τὸ δὲ 754 ὁ πάπας Στέφανος Β' μεταβάς εἰς τὴν Γαλατίαν ἔχρισεν αὐτὸν βασιλέα.

Ἐκτοτε ὁ πάπας δὲν ἦτο μόνον ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ κριτὴς εἰς ζητήματα τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Ὁ Πιπῖνος, ἐκστρατεύσας τότε εἰς Ἰταλίαν, ὑποχρέωσε τοὺς Λομβαρδοὺς νὰ ἀποδώσουν εἰς τὸν πάπαν πολλὰς ἰταλικὰς πόλεις, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὴν Ραβένναν, καὶ νὰ ἀναγνωρίσουν τὸ κράτος τοῦ Ἀγίου Πέτρου, ἦτοι τὸν πάπαν. Ἀπὸ τότε, τὸ 755, ἔχει τὴν ἀρχὴν τοῦ Παπικῶν κράτος.

Ὁ Κάρολος, γνωστὸς εἰς τὴν ἱστορίαν ὡς Κάρολος ὁ Μέ-

γ α ς , είναι ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς βασιλεῖς τῆς Δύσεως, ὁ ὁποῖος ἱδρυσεν ἰσχυρὸν κράτος, ἐφάμιλλαν πρὸς τὸ Βυζαντινὸν (768 - 814).

Ὁ βασιλεὺς αὐτὸς ὑπῆρξε δεξιὸς κυβερνήτης καὶ μέγας κατακτητῆς, ἀφοῦ κατὰ τὰ 46 ἔτη τῆς βασιλείας του ἐνήργησε 53 ἐκστρατείας. Διαλύσας τὸ Λομβαρδικὸν κράτος τῆς βορείου Ἰταλίας, προσήρτησεν αὐτὸ εἰς τὸ ἰδικόν του, τὸ 733. Τότε ἐπεσκέφθη τὴν Ρώμην, ὅπου ἔγινε δεκτὸς μὲ μεγάλας τιμὰς.

Ἐκτοτε οἱ πόλεμοί του ἔλαβον τὸν χαρακτῆρα ἀληθοῦς σταυροφορίας. Πολεμήσας κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Ἰσπανίας, προσήρτησεν εἰς τὸ κράτος του τὴν μεταξὺ τῶν Πυρηναίων καὶ τοῦ ποταμοῦ Ἰβηρος χώραν. Ἀπὸ τοὺς πολέμους ἐκείνους ἐδημιουργήθη τὸ γαλλικὸν ἔπος *Chansons de Roland* (Ἔσμα τοῦ Ρολάνδου).

Ἰδιαιτέρως ἀξιοσημεῖωτον ἔργον τοῦ Καρόλου ὑπῆρξεν ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῆς Γερμανίας. Πρὸ τοῦ βασιλείως τούτου ὁ ἱεραπόστολος Βονιφάτιος ἀπὸ τὸ 742 μέχρι τοῦ 747, ἱδρυσεν τὴν ἀρχιεπισκοπὴν τῆς Μαγεντίας καὶ τὸ περίφημον μοναστήριον τῆς Φούλδας ἐπὶ τοῦ ὁμωνύμου ποταμοῦ ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐξεπήδησαν οἱ θερμότεροι ἱεραπόστολοι. Ἄλλ' ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῆς Γερμανίας θὰ διήρκει ἐπὶ μακρόν, ἂν ὁ Κάρολος δὲν διεξῆγεν ἐπὶ 30 ἔτη πόλεμον κατὰ τῶν Γερμανῶν. Οὗτος ἀνέλαβε σταυροφορίαν κατὰ τῶν Σαξόνων, οἱ ὅποιοι ἔζων μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ἐλβα καὶ Ρήνου, διηρημένοι κατὰ φυλάς. Ἠνάγκασεν αὐτοὺς κατὰ χιλιάδας νὰ βαπτίζωνται ἐντὸς τῶν μεγάλων ποταμῶν. Ὅταν ὁμως ἐπέστρεφεν εἰς Γαλλίαν, οἱ Γερμανοὶ ἐξηγείροντο, ἐφόνευον τοὺς ἱερεῖς καὶ νέα ἐκστρατεία ἐχρειάζετο. Ἐπὶ τέλους ἡ Γερμανία μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ἐλβα κατεκτήθη καὶ ἐξεχριστιανίσθη. Τελευταῖον ὁ Κάρολος ὑπέταξε καὶ ἐξηφάνισε τὸ κράτος τῶν Ἀβάρων εἰς τὴν Αὐστρίαν καὶ τὴν Οὐγγαρίαν.

Αἱ ἐπιτυχίαι αὗται τοῦ Καρόλου ἔδωσαν τεραστίαν ἑκτασιν εἰς τὸ κράτος, τὸ ὁποῖον περιέλαβεν ὅλην τὴν Κεντρικὴν καὶ Δυτικὴν Εὐρώπην, ἥτοι τὴν σημερινὴν Γερμανίαν, Γαλλίαν, Ἰσπανίαν, Αὐστρίαν καὶ Ἰταλίαν, μὲ πρωτεύουσαν τὴν πόλιν Ἀκὺισγρανον (Ἀαχεν).

Τὸ 800 ὁ Κάρολος μετέβη εἰς Ρώμην πρὸς ἑορτασμὸν τῶν Χριστουγέννων. Πρὸ τῆς Ἀγίας Τραπέζης ὁ πάπας ἔθεσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του στέφανον ἐν μέσῳ τῶν ἐπευφημιῶν τοῦ λαοῦ : « Καρόλω τῷ Αὐγούστῳ τῷ στεφομένῳ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ μεγάλῳ καὶ εἰρηνοποιῷ αὐτοκράτορι τῶν Ρωμαίων, δόλη ὁ Θεὸς ἔτη πολλὰ καὶ νίκην ». Ἐκ-

τοτε ὁ Κάρολος ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος ἢ αὐ-
γούστου.

Ἡ αὐτοκρατορία αὕτη εἶχεν ἐκκλησιαστικὸν χαρακτῆρα, τὸν ὅποιον
διετήρησε καθ' ὅλον τὸν Μεσαίωνα. Ἐπειδὴ ὅμως τὸν τίτλον τοῦ αὐ-
τοκράτορος τῶν Ρωμαίων εἶχεν ὁ βασιλεὺς τοῦ Βυζαντίου, ὁ Κάρολος
προσεπάθησε ν' ἀναγνωρισθῇ καὶ ὑπ' αὐτοῦ. Ἄλλ' εὗρεν ἀντίδρασιν.
Βραδύτερον ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τοῦ Μιχαήλ τοῦ Α'.

24

36. Ἐπιδρομαὶ κατὰ τῆς Εὐρώπης

Τὸ Φραγκικὸν κράτος ἤλθον νὰ διατράξουν ποικίλοι ἐπιδρομεῖς,
οἱ Σαρακηνοί, οἱ Σλάβοι, οἱ Οὐγγροὶ καὶ οἱ Νορ-
μανδοί, οἱ ὅποιοι ἀπησχόλησαν ἐπὶ μακρὸν καὶ τὸ Βυζαντινὸν
κράτος.

Οἱ Σαρακηνοὶ πειραταί, ἔχοντες ὀρμητήριον τὰς βορείους ἀκτὰς
τῆς Ἀφρικῆς, ἐλεηλάτουν τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γαλλίας.
Ἐπροχώρησαν ἕως τὴν Ρώμην καὶ ἐλαφυραγώγησαν τὰ προάστεια αὐ-
τῆς. Ἀφαιρέσαντες δὲ τὴν Σικελίαν ἀπὸ τοῦ Βυζαντινὸν κράτος, ἐγκα-
τεστάθησαν εἰς τὴν νῆσον.

Οἱ Σλάβοι ἐπὶ Καρόλου τοῦ Μεγάλου εἶχον ἐξαπλωθῇ μέχρι τῆς
Ἀδριατικῆς θαλάσσης καὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Διὰ τοῦ ἐκχριστιανι-
σμοῦ των καὶ τῆς ἐπαφῆς μετὰ τὸ Βυζάντιον ἀφυπνίσθησαν πνευματικῶς
καὶ ἐθνικῶς.

Οἱ Οὐγγροὶ ἦσαν τουρανικῆς καταγωγῆς, συγγενεῖς δηλ. τῶν Οὐν-
νων, Βουλγάρων καὶ Τούρκων, εἶχον δὲ ἐγκατασταθῇ εἰς τὰς μεγά-
λας πεδιάδας τοῦ Δουνάβεως. Οὗτοι ἐπολέμουν ἐφιπποὶ καὶ ἔζων ὑπὸ
σκηνάς. Βραδύτερον ἐξεχριστιανίσθησαν ὑπὸ τῆς Ρώμης καί, παρὰ
τὴν ἐπιμειξίαν των μετὰ Γερμανοὺς καὶ Σλάβους, διετήρησαν τὴν τουρα-
νικὴν γλῶσσαν καὶ ζωηρὰν τὴν ἐθνικὴν των συνείδησιν.

Ὀρμητικώτεροι ἀπὸ τοὺς ἐπιδρομεῖς τούτους ἦσαν οἱ Νορμανδοί,
προερχόμενοι ἀπὸ τὴν Σκανδιναβικὴν Χερσόνησον. Ταύτης ὁ πληθυ-
σμός εἶχεν αὐξηθῇ κατὰ πολὺ καὶ ἡ ἔλλειψις τῶν μέσων τῆς ζωῆς ἡνά-
γκαζε τοὺς κατοίκους νὰ στρέφονται εἰς μακρυνὰς χώρας διὰ «τὸν
θερισμὸν τῆς χρονιάς», ὥς ἔλεγον. Συνήθως καταλαμβάνοντες τὰς πα-
ραλίας εἰσήρχοντο διὰ τῶν μεγάλων ποταμίων ὁδῶν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν
τῶν χωρῶν καὶ καθ' ὅλην τὴν νύκτα ἐλεηλάτουν τὰς πόλεις καὶ διήρ-

παζον τὰς πλουσίας μονάς. Ἀπέβησαν βαθμηδὸν ὀργανωταὶ τῆς τέχνης τῆς ἐπιδρομῆς καὶ ὁ τρόμος τῶν λαῶν.

Τινὲς τῶν Νορμανδῶν ἐπὶ Καρόλου τοῦ Μεγάλου διευθύνονται πρὸς τὴν Ἀγγλίαν καὶ ἐγκαθίστανται εἰς αὐτὴν μονίμως μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των. Ἐπίσης εἰς τὴν Γαλλίαν, παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Σηκουάνα, ἱδρυσαν κράτος, ἐξ αὐτῶν δὲ ὠνομάσθη ἡ περιοχὴ αὕτη Νορμανδία. Οὗτοι βαθμηδὸν ἐλησμώνησαν τὴν γλῶσσαν των, ἐδέχθησαν τὸν Χριστιανισμόν καὶ ἐγίναν Γάλλοι. Ἐκεῖθεν ὀρμώμενοι, ὡς εἶδομεν, κατέλαβον τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν, ἔνθα ἱδρυσαν τὸ βασίλειον τῶν δούο Σικελιῶν.

Ἄλλοι πάλιν Νορμανδοί, οἱ Βαράγγοι, διὰ τῶν μεγάλων ποταμῶν τῆς Βαλτικῆς, εἰσέδυσαν εἰς τὴν Ρωσίαν καὶ ἀπετέλεσαν τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ Ρωσικοῦ κράτους.

37. Τὰ νέα ἔθνικα κράτη

Τὸ κράτος τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου διελύθη μετὰ τὸν θάνατόν του (814). Διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βερντέν (843) οἱ τρεῖς ἔγγονοί του διεμοίρασαν ὡς ἐξῆς τὰς κτήσεις του: Ὁ Κάρολος ὁ Φαλακρὸς ἔλαβε τὴν Γαλλίαν, ὁ Λοθάριος τὴν Ἰταλίαν καὶ ὁ Λουδοβίκος τὴν Γερμανίαν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δημιουργοῦνται τὰ πρῶτα ἔθνικα κράτη εἰς τὴν Εὐρώπην, διότι ἕκαστον ἐξ αὐτῶν ἀνταπεκρίνετο εἰς μίαν ἐθνότητα.

Εἰς τὴν Γερμανίαν, λόγῳ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Σλάβων καὶ Οὐγγρων, ἐπεκράτει ἀναρχία. Ἐπειδὴ δὲ ἡ χώρα αὕτη ἦτο διηρημένη εἰς μικρὰ κράτη, δὲν ἦτο εὐκόλον νὰ ἀποκρουσθοῦν οἱ ἐπιδρομεῖς. Τὸ 919 κατάρθωσε νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὰς γερμανικὰς φυλάς ὁ δούξ τῆς Σαξωνίας Ἐρρίκος ὁ Α'. Πρὸ τοῦ οὐγγρικοῦ κινδύνου ἀνεγνωρίσθη οὗτος ὡς ἀνώτατος ἄρχων τῆς Γερμανίας ὑπὸ πάντων τῶν ἡγεμόνων. Ὁ ἰσχυρὸς βασιλεὺς Ὁθων ὁ Α' ὁ Μέγας (936 - 937) ἐνίκησε τοὺς Οὐγγρους καὶ κατελθὼν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐστέφθη αὐτοκράτωρ τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ὑπὸ τοῦ πάπα. Εἰς τοῦτο ὀφείλει τὴν ἀρχὴν του τὸ Ἀγιὸν Ρωμαϊκὸν κράτος τοῦ Γερμανικοῦ Ἐθνους. Κύριος σκοπὸς τοῦ Ὁθωνος ἦτο νὰ προσαρτήσῃ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Ἀγίαν Ἐδραν, ὅπως ὠνομάζετο τὸ παπικὸν κράτος, ἐπεχείρησε δὲ πρὸς τοῦτο τρεῖς ἐκστρατείας κατὰ τῆς Ἰταλίας.

Τὸν 9ον αἰῶνα ἤρχισαν κατὰ τῆς Ἀγγλίας αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Δανῶν, οἱ ὁποῖοι κατέλαβον καὶ σημαντικὸν μέρος αὐτῆς. Ὁ βασιλεὺς τῶν Δανῶν Κανούτος ὁ Μέγας (1017 - 1035), συνενώσας ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ τὴν Ἀγγλίαν, τὴν Νορβηγίαν καὶ τὴν Δανίαν, ἱδρύσας τὴν Μεγάλην Αὐτοκρατορίαν τοῦ Βορρά. Ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια τῆς Ἀγγλίας κατέφυγεν εἰς τὴν βόρειον Γαλλίαν, ὅπου ἦτο τὸ δουκάτον τῆς Νορμανδίας. Βραδύτερον ὁ δούξ τῆς Νορμανδίας Γουλιέλμος ὁ Κατακτητῆς ἤγειρεν ἀξιώσεις ἐπὶ τοῦ ἀγγλικοῦ θρόνου καὶ ἀπεβίβάσθη, τὸ 1066, μὲ νορμανδικὸν στρατὸν εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ἐνίκησε τοὺς Ἀγγλοσάξονας καὶ ἔγινεν ἰδρυτὴς τῆς δυναστείας, ἡ ὁποία ἄρχει μέχρι σήμερον.

Περὶ τὰ 1000 μ.Χ. διεμορφώθησαν τὰ ἐξῆς Κράτη εἰς τὴν Εὐρώπην : τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας, Γερμανίας, Ἰταλίας, Νορβηγίας, Σουηδίας, Πολωνίας καὶ Βοημίας.

Τὸ πολίτευμα, τὸ ὁποῖον ἐπικρατεῖ εἰς τὰ Εὐρωπαϊκὰ κράτη κατὰ τὸν Μεσαίωνα, λέγεται φεουδαρχικόν. Οἱ φεουδάρχαι ἦσαν κάτοχοι τιμαρίου (φεοῦδου), δηλ. ἐκτάσεως γῆς καὶ ἀπετέλουν τὴν κυρίαρχον τάξιν, τὴν τάξιν τῶν εὐγενῶν. Οὗτοι ἀνεγνώριζον τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ βασιλέως καὶ ἐν ὥρᾳ πολέμου κατήρτιζον στρατὸν ἐκ τῶν ὑπηκόων των. Τὰ φέουδα ἦσαν διαφόρου ἐκτάσεως καὶ οἱ εὐγενεῖς ὠνομάζοντο δοῦκες, μαρκήσιοι, κόμιστες καὶ βαρῶνοι. Οἱ γαιοκτῆμονες ἀπετέλουν τὴν τάξιν τῶν εὐγενῶν καὶ μετὰ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου ἐλέγοντο πρὸ νομιόχοι.

Ἐκαστος εὐγενὴς εἶχε τὸν πύργον του, ὁ ὁποῖος ἦτο καὶ κατοικία καὶ ἀκρόπολις. Κυριωτέρα ἀσχολία τῶν εὐγενῶν ἦτο τὸ κυνήγιον, ὁ πόλεμος καὶ αἱ μονομαχίαι. Τὰ παιδιά των ἡσχοῦντο εἰς τὰ ὅπλα καὶ ἐχρίνοντο ἰππόται εἰς ἡλικίαν 18 ἢ 20 ἐτῶν διὰ θρησκευτικῆς τελετῆς. Ὁ ἱπποτικὸς βίος ἐξημέρωσε τὰ ἦθη καὶ ὁμοιάζει πολὺ μὲ τὸν ὁμηρικόν. Ἡ ἐκκλησία ὑπεστήριξε τὸν ἱπποτισμὸν καὶ βραδύτερον ἱδρύθησαν τάγματα ἱπποτικὰ μοναχικά, τὰ ὁποῖα διέδωσαν τὸν Χριστιανισμὸν εἰς νέους λαούς. Οἱ πλέον ἐγγράμματοι ἐξ αὐτῶν ὑπηρέτησαν τὸν πολιτισμὸν καὶ περιέσωσαν τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς.

Εἰς τὴν τάξιν τῶν ὑποτελῶν ἀνῆκον οἱ χωρικοί, οἱ ὁποῖοι διεκρίνοντο εἰς δύο κατηγορίας εἰς δουλοπαροίκους καὶ εἰς ἐλευθέρους. Οἱ πρῶτοι ἐστεροῦντο πάσης προσωπικῆς ἐλευθερίας καὶ ἐπωλοῦντο μετὰ τῶν κτημάτων τοῦ κυρίου των. Οἱ ἐλευθεροὶ ἐνυμ-

φεύοντο χωρίς την ἄδειαν τοῦ κυρίου των, ἐκληροδότουν τὰ κτήματα εἰς τὰ τέκνα των καὶ ἠδύναντο νὰ ἐγκαταλείψουν ταῦτα ὅποτε ᾔθελον.

38. Ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ πολιτικὴ ἐξουσία

Ὑπεράνω ὅμως πάντων εὐρίσκετο ἐν τῇ Δύσει ἡ Ἐκκλησία, ἀφοῦ αὕτη συνεχέντρωνε τὴν πολιτικὴν, δικαστικὴν καὶ ἐκπαιδευτικὴν ἐξουσίαν, διότι τὰ κράτη δὲν ἦσαν ἀκόμη καλῶς ὀργανωμένα.

Ἡ Ἐκκλησία ἐκράτει τακτικὰ βιβλία γεννήσεως, γάμου καὶ θανάτου τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν ἐξέδιδε διάφορα πιστοποιητικά, τὰ ὅποια ἐζήτηε ὁ λαός. Ἐπειδὴ οἱ ἐπίσκοποι μὲ ἐπιείκειαν ἐδίκαζον τὰς διαφοράς, ἀπέκτησαν τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ λαοῦ καὶ οὕτως ἡ δικαστικὴ ἐξουσία τοῦ κλήρου ἔλαβε μεγάλην ἔκτασιν. Τὸ Κράτος δὲν ἐνδιέφερετο νὰ συντηρῇ σχολεῖα. Οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ μοναχοί, ὡς μορφωμένοι, ἦσαν οἱ μόνοι διδάσκαλοι καὶ οὕτως ἡ ἐκπαίδευσις ἦτο εἰς χεῖρας τῆς Ἐκκλησίας. Τέλος διὰ τῆς περιουσίας τῆς ἡ Ἐκκλησία ἐβοήθει τοὺς πτωχοὺς, τὰς χήρας, τοὺς ἀναπήρους, τὰ ὄρφανὰ καὶ γενικῶς ἤσκει εὐρεῖαν κοινω νικ ἡ ν π ρ ό ν ο ι α ν.

Ἐπὶ κεφαλῇ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Δύσεως ἦτο ὁ πάπας, τοῦ ὁποίου τὸ κῦρος ἦτο μέγιστον, ἰδίως ἀπὸ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἤρχισεν ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῶν νέων λαῶν τῆς Εὐρώπης. Οἱ ἱεραπόστολοι τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἐδίδασκον τοὺς νεοφωτιστούς λαοὺς, ὅτι ὁ πάπας ἦτο ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης ἐδημιουργήθη ἡ πίστις ὅτι ἀπετέλουν ἓνα λαὸν χριστιανικόν, μὲ ἀνώτατον ἀρχηγὸν τὸν π ά π α ν .

Ὅπως δὲ καὶ ἡ ἄλλη κοινωνία, τοιοῦτοτρόπως καὶ σύμπας ὁ κλῆρος δὲν εἶχεν ἐξημερωμένα ἦθῃ. Πολλοὶ ἡγούμενοι καὶ ἐπίσκοποι εἰς τὰ μεγάλα κτήματά των ἔζων ὡς αὐθένται καὶ ἡσχολοῦντο μὲ τὸν πόλεμον καὶ τὸ κυνήγιον.

Τὴν βελτίωσιν τῶν πραγμάτων τῆς ἐκκλησίας ἐπεχείρησεν ὁ μέγας πάπας Γ ρ η γ ό ρ ι ο ς Ζ' (1076 - 1085). Οὗτος ὥρισεν ἡ ἐκλογὴ τοῦ πάπα νὰ γίνεται ὑπὸ τῶν καρδινάλιων, δηλαδὴ τῶν ἐπιφανεστέρων ἐπισκόπων τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας. Οὗτος ἐδημιούργησε καὶ τὸ ζήτημα τῆς π ε ρ ι β ο λ ῆ ς .

Ἐπειδὴ οἱ ἡγεμόνες εἶχον κατορθώσει νὰ ἀποκτήσουν τὸ δικαίωμα νὰ διορίζουν τοὺς ἐπισκόπους, ὁ Γρηγόριος διεκήρυξε, τὸ 1075, ὅτι ὁ

άρχων, ὁ ὁποῖος θὰ ἐτόλμα νὰ διορίσῃ, νὰ δώσῃ περιβολὴν εἰς ἐπίσκοπον, θὰ ἀφωρίζετο καὶ ὁ οὕτω διοριζόμενος ἐπίσκοπος θὰ ἀπελύετο. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἤρχισε μακρὰ ἔρις, ἡ ὁποία ὠνομάσθη ἔρις τῆς περιβολῆς.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Γερμανίας Ἑρρίκος ὁ Δ' ὑπῆρξεν ὁ περισσότερο ἐξεγερθεὶς κατὰ τοῦ παπικοῦ διατάγματος, διότι ἔχανεν εἰσοδήματα καὶ προνόμια μὲ τὴν κατάργησιν τοῦ διορισμοῦ τῶν ἐπισκόπων.

Παρὰ τὰς διαταγὰς τοῦ πάπα, ὁ Ἑρρίκος ὁ Δ' διορίζει τρεῖς ἰδικούς του ἐπισκόπους εἰς τὴν Ἰταλίαν, διὸ καὶ ἀφορίζεται ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου. Ἐξ αἰτίας τούτου καὶ διότι ἐπολέμει κατὰ τοῦ πάπα, οἱ ὑπήκοοι ἐγκαταλείπουν τὸν βασιλέα, ὁ ὁποῖος κατ' ἀρχὰς ἠναγκάσθη νὰ ὑποταγῇ. Ὁ Ἑρρίκος, τὸ 1077, εὔρε τὸν πάπαν εἰς τὸ φρούριον Κανόσσα ἐπὶ τῶν Ἀπεννίνων ὅπου εἶχε καταφύγει καὶ ὑπεβλήθη εἰς ταπεινωτικὴν μετάνοιαν. Ἀργότερον ὁ βασιλεὺς ἀνέτρεψε τὸν Γρηγόριον καὶ ἐπέτυχε νὰ γίνῃ πάπας εἰς εὐνοοούμενός του, ὁ ὁποῖος καὶ τὸν ἔστεψεν αὐτοκράτορα.

Μετὰ 50 ἐτῶν πόλεμον ἐπῆλθε συμφωνία μεταξύ πάπα καὶ αὐτοκράτορος. Κατ' αὐτὴν οἱ ἐπίσκοποι καὶ ἡγούμενοι τῆς Γερμανίας καὶ Ἰταλίας ἔπρεπε νὰ ἐκλέγωνται ἐλευθέρως ὑπὸ τοῦ πάπα. Ὁ αὐτοκράτωρ διετῆρει μόνον τὸ δικαίωμα νὰ παραχωρῇ τὰ φέουδα εἰς τοὺς ἐκλεγμένους, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ ἐκπληρώνουν οὗτοι τοὺς ὅρους τῆς ὑποτελείας. Οὕτως οἱ κληρικοὶ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γερμανίας ἀνεγνώριζον ὡς ἀρχηγόν των τὸν πάπαν.

Ὁ πάπας εἶναι τὸ πρῶτον πρόσωπον εἰς τὴν μεσαιωνικὴν κοινωνίαν τῆς Εὐρώπης, ἡ δὲ Ρώμη πρωτεύουσα ὁλοκλήρου τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου τῆς Δύσεως. Τὴν ἰσχυρὰν ταύτην δύναμιν μετεχειρίσθησαν οἱ πάπαι πρὸς ἐκπλήρωσιν πολιτικῶν σκοπῶν, ἥτοι τὴν ὑποταγὴν τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας εἰς αὐτούς. Πράγματι ὁ πάπας μέχρι τῶν μέσων τοῦ 14ου αἰῶνος ἦτο παντοδύναμος, πάντες δὲ οἱ βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης ὑπεχώρουν πρὸ τῆς δυνάμεως τοῦ πάπα. Τὸ ὄνειρον τῆς κοσμοκρατορίας τοῦ πάπα διέλυσεν ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιππος ὁ Ὠραῖος (1285 - 1314).

39. Ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ

Μὲ τοιαύτην διοικητικὴν καὶ κοινωνικὴν ὀργάνωσιν δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀναπτυχθῇ οἰκονομικὴ ζωὴ. Ἡ βιομηχανία καὶ ἡ βιοτεχνία εὐρί-

σκοντο εἰς τὰ σπάργανα, διότι τὰ ἐργαστήρια δὲν περιελάμβανον περισσότερους τῶν πέντε ἐργατῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἔλειπον τὰ μέσα συγκοινωνίας ἐκάστη πόλις εἶχε καὶ τὴν βιοτεχνίαν της.

Τὸ ἐμπόριον ὅμως ἴστατο εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον. Ἦτο τοῦτο, ὅπως καὶ σήμερον, ἐσωτερικὸν καὶ ἐξωτερικόν. Τὸ ἐσωτερικὸν ἐμπόριον ἦτο περιορισμένον, διότι οἱ ἴδιοι οἱ τεχνῖται ἦσαν καὶ οἱ πωληταὶ τῶν προϊόντων τῆς βιοτεχνίας των.

Ὅλως σπουδαίαν σημασίαν εἶχε τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον. Οἱ ἔμποροι ἐταξίδευον εἰς μακρυνὰς χώρας, διὰ νὰ προμηθευθοῦν πρώτας ὕλας, πολύτιμα καὶ σπάνια προϊόντα. Τὸ ἐμπόριον τοῦτο διεξήγετο μὲ μεγάλας δυσκολίας. Οἱ ἔμποροι ἐπλήρωναν ὑποχρεωτικῶς φόρους ἐξαγωγῆς εἰς ὅλα τὰ μικρὰ κρατίδια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα διήρχοντο, εἰς τοὺς πόρους τῶν ποταμῶν, εἰς τὰς γεφύρας. Ἄλλα καλύμματα ἦσαν ἡ ποικιλία τῶν νομισμάτων, τὰ ὁποῖα διέφερον κατὰ διαμέρισμα, ἡ ἔλλειψις χρυσοῦ, ἡ ἀπαγόρευσις τῶν δανείων ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ληστεία κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν, ἡ ἀκαταστασία τῶν ὁδῶν καὶ ἡ ἔλλειψις μέσων συγκοινωνίας.

Δύο χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα ἔχει τὸ ἐμπόριον κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Διὰ λόγους ἀσφαλείας οἱ ἔμποροι ἐταξίδευον κατὰ ομάδας. Δι' ἔλλειψιν συγκοινωνίας ἐδημιουργήθησαν αἱ ἐμποροπανηγύρεις, αἱ ὁποῖαι ἐγίνοντο ὠρισμένην ἐποχὴν καὶ εἰς διαφόρους πόλεις. Ἀπὸ τὰ πλέον μακρυνὰ μέρη συνεκεντρώνοντο οἱ ἀγορασταὶ καθὼς καὶ οἱ πωληταί, οἱ ὁποῖοι ἐξέθετον ποικίλα ἐμπορεύματα. Θίασοι πλανοδίων ἀκροβατῶν, μουσικῶν καὶ θηριοδασμαστῶν ἀνελάμβανον νὰ διασκεδάζουν τὰ πλήθη.

Ἰδιαιτέρως ἀξιοσημεῖωτον ἦτο τὸ ἐμπόριον εἰς τὴν Μεσόγειον, ὅπου δύο πόλεις τῆς Ἰταλίας ἦσαν τὰ σπουδαιότερα ἐμπορικὰ κέντρα, ἡ Γένουα καὶ ἡ Ἑνετία. Οἱ Εὐρωπαῖοι ἔμποροι μετέφερον εἰς τὴν Εὐρώπην τὰ προϊόντα τῆς Ἀνατολῆς, ἥτοι ἀποικιακὰ, πιπέρι, ἀρώματα, ζάχαριν, γουναρικὰ καὶ ὑφάσματα.

Τὴν πενιχρὰν οἰκονομικὴν κατάστασιν καταδεικνύει καὶ ἡ μορφή τῶν πόλεων. Πόλεις ὑπῆρχον μόνον εἰς Ἰταλίαν καὶ Γαλλίαν, ἐνῶ οἱ Γερμανοὶ ἠρέσκοντο νὰ ζοῦν κατὰ μικρὰς ομάδας ἐντὸς τῶν δασῶν, οἱ δὲ ἡγεμόνες των ἔκτιζον τὰ ἀνάκτορά των εἰς ἀκροπόλεις.

Τεῖχος περιέβαλλε τὰς μεσαιωνικὰς πόλεις, τῶν ὁποίων ἡ ἔκτασις ἦτο μικρά. Ἐντὸς αὐτῆς ἐφρόντιζον νὰ κτίζουν τὰς κατοικίας των ὅλοι

καὶ διὰ τοῦτο οἱ δρόμοι ἦσαν ἐξαιρετικῶς στενοί, σκοτεινοὶ καὶ ἀκάθαρτοι. Αἱ οἰκίαι ἦσαν πλατύτεραι εἰς τὸ δευτέρον πάτωμα καὶ διὰ τοῦτο αἱ στέγαι των ἤνοῦντο καὶ ἀπετέλουν ὑπόστεγον.

Δύο ἐχθροὺς εἶχον αἱ πόλεις αὗται, τὴν πυρκαϊάν καὶ τὰς ἐπιδημίας. Ἐπειδὴ αἱ οἰκίαι ἦσαν ξύλιναι, ἡ πυρκαϊὰ κατέστρεφεν εὐκόλως ὁλόκληρον τὴν πόλιν. Ἡ Ρουὲν ἀπὸ τὸ 1200-1225 ἐκάη ἐξάκις. Ἡ ἀκαθαρσία ἔφερε τὰς ἐπιδημίας καὶ ἰδίως τὴν πανώλην, ἐκ τῆς ὁποίας οἱ ἄνθρωποι ἀπέθνησκον κατὰ χιλιάδας. Τὸ 1348, λόγῳ τῆς πανώλους, ἀπέθανε τὸ τρίτον τῶν κατοίκων τῆς Γαλλίας.

40. Ἡ πρώτη σταυροφορία (1096 - 1099) οχι

Εἰς τοὺς Ἀγίους Τόπους μετέβαινον Χριστιανοὶ ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη, διὰ νὰ προσκυνήσουν τὸν τάφον τοῦ Σωτῆρος. Ὑπῆρχε δὲ πρὸς τοῦτο ἀπόλυτος ἐλευθερία, ἀφοῦ καὶ οἱ ἐλθόντες (ἀπὸ τὸν βον αἰῶνα) Ἀραβες μουσουλμάνοι ἐσεβάσθησαν τὸν Τάφον καὶ τὸν ναόν, τὸν ὁποῖον εἶχον κτίσει ἐπ' αὐτοῦ οἱ αὐτοκράτορες.

Ἄλλ' ὅταν, τὸ 1078, οἱ Σελτζοῦκοι Τοῦρκοι κατέλαβον τὴν Ἱερουσαλήμ, ἐδίωξαν ἀπηνῶς τὸν Χριστιανισμόν. Ἐλεηλάτησαν τοὺς Ἀγίους Τόπους καὶ πολλὰς ταλαιπωρίας ἐπέβαλον εἰς τοὺς προσκυνητάς. Οὕτω διεκόπη ἡ μετὰ βασις καὶ προσκύνησις τῶν Ἀγίων Τόπων, ἡ τόσον ἐπιθυμητὴ εἰς τοὺς χριστιανούς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Ἐκτὸς ὅμως τούτου οἱ ἄνθρωποι τῆς Δύσεως ἐζήτουν νὰ βελτιώσουν τὴν θέσιν των. Οἱ κληρικοὶ ἐπεδίωκον νέας ἐπαρχίας, οἱ ἱππότες νέα τιμάρια, οἱ εὐγενεῖς νέας χώρας. Ὁ πάπας Οὐρβανὸς Β' ἔλεγε ρητῶς, ὅταν ἐκήρυττε τὴν πρώτην σταυροφορίαν: « Ἡ γῆ, τὴν ὁποίαν κατοικεῖτε, δὲν ἔχει πλούτη. Διὰ τοῦτο ἀλληλοτρώγεσθε καὶ ἀλληλοσφάζεσθε. Παύσατε τὰ μίση σας καὶ πορευθῆτε πρὸς τὸν Ἅγιον Τάφον. Τὰ βασίλεια τῆς Ἀσίας θὰ εἶναι μερίδιά σας ». Οὕτω προεκλήθησαν αἱ σταυροφορίαι, δηλαδὴ ἐκστρατεῖαι, τὰς ὁποίας ἀνέλαβον οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως, φανερά μὲν διὰ νὰ ἐλευθερώσουν τοὺς Ἀγίους Τόπους ἀπὸ τοὺς μουσουλμάνους, κρυφίως δὲ διὰ νὰ σφετερισθοῦν τὸ παγκόσμιον ἐμπόριον καὶ νὰ ὑποτάξουν τὴν ὀρθόδοξον Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν. Οἱ μετέχοντες αὐτῶν ἔθετον ἓνα σταυρὸν ἀπὸ ὕφασμα εἰς τὸν ὥμον. Αἱ σταυροφορίαι εἶναι πολυάριθμοι (ἀπὸ τὸ 1096 - 1270), ἀλλὰ μνημονεύομεν μόνον ὀκτώ.

Εἰς Κλερμόν τῆς Γαλλίας, ὁ πάπας Οὐρβανὸς Β΄ συνεκάλεσε σύνοδον (1095), μετὸν σκοπὸν νὰ μεταρρυθμισθῇ ὁ Γαλλικὸς κληρὸς. Τὴν τελευταίαν ἡμέραν τοῦ συνεδρίου, εἰς τὸ ὁποῖον παρέστησαν ἀρχιεπίσκοποι, ἡγούμενοι καὶ πλῆθος ἱερέων τῆς Γαλλίας, ὁ πάπας ἐκάλεσε τοὺς χριστιανοὺς νὰ ἀπαλλάξουν τοὺς προσκυνητὰς τῶν Ἀγίων Τόπων ἀπὸ τὰ δεινοπαθήματά των. Ἐπειτα περιώδευσε τὴν Γαλλίαν καὶ ἀπηύθυνεν ἐγκύκλιον, παρορμῶν τὸν λαὸν διὰ τὴν σταυροφορίαν.

Οἱ ἱππῶται, ἀσφαλεῖς καὶ πλούσιοι, δὲν ἦσαν τόσον πρόθυμοι. Οἱ πτωχοί, ἀπὸ μεγαλυτέραν θρησκευτικότητα καὶ διὰ καλυτέραν τύχην, ἐβιάζοντο περισσότερον. Ὁ Γάλλος μοναχὸς Πέτρος ὁ Ἐρημίτης ὁ ἐπὶ νομαζόμενος ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν Κοκουπέτρος, (διότι μικρὸς ὦν καὶ ἰσχνός, ἐνεδύετο μακρὸν ράσον, τὸ ὁποῖον ἔφερεν κουκούλαν) εἶχεν ἐπισκεφθῇ τοὺς Ἀγίους Τόπους, εἶχεν ἴδει τὴν ἀθλίαν κατάστασιν των καὶ ἦτο ὁ ἐνθερμότερος ὑποστηρικτὴς τῆς σταυροφορίας. Τρεῖς μῆνας μετὰ τὴν πρόσκλησιν τοῦ Οὐρβανοῦ 50.000 ἄνθρωποι, ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδιὰ, ἐξεκίνησαν μετ' ἀρχηγὸν τὸν Πέτρον Ἐρημίτην.

Οἱ πρῶτοι λοιπὸν αὐτοὶ σταυροφόροι, διαβάντες τὸν Ρῆνον, ἠνώθησαν μετ' ἐπίφθ Γερμανῶν καὶ ἐξεχύθησαν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, Σερβίαν, Βουλγαρίαν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν. Λεηλατοῦντες καὶ ἐρημώνοντες τὰς πόλεις διὰ τὴν προμήθειαν τροφῶν, ἔφθασαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐδειξαν τὴν ἰδίαν ληστρικὴν διαγωγὴν.

Ὁ τότε αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος διεβίβασε τὰ ἄτακτα αὐτὰ ἐπίφθ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ὅπου οἱ Τοῦρκοι εἰς τὰ πέριξ τῆς Νικαίας, τὰ ἀπεδεκάτισαν. Τρεῖς χιλιάδες ἐσώθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Πέτρος.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ ἱππῶται ἡτοιμάσθησαν καὶ ἐξεκίνησαν ἀπὸ διάφορα σημεῖα, χωρὶς νὰ ἔχουν ἐνιαίαν διοίκησιν. Οἱ νότιοι Γάλλοι ὑπὸ τὸν Ραϋμόνδον, τὸν κόμιτα τῆς Τουλούζης, ἐπέρασαν ἀπὸ τὴν Βόρειον Ἰταλίαν, Κρουατίαν, Σερβίαν καὶ Βουλγαρίαν. Οἱ βόρειοι Γάλλοι, ὑπὸ τὸν Γοδεφρείδον καὶ τὸν ἀδελφόν του Βαλδουίνον τῆς Φλάνδρας, διῆλθον ἀπὸ τὴν Γερμανίαν καὶ Οὐγγαρίαν. Οἱ Νορμανδοὶ τῆς Ἰταλίας, μετ' ἀρχηγούς τὸν Βοημόνδον, υἱὸν τοῦ Νορμανδοῦ βασιλέως Ροβέρτου Γυῖσκάρδου, καὶ τὸν Ταγκρέδον, ἀποβιβασθέντες εἰς τὴν Ἡπειρον, διέσχισαν τὴν

Μακεδονίαν. Κανείς βασιλεὺς δὲν ἔλαβε μέρος. Ἀνώτατος ἀρχηγὸς ἦτο ὁ πάπας, ὁ ὁποῖος διώρισε ἐπίτροπόν του Γάλλον ἐπίσκοπον.

Ἀνερχόμενοι οἱ σταυροφόροι περίπου εἰς 500 χιλιάδας, ἔφθασαν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μόνον αἱ 300 χιλιάδες ἦσαν μάχιμοι, οἱ δὲ λοιποὶ ἦσαν γυναῖκες καὶ παιδιὰ, τὰ ὅποια ἔφερον προσκόμματα εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς σταυροφορίας.

Τότε ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος ἐπέτυχε νὰ διαβιβάσῃ τοὺτους εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ τοὺς ἐβοήθησε κατὰ τῶν Τούρκων, δεξιῶς ἐπίσης πολιτευόμενος διὰ νὰ ἀνακτήσῃ τὰς παλαιὰς ἐπαρχίας τῆς αὐτοκρατορίας, χωρὶς νὰ ἔλθῃ εἰς φανεράν ρῆξιν πρὸς τοὺς σταυροφόρους. Ὁ ἀντιπρόσωπος τῶν σταυροφόρων Γοδεφρεῖγος ἔδωκε τὴν ὑπόσχεσιν, ὅτι «*θὰ παραδώσῃ εἰς τὸν ἀρχηγόν, τὸν ὁποῖον θὰ στείλῃ ὁ αὐτοκράτωρ, τὰς πόλεις, τὰς χώρας καὶ τὰ φρούρια, τὰ ὅποια θὰ καταλάβῃ, ἔφ' ὅσον αὐτὰ ἀνῆκον ἄλλοτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν Ῥωμαίων*». Τοῦτο καὶ ἐγένετο, ὅτε κατελήφθη ἡ Νίκαια καὶ μέγα τμήμα τῆς Μ. Ἀσίας, ὁ δὲ σουλτᾶνος μετέθεσε τὴν ἔδραν του εἰς Ἰκόνιον.

Ἐπειτα οἱ σταυροφόροι διέσχισαν τὴν Μ. Ἀσίαν ἀπὸ τὸ βορειοδυτικὸν ἄκρον μέχρι τοῦ νοτιοανατολικοῦ, μὲ περιπετείας κατὰ τὴν πορείαν, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀπερίγραπτοι. Θεριζόμενοι καθ' ὁδὸν ἀπὸ τὴν θερμότητα τοῦ κλίματος, τὴν ἀνυδρίαν, τὴν ἔλλειψιν τροφῶν καὶ τὰς ἀδιακόπους ἐπιθέσεις τῶν ἐλαφρῶν ἱππέων τῶν Τούρκων, ἔφθασαν παρὰ τὸ Δορύλαιον (Ἑσκι-Σεχίρ), ὅπου ὀλίγον ἔλειψε νὰ καταστραφῶν.

Νικήσαντες παρὰ ταῦτα οἱ σταυροφόροι (Ἰούλιος τοῦ 1097) τοὺς Τούρκους, διέβησαν τὴν ὁροσειρὰν τοῦ Ταύρου καὶ μετὰ ὀκτάμηνον πολιορκίαν ἐκυρίευσαν τὴν Ἀντιόχειαν. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὑπέστησαν δεινὴν πολιορκίαν ἐκ μέρους τοῦ πολυαριθμοῦ στρατοῦ τοῦ Τούρκου ἡγεμόνος τῆς Μουσούλης, ἀνερχομένου εἰς 200 χιλιάδας.

Ὁρμητικὴ ὁμως ἔξοδος ἔδωκε καὶ πάλιν τὴν νίκην εἰς τοὺς σταυροφόρους.

Τότε ἀνέλαβον οἱ σταυροφόροι τὴν πορείαν των πρὸς τὰ Ἱεροσόλυμα. Τρία ἔτη ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεώς των, τὴν 1ην Ἰουλίου 1099, εἰδὼν μακρόθεν τὴν Ἀγίαν Πόλιν, ὁπότε ἔπεσαν γονυκλινεῖς καὶ κλαίοντες ἀπὸ χαρὰν ἠὺχαρίστουν τὸν Θεόν, διότι ἤξιώθησαν νὰ ἐπιτύχουν τὸν σκοπὸν των. Ἀπὸ τὰς ταλαιπωρίας μόλις 40 χιλιάδες ἔφθασαν εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ, τὴν ὁποίαν ἐφρούρει ἰσχυρὰ φρουρὰ Αἰγυπτίων. Μετὰ φοβερὰν ἔφοδον εἰσῆλθον οἱ σταυροφόροι εἰς τὴν πόλιν τὴν 10ην Ἰου-

λίου 1099, ημέραν Παρασκευήν καὶ ὥραν 3 μ.μ. ἦτοι τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ. Ἐπηκολούθησε φρικτὴ σφαγὴ. Ἔσφαζον ὅσους εὗρισκον εἰς τοὺς δρόμους, διότι ἐνόμιζον ὅτι ἐβλεπον τοὺς δημίους τοῦ Χριστοῦ. Ἐπειτα οἱ ἄρχοντες κατέθεσαν τὰ ὅπλα, ἐκαθάρισαν τὰς χεῖρας των καὶ γυμνόποδες ἐπῆγαν νὰ προσκυνήσουν τὸν Πανάγιον Τάφον.

Ἡ πρώτη σταυροφορία ἔσχε 500 χιλιάδας νεκροὺς χριστιανοὺς καὶ ἄλλους τόσους μουσουλμάνους. Ἀλλὰ εἶχε καὶ ἄλλο ἀποτέλεσμα. Οἱ σταυροφόροι ἤρχισαν νὰ ιδρύνουν εἰς τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην ἰδικὰ των φεουδαρχικὰ κράτη καὶ τοιουτοτρόπως ἄλλοι ἐγιναν βασιλεῖς, ἄλλοι πρίγκιπες, κόμιστες καὶ βαρῶνοι. Τὸ σπουδαιότερον ὅμως ιδρύθη εἰς τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην, δηλ. τὸ Βασίλειον τῆς Ἱερουσαλὴμ, με βασιλέα τὸν Γοδεφρεῖδον τὸν Μπουγιόν, ὅστις ἔφερε τὸν τίτλον τοῦ προστάτου τοῦ Ἀγίου Τάφου. Τὸ πριγκιπᾶτον τῆς Ἀντιοχείας ὑπὸ τὸν Βοημοῦνδον καὶ αἱ ἡγεμονίαι τῆς Ἐδέσσης, ὑπὸ τὸν Βαλδουῖνον τῆς Φλάνδρας, καὶ τῆς Τριπόλεως ὑπὸ τὸν Ραϋμόνδον τῆς Τουλούζης, ἦσαν ὑποτελεῖς εἰς τὸν Γοδεφρεῖδον.

Ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ πάπα διωρίσθη πατριάρχης τῆς Ἀγίας Πόλεως. Ὑπῆρχον δὲ πολλοὶ ἔμποροι, Ἑνετοί, Πισάται, Μασσαλιῶται, οἱ ὁποῖοι ἐβοήθησαν τοὺς ἱππότες νὰ καταλάβουν τὴν Ἰόππην (Γιάφφαν), τὴν Πτολεμαῖδα, τὴν Βηρυτόν, καὶ τοιουτοτρόπως ἀποκατεστάθη ἡ μετὰ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης ἐπικοινωνία.

Διὰ τὴν ἄμυναν τῶν κατακτηθεισῶν χωρῶν ὀργανώθησαν τρία τάγματα, τὸ τάγμα τῶν Ἰπποτῶν τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τῆς Ἱερουσαλὴμ, τὸ τάγμα τῶν Ἰπποτῶν τοῦ Ναοῦ καὶ τὸ τάγμα τῶν Τευτόνων, τῶν ὁποίων οἱ ἱππότες εἶχον τὰς ὑποχρεώσεις τῶν μοναχῶν καὶ ἔζων ὡς στρατιῶται.

Οἱ ἡγεμόνες ἐγκατεστάθησαν εἰς ἰσχυρὰ κάστρα, τὰ ὁποῖα ἔδρυσαν, καὶ μετέφεραν ἐκεῖ τὸν τρόπον τῆς ζωῆς των. Βαθμυρδὸν οἱ σταυροφόροι ἤλλαξαν συμπεριφορὰν ἀπέναντι τῶν μουσουλμάνων καὶ ἤλθον εἰς σχέσεις οἰκονομικὰς καὶ οἰκογενειακὰς μετ' αὐτοὺς.

41. Ἡ δευτέρα καὶ τρίτη σταυροφορία

Ἡνοίχθη ἤδη ὁ δρόμος πρὸς τὴν Ἀνατολήν. Διάφοροι ἀφορμαὶ δίδονται διὰ νὰ ἐπακολουθήσουν καὶ ἄλλαι σταυροφορίαι, κατὰ τὰς

όποιας δὲν ἐκδηλώνεται ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς τῆς πρώτης, διότι οἱ σταυροφόροι παρουσιάζουν ἐκδηλὰ τὰ ὕλικά καὶ οἰκονομικὰ κίνητρα. Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Κονράδος Γ' καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβῖκος Ζ' ὠργάνωσαν τὴν δευτέραν σταυροφορίαν (1147 - 1149), μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἐλευθερώσουν τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑδέσσης, τὴν ὁποίαν εἶχε καταλάβει ὁ Τοῦρκος ἡγεμὼν τῆς Μοσσοῦλης.

Καλῶς ἐξοπλισμένος ὁ στρατὸς τῶν σταυροφόρων διέβη τὰς χώρας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους διὰ ξηρᾶς, προβαίνων παντοῦ εἰς ἀρπαγὰς, λεηλασίας καὶ καταστροφάς. Ἐφθασαν οἱ σταυροφόροι εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ πρὸς στιγμὴν ἐσκέφθησαν νὰ τὴν κυριεύσουν. Ἀλλὰ διέγνωσαν ὅτι τοῦτο ἦτο δύσκολον καὶ ἔδωσαν τὸν ὄρκον ὑποτελείας εἰς τὸν αὐτοκράτορα Μανουήλ. Ἡ σταυροφορία αὕτη δὲν ἐπέτυχεν. Οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἐπέστρεψαν ἄπρακτοι.

Νέα ὅμως ἀφορμὴ ἐδόθη διὰ τὴν τρίτην σταυροφορίαν (1189 - 1190). Τὸ 1187, ὁ σουλτάνος τῆς Αἰγύπτου Σαλαδὶν εἰσorma εἰς τὰ βασιλείων τῆς Ἱερουσαλήμ, νικᾷ κατὰ κράτος τοὺς Φράγκους ἱππότεας εἰς τὴν λίμνην Τιβεριάδα καὶ θριαμβευτὴς εἰσέρχεται εἰς τὴν Ἀγίαν Πόλιν. Τὸ Φραγκικὸν κράτος περιωρίσθη τότε εἰς τὴν βόρειον Παλαιστίνην.

Τὸ γεγονός τοῦτο ἐνεποίησε κατάπληξιν εἰς τὴν Δύσιν. Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Φρειδερίκος Βαρβαρόσσας, ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιππος Αὐγούστος καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ριχάρδος ὁ Λεοντόκαρδος ἀνέλαβον τὴν ἀρχηγίαν τῆς τρίτης σταυροφορίας, χωρὶς ἐνότητα ὅμως καὶ ὁμόνοιαν.

Πρῶτος ὁ Βαρβαρόσσας ἐξεκίνησε διὰ ξηρᾶς καί, νικήσας εἰς τὸ Ἰκόνιον τοὺς Τοῦρκους, ἐστρατοπέδευσε παρὰ τὸν ποταμὸν Κύνδον (Καρὰ - Σοῦ). Ἐνῷ ἐλούετο, παρεσύρθη ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ καὶ ἐπνίγη. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ καλῶς συντεταγμένου στρατοῦ του ἐπανήλθεν εἰς τὴν Γερμανίαν, μικρὸν δὲ τμήμα συνηνώθη εἰς τὴν Συρίαν μὲ τοὺς Ἀγγλοὺς καὶ Γάλλους.

Ὁ Φίλιππος καὶ ὁ Ριχάρδος διὰ θαλάσσης ἔφθασαν εἰς Μεσσήνην τῆς Σικελίας, ὅπου ἔμειναν ἕξ μῆνας καὶ ἤλθον μετὰ τῶν εἰς προστριβὰς καὶ συγκρούσεις. Τέλος ἐξεκίνησαν καὶ ἔφθασαν εἰς Κύπρον, τὴν ὁποίαν ὁ Ριχάρδος ἀφῆρεσεν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας καὶ παρεχώρησεν εἰς τὸν Γάλλον βασιλέα τῆς Ἱερουσαλήμ Λουζινιάν (1192). Ἡ δυναστεία τῶν Λουζινιάν ἐκράτησεν τὴν Κύπρον μέχρι τοῦ 1498. Μετ'

αὐτοὺς ἔγιναν κυρίαρχοι τῆς Κύπρου οἱ Ἑνετοὶ (1489), οἱ Τούρκοι (1570) καὶ τελευταῖοι οἱ Ἀγγλοὶ διὰ μυστικῆς πρὸς τοὺς Τούρκους συνθήκης (1878), οἱ ὁποῖοι καὶ τὴν ἐκράτησαν ἕως τὸν Αὐγούστον τοῦ 1960, ὁπότε ἀνεκηρύχθη εἰς ἀνεξάρτητον Δημοκρατίαν.

Ἡνωμένοι Ἀγγλοὶ, Γερμανοὶ καὶ Γάλλοι ἐπολιορκήσαν τὴν Πτολεμαῖδα τῆς Φοινίκης. Ἡ πολιορκία, κατὰ τὴν ὁποίαν ἔλαβον μέρος διαδοχικῶς 600 χιλ. ἄνθρωποι, διήρκεσεν ἐπὶ δύο ἔτη, ἐστοίχισε δὲ τὴν ζωὴν 190 χιλ. μουσουλμάνων καὶ 120 χιλ. χριστιανῶν. Ἡ φρουρὰ ἐξηντλημένη παρεδόθη, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Σαλαδὴν δὲν κατάρθωσε νὰ εὕρῃ τὰ συμφωνηθέντα λύτρα, ὁ Ριχάρδος κατέσφαξε τοὺς ὑπερασπιστάς.

Ὁ Ριχάρδος ἔγινε τὸ φόβητρον τῶν Ἀράβων, μείνας ἐκεῖ δύο ἔτη. Ἀλλ' ἡ Ἱερουσαλήμ δὲν ἀνεκτήθη. Τὸ βασίλειον τῆς Παλαιστίνης, περιορισθὲν εἰς τὰ παράλια τῆς Φοινίκης, διετηρήθη ἕνα ἀκόμη αἰῶνα, μὲ πρωτεύουσαν τὴν Πτολεμαῖδα.

Οὕτως ἔληξεν ἡ τρίτη σταυροφορία, ἡ ὁποία εἶχε περισσότερον στρατιωτικὸν παρὰ θρησκευτικὸν χαρακτῆρα.

A 42. Ἡ τετάρτη σταυροφορία

Ναὶ

Ὁ πάπας Ἰννοκέντιος Γ' (1198 - 1216), ἐπιβληθεὶς εἰς τὴν Δύσιν, ὤνειρεύθη νὰ ἐξουσιάσῃ καὶ τὴν Ἀνατολήν. Εὐθὺς μὲ τὴν ἄνοδόν του εἰς τὸν θρόνον ἐκήρυξε νέαν σταυροφορίαν. Ἀλλὰ τὸ κήρυγμά του δὲν εἶχε μεγάλα ἀποτελέσματα. Ἐκινήθησαν μόνον ἡ βόρειος Γαλλία καὶ ἡ Φλάνδρα. Ἐπίσης κανεὶς βασιλεὺς δὲν ἔλαβε μέρος εἰς τὴν σταυροφορίαν, διότι οἱ μὲν βασιλεῖς τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας ἐπολέμου μεταξὺ των, δύο δὲ ἡγεμόνες Γερμανοὶ ἐφιλονίκουσαν διὰ τὸν θρόνον.

Τρεῖς κυρίως ἐξεῖχον ἀπὸ τοὺς ἀρχηγούς, ὁ Ἰταλὸς Βονιφάτιος Μομφερρατικὸς, ὁ κόμισ τῆς Φλάνδρας Βαλδουῖνος καὶ ὁ Γοδεφρεῖδος Βιλλεαρδουῖνος, Γάλλος εὐγενὴς ἀπὸ τὴν Καμπανίαν.

Ὁ τελευταῖος ἐστάλη εἰς Ἑνετίαν, διὰ νὰ παρακαλέσῃ τὴν θαλασσοκράτειραν αὐτὴν πολιτείαν νὰ διαθέσῃ πλοῖα διὰ τὴν διαπεραίωσιν τῶν σταυροφόρων εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἀφοῦ διὰ ξηρᾶς δὲν ἡδύνατο νὰ γίνῃ σταυροφορία. Οἱ Ἑνετοί, ἔμποροι ὄντες, ἐζήτησαν διὰ τὴν μεταφορὰν καὶ διατροφὴν 13.500 ἱππέων καὶ 29.000 πεζῶν, ὑπέρογκον

χρηματικήν ἀμοιβήν καὶ τὸ ἥμισυ τῶν λαφύρων. Ἐδέχθησαν ἀπὸ γενναιοδωρίαν τὰ 2/3 τῶν ὅσων ἐζήτησαν, ἀλλ' ἐπέτυχον νὰ ἐλευθερωθῇ πρῶτον ἡ Δαλματική πόλις Ζάρα, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀφαιρέσει ἀπὸ αὐτοὺς ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας.

Ἐνῶ οἱ σταυροφόροι προσεπάθουν νὰ ἐξοικονομήσουν τὰ ναῦλα, παρουσιάσθη εἰς αὐτοὺς ὁ Ἀλέξιος, υἱὸς τοῦ ἐκπτώτου αὐτοκράτορος Ἰσαακίου Ἀγγέλου. Οὗτος δίδων μεγάλην χρηματικὴν ἀμοιβήν, ὑποτάσσων τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὴν Δυτικὴν καὶ διαθέτων ὑστερον ὅλας τὰς δυνάμεις τῆς αὐτοκρατορίας κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν, ἐζήτησεν ὡς ἀντάλλαγμα ἀπὸ τοὺς σταυροφόρους νὰ τὸν βοηθήσουν νὰ ἀνακτήσῃ τὸν θρόνον τοῦ πατρός του.

Ὁ γηραιὸς δόγης τῆς Ἑνετίας Δάνδολος διεῖδε τὰ ἐκ τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης ὠφελήματα τοῦ κράτους του καί, παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου Γ', κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1203, ὑπεγράφη συμφωνία μετὰ τοῦ Ἀλεξίου καὶ τῶν σταυροφόρων. Τὴν 27ην Ἰουλίου 1203 ὁ στόλος τῶν σταυροφόρων ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Πρωτευούσης τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους μετὰ 40.000 μαχητάς.

Οἱ σταυροφόροι ἐστρατοπέδευσαν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ προέβησαν εἰς πολιορκίαν αὐτῆς. Ὁ αὐτοκράτωρ εἶχεν ἐπιδιορθώσει τὰ τείχη καὶ εἶχε συναθροίσει στρατὸν 60.000 ἀνδρῶν. Ἡ ἥρωικὴ ἄμυνα διήρκεσε πολλὰς ἡμέρας, ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξακολουθήσῃ. Ὁ αὐτοκράτωρ ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πόλιν, οἱ δὲ σταυροφόροι ἀποκατέστησαν τὸν Ἰσαάκιον Ἀγγελον καὶ τὸν υἱόν του Ἀλέξιον Δ'. Ἐπειδὴ δὲ οἱ νέοι αὐτοκράτορες δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐκπληρώσουν τὰς ὑποσχέσεις των, οἱ σταυροφόροι καὶ ἰδίως οἱ Ἑνετοὶ ἔγιναν ἀπαιτητικοί. Οἱ αὐτοκράτορες ἐπέβαλον τρομερὰν φορολογίαν καὶ μόλις κατῴρθωσαν νὰ συγκεντρώσουν τὸ ἥμισυ τοῦ συμφωνηθέντος ποσοῦ.

Ἀλλ' αἱ βαρεῖαι φορολογίαι πρὸς εὕρεσιν τῶν χρημάτων, ἡ ὁμολογία πίστεως πρὸς τὸν πάπαν καὶ ἡ κακὴ συμπεριφορὰ τῶν σταυροφόρων εἶχον προκαλέσει τὸ πρὸς τοὺς Λατίνους μῖσος τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος ἐξέσπασεν εἰς στάσιν. Ὁ Ἰσαάκιος καὶ ὁ Ἀλέξιος Δ' ἀνετράπησαν (1204) καὶ αὐτοκράτωρ ἀνεδείχθη ὁ Ἀλέξιος ὁ Ε', ὁ λεγόμενος Μούρτζουφλος. Οὗτος καλεῖ τοὺς σταυροφόρους νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν χώραν του ἐντὸς ὀκτῶ ἡμερῶν. Οἱ σταυροφόροι τότε προσέβαλον διὰ δευτέραν φορὰν τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ὁ αὐτοκράτωρ πολεμήσας γενναίως, δὲν ἡδυνήθη νὰ ἀποκρούσῃ τὴν ἐπιθεσιν τῶν σταυροφόρων καὶ ἐξηναγκάσθη νὰ φύγῃ μὲ ὀλίγους ὁπαδούς ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τότε μερικοὶ συνέρχονται εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν καὶ ἀνακηρύσσουν αὐτοκράτορα τὸν Θεόδωρον Λάσκαριν. Ἀλλὰ καὶ αὐτός, ἂν καὶ ἦτο ἱκανὸς ἀνὴρ, δὲν κατώρθωσε νὰ δώσῃ ζωὴν εἰς ἕνα νεκρόν, ὥς ἦτο τὸ Βυζάντιον. Φεύγει καὶ αὐτὸς μὲ τὸν πατριάρχην καὶ ὀλίγους ὁπαδούς του. Τὴν 12ην Ἀπριλίου 1204 οἱ Φράγκοι εἰσῆλθον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Οἱ σταυροφόροι ἐφάνησαν βάρβαροι, ἐπυρπόλησαν μεγάλας συν-οικίας καὶ προέβησαν εἰς ἀνήκουστον λεηλασίαν τῆς Πρωτεύουσας. Κατέστρεψαν τὰ μαρμάρινα καλλιτεχνικὰ ἔργα, ἀπέσπασαν ἀπὸ ἄλλα τὸν χρυσὸν καὶ τοὺς πολυτίμους λίθους, ἀνέλυσαν τοὺς ἐξ ὀρειχάλκου ἀνδριάντας διὰ νὰ κατασκευάσουν νομίσματα. Οὔτε τοὺς γέροντας, οὔτε τὰς γυναῖκας δὲν ἐσεβάσθησαν οἱ σταυροφόροι, οὔτε τὴν θρησκείαν. Ἡ Ἀγία Τράπεζα τῆς Ἀγίας Σοφίας κατατεμαχίζεται, τὰ δὲ πολύτιμα ἱερά σκεύη διαρπάζονται.

Ἐγιναν ἄλλαι τέσσαρες σταυροφορίαι, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία ἀπέβλεπεν εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου, ἡ ὁποία τότε ἦτο τὸ ἰσχυρότερον μουσουλμανικὸν κράτος. Αἱ σταυροφορίαι αὗται, αἱ ὁποῖαι διήρκεσαν δύο αἰῶνας περίπου, εἶχον σπουδαῖα ἀποτελέσματα καὶ οὐσιαστικῶς ὠφέλησαν τὴν Δύσιν. Ἀνεπτύχθη μετὰξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως μεγάλη ἐμπορικὴ κίνησις. Μὲ τὰς σταυροφορίας ἐξησθένησαν οἱ εὐγενεῖς τῆς Δύσεως καὶ ἤρχισεν ἡ ἀνάπτυξις τῆς μεσαιᾶς τάξεως, τῶν ἐμπόρων καὶ τεχνιτῶν. Οἱ Εὐρωπαῖοι, γνωρίσαντες τὸν πολιτισμὸν τῆς Ἀνατολῆς, ἤρχισαν νὰ ἐξημερώνωνται καὶ νὰ ἀσχολοῦνται μὲ τὰς Τέχνας, τὰς Ἐπιστήμας καὶ τὰ Γράμματα.

Ὡς πρὸς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, τὰ μεγαλύτερα ἀποτελέσματα εἶχεν ἡ τετάρτη σταυροφορία καὶ διὰ τοῦτο ἔκτοτε ἀρχίζει νέα περίοδος.







ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 1ον

Η ΕΥΡΩΠΗ

10x1

1. Ἡ Γαλλία



ΕΠΙ τὸ 1200 ἡ Γαλλία εἶχεν ἰσχυρότατον βασιλέα τὸν Φίλιππον Β' Αὐγουστον (1180 - 1223). Οὗτος ἔσχε δύο ἐπιτυχίας, ἀπηλλάγη τῆς ἐπιρροῆς τῶν εὐγενῶν καὶ ἀπὸ τὸν Ἰωάννην τὸν Ἀκτῆμονα τῆς Ἀγγλίας ἀφῆρσεν ὅλας τὰς κτήσεις του εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἰσχυρὸς βασιλεὺς ὑπῆρξεν ἐπίσης ὁ Λουδοβῖκος Θ' ὁ Ἀγίος (1226 - 1270), ὁ ὁποῖος ᾤδήγησεν τὰς δύο τελευταίας σταυροφορίας.

Τὴν μεγαλυτέραν δύναμιν ἔσχεν ἡ Γαλλία ἐπὶ τοῦ βασιλέως Φιλίππου Δ' τοῦ Ὡραίου (1285 - 1314). Ὁ Φίλιππος ἔχων ἀνάγκην χρημάτων κατὰ τὸν πόλεμον μετὰ τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας, ἐπέβαλε φόρον εἰς τὸν κλῆρον. Ὁ πάπας Βονιφάτιος Η', ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀπηγόρευσε εἰς τοὺς κληρικοὺς νὰ ἐκτελέσουν τὸ βασιλικὸν διάταγμα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀφώρισε τὸν βασιλέα, ὅστις καίει τὴν βοῦλαν τοῦ πάπα καὶ ἀπὸ τὴν συνέλευσιν τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ τοῦ λαμβάνει τὴν συγκατάθεσιν νὰ παραπεμφθῇ ὁ πάπας εἰς δίκην. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι εἰς τὴν συνέλευσιν κατὰ τοῦ πάπα μετέσχον καὶ ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ, οἱ ὁποῖοι ἀπετέλουν τὴν τρίτην τάξιν τῆς Γαλλίας. Ἀπὸ τότε εἰς κάθε σπουδαίαν περίστασιν συγκαλοῦνται συνελεύσεις ἀντιπροσώπων καὶ τῶν τριῶν τάξεων (κλήρου, εὐγενῶν, λαοῦ), αἱ ὁποῖαι λέγονται Γενικαὶ τὰξεις (Etats generaux).

Ὁ πάπας συλλαμβάνεται καὶ φυλακίζεται καὶ μετὰ ἓνα μῆνα ἀποθνήσκει. Ὁ υἱὸς τοῦ βασιλέως διορίζεται πάπας ὡς Κλήμης ὁ Ε' καὶ ἐγκαθίσταται εἰς τὴν Ἀβινιὸν, πόλιν τῆς νοτίου Γαλλίας, ὅπου διέμειναν ὅλοι οἱ πάπαι ἀπὸ τὸ 1209 μέχρι τοῦ 1377.

Ἀπὸ τὸ 1328 εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας ἀνῆλθεν ὁ οἶκος Βα-
λοά, ὁ ὁποῖος ἔμεινεν εἰς τὴν ἀρχὴν μέχρι τοῦ 1589.

Ἡ Γαλλία βραδύτερον περιπλέκεται εἰς τὸν λεγόμενον ἑκατοντα-
ετῇ πόλεμον. Ὁ βασιλεὺς Κάρολος Ζ' (1422 - 1461) νικᾷ τοὺς
Ἀγγλους καὶ περιορίζει αὐτοὺς εἰς τὸ Καλαί. Εἶναι ὁ πρῶτος ἀπὸ
τοὺς βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης, ὁ ὁποῖος ὠργάνωσε μόνιμον μισθοφορικὸν
στρατὸν καὶ ἐπεβλήθη εἰς τοὺς εὐγενεῖς. Ἰσχυρὸς βασιλεὺς ὑπῆρξεν
ἐπίσης ὁ υἱὸς αὐτοῦ Λουδοβῖκος ΙΑ' (1451 - 1483). Οὗτος
συνέτριψε πολλοὺς ἀπὸ τοὺς εὐγενεῖς καὶ συνήνωσε τὰς γαίας αὐτῶν
μὲ τὰς ἰδικὰς του, ἐφρόντισε δὲ νὰ προαγάγῃ τὰς πόλεις, τὰς τέχνας
καὶ τὸ ἐμπόριον.

Ὁ Κάρολος Η' (1483 - 1489) ἐπωφελήθη ἀπὸ τὴν ἐσωτερι-
κὴν ὀργάνωσιν τοῦ κράτους ὑπὸ τῶν προηγουμένων βασιλέων, διὰ νὰ
προβῇ εἰς ἐξωτερικὰς κατακτήσεις. Ἐπεχείρησεν ἐκστρατεῖαν εἰς Ἀνω
Ἰταλίαν (1494) καὶ ἡγόρασεν ἀπὸ τὸν Ἀνδρέαν Παλαιολόγον τὰ
ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως δικαιώματά του. Ἡ ἐκστρα-
τεία του ὅμως εἰς Σικελίαν ἀπέτυχεν καὶ τὸ σχέδιον νὰ καταλάβῃ τὴν
ἄλλοτε Βυζαντινὴν πρωτεύουσιν ἐματαιώθη.



2. Ἡ Ἀγγλία

Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 12ου αἰῶνος εἰς τὸν ἀγγλικὸν θρόνον ἀνῆλθεν
ὁ κλάδος τῆς οἰκογενείας τοῦ Γουλιέλμου, καλούμενος τοῦ Πλαντα-
γενέ. Εἰς τοῦτον ἀνήκει ὁ βασιλεὺς Ριχάρδος ὁ Λεοντόκαρ-
δος (1189 - 1199), ὁ ὁποῖος ἔλαβε μέρος εἰς τὴν Γ' σταυροφορίαν.
Ὁ ἀδελφός του Ἰωάννης ὁ Ἀκτῆμων (1199 - 1215) περι-
πλάκῃ εἰς ἔριδας μὲ τοὺς εὐγενεῖς, οἱ ὁποῖοι ἐπέτυχον νὰ ματαιωθῇ
τὸ σχέδιον τοῦ βασιλέως, ὅπως κυβερνήσῃ τὸ κράτος κατὰ τρόπον αὐταρ-
χικόν. Ὁ Ἰωάννης ἠτύχησεν ἐξωτερικῶς, διότι, περιελθὼν εἰς πόλεμον
μὲ τὴν Γαλλίαν, ἔχασε τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ἐκεῖ κτήσεών του.

Χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν σχέσεων Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας
κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἶναι ὅτι οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀγγλίας, ὡς
πραγματικὸν πυρῆνα τοῦ κράτους τῶν θεώρουν τὴν Νορμανδίαν τῆς
Γαλλίας, τὴν δὲ Ἀγγλίαν ὡς χώραν, ἣ ὅποια ἔδιδεν εἰς αὐτοὺς τὰ μέ-
σα πρὸς στερέωσιν καὶ αὐξήσιν τοῦ κράτους τῶν εἰς τὴν Εὐρώπην.
Διὰ τοῦτο ἐπῆλθον πόλεμοι μεταξὺ τῶν Ἀγγλων καὶ Γάλλων. Τὸ

1328 ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ἐδουάρδος Γ' ἤγειρεν ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς Γαλλίας. Μακρὰ πάλη ἤρχισε τότε μεταξύ τῶν δύο κρατῶν, ἡ ὁποία, διαρκέσασα ὑπὲρ τὰ 100 ἔτη, εἶναι γνωστὴ εἰς τὴν ἱστορίαν, ὡς ἐκατονταετής πόλεμος (1339 - 1453). Οἱ Ἀγγλοὶ ἐνίκησαν εἰς τὸ Κρεσύ, τὸ 1346, καὶ κατέλαβον τὸ Καλαί, τὸ ὁποῖον διετήρησαν πλεόν τῶν 200 ἐτῶν. Τὸ 1356, οἱ Ἀγγλοὶ ἐνίκησαν εἰς τὸ Πουατιέ, ὅπου τόσον ἐξεμηνένισθη ἡ δύναμις τῶν Γάλλων, ὥστε ὁ βασιλεὺς τῶν ἡναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ μεγάλην ἑκτάσιν τῆς δυτικῆς Γαλλίας εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Κατὰ τὸν 15ον δὲ αἰῶνα ὅλη ἡ βορείως τοῦ ποταμοῦ Λοὰρ Γαλλία περιῆλθεν εἰς τοὺς Ἀγγλοὺς. Τότε ἡ Ἰωάννα ντ' Ἀρκ, κατόπιν ὁραματισμοῦ, παρουσιάσθη εἰς τὸ Γαλλικὸν στρατόπεδον, ἐνεψύχωσεν αὐτὸ καὶ ἔλυσε τὴν πολιορκίαν τῆς Ὀρλεάνης. Κατὰ τὴν πολιορκίαν ὅμως τῆς Κομπιένης συνελήφθη καὶ ἐκὰς ὡς αἰρετικὴ ὑπὸ τῶν Ἀγγλῶν τὸ 1431, τιμωμένη ὡς ἐθνικὴ ἥρωίς τῶν Γάλλων καὶ ὡς ἁγία τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ τὸ εὐνοϊκὸν ἀποτέλεσμα ἐπῆλθε διὰ τοὺς Γάλλους. Ἀτυχήματα πολλὰ ἡνάγκασαν τοὺς Ἀγγλοὺς νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ Γαλλικὸν ἔδαφος πλὴν τοῦ Καλαί.

Ἐκτοτε γίνονται ἰσχυρὰ καὶ τὰ δύο κράτη, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας.

Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὅμως ἐπέρχεται μία μεγάλη ἀλλαγὴ εἰς τὸ διοικητικὸν σύστημα, ἡ ὁποία εἶχε μεγάλας συνεπείας.

Οἱ εὐγενεῖς τῆς Ἀγγλίας ὀνομάζονται κόμιτες καὶ βαρόνοι, ἀργότερα δὲ ὀνομάσθησαν λόρδοι. Αὐτοὶ δὲν εἶχον ἐκτεταμένας γαίας καὶ δικαιώματα, ὅπως οἱ φεουδάρχαι τῆς Γαλλίας. Μέγα μέρος τῆς χώρας ἦτο ὑπὸ τὴν ἄμεσον διοίκησιν τοῦ βασιλέως. Οἱ διοικηταὶ τῶν κομιτειῶν διωρίζοντο καὶ ἐπαύοντο ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ὁ ὁποῖος οὐδέποτε ἔγινεν ἀπόλυτος μονάρχης. Τὸ μόνον, ὅπερ ἐπεθύμει ὁ βασιλεὺς, ἦτο ἡ εἰσπραξις ὅσον τὸ δυνατόν μεγαλυτέρων φόρων. Οἱ εὐγενεῖς ἐπέτυχον ἀπὸ τὸν βασιλέα νὰ ζητῇ τὴν γνώμην των, ὅσκις ἐπρόκειτο περὶ ἐπιβολῆς νέας φορολογίας. Δοθείσης δὲ εὐκαιρίας, ἐξηγέρθησαν, τὸ 1215, κατὰ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ἀκτῆμονος καί, καταλαβόντες τὸ Λονδίνον, ἡνάγκασαν αὐτὸν νὰ υπογράψῃ τὸν περίφημον Μέγαν Χάρτην (Magna Charta).

Ὁ χάρτης οὗτος περιέχει τὰς συνταγματικὰς ἐλευθερίας τοῦ Ἀγγλικοῦ λαοῦ. Κατ' αὐτὸν οὐδεὶς πολίτης ἐπιτρέπεται νὰ συλληφθῇ ἢ νὰ φυλακισθῇ, πρὶν δικασθῇ. Ὁ βασιλεὺς δὲν δικαιούται νὰ ἐπιβά-

λη φόρους χωρίς τὴν συγκατάθεσιν τοῦ μεγάλου συμβουλίου, τὸ ὁποῖον ἀπαρτίζεται ἀπὸ τοὺς ἀρχιεπισκόπους, ἐπισκόπους, κόμιστας καὶ βαρώνους. Ἐὰν τυχὸν ὁ βασιλεὺς παραβῇ τὸν Χάρτην, οἱ εὐγενεῖς ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ ἀντισταθοῦν. Τοιοῦτοτρόπως ὁ βασιλεὺς τίθεται ὑπὸ τὸν νόμον. Τὸ μέγα συμβούλιον ὠνομάσθη ἀργότερον Parlement (Κοινοβούλιον) καὶ ἐξέλεγε τὸ συμβούλιον τοῦ βασιλέως καὶ τοὺς ὑπουργούς.

Ὁ βασιλεὺς, βλέπων τὴν ἀντίδρασιν τῶν εὐγενῶν, ἠθέλησε νὰ δημιουργήσῃ ἀντιπερισπασμόν, στηριζόμενος εἰς τὸν λαόν. Προσεκάλεσε δύο ἱππότας ἀπὸ κάθε κομιτεῖαν καὶ ἀντιπροσώπους τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος κατ'ῶκει εἰς τὰς πόλεις καὶ κωμοπόλεις. Οὕτως ἐδημιουργήθησαν δύο συνελεύσεις, ἡ Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων ἡ Κάτω Βουλὴ καὶ ἡ Βουλὴ τῶν Λόρδων ἡ Ἄνω Βουλὴ, καθὼς μετωνομάσθη τὸ παλαιὸν κοινοβούλιον. Τοιοῦτοτρόπως ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 13ου αἰῶνος ἐδημιουργήθη νέον εἶδος πολιτεύματος, τὸ κοινοβουλευτικόν.

3. Αἱ Ἱταλικαὶ πόλεις

Ἡ Ἱταλία δὲν κατάρθωσε νὰ ἐνωθῇ εἰς ἓν κράτος, ἀλλ' ἦτο διηρημένη εἰς πολλὰ μικρὰ κράτη. Πρὸς νότον τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως, εἰς τὸ μέσον τὸ κράτος τῆς Ἐκκλησίας, πρὸς βόρρην ὑπῆρχον διάφοροι μικραὶ πολιτεῖαι, ὡς ἡ Πίσσα, ἡ Φλωρεντία, ἡ Γένουα, τὸ Μιλᾶνον, ἡ Ἐνετία. Αἱ πόλεις αὗται ἔγιναν πλούσιαι μὲ τὸ ἐμπόριον, τὸ ὁποῖον διεξῆγον οἱ κάτοικοί των, καὶ ἔγιναν δημοκρατίαι, ὅπως αἱ ἀρχαῖαι Ἀθῆναι. Ἀξιολογώτεραι ἀπὸ αὐτάς ἦσαν ἡ Φλωρεντία καὶ ἡ Ἐνετία.

Ἡ Φλωρεντία, πρότυπον βιομηχανικῆς πόλεως, διεκρίθη εἰς τὴν κατασκευὴν πολυτελῶν ὕφασμάτων. Σχεδὸν τὰ τρία τέταρτα τῶν κατοίκων κατεγίνοντο εἰς τὴν βιομηχανίαν αὐτὴν. Ἐκ τοῦ πλοῦτου τούτου οἱ κάτοικοι κατέστησαν περίφημοι χρηματισταὶ καὶ τραπεζίται, συναγωνιζόμενοι τοὺς Ἑβραίους. Οἱ Μεδίκοι, μία οἰκογένεια τραπεζιτῶν, ἔλαβε τὴν κυβέρνησιν τῆς πόλεως καὶ ἔγιναν τόσοι ἰσχυροί, ὥστε οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας ἐπεθύμουν νὰ εἶναι σύμμαχοί των. Ἡ Φλωρεντία ἔχει σημασίαν, διότι εἰς αὐτὴν τὸ πρῶτον ἤρchiσεν ἡ ἀναγέννησις τῶν Τεχνῶν καὶ τῶν Γραμμάτων. Ὁ Γεμιστὸς καὶ οἱ ἄλλοι φυγάδες τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν αὐλὴν τῶν Μεδίκων εἶδρον καταφύγιον.

Τὸ ἐμπόριον μὲ τὴν Ἀνατολὴν κατέστησε πλουσίαν τὴν Ἑνετίαν. Τὸ πολίτευμά της ἦτο ἀριστοκρατικόν, διότι μόνον αἱ ἀρχαιόταται ἐμπορικαὶ οἰκογένειαι, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα ἦσαν ἀναγεγραμμένα εἰς τὴν Χρυσὴν Βίβλον, μετεῖχον εἰς τὴν διοίκησιν. Ἀρχηγὸς κατὰ τύπους ἦτο ὁ δόγης, ἀλλὰ τὴν ἐξουσίαν κυρίως ἔσκει τὸ συμβούλιον τῶν Δέκα. Οἱ Ἑνετοὶ παρέλαβον πολλὰ στοιχεῖα πολιτισμοῦ ἀπὸ τὸ Βυζάντιον. Ἡ κατάληψις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ 1204, ἐξησφάλισεν εἰς αὐτοὺς ἀνέλπιστα πλούτη καὶ ὠνομάζοντο « κύριοι τοῦ χρυσοῦ τῆς χριστιανωσύνης ». Τὸν 15ον αἰῶνα εἶχον ἐκτεταμένον κράτος, εἰς τὸ ὁποῖον συμπεριλαμβάνοντο ἡ ἀνατολικὴ παραλία τῆς Ἀδριατικῆς, τὰ Ἐπικάνησα, πολλαὶ πόλεις τῆς Πελοποννήσου καὶ πολλαὶ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους.

D O X 4. Ἡ παιδεία καὶ αἱ ἐπιστῆμαι

Μεγάλῃ ἀμάθεια ἐπεκράτησεν εἰς τὴν Εὐρώπην μετὰ τὴν μετανάστευσιν τῶν βαρβάρων. Εἰς τὴν Γαλλίαν ἐπὶ τῶν Μεροβενζιέν βασιλέων δυσκόλως εὕρισκοντο ἄνθρωποι διὰ τὰς κρατικὰς ἢ ἐκκλησιαστικὰς ὑπηρεσίας. Τὰ ὀλίγα χειρόγραφα, τὰ ὁποῖα σφύζονται ἀπὸ τοὺς αἰῶνας αὐτοὺς, προδίδουν τὴν πρωτόγονον πνευματικὴν κατάστασιν.

Βαθμηδὸν ὥμως ἤρχισεν ἡ παιδεία νὰ ἀναπτύσσεται. Ἡ Ἐκκλησία ἐδίδε τὴν κατεύθυνσιν καὶ ἔσκει τὸν ἔλεγχον. Πρῶτος βασιλεὺς, ὁ ὁποῖος ἐπροστάτευσε τὰ γράμματα, εἶναι ὁ Κάρολος ὁ Μέγας. Μολονότι ἦτο ἀγράμματος, ἔδρυσεν σχολεῖα καὶ ἀπὸ τότε ἀρχίζει ἡ ἀναγέννησις τῆς Δύσεως. Οἱ ἐφημέριοι καὶ οἱ μοναχοὶ ἦσαν διδάσκαλοι εἰς τὸ πρῶτον σχολεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐδιδάσκετο ἀνάγνωσις, γραφή, ἀριθμητικὴ, γραμματικὴ καὶ κατήχησις. Ἡ ἐκπαίδευσις παρείχετο δωρεάν. Εἰς τὰς πόλεις ἦτο τὸ μέγα σχολεῖον. Γλῶσσα τῶν σχολείων τούτων, τὰ ὁποῖα ἀνῆκον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἦτο ἡ Λατινικὴ. Ἐπειδὴ ὁ χάρτης ἦτο πολὺ ἀκριβός, ἡ ἐργασία εἰς τὸ σχολεῖον ἐγένετο προφορικῶς. Ὁ διδάσκαλος ὠμίλει καὶ οἱ μαθηταὶ ἤκουον ἀποστηθίζοντες διάφορα γνωμικὰ καὶ ἐξασκοῦντες περισσότερον τὴν μνήμην. Ἰδίως προπαρεσκευάζοντο διὰ τὴν θεολογίαν.

Ἀπὸ τὸν 12ον ὥμως αἰῶνα ἀρχίζει ἡ πραγματικὴ ἀναγέννησις, ἀφοῦ τότε ἤρχισεν ἡ διδασκαλία εἰδικῶν μαθημάτων εἰς τὰ σχολεῖα, ὅπως εἶναι τὸ δίκαιον, ἡ ἱατρικὴ καὶ ἄλλα. Ἡ ἀραβικὴ ἐπίδρασις εἰς

τὴν Δύσιν ὡς πρὸς τὰς Ἐπιστήμας καὶ τὰ Γράμματα ἤρχισεν ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 12ου αἰῶνος. Τὰ ὀνομαστὰ σχολεῖα τῶν Ἀράβων, οἱ μ ε ν δ ρ ε σ έ δ ε ς, ἐχρησίμευσαν ὡς ὑπόδειγμα διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῶν Εὐρωπαϊκῶν πανεπιστημίων.

Σιγὰ σιγὰ ἐπληθύνθησαν τὰ σχολεῖα καὶ ἰδίως εἰς τοὺς Παρισίους. Ἐκεῖ μαθηταὶ καὶ διδάσκαλοι ἠνώθησαν εἰς ἓνα σύνδεσμον καὶ ἀπετέλεσαν Universitas (συντεχνίαν διδασκόντων, μαθητῶν κλπ.) μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ὑποστηρίξουν τὰ συμφέροντά των. Ἐκ τοῦ συνδέσμου τούτου προῆλθε τὸ πρῶτον πανεπιστήμιον.

Τέσσαρες ἦσαν οἱ κλάδοι τῆς πανεπιστημιακῆς φοιτήσεως. Εἰς τὸν προκαταρκτικόν, γενικὸν δι' ὅλους, ἐλάμβανον οἱ φοιτηταὶ τὴν γυμνασιακὴν μόρφωσιν. Οἱ δὲ τρεῖς εἰδικοὶ κλάδοι ἦσαν ἡ Θεολογία, ἡ Νομικὴ καὶ ἡ Ἰατρικὴ. Ἐκαστος κλάδος ἀπετέλεσε σχολὴν ἀνεξάρτητον (Facultas). Σπουδαιότερα ὄλων τῶν σχολῶν ἦτο ἡ Θεολογική.

Ὁ πατὴρ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας Αὐγουστῖνος ἔλεγεν ὅτι εἶναι θανάσιμος ἁμαρτία νὰ ἐξηγοῦμεν ὅλα μὲ τὸ λογικὸν καὶ ὅτι τὸν Θεὸν τὸν γνωρίζομεν μὲ τὴν πίστιν. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Αὐγουστίνου ὑπῆρξε μεγίστη καὶ εἰς τὴν διαμόρφωσιν χριστιανικῆς ἐπιστήμης καὶ εἰς τὴν καθόλου διδασκαλίαν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας.

Εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ὅπου οἱ Ἀραβες ἐξουσίαζον, ἐκαλλιεργήθη ἡ φιλοσοφία. Ἡ δὲ ἀραβικὴ ἐπιστήμη ἐστηρίζετο εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ἀριστοτέλους, ὁ ὁποῖος ὑπέβαλε τὰ πάντα εἰς τὴν ἔρευναν.

Περὶ τὸ 1200 ἔγιναν γνωσταὶ εἰς τὴν Γαλλίαν αἱ λατινικαὶ μεταφράσεις τῶν Φυσικῶν καὶ Μεταφυσικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἄλλων Ἑλλήνων φιλοσόφων διὰ τῶν Ἀράβων. Ἡ ἐπιδρομὴ αὕτη, ὅπως ὠνομάσθη τὸ γεγονός αὐτό, ἔφερεν ἀληθῆ ἐπανάστασιν. Ἡ Ἐκκλησία κατ' ἀρχὰς ἔλαβεν ἐχθρικὴν στάσιν καὶ ἀπηγόρευσε τὴν μελέτην τῶν κειμένων (1210 - 1215) . Βραδύτερον ὅμως, ἰδοῦσα ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἰδίως δὲν ἦτο ἐπικίνδυνος, ἀφῆκεν ἐλευθερίαν εἰς τὴν μελέτην τῶν ἔργων αὐτοῦ. Οἱ μεγάλοι σοφοὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης, ὁ Γάλλος μοναχὸς Βοναβεντούρας (1221 - 1274), ὁ Γερμανὸς Ἀλβέρτος ὁ Μέγας (1193 - 1280) καὶ ὁ Ἰταλὸς Θωμᾶς ὁ Ἀκινάτης (1226 - 1274), ἐπέτυχον νὰ συμβιβάσουν τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ἀριστοτέλους μὲ τὸ δόγμα τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ τελευταῖος, ἀντίθετος κατὰ

βάσιν τοῦ Αὐγουστίνου, ἀπέβη ὁ μέγιστος ρωμαιοκαθολικός θεολόγος καὶ φιλόσοφος (ἀριστοτελικός, σχολαστικός).

Τοιοιούτρόπως ἐδημιούργηθη ἡ μεσαιωνικὴ φιλοσοφία τῆς Δύσεως, ἡ σ χ ο λ α σ τ ι κ ῆ φ ι λ ο σ ο φ ί α. Ὑπῆρξεν αὕτη ὀρθολογιστικὴ Θεολογία. Οἱ σοφοὶ παρεδέχοντο ἐκ τῶν προτέρων ὅτι τὸ κείμενον τῆς Γραφῆς ἦτο ἀλάνθαστον καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἦτο αὐθεντία. Διὸ ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔπρεπε νὰ κουρασθῇ διὰ νὰ ἐρευνήσῃ, ἀφοῦ ὅλα τὰ ζητήματα εἶχον ἐρευνηθῇ ἀπὸ τὰς Γραφὰς καὶ τὸν Ἀριστοτέλη.

Ἀλλὰ ἀπὸ τὸν 13ον αἰῶνα ἀρχίζουν οἱ σοφοὶ νὰ ἐννοοῦν τὴν ἀξίαν τῆς ἐμ π ε ι ρ ί α ς. Στρέφοντες τὴν προσοχὴν των πρὸς τὴν πραγματικότητα καὶ τὴν προσωπικὴν των ἐρευναν, προσπαθοῦν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὰς αὐθεντίας καὶ νὰ ἀποκτήσουν αὐτοτέλειαν καὶ ἀνεξαρτησίαν.

5. Ἡ λογοτεχνία καὶ αἱ Τέχναι

Ἐνῶ ἡ γλῶσσα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐπιστήμης ἦτο ἡ λατινικὴ, οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως ὠμίλουν διάφορα ἰδιώματα, σχηματισθέντα μετὰ τὴν μετανάστευσιν τῶν λαῶν. Οἱ Γερμανοὶ διετήρησαν τὴν παλαιάν των γλῶσσαν, οἱ Γάλλοι, Ἰσπανοί, καὶ Ἰταλοὶ ὠμίλουν, ὡς εἴπομεν ἂνωτέρω, τὰς λατινογενεῖς γλῶσσας, τὴν γαλλικὴν, ἰσπανικὴν καὶ ἰταλικὴν, οἱ δὲ Ἀγγλοὶ ἐδημιούργησαν νέαν γλῶσσαν, κρᾶμα τῆς γερμανικῆς καὶ τῆς γαλλικῆς. Εἰς τὰς ἐθνικὰς ταύτας γλῶσσας ἐπλασαν μύθους, διηγήματα, σατίρας, ἔπη, θέατρον καὶ γενικῶς ὕμνησαν τοὺς ἥρωας των ἢ ἐξέφρασαν τοὺς πόθους καὶ τὰς λύπας των. Ἐδημιούργησαν δηλαδὴ τὴν δημῶδη λογοτεχνίαν των.

Εἰς τὴν Γαλλίαν κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα ἐδημιουργήθη τὸ ἔπος τοῦ Ρολάνδου (4000 στίχοι) ὅπου ψάλλεται ὁ ἥρωϊκὸς θάνατος τοῦ Roland, ἀνεψιοῦ τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου. Περὶ τὸ 1200 ἐπίσης τοποθετεῖται ἡ δημιουργία τῶν Niebelungen, ἔπους τῶν Γερμανῶν, ἀναφερομένου εἰς ἀναμνήσεις τῶν μεταναστεύσεων. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἐδημιουργήθη ὁ ἐπικὸς κύκλος τοῦ Ἀρθούρου καὶ τῶν ἵπποτῶν τῆς στοργῆς γύλης τραπέζης.

Τὰ θ ρ η σ κ ε υ τ ι κ ἄ δ ρ ἄ μ α τ α, μ υ σ τ ῆ ρ ι α ὀνομαζόμενα, ἐπαίζοντο κατὰ τὰς ἐορτὰς εἰς τὸν περίβολον τῆς ἐκκλησίας καὶ εἶχον θρησκευτικὴν ὑπόθεσιν. Αἱ φ ἄ ρ σ α ι, ἔργα μὲ κωμικὴν ὑπόθεσιν, ἐπαίζοντο κατὰ τὰς πανηγύρεις.

Ἐνῷ προηγήθη ἡ γαλλικὴ λογοτεχνία, ἡ ἰταλικὴ ἔλαβε μεγάλην ἀνάπτυξιν κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῆς μεσαιωνικῆς περιόδου. Αἱ ἰταλικαὶ πόλεις Μιλᾶνον, Πάδουα, Ἐνετία καὶ ἰδιαίτερώς ἡ Φλωρεντία εἶναι τὰ πνευματικὰ κέντρα.

Ὁ σημαντικώτερος ποιητὴς εἶναι ὁ Δάντης (Dante Alighieri, 1265 - 1321). Οὗτος ἦτο ἀριστοκράτης καὶ μετέσχευε εἰς τοὺς πολιτικούς ἀγῶνας, ἔνεκα τῶν ὁποίων ἐξωρίσθη καὶ ἔζησε πολλὰ ἔτη μακρὰν τῆς πατρίδος του Φλωρεντίας. Ἐγράψε *σόννέτα*, τὰ *canzoni*, τὰ ὁποῖα ἀπετέλεσαν τὸ βιβλίον τῆς νεότητος, τὴν Νέαν Ζωὴν (*vita nuova*). Περὶ τὸ 1306 - 1308 ἔγραψε τὸ Συμπόσιον (*Convivio*), ὅπου διασταυροῦνται τάσεις ἠθικαί, φιλοσοφικαί, ποιητικαί. Ὀνομαστός ἔγινε κυρίως ἀπὸ τὸ θρησκευτικὸν του ἔπος, τὴν *Θείαν Κωμωδίαν*. Ἀπὸ τὰ τρία μέρη, εἰς τὰ ὁποῖα τοῦτο διαιρεῖται, τὸ πρῶτον, ἡ *Κόλασις*, ἐτελείωσε τὸ 1312, τὸ *Καθαρτήριο* τὸ 1314 καὶ ὁ *Παράδεισος* μόλις περὶ τὸ τέλος τῆς ζωῆς του. Εἰς αὐτὸ ὁ Δάντης ψάλλει τοὺς πόθους, τὰ ἰδανικά καὶ τὰς δοξασίας τῆς ἐποχῆς του.

Ὁ Βοκκάκιος (Boccaccio, 1313 - 1375) ἦτο ἔμπορος καὶ τραπεζίτης. Μεταξὺ τοῦ 1348 - 1353 συνέθεσε τὸ κύριον ἔργον του, τὴν *Δεκὰ ἡμερον*, ἡ ὁποία εἶναι σειρὰ διηγημάτων. Ἡ ἀγάπη του πρὸς τὴν ἀρχαιότητα εἶναι καταφανής.

Ὁ Πετράρχης (Petrarca, 1304 - 1374) ἐμπνέεται ἀπὸ τὴν κλασσικὴν τέχνην. Εἶναι δεινὸς λατινιστὴς καὶ γράφει λατινιστὶ βίους μεγάλων ἀνδρῶν καὶ ἡθοπλαστικὰς πραγματείας καὶ συνθέτει εἰς ἐξάμετρα μέγα ποίημα, τὴν *Africa*, μὲ ἥρωα τὸν Σκιπίωνα τὸν Ἀφρικανὸν τὸν πρεσβύτερον. Γέρων ἐπιχειρεῖ νὰ μάθῃ τὴν Ἑλληνικὴν. Ἀπὸ τὸ ἔργον του ἐπέζησαν οἱ ἰταλικοὶ στίχοι, ὅπου ἐτραγουδῆσε τὰς προσωπικὰς του συγκινήσεις.

Ἡ μετανάστευσις τῶν λαῶν εἰς τὴν Δύσιν ἐπέφερε παρακμὴν τῆς τέχνης. Ἀλλὰ δύο παράγοντες συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῆς καὶ ἰδίως τῆς ἀρχιτεκτονικῆς : ἡ ἀσφάλεια τῶν πυργοδεσποτῶν καὶ ἡ θρησκεία. Ἀπὸ τὸν 10ον αἰῶνα, ὅτε ἡ φεουδαρχία ἡδραιώθη καὶ διεδόθη εἰς ὅλην τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, ἤρχισεν ἡ ἀναγεννησις τῶν τεχνῶν. Κέντρον τῆς ἀναγεννήσεως γίνεται πρῶτον ἡ Γαλλία καὶ ἐμπνεύστρια τῆς τέχνης ἡ Ἐκκλησία.

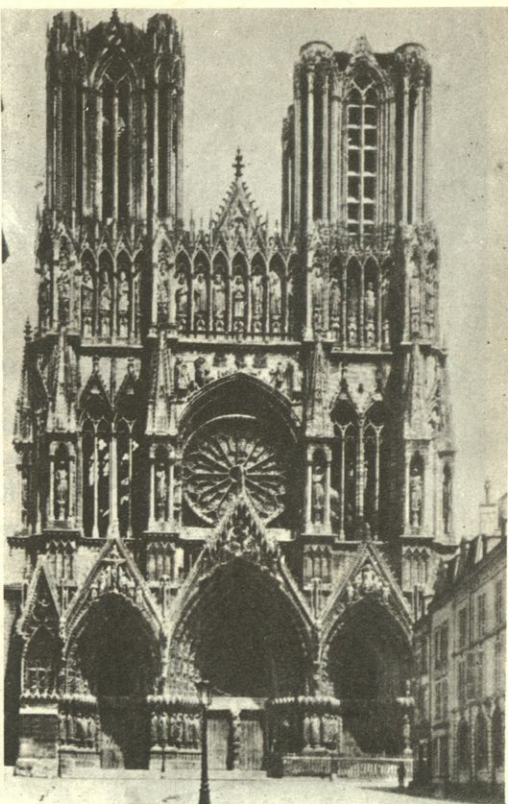
Ὅλαι αἱ τέχναι, ἡ ἀρχιτεκτονικὴ, ἡ γλυπτικὴ, ἡ ζωγραφικὴ, ἡ

διακοσμητικὴ συνεργάζονται διὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ ναοῦ, ὃ ὁποῖος εἶναι ἔργον θερμῆς πίστεως. Πᾶσα πόλις καὶ πᾶν χωρίον ἀμιλλᾶται νὰ ἰδρῦσῃ ναόν, ὅσον τὸ δυνατὸν μεγαλοπρεπέστερον καὶ ἱκανὸν νὰ περιλάβῃ ὅλους τοὺς πιστοὺς. Δύο ρυθμοὶ ἀνεπτύχθησαν εἰς τὴν Δύσιν, ὁ ρωμανικὸς καὶ ὁ γοτθικὸς.

Ὁ ρωμανικὸς ρυθμὸς εἶναι μίμησις τοῦ σχεδίου τῶν παλαιῶν βασιλικῶν τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Μεταχειρίζεται θόλους καὶ τόξα. Ταῦτα στηρίζονται ἐπὶ στύλων, οἱ ὅποιοι εἶναι βραχεῖς καὶ παχεῖς καταλήγοντες εἰς κιονόκρανα. Τὰ παράθυρα εἶναι ὀλίγα καὶ μικρά, ἀλλὰ διακεκοσμημένα μὲ κιονίσκους. Ἄλλο

χαρακτηριστικὸν εἶναι τὰ κωδωνοστάσια, τὰ ὅποια πολλάκις εἶναι πέντε. Τοιχογραφίαι καλύπτουν ἐσωτερικῶς τοὺς τοίχους καὶ πέριξ τῆς θύρας ὑπάρχουν λίθινα γλυπτὰ κυσμήματα. Ὁ ρυθμὸς αὐτὸς ἔφθασεν εἰς τὴν ἀκμὴν του ἰδίως ἀπὸ τὸ 1060 ἕως 1150.

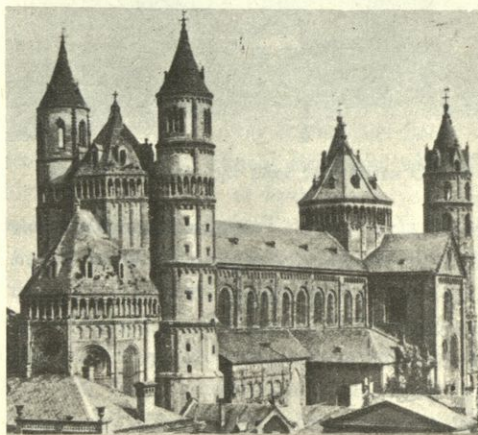
Ὁ γοτθικὸς ρυθμὸς εἶναι δημιούργημα αὐτῶν τούτων τῶν λαῶν τῆς Δύσεως. Οἱ θόλοι τῶν γοτθικῶν ναῶν κατασκευάζονται διὰ τῆς διασταυρώσεως τῶν τόξων. Τὸ σύστημα τοῦτο ἔδωκεν εἰς τὸν ἐσώ-νάρθηκα κολοσσιαῖον ὕψος, ὥς εἰς τὴν Παναγίαν τῶν Παρισίων ἔφθασεν εἰς 34 μ. καὶ εἰς τὸν καθεδρικὸν ναὸν τοῦ Beauvais



56. Ὁ καθεδρικὸς ναὸς τῆς πόλεως Reims.



57. Ἑσωτερικὸν καθεδρικοῦ ναοῦ Ἀμιένης.



58. Ὁ καθεδρικός ναὸς τῆς πόλεως Worms
(Ρωμαϊκοῦ ρυθμοῦ)

εἰς 45 μέτρα. Οἱ στῦλοι, οἱ ὁποῖοι ὑποβαστάζουν τὸν ἐσωνάρθηκα, λεπτύνονται καὶ ἐπιμηχύνονται. Τὰ παράθυρα εἶναι τεραστίων διαστάσεων, κοσμούμενα μὲ πολυχρώμους ὑάλους, αἱ ὁποῖαι ἀφήνουν ἄπλετον φῶς νὰ εἰσέρχεται εἰς τὸν ναόν. Περιφημοὶ γοθτικοὶ ναοὶ εἶναι, ἐκτὸς τῆς Παναγίας τῶν Παρισίων καὶ τῶν καθεδρικῶν ναῶν τῆς Reims καὶ τῆς Ἀμιένης, καὶ οἱ καθεδρικοὶ τοῦ Στρασβούργου καὶ τῆς Κολωνίας, ὅστις δύναται νὰ συγκριθῇ πρὸς τὸν τῆς Ἀμιένης.

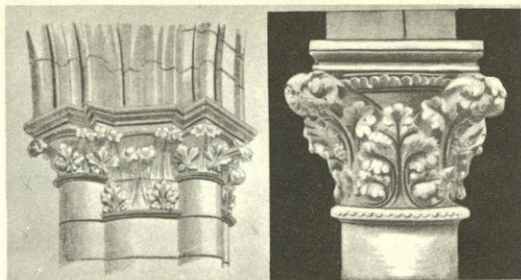
Ἡ διακόσμησις τῶν ναῶν ἦτο πλουσία, ἐξυπηρετούμενη ὑπὸ τῆς ζωγραφικῆς καὶ τῆς γλυπτικῆς. Εἰς τοὺς πελωρίους διαφανεῖς πίνακας (vitraux) τῶν παραθύρων ἐζωγραφίζοντο ἄλλοτε ἐπεισόδια τῆς ζωῆς τῶν ἁγίων, ἄλλοτε αἱ ἐργασίαι τῶν διαφόρων ἐπαγγελμάτων. Θαυμασιωτέρα ἦτο ἡ γλυπτικὴ διακόσμησις, ἀπὸ γλυπτὰ φυτὰ καὶ ἄνθη παντὸς εἴδους, ἀπὸ ἀνάγλυφα ἀναπαριστάνοντα σκηνὰς ἀπὸ τὸν βίον τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἁγίων καὶ ἀπὸ κιονόκρανα ἐξαιρετικῆς τέχνης. Ἰδι-



59. 'Ο Ἰησοῦς ἐμπαιζόμενος ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων (Τζιόττο)



60. Ἡ Ἀποκαθήλωσις (Μποτιτσέλλι).



61. Δύο γοθικά κινούκρανα.

αιτέρως αξιοθαύμαστα εἶναι τὰ ἀνάγλυφα τοῦ ναοῦ τῆς πόλεως Reims.

Ἰδιαιτέραν ὁμωσ ἀνάπτυξιν λαμβάνει ἡ ζωγραφικὴ κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην περίοδον τῆς μεσαιωνικῆς ἐποχῆς. Αὕτη εἶναι προπαρασιευστικὴ τῆς Ἀνα-

γεννήσεως. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ζωγράφοι αὐτοὶ ὠνομάσθησαν *πρόδρομοι* (*primitif*). Εἰς τὴν Φλάνδραν μεγάλοι ζωγράφοι εἶναι οἱ ἀδελφοὶ Eyck. Εἰς τὸ Βέλγιον καὶ τὴν Ὁλλανδίαν ἀκμάζει ἡ ζωγραφικὴ. Εἰς τὴν Ἰταλίαν κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα ἡ τέχνη γίνεται περισσότερον φουσιοκρατικὴ, παραμεριζομένης βαθμηδὸν τῆς βυζαντινῆς τεχνοτροπίας. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 14ου αἰῶνος ἀκμάζει ὁ Giotto, ὅστις δὲν ὑπῆρξε μόνον μέγας ζωγράφος, ἀλλὰ καὶ διάσημος ἀρχιτέκτων καὶ γλύπτης. Μὲ τὴν τέχνην τοῦ Ὁτζιόττο ὠδήγησεν εἰς τὰ ἀριστουργήματα τῆς ἀκμῆς τῆς Ἀναγεννήσεως. Πρῶτος αὐτὸς ἐπέτυχε νὰ ἀπαλύνῃ τὴν τέχνην τοῦ Μεσαίωonos καὶ νὰ δημιουργήσῃ νέαν τεχνικὴν παράδοσιν ἢ ὁποία ἐπὶ δύο σχεδὸν αἰῶνας μετ' αὐτὸν κατέκτησεν ὁλόκληρον τὴν Ἰταλίαν. Τὸ ἔργον τοῦ συνεχίζουσιν κατὰ τὸν 14ον καὶ 15ον αἰῶνα οἱ καλλιτέχναι Bellini καὶ Boticelli, ὁ πρῶτος διάσημος γλύπτης, ὁ δευτέρος ἐξοχος ζωγράφος.



ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ

6. Ἡ Φραγκοκρατία

ΟΙ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΟΙ συνεφώνησαν μετὰ τὸ 1204 νὰ μοιρασθοῦν μετὰξὺ των τὰς χώρας τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους καὶ οἱ μὲν ἔλαβον τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγουν τὸν πατριάρχην, οἱ δὲ ἄλλοι τὸν αὐτοκράτορα. Τότε ἔδρυσαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὴν Λατινικὴν αὐτοκρατορίαν, μὲ αὐτοκράτορα ἓνα τῶν ἀρχηγῶν τῆς Δ' σταυροφορίας, τὸν Βαλδουίνον, κόμιστα τῆς Φλάνδρας. Ὡς ἰδιαιτέρα εἰς τὸν αὐτοκράτορα κατή-
σις ἐδόθη ἡ Θράκη, αἱ περὶ τὸν Βόσπορον καὶ τὸν Ἑλλησποντον πε-
ριοχαὶ τῆς Μ. Ἀσίας καὶ αἱ νῆσοι Λέσβος, Χίος καὶ Σάμος.

Αἱ ἄλλαι χώραι διεμοιράσθησαν εἰς τοὺς σταυροφόρους καὶ τοὺς Ἑνετοὺς, εἰς τρόπον ὥστε νὰ δημιουργηθοῦν κράτη ὑποτελῇ εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Ὁ Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικὸς ἐγένε βασιλεὺς τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἔλαβε πάσας τὰς ἐν Εὐρώπῃ κτήσεις. Οἱ Ἑνετοὶ ἐδημιούργησαν εἰς τὴν Ἀνατολὴν σπουδαῖον ἀποικιακὸν κρά-
τος, ἦτοι ἔλαβον τὰς ἀκτὰς τῆς Μ. Ἀσίας, τὴν Κρήτην, τὴν Εὐβοίαν, τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ ὅλας σχεδὸν τῆς παραλίου ἐπικαίρους θέ-
σεις, ἦτοι τὴν Μεθώνην καὶ Κορώνην, εἰς Πελοπόννησον, τὸ Δυρράχιον εἰς Ἡπειρον, τὴν Καλλίπολιν, τὴν Ἡράκλειαν καὶ τὴν Ραιδεστὸν εἰς τὴν Θράκην. Ἐπίσης μίαν συνοικίαν εἰς τὴν πρωτεύουσαν κατέστησαν ἀνεξάρτητον περιοχὴν οἱ Ἑνετοὶ καὶ ἔλαβον τὸ προνόμιον νὰ ἐκλέγεται πατριάρχης Ἑνετός. Πρῶτος δὲ ἐξελέγη ὁ Θωμάς Μοροζίνης.

Τὸ φθινόπωρον τοῦ ἔτους 1204 ὁ Βονιφάτιος κατήλθε πρὸς κατά-
κτησιν τῶν ὑπολοίπων ἑλληνικῶν χωρῶν. Ὁ ἰσχυρὸς δυνάστης τοῦ
Ναυπλίου, τοῦ Ἀργους καὶ τῆς Κορίνθου Λέων Σγουρδς, μετὰ

τὴν κατάληψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων ἐπεχείρησεν ἀνεπιτυχῶς νὰ καταλάβῃ τὰς Ἀθήνας, ἔπειτα δὲ κατέλαβε τὰς Θήβας καὶ τὴν Λάρισαν. Προσεπάθησεν ὁ Σγουρὸς νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὰς Θερμοπύλας, ἀλλὰ πρὸ τῆς ὀρμητικῆς καθόδου τοῦ Βονιφατίου ὑπεχώρησε πέραν τοῦ Ἴσθμοῦ, ἀποθανὼν μετ' ὀλίγον (1208).

Ὁ Βονιφάτιος ἔγινε κύριος τῆς χώρας μέχρι τοῦ Ἴσθμοῦ καὶ ἱδρύσας τρία κράτη, τὴν μαρκιωνίαν τῆς Βοδονίτσης εἰς τὸ νότιον μέρος τῶν Θερμοπυλῶν, τὴν βαρωνίαν τῶν Σαλώνων (Ἀμφίσσης) καὶ τὸ δουκάτον τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος (Ἀθηνῶν καὶ Θηβῶν). Τὸ τελευταῖον κράτος ἐδόθη εἰς τὸν Γάλλον εὐπατρίδην Ὁθωνα Δεῦτερον.

Οἱ Γάλλοι Γοδεφρεῖδος Βιλλεαρδουῖνος καὶ Γουλιέλμος Σαμπλῆτης, κατόπιν ἀδείας τοῦ Βονιφατίου, κατῴρθωσαν εἰς διάστημα δύο ἐτῶν νὰ καταλάβουν τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Πελοποννήσου. Τότε ἱδρύθη τὸ πριγκιπάτον τῆς Ἀχαΐας, τὸ ὁποῖον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σαμπλῆτη (1209) ἐκυβέρνηα ὁ Βιλλεαρδουῖνος.

Εἰς τὸ Αἰγαῖον ἱδρύθη ὑπὸ τοῦ Μάρκου Σανούδου (Sannudo) τὸ δουκάτον τοῦ Αἰγαίου, εἰς τὸ ὁποῖον περιελήφθησαν αἱ περισσότεραι ἀπὸ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, μὲ πρωτεύουσαν τὴν Νάξον. Τὸ 1206 οἱ Ἑνετοὶ κατέλαβον τὴν Κέρκυραν, μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν τῶν κατοίκων, καὶ τὸ 1210 τὴν Κρήτην, ἔπειτα ἀπὸ πεισματώδη κατὰ τῶν Γενουατῶν ἀγῶνα.

Ὁ αὐθέντης τῶν Ἀθηνῶν Ὁθων εἶχεν ὑποσχεθῇ εἰς τοὺς κατοίκους ἐξασφάλισιν ἰδιοκτησίας καὶ ἐλευθέραν ἄσκησιν τῶν θρησκευτικῶν τῶν καθηκόντων. Ἀλλ' αἱ ὑποσχέσεις αὗται δὲν ἐτηρήθησαν. Οἱ ἱερεῖς ἐπιέζοντο, τὰ μοναστηριακὰ κτήματα ἐδημεύοντο καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας (εἰς τὸν Παρθενῶνα) ἀντήχουν οἱ ὕμνοι τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Τότε ἀναγκάζεται καὶ ἐγκαταλείπει τὰς Ἀθήνας ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Χωνιάτης. Τὸ 1311 οἱ Καταλανοὶ παρὰ τὴν λίμνην Κωπαΐδα ἐνίκησαν τὸν στρατὸν τοῦ Δουκάτου καὶ ἱδρυσάν Καταλανικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον διετηρήθη μέχρι τοῦ 1387.

Μεγαλυτέραν καὶ σημαντικωτέραν ἱστορίαν ἀπὸ τὰ Φραγκικὰ ταῦτα κράτη εἶχε τὸ πριγκιπάτον τῆς Ἀχαΐας, διατηρηθὲν μέχρι τέλους τοῦ 14ου αἰῶνος. Τὸ πριγκιπάτον τοῦτο, τοῦ ὁποίου πρωτεύουσα ἦτο ἡ Ἀνδραβίδα, εἶχε λαμπράν διοικητικὴν ὀργάνωσιν. Ἡ χώρα διη-

ρεῖτο εἰς δώδεκα βαρωνίας, διοικουμένας ὑπὸ τῶν βαρώνων, οἱ ὅποιοι ἐπὶ κεφαλῇς εἶχον τὸν πρίγκιπα. Αἱ σπουδαιότεραι ἀπὸ τὰς βαρωνίας ἦσαν ἡ τῆς Πάτρας, τῆς Καλαμάτας καὶ τῆς Καρυταίνης. Ὁ Γοδεφρεῖδος Α' Βιλλεαρδουίνος (1209 - 1218) ἡγαπήθη πολὺ ὑπὸ τῶν κατοίκων τοῦ πριγκιπάτου ὥς καὶ ὁ υἱὸς του Γοδεφρεῖδος Β' (1218 - 1246), ὅστις ἀνέπτυξε φιλικὰς σχέσεις μὲ τὸν λαὸν καὶ τὸν κληρὸν καὶ ὑπῆρξεν οἰκονομολόγος καὶ εἰρηνικὸς ἡγεμὼν. Ὁ ἀδελφὸς ὅμως αὐτοῦ Γουλιέλμος Βιλλεαρδουίνος (1246 - 1278) ἦτο πολεμικὸς ἄρχων. Ἐπολιόρκησε τὴν Μονεμβασίαν ἐπὶ τρία ἔτη καὶ ἐξηνάγκασε τοὺς πολιορκουμένους νὰ συνθηκολογήσουν. Κατόπιν τούτου ἡ Τσακωνία καὶ ἡ περὶ τὸν Ταῦγετον χώρα ἀνεγνώρισαν τὸν Γουλιέλμον ὥς ἄρχοντα. Οὗτος συνεδέθη πολὺ μὲ τὸν βασιλικὸν οἶκον τῶν Ἑλλήνων. Εἶχε γεννηθῇ εἰς Καλαμάταν, ὠμίλει τὰ ἑλληνικὰ καὶ ἡγαπᾶτο πολὺ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας. Ἐνυμφεύθη τὴν Ἀνναν, θυγατέρα τοῦ δεσπότη τῆς Ἡπείρου Μιχαὴλ Β', τὸ 1259. Τὸ αὐτὸ ἔτος ἦλθεν ὁ Γουλιέλμος μετὰ τοῦ στρατοῦ του εἰς βοήθειαν τοῦ πενθεροῦ του, πολέμουτος κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Νικαίας Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγου, ἀλλὰ συνελήφθη αἰχμάλωτος κατὰ τὴν μάχην τῆς Πελαγονίας (1259) πλησίον τῆς Καστοριᾶς. Τὸ 1262 ὁ αὐτοκράτωρ ἀπέδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τὰ φρούρια τῆς Μονεμβασίας, τῆς Μάνης καὶ τοῦ Μυστρά. Τοιουτοτρόπως οἱ Ἕλληνες ἐγκαθίστανται ἐκ νέου εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἰδρύουν ἐκεῖ τὸ ἀξιολογώτατον Δεσποτᾶτον τοῦ Μορέως.

Ἐπὶ τοῦ Γουλιέλμου καὶ τῶν διαδόχων του ἡ Πελοπόννησος ἤκμασε, διότι μὲ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς δημοσίας τάξεως τὸ ἐμπόριον ἔλαβε μεγάλην ἀνάπτυξιν. Τότε ἐκτίσθησαν πολλὰ ὀχυρώματα, τὰ ὅποια δεικνύουν εἰς ποῖον σημεῖον ἀκμῆς εὕρισκετο ἡ χώρα οἰκονομικῶς καὶ στρατιωτικῶς.

Ἡ Λατινικὴ αὐτοκρατορία δὲν εἶχεν οὔτε ἔκτασιν οὔτε στερεὰν ὀργάνωσιν. Οἱ φεουδάρχαι δὲν ἔδιδον εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὴν κεκατονισμένην στρατιωτικὴν βοήθειαν. Οἱ Ἐνετοὶ ἐφρόντιζον πῶς νὰ αὐξήσουν τὰ κέρδη των, οἱ δὲ Ἕλληνες ἔτρεφον μῖσος πρὸς τοὺς Φράγκους, τοὺς ὁποίους ὀρθῶς ἐθεώρουν κατακτητὰς. Ἐξωτερικῶς ἐβάλλετο ὑπὸ τῶν δύο κρατῶν, τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας.

Ὁ Βαλδουίνος (1204 - 1205) μάχεται κατὰ τῶν Βουλγάρων, οἱ

όποιοι, υπό τὸν Ἰωαννίτσην, εἶχον εἰσβάλλει εἰς τὴν Θράκην διὰ νὰ βοηθήσουν δῆθεν τοὺς κατὰ τῶν Λατίνων ἐπαναστατήσαντας Ἑλληνας. Πλησίον τῆς Ἀδριανουπόλεως γίνεται ἡ συνάντησις τῶν ἀντιπάλων στρατῶν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ καταστροφή τῶν Φράγκων ὑπῆρξεν ὀλοσχερῆς καὶ ὁ Βαλδουῖνος, αἰχμαλωτισθεὶς, ἀπέθανεν ἐκ τῶν φρικτῶν βασανιστηρίων. Ὁ ἀδελφὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Ἐρρίκος τῆς Φλάνδρας (1205 - 1216), βοηθούμενος καὶ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἔσωσεν ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους τὴν ἀπειλούμενην Κωνσταντινούπολιν. Τότε τὰ ἄγρια στίφη τῶν Βουλγάρων ἐξηπλώθησαν λεηλατοῦντα καὶ καταστρέφοντα τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Ὁ Ἰωαννίτσης ἀπεκάλει ἑαυτὸν Ρωμαιοκτόνον, λόγῳ τῆς ἀγρίας σφαγῆς τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες τὸν ὠνόμασαν Σκυλογιάννην. Παρὰ τὰ τείχη τῆς Θεσσαλονίκης ἐφονεύθη ὁ Ἰωαννίτσης, τὸ 1207, καὶ τὸ βλαχοβουλγαρικὸν κράτος ἤρχισε νὰ παρακμάζη.

Ἡ κατάστασις τῆς Λατινικῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ ἀπόψεως ἐξωτερικῆς ἐχειροτέρευσε ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἐρρίκου, τοῦ Πέτρου Κουρτεναί, τῆς Ἰολάντας, τοῦ Ροβέρτου καὶ τοῦ Βαλδουίνου Β'. Ὁ δεσπότης τῆς Ἡπείρου Θεόδωρος (1214 - 1230) εἶχε καταλάβει τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θεσσαλίαν καὶ μέγα μέρος τῆς Θράκης. Ἡ ἐξουσία τοῦ Λατίνου αὐτοκράτορος περιοριζέτο τότε εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

7. Τὰ Ἑλληνικὰ κράτη καὶ ἡ ἀνάκτησις τῆς Κων)πόλεως

Ἐνῷ τοιαύτη ἦτο ἡ ὄψις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἀπὸ φραγκικῆς πλευρᾶς, ἄλλαι περιοχαὶ αὐτοῦ ἀπετέλεσαν Ἑλληνικὰ κράτη, μὲ σημαντικὴν ἱστορικὴν δράσιν.

Ὁ Ἀλέξιος Α' ὁ Μέγας Κομνηνὸς (1204 - 1222), ἐγγονος τοῦ Ἀνδρονίκου Α' Κομνηνοῦ, ἱδρυσεν τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Τραπεζοῦντος, περιλαμβάνουσιν ὅλην τὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἕως τὸν Καύκασον. Τοῦτον μέχρι τοῦ 1461, ὅτε ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος κατελύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, διεδέχθησαν εἴκοσι αὐτοκράτορες, οἱ ὅποιοι ὀνομάζονται Μεγάλοι Κομνηνοί. Ἡ αὐτοκρατορία αὕτη ἀπέβη ταχέως μεγάλη καὶ ἰσχυρά, ἡ πρωτεύουσα δὲ Τραπεζοῦς κατέστη λαμπρὸν κέντρον τῶν ἑλληνικῶν Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν.

Ὁ Μιχαήλ Α' Ἀγγελος Δούκας Κομνηνός (1204 - 1214), ἐξάδελφος τοῦ Ἰσακίου Β' Ἀγγέλου, κατέφυγεν εἰς Ἄρταν καὶ ἐκεῖ ἱδρυσεν κράτος, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου, ἐπεκτείνας αὐτὸ ἀπὸ Ναυπάκτου μέχρι Δυρραχίου. Τοῦτον διεδέχθη ὁ ἀδελφός του Θεόδωρος (1224 - 1230), ὅστις ἐκυρίευσεν τὴν Ἀχρίδα, τὸν Περλεπέν, τὴν νῆσον Κέρκυραν κ.ἄ. καὶ κατέστησε φόρου ὑποτελῆ τὸν Σβιατοσλάβον, ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων. Ἐπίσης διέλυσε τὸ φραγκικὸν κράτος τῆς Θεσσαλονίκης καὶ προχωρῶν ἔφθασε μέχρι τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ Ἀδριανουπόλεως.

Κατόπιν τῶν ἐπιτυχιῶν τούτων ὁ Θεόδωρος ἐστέφθη, τὸ 1222, ἐπισήμως « βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων » εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Ἀλλὰ τὸ 1230, ἐπιχειρήσας νὰ ὑποτάξῃ τοὺς Βουλγάρους, ἡττήθη παρὰ τὸν Ἐβρον, ἡχμαλωτίσθη καὶ ἐτυφλώθη. Οἱ Βούλγαροι ἐλεύθεροι πλέον, ἐκυρίευσαν τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ μέγα μέρος τῆς Μακεδονίας. Αἱ ὑπόλοιποι χῶραι τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου ἀπετέλεσαν δύο μικρότερα κράτη. Ὁ ἀδελφὸς τοῦ Θεοδώρου Μανουήλ (1230 - 1240) ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ἔχων ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του μικρὰ τμήματα τῆς Μακεδονίας, μέχρις ὅτου τὸ κράτος του περιῆλθεν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Νικαίας (1240). Ὁ δὲ ἀνεψιὸς του Μιχαήλ Β' (1236 - 1271) μὲ μέρος τῆς Θεσσαλίας, τὴν Ἡπειρον καὶ Αἰτωλοακαρνανίαν, ἱδρυσεν τὸ νέον δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου, διατηρηθὲν μέχρι τοῦ 1318, ὅτε ἡ ἐξουσία περιῆλθεν εἰς τοὺς Ἰταλοὺς καὶ κατόπιν εἰς τοὺς Σέρβους καὶ τοὺς Τούρκους.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου κατέχει σημαντικὴν θέσιν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, διότι ἡγωνίσθη σκληρῶς καὶ ἐπὶ μακρὸν κατὰ διαφόρων ἐπιδρομῶν, ὅπως ἀνασυστήσῃ Ἑλληνικὸν κράτος εἰς τὴν Βαλκανικὴν.

Τρίτον Ἑλληνικὸν κράτος ὑπῆρξεν ἡ αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας. Ὅταν οἱ σταυροφόροι εἰσῆλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ Ἀλέξιος Ε' ὁ Μούρτζουφλος καθηρέθη καὶ αὐτοκράτωρ ἀνεκηρύχθη ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις (1204 - 1222). Ὁ Ἀλέξιος μὲ τὸν πατριάρχην καὶ τοὺς βυζαντινοὺς ἄρχοντας κατέφυγεν εἰς Νίκαιαν, ὅπου ἀνεκηρύχθη « αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων ».

Εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Νικαίας ἀνήκει ἡ τιμή, ὅτι ἀνέκτησε τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐπανίδρυσεν τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν.

Ὁ Θεόδωρος Α' Λάσκαρις ἐνίκησε τοὺς Σελτσούκους Τούρκους καὶ ἐπεξέτεινε τὸ κράτος του εἰς ὅλον τὸ δυτικὸν μέρος τῆς Μ. Ἀσίας. Ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἰωάννης Βατάτζης διέλυσε τὸ βασιλεῖον τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἠνάγκασε τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἐπικυριαρχίαν του. Ὁ διάδοχος του Θεόδωρος Β' Λάσκαρις ἐξεδίωξε τοὺς Βουλγάρους ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν.

Ὁ Μιχαήλ Η' Παλαιολόγος (1259 - 1261), ἀναλαβὼν τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ ἀνηλίκου αὐτοκράτορος Ἰωάννου Δ', συνεκέντρωσεν ὅλην τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν ἀνάγκησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οὗτος, ἀνὴρ ἱκανὸς καὶ στρατηγὸς γενναῖος, διὰ πολλῶν ἀγώνων ἐμεγάλωσε τὸ κράτος του εἰς τὴν Ἀσίαν, ἔπειτα δὲ ἐπέρασεν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἀφῆρσεν ἀπὸ τοὺς Λατίνους ὅλας τὰς κτήσεις, εἰς τρόπον ὥστε περιώρισε τοὺς Φράγκους εἰς τὴν Πρωτεύουσαν. Κατὰ Μάρτιον τοῦ 1261 συνῆψε συνθήκην μὲ τοὺς Γενουάτας. Δι' αὐτῆς οἱ Γενουᾶται ἀνέλαβον νὰ βοηθήσουν μὲ τὸν στόλον των εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῆς Πρωτεύουσας καὶ εἰς ἀντάλλαγμα ἔλαβον τὸ δικαίωμα νὰ διεξάγουν μονοπωλιακῶς τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀνατολῆς.

Ἐπειτα ὁ Μιχαήλ ἔστειλε τὸν στρατηγὸν Ἀλέξιον Στρατηγόπουλον εἰς τὴν Εὐρώπην, διὰ νὰ ἐπιτηρῇ τοὺς Βουλγάρους καὶ νὰ ἐξακριβώσῃ τὴν κατάστασιν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ Στρατηγόπουλος κατ' ἀρχὰς ἀπεβίβάσθη εἰς Καλλιόπολιν μὲ 800 ἵππεῖς καὶ ὀλίγους πεζοὺς καὶ ἔπειτα μετέβη εἰς Σηλυμβρίαν. Οἱ ἐθελονταὶ ἐγγώριοι, οἱ ὁποῖοι εἶχον προσκολληθῇ εἰς τὸν στρατὸν του καθ' ὁδόν, ἐβεβαίωσαν τὸν στρατηγὸν ὅτι ἡ Πρωτεύουσα δὲν εἶχε καθόλου στρατὸν. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπεκράτει τότε μεγάλη δυσἀρέσκεια κατὰ τῶν Λατίνων καὶ μεγάλῃ οἰκονομικῇ στενοχωρίᾳ.

Τὴν 25ην Ἰουλίου 1261 πεντήκοντα ἄνδρες εἰσῆλθον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν δι' ὑπογείου εἰσόδου καὶ ἤνοιξαν τὰς πύλας, διὰ τῶν ὁποίων εἰσῆλθεν ὁ ὑπόλοιπος στρατός. Οἱ Ἕλληνες κάτοικοι ἔτρεξαν νὰ βοηθήσουν καὶ οἱ ὀλίγοι Λατῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἀπεπειράθησαν νὰ ἀντισταθοῦν, ἐφρονεύθησαν. Ὁ στρατὸς καὶ ὁ στόλος τῶν Ἑνετῶν, εὐρίσκοντο ἔξω τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς στρατιωτικὴν ἐπιχείρησιν καὶ ὅταν ἐπανῆλθον δὲν ἐτόλμησαν νὰ προσβάλλουν τοὺς πολιορκητάς. Ὁ αὐτοκράτωρ Βαλδουῖνος μὲ τὸν πατριάρχην καὶ τοὺς ἄλλους ἐπισήμους ἐπεβίβάσθησαν εἰς ἐνετικά πλοῖα καὶ ἀπῆλθον εἰς τὴν Εὐρώπην.

Ὁ Μιχαήλ, εὐρισκόμενος τότε εἰς τὸ Νυμφαῖον, εἰδοποιήθη καὶ

τὴν 15ην Αὐγούστου εἰσῆλθε θριαμβευτικῶς εἰς τὴν Πρωτεύουσαν καὶ εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας ἐστέφθη αὐτοκράτωρ τῆς ἀνασυσταθείσης αὐτοκρατορίας.

26 81 Ἡ αὐτοκρατορία καὶ οἱ ἐχθροὶ τῆς

Ἡ ἀνδρουθεῖσα αὐτοκρατορία ἦτο μικρὰ κατὰ τὴν ἔκτασιν. Περιελάμβανε τὰς εἰς τὴν Ἀσίαν κτήσεις τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας, τὴν Θράκην, μικρὸν μέρος τῆς Μακεδονίας μὲ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ μερικὰς νήσους, τὴν Ρόδον, Λέσβον, Σαμοθράκην καὶ Ἴμβρον.

Γύρω ἀπὸ αὐτὴν ὑπῆρχον πολλὰ ἐχθρικά κράτη, τῶν Βουλγάρων, τῶν Σέρβων, τῶν Φράγκων καὶ τῶν Τοῦρκων, μὲ τὰ ὁποῖα εὕρισκετο τὸ κράτος εἰς διαρκεῖς πολέμους ἐπὶ δύο αἰῶνας.

Οἱ Βούλγαροι μὲ τοὺς Βλάχους εἶχον, ὥς εἶδομεν, ἰδρύσει κράτος, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τὸ 1241 ἤρχισε νὰ παρακμάζῃ, ἕνεκα τῆς αὐξήσεως τοῦ Σερβικοῦ κράτους καὶ ἐσωτερικῶν φιλονεικιῶν. Παρὰ ταῦτα, οἱ Βούλγαροι ἔκαμνον συχνὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὰ γειτονικά κράτη καὶ ἰδίως εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς ἀνασυσταθείσης Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας.

Μεγάλῃ ἐπίσης στενοχώριαν ἔφερον εἰς τὸ κράτος τὰ πολλὰ Φραγκικά κράτη, τὰ ὁποῖα κατεῖχον Ἑλληνικὰς χώρας, ἐνῷ οἱ Γενουᾶται καὶ οἱ Ἑνετοὶ κατεῖχον τὰ παράλια καὶ τὰς νήσους. Κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα μετὰ τῶν Φράγκων κατακτητῶν ἐκυριάρχουν οἱ Γάλλοι. Κατὰ τὸν 14ον ὅμως τὰ πρωτεῖα ἔλαβον εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς οἱ Ἰταλοὶ. Τὸ παλαιὸν δουκᾶτον τῆς Ἀττικῆς εἶχε καταστραφῇ ὑπὸ καταλανῶν πολεμιστῶν καὶ εἰς τὴν θέσιν του ἰδρύθη ὑπὸ Ἰταλῶν ἄλλο σπουδαῖον δουκᾶτον, τοῦ ὁποῖου δοῦκες ἦσαν οἱ Ἀ τ ζ α γ ι ὁ λ α ι, μέχρι τοῦ 1456, ὅτε οἱ Τοῦρκοι κατέλαβον τὰς Ἀθήνας.

Οἱ Γενουᾶται καὶ οἱ Ἑνετοὶ εἶχον συγκεντρώσει εἰς χεῖρας τῶν ὅλων τὸ ἐμπόριον τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Οὗτοι, εἰσερχόμενοι πολλάκις μέχρι τοῦ Κερατίου κόλπου μὲ τὸν στόλον των, προεκάλουν ταραχὰς καὶ ἐξηνάγκαζον τοὺς αὐτοκράτορας νὰ παραχωροῦν εἰς αὐτοὺς νέα προνόμια.

Ἐπίσης κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα προστεθῇ νέος ἐχθρὸς οἱ Ἰωαννῖται ἱππῶται. Ὄταν οἱ Μαμελοῦκοι τῆς Αἰγύπτου κατέλυσαν τὸ φραγκικὸν κράτος τῆς Παλαιστίνης, οἱ ἱππῶται τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου, οἱ ὁποῖοι ἀπετέλουν ἓν ἀπὸ τὰ ἰδρυθέντα ἐκεῖ τάγματα, κατέφυ-

γον εις Κύπρον καὶ διὰ τῆς μεσολαβήσεως τοῦ Πάπα ἐζήτησαν ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικον νὰ ἀγοράσουν τὴν Ρόδον. Ἐπειδὴ ὁμως οὗτος ἠρνήθη, οἱ Ἰωαννῖται ἱππότες κατάρθωσαν νὰ νικήσουν τὸν αὐτοκρατορικὸν στόλον καὶ στρατὸν καί, ἐγκατασταθέντες εἰς Ρόδον, ἱδρυσαν ἴδιον κράτος (1310 - 1522). Διὰ τοῦτο ὠνομάσθησαν καὶ ἰ π π ὅ τ α ι τ ῆ ς Ρ ὁ δ ο υ. Ἐκεῖ διετηρήθησαν μέχρι τοῦ 1522 καὶ ἀπετέλεσαν ἐπὶ δύο αἰῶνας ἀξιόλογον ναυτικὴν δύναμιν τῆς Μεσογείου, μέχρις οὗτου ἐξεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Τρίτος καὶ πλέον ἐπικίνδυνος ἐχθρὸς τῆς αὐτοκρατορίας εἶναι οἱ Σέρβοι. Οὗτοι, ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα των Στέφανον Α' Νεμάνια (1113 - 1199) εἶχον ἱδρῦσαι ἀνεξάρτητον κράτος, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε τὸ Νοβιπαζάρ, τὸ Μαυροβούνιον, τὴν νότιον Ἀλβανίαν καὶ τὴν παλαιὰν Σερβίαν. Οἱ διάδοχοι τοῦ Νεμάνια κατέλαβον τὰ Σκόπια, τὰ ὁποῖα κατέστησαν πρωτεύουσάν των, καὶ ἔλαβον τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως (Κράλ). Μετ' ὀλίγον κατέλαβον τὴν περιφέρειαν τῶν Σερρών, τὴν Πρέσπαν καὶ τὴν Ἀχρίδα. Τοιουτοτρόπως οἱ Σέρβοι ἐδημιούργησαν ἐκτεταμένον κράτος εἰς βάρος τοῦ Βυζαντινοῦ.

Ἐπὶ τοῦ βασιλέως Σ τ ε φ ἄ ν ο υ Δ ο υ σ ἄ ν (1331 - 1355), τὸ σερβικὸν κράτος ἔφθασεν εἰς μεγίστην ἀκμὴν. Ὁ βασιλεὺς αὐτὸς κατέλαβε τὴν Μακεδονίαν, ἐκτὸς τῆς Θεσσαλονίκης καὶ Χαλκιδικῆς, τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὴν Ἡπειρον. Τὸ ἔτος 1346 ὁ Στέφανος Δουσάν ἐστέφθη εἰς Σκόπια Τ σ ἄ ρ ο ς Σ έ ρ β ω ν καὶ Ρ ω μ α ί ω ν.

Οὗτος ἐσχεδίασε νὰ γίνῃ κύριος τῆς βαλκανικῆς καὶ νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν. Πρὸς τοῦτο εἰσῆλθεν εἰς Θράκην καὶ ἔφθασε μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ἑβρου. Ἰδρυσεν τὸ Σερβικὸν πατριαρχεῖον τοῦ Ἰπέκ, καί, γενόμενος κύριος τῆς Θράκης, ἐπεχείρησε τὸ 1355, νὰ κυριεύσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτὰς ἀπέθανεν. Μετὰ τὸν θάνατόν του τὸ Σερβικὸν κράτος διασπᾶται εἰς κρατίδια, τὰ ὁποῖα βαθμηδὸν ὑποτάσσονται εἰς τοὺς Τούρκους.

Κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα οἱ Ἀλβανοί, οἱ ὁποῖοι κυρίως ἔζων βίον ποιμενικόν, ἤρχισαν νὰ κατέρχωνται νοτίως εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Βραδύτερον ἐγκατεστάθησαν εἰς ὄρεινὰς περιοχὰς τῆς Ἀττικῆς, Βοιωτίας, Πελοποννήσου, ὡς καὶ εἰς μερικὰς νήσους. Μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, οἱ Ἀλβανοὶ ἀποικοὶ ἀφωμοιώθησαν ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας καὶ ἀπέκτησαν πλήρη ἑλληνικὴν συνείδησιν.

Η ΠΤΩΣΙΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Α

ἔχ' 9. Οἱ Παλαιολόγοι

Τ

ΑΥΤΑ ἦσαν τὰ κράτη, κατὰ τῶν ὁποίων ὤφειλον νὰ ἀντιπαλαίσουν οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου, οἱ Παλαιολόγοι. Τούτων ἡ βασιλεία περιλαμβάνει διαρκεῖς ἀγῶνας ἀμύνης κατὰ τῶν ποικίλων ἐχθρῶν οἱ ὅποιοι προσεπάθουν νὰ διαλύσουν τὸ Βυζαντινὸν κράτος.

Ὁ Μιχαήλ Η' ὁ Παλαιολόγος (1261 - 1282) ὑπῆρξεν ὁ ἰκανώτερος τῆς δυναστείας τῶν Παλαιολόγων, ὅστις ἀπὸ τὸ 1261, ὅτε ἐγένεν αὐτοκράτωρ εἰς τὸ Βυζάντιον, ἤρχισε τὴν ἀνάκτησιν τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν. Πολεμήσας κατὰ τοῦ πριγκιπάτου τῆς Ἀχαΐας, κατῴρθωσε νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς Πελοπόννησον. Ἀπὸ τοὺς Ἑνετοὺς ἐπίσης ἀπέσπασε τὰς περισσότερας νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Τὸ 1264 ἀνέκτησεν ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους μέρος τῆς Μακεδονίας καὶ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἀφῆρσε τὰ Ἰωάννινα ἀπὸ τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου. Ἡνάγκασεν ἐπίσης τοῦ Σέρβους καὶ Βουλγάρους νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν κυριαρχίαν τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Μὲ τὰ κατορθώματα ταῦτα ἀνεστήλωσε τὸ κράτος καὶ δικαίως θεωρεῖται ὁ τελευταῖος ἀπὸ τοὺς μεγάλους αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου.

Τὸ ἔργον τοῦ Μιχαήλ ἠπειλήσε νὰ καταστρέψῃ ἐξωτερικὴ κρίσις. Ὁ Κάρλος ὁ Ἀνδεγαβικός, ὁ ὅποιος ἦτο ἡγεμὼν τοῦ πριγκιπάτου τῆς Ἀχαΐας καὶ βασιλεὺς τῶν δύο Σικελιῶν καὶ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου Θ' τοῦ Ἀγίου, ἡγόρασεν ἀπὸ τὸν Λατίνον αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Βαλδουῖνον Β' τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου δικαιώματα. Πρὸς τοῦτο συνήνωσε τοὺς ἰσχυροτέρους λαοὺς τῆς Δύσεως καὶ ἐξεστράτευσεν κατὰ τοῦ Βυζαντίου. Ἐκυρίευσεν τὴν Κέρκυραν,



62. 'Ιωάννης ΣΤ' Καντακουζηνός
ὡς αὐτοκράτωρ καὶ μοναχός
(Μικρογραφία τοῦ 10ου αἰῶνος τῆς 'Εθνικῆς
Βιβλιοθήκης Παρισίων)

τὸ Δυρράχιον καὶ τὰς ἀκτὰς
τῆς Ἡπείρου καὶ ἀνηγορεύθη
βασιλεὺς τῆς Ἀλβανίας. Συνε-
μάχησε μάλιστα πρὸς τοῦ-
το μὲ τοὺς Βουλγάρους καὶ
Σέρβους.

Ἄλλ' ὁ Μιχαήλ, ἐκμε-
ταλλεόμενος τὴν παλαιὰν ἀ-
δυναμίαν τῆς παπικῆς Ἐκ-
κλησίας περὶ πρωτείων, συνε-
τάχθη μὲ τὸν πάπαν Γρηγό-
ριον Ι' καὶ εἰς τὴν σύνεδον, ἣ
ὁποία συνῆλθεν εἰς Λυδὸν τὸ
1274, ἡ ἑλληνικὴ Ἐκκλησία
ὑπῆχθη ὑπὸ τὴν παπικὴν, ἂν
καὶ τὰ βίαια μέτρα τοῦ αὐτο-
κράτορος Μιχαήλ καὶ τοῦ λα-
τινοφίλου πατριάρχου Ἰω-
άννου Βέκκου προεκά-
λεσαν παντοῦ ἐρεθισμόν. Πα-
ρὰ τὸ ἀνεφάρμοστον τῆς ἐνώ-
σεως, οἱ διάδοχοι τοῦ Γρηγο-
ρίου Ι' πάπαι Ἰννοκέντιος Ε'
καὶ Νικόλαος Γ' ὑπεστήριζαν
τὸ Βυζαντινὸν κράτος κατὰ τοῦ

Καρόλου, διότι δυσαρέστως ἐβλεπον αὐτὸν ἐν Σικελίᾳ διαρκῶς ἰσχυ-
ροποιούμενον. Ἄλλ' ὁ πάπας Μαρτῖνος Ε' (1281), ὁμοεθνὴς τοῦ Κα-
ρόλου καὶ ὀφείλων εἰς αὐτὸν τὴν ἀνάρρησιν εἰς τὸν παπικὸν θρόνον,
τὸν ὑποστηρίζει καὶ φραγκικὸς στρατὸς ἀποβιβάζεται εἰς τὴν Ἡπειρον
μὲ ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἄλλ' ὁ Μιχαήλ κα-
τορθώνει νὰ τὸν καταστρέψῃ πλησίον τοῦ Βελιγραδίου (1281).

Ὁ ἀπὸ τοῦ Καρόλου κίνδυνος ὅμως δὲν ἔχει ἐκλείψει. Ὁ Μιχαήλ
Η' Παλαιολόγος, οὐ μόνον ἱκανὸς στρατηγός, ἀλλὰ καὶ εὐφυὲς διπλω-
μάτης, ἐξήγειρε τοὺς Σικελοὺς κατὰ τῶν Γάλλων κατακτητῶν καὶ κατὰ
τὸν ἐσπερινὸν τῆς Δευτέρας τοῦ Πάσχα (30 Μαρτίου 1282) οἱ Σι-
κελοὶ ἔσφαζαν τοὺς Γάλλους ἱππότες. Ἡ σφαγὴ αὕτη εἰς τὴν Ἱστο-

ρίαν είναι γνωστή ως Σικελικός Έσπερινός. Ούτως εξησθένησεν ἡ δύναμις τοῦ Καρόλου, ὅστις μετ' ὀλίγον ἀπέθανε.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαήλ, ἐπισυμβάντα ἐπίσης τὸ 1282, ἤρχισεν ἡ κατὰπτωσις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Τοῦτον διεδέχθη ὁ υἱὸς του Ἀνδρόνικος Β' (1282-1328), ὅστις παρέλαβεν ὡς συνάρχοντα τὸν υἱὸν του Μιχαήλ Θ' (1295-1320) καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ τὸν ἑγγονόν του Ἀνδρόνικον. Οἱ δύο Ἀνδρόνικοι περιῆλθον ταχέως εἰς ρῆξιν καὶ προεκάλεσαν τὸν διχασμὸν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ὁ Ἀνδρόνικος Β' ἦτο εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ὁ ἑγγονός του εἰς Ἀδριανούπολιν. Ἐπὶ τέλους ὁ πάππος ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ καὶ ὁ ἑγγονός του ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ ὡς Ἀνδρόνικος Γ' (1328-1341).

Τοῦτον διεδέχθη ὁ υἱὸς του Ἰωάννης Ε' (1341-1391), ὅστις ὡς ἀνήλικος, ἐπετροπεύετο ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ. Διὰ τοῦτο ἡ βασιλομήτωρ Ἄννα τῆς Σαβοΐας, θέλουσα νὰ ἀναλάβῃ αὐτὴ τὴν ἐπιτροπείαν, συνεκέντρωσε τοὺς ἀντιπάλους τοῦ Καντακουζηνοῦ. Κατόπιν τούτου ὁ Καντακουζηνός, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τῆς Σερβίας, ἔγινεν αὐτοκράτωρ εἰς τὸ Διδυμότειχον, ὡς Ἰωάννης ΣΤ' (1341-1355), ἐξουσιάζων τὴν Θράκην, ἐνῶ ὁ Ἰωάννης Ε' εἶχε περιορισθῇ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ὁ Καντακουζηνός, ἀνὴρ μεγάλης παιδείας καὶ ἱστορικὸς συγγραφεὺς, ἀλλὰ φιλόδοξος, ἐπροξένησε πολλὰ κακὰ εἰς τὸ κράτος. Συνε-



63. Μανουήλ Παλαιολόγος
(Μικρογραφία 15ου αἰῶνος, τῆς Ἑθνικῆς
Βιβλιοθήκης Παρισίων)

μάχησε με τούς Τούρκους, αφού έδωσαν εις τόν γέροντα 'Ορχάν τήν 13ετή θυγατέρα του. 'Ανάλογα έπραττε και ό 'Ιωάννης Ε'. 'Αμφότεροι άνευ συναισθήματος ευθύνης προσεκάλουν τούς έχθρους εις βοήθειαν, δίδοντες εις αυτούς μεγάλα χρηματικά ποσά και έδαφικάς παραχωρήσεις. Αί παραχαί εξηκολούθησαν και μετά τόν παραμερισμόν του Καντακουζηνού, διότι εις έκ τών υιών του 'Ιωάννου Ε' και ό έγγονός του έστασίασαν και έγιναν προσωρινώς αυτοκράτορες και είναι γνωστοί ως 'Ανδρόνικος Δ' (1376 - 1379) και 'Ιωάννης Ζ' (1390).

'Ο Μανουήλ Β' (1391 - 1425), υιός του 'Ιωάννου Ε', ήτο προικισμένος με άρετάς, αλλά δέν ήδυνήθη νά σώση την αυτοκρατορίαν. Τούτον διεδέχθη ό άνεψιός του 'Ιωάννης Η' (1425 - 1448) και τούτον ό Κωνσταντίνος ΙΑ' ό Παλαιολόγος, ό τελευταίος αυτόκράτωρ.

10. Οι 'Οθωμανοί Τούρκοι

'Από τών άρχών τής δυναστείας τών Παλαιολόγων άρχίζει νά δρᾷ κατά του Βυζαντινού κράτους ή νέα τουρκική φυλή, οι 'Οθωμανοί, οι όποιοι από τά μέσα του 13ου αιώνος είχον ιδρύσει κράτος εις την Μ. 'Ασίαν.

'Ο Τούρκος φύλαρχος Σουλεϊμάν όδηγών 50.000 ανθρώπους, διέφυγε τούς Μογγόλους και, διερχόμενος τόν Ευφράτην, επνίγη. Είς έκ τών υιών του, ό 'Ερτογρούλ, έλαβε διεύθυνσιν προς την Μ. 'Ασίαν. 'Εκεϊ προσελήφθη ως μισθοφόρος υπό του σελτσούκου σουλτάνου του 'Ικονίου, ό όποιος παρεχώρησεν εις αυτόν ως φέουδον μικράν χώραν πλησίον τής Προύσης. Τό μικρόν τούτο στρατιωτικόν κράτος έγινεν επί τής βασιλείας του Μιχαήλ Η'.

'Ο 'Οσμάν ή 'Οθωμάν διεδέχθη, τό 1289, τόν 'Ερτογρούλ και έκαμε νέας κατακτήσεις. 'Όταν δέ τό Σελτσουικόν κράτος κατελύθη υπό τών Μογγόλων, ό 'Οσμάν έγινεν ανεξάρτητος ήγεμών και κατά τό 1326 κατέλαβε την Προῦσαν, την όποιαν κατέστησε πρωτεύουσάν του. Ουτός υπήρξεν ό κύριος ιδρυτής του 'Οθωμανικού κράτους. Λόγοι δέ γεωγραφικοί, στρατιωτικοί και θρησκευτικοί συνετέλεσαν εις την ταχυτάτην επέκτασιν αυτού. Τό 'Οθωμανικόν κράτος έστηρίχθη εις την Μ. 'Ασίαν, ή όποία επί τόσους αιώνας παρείχε πολεμιστάς εις τό Βυζάντιον.

Οἱ ἐξ ἐπαγγέλματος πολεμισταὶ ἀπετέλουν τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν, καὶ ἐξουσίαζον φέουδα, τὰ ὅποια ἦσαν μικρά. Τοιοῦτοτρόπως ὁ σουλτάνος εἶχε μεγάλην ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν πολεμιστῶν τούτων, τῶν ὁποίων ἦτο ἀρχηγός. Τόση ἦτο ἡ ἀφοσίωσις τῶν Τούρκων εἰς τὰ στρατιωτικά, κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους, ὥστε τὸ Τουρκικὸν κράτος παρουσίαζεν ὄψιν στρατοπέδου.

Μεγάλην ὁρμὴν εἰς τὸ νεαρὸν κράτος ἔδιδεν ἡ θρησκευτικὴ πίστις. Οἱ Τούρκοι ἐπίστευον ὅτι ἐπολέμουν διὰ τὴν ἀληθινὴν θρησκείαν καὶ τὴν πίστιν ταύτην μετέδωσαν καὶ εἰς τοὺς Μικρασιάτας, ὅσους ἐξετούρκισαν. Ὁ προφήτης Μωάμεθ εἶχεν εἶπει ὅτι εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων θὰ ἐπιπτεν ἡ πόλις, « ἡ ὅποια εἶναι ἐκεῖ, ὅπου ἐνώνονται δύο ἡπείροι καὶ ὁμοιάζει δακτύλιον στολισμένον μὲ δύο σαπφεῖρους καὶ δύο σμαράγδους ».

Οἱ Τούρκοι πολεμισταὶ ὅταν ἤλθον εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἦσαν κυρίως ἱππεῖς, ὅπως οἱ Μογγόλοι. Τὸ πρῶτον ἱππικὸν ἦτο ἐλαφρόν, ὥπλισμένον μὲ τόξα. Μὲ ταχεῖαν ἐπέλασιν ἐπετίθεντο, ἔρριπτον βέλη καὶ ἔφευγον, διὰ νὰ ἐπιστρέφουν μετ' ὀλίγον. Αὐτοὶ ἦσαν οἱ λεγόμενοι ἀ κ ι ν τ ζ ι . Ἐγκατασταθέντες εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ὠργάνωσαν βαρύτερον ἱππικόν, ὅπως τὸ τοῦ Βυζαντίου, τοὺς λεγομένους σ π α χ ῆ δ ε ς . Αὐτοὶ ἦσαν ὥπλισμένοι μὲ κυρτὴν καὶ μακρὰν σπάθην.

Ὁργάνωσαν ἐπίσης πεζικόν, ὅπως εἶχον οἱ Βυζαντινοί. Τοῦτο ὠνομάσθη νέος στρατὸς (Γενι-τσερί), τοῦ ὁποῦ ὀργανωτῆς ὑπῆρξεν ὁ Κ α ρ ᾶ Χ α λ ῖ λ Τ σ ε ν τ ε ρ λ ῆ . Οἱ στρατιῶται τοῦ τάγματος τούτου ἦσαν μόνιμοι καὶ ἐστρατολογοῦντο μετὰ τῶν εὐρώστων νέων, ἰδίως τῶν χριστιανοπαίδων. Ἐκλείοντο εἰς τοὺς στρατῶνας, ἀνετρέφοντο ὑπὸ Μουσουλμάνων ἱερέων, οἱ ὅποιοι ἐνέπνεον εἰς αὐτοὺς τὸν ἄγριον φανατισμὸν τοῦ Ἰσλάμ, ἐδιδάσκοντο ὅτι πατέρα εἶχον τὸν σουλτάνον καὶ ἰδιαιτέραν πατρίδα τοὺς στρατῶνας, οἱ ὅποιοι ἐλέγοντο ὁ τ ζ ἀ κ ι α .

Διὰ τοῦ συστήματος τούτου ὄχι μόνον οἱ στρατιῶται καθίσταντο πολὺ πειθαρχικοί, ἀλλὰ καὶ ἠῤῥξανεν ὁ ἀριθμὸς τῶν Μωαμεθανῶν. Χιλιάδες ἐλληνοπαίδων ἐξισλαμίζοντο. Τὴν περισυλλογὴν ταύτην τῶν χριστιανοπαίδων, ἡ ὅποια ἐξηκολούθησε καὶ ἀργότερα ἐπὶ τουρκοκρατίας, ὀνομάζομεν π α ι δ ο μ ᾶ ζ ω μ α .

11. Ἡ ἄμυνα τοῦ Κράτους μέχρι τοῦ 1402

Εἰς τὴν αὕξησιν τῆς δυνάμεως τῶν Τούρκων καὶ τὴν ἐπέκτασιν

τοῦ κράτους των συνέβαλλον τόσον ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς καὶ ἡ ὀρμητικότης αὐτῶν, ὅσον καὶ οἱ ποικίλοι περισπασμοὶ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, οἱ ὅποιοι ἐμείωνον τὴν δυναμικότητά της.

Ἄνδρόνικος Β' (1282 - 1328), ὁ ὁποῖος διεδέχθη τὸν Μιχαήλ, διὰ νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς Τούρκους, προσεχάλεσεν εἰς βοήθειαν τοὺς πολεμοχαρεῖς τυχодиώκτας Καταλανούς. Οὗτοι πράγματι ἐνίκησαν τοὺς Τούρκους εἰς τὴν Ἀσίαν, ἀλλ' ἡρήμωνον πᾶσαν ἐλευθερουμένην χώραν καὶ τελικῶς ὠχυρώθησαν εἰς τὴν Καλλίπολιν, ὅπου ἱδρυσαν ἴδιον κράτος. Ἐπὶ δύο ἔτη οἱ Βυζαντινοὶ πολεμοῦν κατ' αὐτῶν καὶ κατορθώνουν νὰ τοὺς ἀποδιώξουν. Τότε οὗτοι ἐστράφησαν πρὸς νότον, ἐνίκησαν τοὺς Γάλλους τῆς Ἀττικῆς παρὰ τὴν Κωπαῖδα καὶ ἱδρυσαν τὸ Ἰσπανικὸν δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν.

Ἐπὶ τοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Γ' (1328 - 1341) καταβάλλεται προσπάθεια νὰ ἀναδιοργανωθῇ τὸ ναυτικόν, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ ἀνακοπῇ ἡ πρόοδος τῶν Τούρκων.

Ἐπὶ τοῦ Ὁρχάν (1326 - 1359) οἱ Τοῦρκοι ἐκυρίευσαν τὴν Ἑλληνικὴν περιοχὴν τῆς Μ. Ἀσίας, ἐκτὸς τῶν πόλεων Σμύρνης καὶ Φιλαδελφείας. Ὁ Ἀνδρόνικος Γ' ἀνέλαβεν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Τούρκων, ἀλλ' ἐνίκηθη καὶ αἱ πόλεις Νίκαια καὶ Νικομήδεια κατελήφθησαν ὑπ' αὐτῶν. Ἀπέκρουσεν ὁμως οὗτος ἀπόπειραν τῶν Τούρκων νὰ διαπεραιωθοῦν εἰς Εὐρώπην.

Νέα ὁμως δύναμις ἀναπτύσσεται εἰς τὴν Εὐρώπην, ἡ ὁποία ἐλαττώνει τὴν δύναμιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ συντελεῖ εἰς τὴν πρόοδον τῶν τουρκικῶν κατακτήσεων. Ὁ τσάρος τῶν Σέρβων Στέφανος Δουσάν, περὶ τὸ 1350, ἐπεκτείνει τὴν κυριαρχίαν του εἰς ὅλην τὴν Θεσσαλίαν καὶ Ἡπειρον. Ὁνειρεύεται νὰ ἱδρῇ ἰδικόν του κράτος εἰς ὁλόκληρον τὴν Βαλκανικὴν καὶ τιτλοφορεῖται « τσάρος τῶν Σέρβων καὶ τῶν Ἑλλήνων ».

Ἐκτὸς τοῦ περισπασμοῦ τούτου, ἐξερράγη τότε καταστρεπτικὸς ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων. Ὁ μέγας δομέστικος Ἰωάννης Καντακουζηνὸς στρέφεται κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Ε' τοῦ Παλαιολόγου (1341 - 1391). Τότε εὗρον οἱ Τοῦρκοι τὴν εὐκαιρίαν νὰ διαπεραιωθοῦν εἰς τὴν Εὐρώπην. Ὁ Καντακουζηνός, ὁ ὁποῖος εἶχε δώσει ὡς γυναικᾶ εἰς τὸν Ὁρχάν τὴν 13ετῇ κόρην του, ὡς εἴπομεν, ἐκάλεσε τὸν γαμβρόν του εἰς βοήθειαν. Οἱ Τοῦρκοι κατέλαβον, τὸ 1356, τὴν Καλλίπολιν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὠρμῶντο εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις των κατὰ

τῆς Εὐρώπης. Ἐπειτα, τὸ 1357, οἱ Τοῦρκοι κατέλαβον τὸ Διδυμότειχον καὶ τὴν Τυρολόην.

Ὁ Μουράτ Α' (1359 - 1389), ὁ ὁποῖος διεδέχθη τὸν Ὁρχάν, εἰσήλασεν εἰς τὴν Θράκην, κατέλαβε τὴν Ἀδριανούπολιν, τὸ 1365, καὶ κατέστησεν αὐτὴν δευτέραν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους. Ἐπειτα κατέλαβε τὴν Φιλιππούπολιν καὶ κατέστησεν ὑποτελῆ τὸν Βούλγαρον ἡγεμόνα. Κατόπιν τῶν ἐπιτυχιῶν τούτων ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Ε', ὅταν ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς Δύσεως, ὅπου εἶχε μεταβῆ διὰ νὰ ζητήσῃ βοήθειαν, ἐσυνθηκολόγησε μὲ τὸν Μουράτ μὲ τὸν ὅρον νὰ πληρώνῃ εἰς αὐτὸν ἐτήσιον φόρον.

Ὁ Μουράτ ἐξηκολούθησε τὰς κατακτήσεις του. Κατέλαβε τὴν Κρόϊαν τῆς Ἀλβανίας, τὴν Σόφιαν τῆς Βουλγαρίας (1382) καὶ κατέστησε φόρου ὑποτελῆ τὸν βασιλέα τῶν Σέρβων. Παρὰ τὴν συνομολογηθεῖσαν δὲ συνθήκην μὲ τὸ Βυζάντιον, τὸ 1386, ἐκυρίευσε προσωπικῶς τὴν Θεσσαλονίκην, τὸ δὲ 1388 συνεπλήρωσε τὴν κατάκτησιν τῆς Βουλγαρίας, τὴν ὁποίαν κατέστησε τμῆμα τοῦ κράτους του.

Οἱ Σέρβοι, Κροᾶται, Βόσνιοι καὶ Πολωνοὶ ἠνώθησαν τότε καὶ ἠθέλησαν, μὲ τὴν ὑποστήριξιν τῶν Οὐγγρων καὶ Ἀλβανῶν, νὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς Τούρκους. Ἀλλὰ τὸ 1389 παρὰ τὸ Κοσσυφοπέδιον τῆς Σερβίας ἐνίκηθησαν, ὁ δὲ Μουράτ ἐφονεύθη μετὰ τὴν νίκην ὑπὸ Σέρβου τραυματίου. Μὲ τὴν μάχην αὐτὴν οἱ Τοῦρκοι ἔφθασαν νικηταὶ ἕως τὸν Δούναβιν καὶ ἔγιναν κύριοι τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου.

Τὰς κατακτήσεις τοῦ Μουράτ Α' συνέχισεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Βαγιαζίτ Α' (1389 - 1402), ἐπονομασθεὶς διὰ τὴν ὀρμητικότητά του Κεραυνὸς (Γιλδνρίμ). Ὁ Βαγιαζίτ κατ' ἀρχὰς διέλυσε τὸν συνασπιστὸν διαφόρων Τούρκων ἡγεμόνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τὸν ὁποῖον εἶχον συγκροτήσει κατὰ τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους. Διὰ τοῦ πολέμου κατ' αὐτῶν ὁ Βαγιαζίτ ἐπεξέτεινε τὸ κράτος του εἰς μέγα μέρος τοῦ βασιλείου τῆς Καραμανίας (Ἰκονίου). Τὸ 1390 ἐκυρίευσε τὴν Φιλαδέλφειαν, ἡ ὁποία ἦτο ἡ τελευταία κτῆσις εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν τῶν Ἑλλήνων. Τὸ 1391 ἐστράφη ὁ Βαγιαζίτ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὴν ὁποίαν ἀπέκλεισε.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο (1391) ἀπέθανε, γέρων πλέον, ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου Ἰωάννης Ε', τὸν ὁποῖον διεδέχθη ὁ υἱὸς του Μανουὴλ Β', ὅστις κρατούμενος ὡς ὁμηρος ὑπὸ τοῦ Βαγιαζίτ ἐν Προύσῃ ἐδραπέτευσε καὶ ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ὁ αὐτοκράτωρ Μανουήλ, πρὸ τῆς ἀκατασθέντος ὁρμῆς τοῦ Βαγιαζίτ, ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Εὐρώπην, διὰ νὰ ζητήσῃ βοήθειαν. Εἰς Παρισίους καὶ Λονδίνον οἱ δυτικοί, οἱ ὅποιοι εἶχον ἀρχίσει νὰ ἀνησυχοῦν ἀπὸ τὰς προόδους τῶν Τούρκων, ἔκαμαν εἰς αὐτὸν μεγαλυπρεπεστάτην ὑποδοχὴν.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας Σιγισμούνδος ὁδηγῶν πολλοὺς Εὐρωπαίους πολεμιστάς, προήλασε μέχρι τῆς Νικοπόλεως τῆς Βουλγαρίας, ἔνθα συνῆψε μάχην μετὰ τοῦ Βαγιαζίτ (1396). Οἱ χριστιανοὶ ἐνίκηθησαν καὶ ὁ Σιγισμούνδος μόλις κατάρθωσε νὰ σωθῇ καὶ νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς τὴν χώραν του.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς νίκης ταύτης ὑπῆρξαν ἐπωφελεῖ διὰ τοὺς Τούρκους. Ὁ ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας ἀνεγνώρισε τὴν ἐπικυριαρχίαν τῶν Ὀθωμανῶν, ὁ δὲ Βαγιαζίτ ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν συνεχιζομένην πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐκάλεσε τὸν αὐτοκράτορα Μανουήλ νὰ παραδῶσῃ τὴν πόλιν, εἰς ἀρνητικὴν δ' αὐτοῦ ἀπάντησιν περιέσφιξε στενότερον τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν ὁποίαν ὅμως δὲν κατάρθωσε νὰ κυριεύσῃ (1396). Ὡς ἐκ τούτου ἔστράφη πρὸς νότο καταλαβὼν διάφορα μέρη τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς κυρίως Ἑλλάδος.

Γεγονὸς ὅμως ἀξιόλογον εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἀνέκοψε τὴν πρόοδον τοῦ Βαγιαζίτ.

Ὁ Ταμερλάνος, εἰς τῶν διαδόχων τοῦ Τσεγγίς Χάν, ἀνίδρυσεν τὴν Μογγολικὴν αὐτοκρατορίαν. Ὁρμώμενος ἀπὸ τὴν πρωτεύουσάν του Σαμαρκάνδην (τοῦ Τουρκεστάν), ἐπέξέτεινε τὸ κράτος του εἰς ὅλην τὴν κεντρικὴν Ἀσίαν, εἰς τὴν Σιβηρίαν καὶ εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν Ρωσίαν.

Ὁ αὐτοκράτωρ Μανουήλ καὶ οἱ Τοῦρκοι ἡγεμόνες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ Βαγιαζίτ εἶχεν ἀφαιρέσει τὰ κρατίδια, ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τοῦ Ταμερλάνου. Οὗτος, ἐπὶ κεφαλῆς 800 χιλ. στρατιωτῶν, εἰσήλασεν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ὁ δὲ Βαγιαζίτ ἔσπευσε μὲ 500 χιλ. στρατοῦ κατ' αὐτοῦ. Εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Ἀγκύρας συνηντήθησαν αἱ δύο μάστιγες τοῦ Θεοῦ, ὅπως ὀνομάσθησαν ὁ Ταμερλάνος καὶ ὁ Βαγιαζίτ. Κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἐνίκηθῃ ὁ Βαγιαζίτ καὶ ἡχμαλωτίσθη (1402). Ὁ Ταμερλάνος, ἀφοῦ κατέστρεψε πολλὰς Μικρασιατικὰς πόλεις, ὅπως τὴν Σμύρνην, τὴν Νίκαιαν, τὰς Σάρδεις, τὴν Ἐφεσσον, καὶ ἀποκατέστησε τοὺς Τούρκους ἡγεμόνας εἰς τὰ κρατίδιά των, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν χώραν του μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Κίνας.

12. Τὸ Βυζαντινὸν κράτος μέχρι τῆς Ἀλώσεως (1453)

Ἡ μογγολικὴ ἐπιδρομὴ ἔδωκε 50 ἐτῶν ἀκόμῃ ζωὴν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος καὶ ἐξησθένισε τὸ Ὀθωμανικόν. Ὁ Μανουὴλ ἀνέκτησε τὴν Θεσσαλονίκην καὶ πολλὰς πόλεις εἰς Προποντίδα, Εὐξείνιον Πόντον καὶ Θεσσαλίαν.

Ἰδιαίτερος ἐνδιεφέρθη ὁ αὐτοκράτωρ διὰ τὴν ἀνάδειξιν τοῦ δεσποτάτου τοῦ Μυστρᾶ εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅπου ἀπέστειλεν ὡς ἀντιπρόσωπόν του τὸν ἀδελφόν ἢ υἱόν του Θεόδωρον. Εἰς τὸ δεσποτάτον τοῦτο ὁ Μανουὴλ ἐστήριξε πολλὰς ἐλπίδας διὰ τὴν ζωὴν τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἀνεκαίνισε τὸ τεῖχος τοῦ Ἰσθμοῦ, τὸ Ἐξαμίλιον, καὶ συνεκάλεσε τοὺς ἄρχοντας τοῦ Μορέως, πρὸς τοὺς ὁποίους ἐξεφώνησε θερμὸν πατριωτικὸν λόγον.

Μετὰ τὸν Μωάμεθ Α' (1412 - 1421) σουλτάνος ἐγένεν ὁ Μουράτ Β' (1421), ὁ ὁποῖος τὸ 1422, ἐπολιόρησε τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ μακρόν, ἀλλὰ δὲν κατάρθωσε νὰ τὴν κυριεύσῃ. Εἶναι ἡ τετάρτη κατὰ σειράν πολιορκία τῆς πρωτεύουσας ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Κατόπιν τούτου ὁ Μουράτ στρέφεται εἰς τὴν κατάληψιν τῶν ἄλλων Ἑλληνικῶν χωρῶν. Τὸ 1423, ἐνῶ ὁ στρατηγός του Τουρχάν ἐληλάτησεν ἀγριῶς τὴν Πελοπόννησον καὶ κατέστη φόρου ὑποτελὴ εἰς τὸν σουλτάνον τὸν δεσπότην τοῦ Μυστρᾶ Θεόδωρον, ὁ Μουράτ ἔκαμεν ἐκστρατείαν εἰς Βοσνίαν καὶ Ἀλβανίαν. Ἰδιαίτεράν σημασίαν δίδει εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ὁ σουλτάνος Μουράτ Β', τὴν ὁποίαν ἀπὸ τὸ 1423 κατεῖχον οἱ Ἑνετοί. Χωρὶς βραδυπορίαν ἀρχίζει ἡ πολιορκία τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Τούρκων. Μέγας σεισμὸς ἔσεισε τὴν πόλιν κατὰ τὰ μεσάνυχτα μιᾶς τῶν τελευταίων ἡμερῶν τοῦ Μαρτίου τοῦ ἔτους 1430. Οἱ Τούρκοι, ἐκμεταλλεῖσθαι τὴν ἐπικρατήσαντα ταραχὴν, ἐπέρχονται τὴν ἐπομένην πρωΐαν κατὰ τῆς πόλεως ἐξ ἀπροόπτου, ἀλλ' ἀποκρούονται ἀμέσως καὶ ἀναγκάζονται κατόπιν τούτου νὰ προβοῦν εἰς τακτικὴν πολιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης.

Οἱ πολιορκημένοι ἀντιστοιχοῦν πρὸς τοὺς πολιορκοῦντας εἰς πρὸς ἑκατόν. Τρεῖς φορές ἔκαμε προτάσεις ὁ Μουράτ εἰς τοὺς Ἕλληνας, βεβαιῶν ἐνόρκως ὅτι θὰ ἐχορήγῃ εἰς τοὺς κατοίκους ἐλευθερίαν καὶ πρόνομιαν, ἐὰν παρεδίδοντο.

Τὴν πρωΐαν τῆς τετάρτης ἡμέρας τῆς πολιορκίας γίνεται ἡ γενικὴ ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης ἐφοδος κατὰ τῆς πόλεως. Οἱ πολιορκούμενοι

ἡτοιμάσθησαν νὰ ἀποθάνουν. Γυναῖκες καὶ ἄνδρες μετεῖχον εἰς τὴν ἄμυναν. Εἰς τὸ ἀσθενέστερον μέρος τοῦ τείχους οἱ Τοῦρκοι ἐφόνευσαν δλοὺς τοὺς Ἕλληνας καὶ ἤρχισαν νὰ ἀναβαίνουν.

Τοιοῦτοτρόπως τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1430 κατελήφθη ἡ Θεσσαλονίκη. Οἱ κάτοικοι ἐσύρθησαν εἰς αἰχμαλωσίαν καὶ ἐξανδραποδισθέντες μετεφέροντο εἰς τὴν Ἀσίαν. Οἱ νικηταὶ ἐγύμνωσαν ναοὺς καὶ οἰκίας, μὴ σεβασθέντες οὔτε τὸ ἱερὸν λείψανον τοῦ Ἀγίου Δημητρίου. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης, τὰ μοναστήρια τοῦ Ἀθω ἀνεγνώρισαν τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου καὶ κατώρθωσαν οὕτω νὰ διατηρήσουν τὰ προνόμιά των. Μετὰ τὴν Θεσσαλονίκην ὁ Μουράτ ἐγένε κύριος τῶν Ἰωαννίνων (1431).

Δύο νέοι περισπασμοὶ ἡμπόδισαν τὸν Μουράτ νὰ καταλάβῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἂν καὶ προητοίμασε διὰ τὸν υἱὸν τοῦ Μωάμεθ Β' τὴν ἄλωσιν τῆς.

Ὁ στρατηγὸς τῶν Οὐγγρων Ἰωάννης Οὐνυάδης ἤρχισε σκληρὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν. Προήλασε νικητὴς ἀπὸ τὴν Πέστην μέχρι τοῦ Αἰμου καὶ ἠνάγκασε τὸν Μουράτ νὰ δεχθῇ εἰρήνην, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅπως τὰ βόρεια σύνορα τοῦ Τουρκικοῦ κράτους εἶναι εἰς τὸν Αἶμον. Ἐνῷ ὁ Οὐνυάδης ἐξηκολούθησε τοὺς ἀγῶνάς του, καταστρέψας τρεῖς στρατιάς τῶν Τούρκων, ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας Λαδίσλαος Δ' ἡγήθη σταυροφορίας. Μετὰ τὴν παρασπονδίαν ὅμως τῶν συμμάχων τοῦ Ἑνετῶν καὶ Γενουατῶν, ὑπέστη πανωλεθρίαν, τὸ 1444, παρὰ τὴν Βάρναν. Παρὰ ταῦτα συνέχισε τοὺς ἀγῶνάς του κατὰ τῶν Τούρκων, ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑμνηθεὶς ὡς Χριστιανὸς ἥρωας.

Δεύτερος ἀντίπαλος τοῦ Μουράτ ἦτο ὁ Γεώργιος Καστριώτης ἢ Σκεντέρμπεης. Οὗτος, υἱὸς τοῦ Ἀλβανοῦ ἡγεμόνος Ἰωάννου Καστριώτου, εἶχε συλληφθῇ ὑπὸ τοῦ σουλτάνου ὁμηρος εἰς ἡλικίαν ἐννέα ἐτῶν, ἐξισλαμισθεὶς δὲ καὶ λαβὼν τουρκικὴν ἀνατροφὴν, μαθὼν ἀργότερα τὴν καταγωγὴν του, ἐδραπέτευσεν. Ἐπανῆλθε εἰς τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὸ 1443 κατέλαβε τὴν Κρούαν (παρὰ τὸ Δυρράχιον) καὶ ἤρχισεν ἀγῶνας κατὰ τοῦ σουλτάνου. Ὁ Καστριώτης κατεκερμάτισε τέσσαρας τουρκικὰς στρατιάς. Τὸ 1447 ὀλίγον ἔλειψε νὰ κριθῇ τελικῶς ἡ τύχη τῶν Ὀθωμανῶν, οἱ ὅποιοι ὑποχωροῦν ἀπρακτοὶ καὶ στρέφονται πρὸς νότον, ὅπου συνέβαινον πράγματα πολὺ δυσάρεστα δι' αὐτοὺς. Καὶ τούτου οἱ ἀγῶνες ἐξηκολούθησαν μετὰ τὴν ἄλωσιν.

Τὸ μόνον Ἑλληνικὸν κράτος τῆς Βαλκανικῆς, τὸ δεσποτᾶτον τοῦ Μυστρᾶ, προῶρισται νὰ προβάλῃ τὴν τελευταίαν ἀντίστασιν εἰς τὴν ταχεῖαν καὶ ὀρμητικὴν προέλασιν τῶν Τούρκων. Διότι ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος, ὅχι μόνον κατῴρθωσε νὰ περιλάβῃ εἰς τὸ δεσποτᾶτον του ὁλόκληρον τὴν Πελοπόννησον, ἀλλὰ καὶ καθυπέταξε τὸ δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν. Κατόπιν ἐσχέδιαζε νὰ προχωρήσῃ βορειότερον καὶ νὰ ἐνωθῇ μὲ τὸν Σκεντέρμπεην.

Ὁ Μουράτ ἐπέρχεται κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου μὲ πολυάριθμον στρατόν. Ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ὁ Κωνσταντῖνος ἀνθίσταται εἰς τὸ Ἐξαμίλιον, ἀλλὰ τελικῶς ἀναγκάζεται νὰ ὑποχωρήσῃ. Οἱ κάτοικοι ὅμως τῶν Πατρῶν ἀνθίστανται γενναίως ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως των καὶ ἀναγκάζουν τὸν Μουράτ νὰ ἀποσυρθῇ ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον (1447).

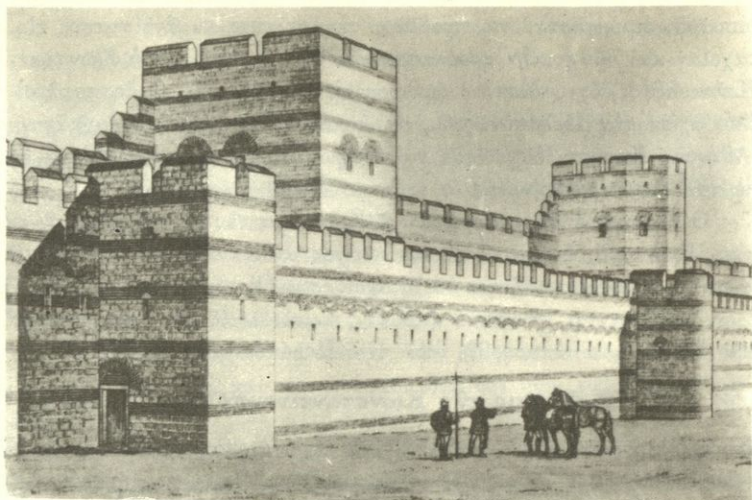
Ναὶ 13. Ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1453)

Ὁ Μουράτ ἀπέθανε τὸ 1451, ἐνῶ εἶχεν ἀρχίσει ἡ ἀγωνία τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ κίνδυνος ἦτο φανερός. Παρὰ τοὺς περισπασμούς ἀπὸ τὸν Οὐνυάδην καὶ Σκεντέρμπεην, οἱ Τούρκοι περισσότερον περιέσφιγγον τὴν Πρωτεύουσιν.

Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου εἶχον στραφῇ πρὸς τὴν Δύσιν, ζητοῦντες βοήθειαν. Πολλοὶ μάλιστα ἐξέχοντες βυζαντινοὶ ἐκινήθησαν ὑπὲρ τῆς ἄρσεως τοῦ σχίσματος μεταξὺ τῆς Ἀνατολικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Ἰωάννης Ε' καὶ ὁ Μανουὴλ Β' περιῆλθον τὴν Εὐρώπην καὶ πανταχοῦ ἔλαβον μόνον ὑποσχέσεις.

Ὁ Ἰωάννης Η' μὲ τὸν Πατριάρχην καὶ πολλοὺς λαϊκοὺς καὶ κληρικοὺς μετέβη εἰς Ἰταλίαν. Τὸ 1439 συνεκροτήθη σύνοδος εἰς Φλωρεντίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπεφασίσθη ἡ ἔνωσις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν καὶ οἱ Ἕλληνες ὑπεχώρησαν, δεχθέντες τὰ πρωτεῖα τοῦ Πάπα. Ἀλλὰ τότε ἀντέδρασαν πολλοὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ὁ λαὸς καὶ ὁ κλήρος διηρέθησαν εἰς ἐνωτικούς καὶ ἀνθενωτικούς.

Τὸν Ἰωάννην Η' διεδέχθη, τὸ 1449, εἰς τὸν θρόνον ὁ ἀδελφός του Κωνσταντῖνος ΙΑ' ὁ Παλαιολόγος, μέχρι τότε δεσπότης τοῦ Μυστρᾶ. Γενναῖος στρατιωτὴς ὁ Κωνσταντῖνος μόλις ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ἤρχισε μὲ τὰ μικρὰ μέσα, τὰ ὁποῖα διέθετεν ἔναντι τῶν πλουσιῶν τουρκικῶν, νὰ ἐτοιμάζεται διὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Πρωτεύουσας, τὴν ὁποίαν ἐβλεπε λίαν προσεχῇ. Ἐπίσης, συνεχίζων τὰς συνεννοήσεις του μὲ τὴν Δύσιν, προσείλκυεν ἐθελοντάς.



64. Τὸ μέγα τεῖχος τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Τὸ 1451 ὁ υἱὸς τοῦ Μουράτ Μωάμεθ Β' ἔγινεν σουλτάνος εἰς ἡλικίαν 21 ἐτῶν. Ὁρμητικὸς καὶ μετὰ πείραν διοικητικὴν, διότι εἶχεν ἀναπληρώσει τὸν πατέρα του δύο φορές μέχρι τοῦδε εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους, ἐνετόπισεν ἀμέσως τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς βυζαντινῆς Πρωτευούσης. Ἀὔπνος διήρχετο τὰς νύκτας τοῦ ἐπαναλαμβάνων τοὺς λόγους τοῦ Προφήτου « ὁ μεγαλύτερος στρατηγὸς θὰ εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος θὰ κατακτήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν ».

Πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων προβλέποντες τὴν ἐπερχομένην καταστροφὴν καὶ τὴν ταχεῖαν πτῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, κατέφευγον εἰς τὴν Δύσιν. Ἄλλοι ἐθεώρουν τὴν καταστροφὴν ὡς τιμωρίαν τοῦ Θεοῦ, λόγῳ τῆς ἐπικρατούσης ἀσεβείας, ἰδίως τῶν εὐπορούντων, οἵτινες ἀπέκρυπτον τὰ ἰδικὰ των πλούτη καὶ ἠνείχοντο, ὅπως τὰ ἱερὰ σκεύη τῶν ἐκκλησιῶν πωλοῦνται χάριν τῶν ἐθνικῶν ἀναγκῶν εἰς τοὺς Ἑβραίους.

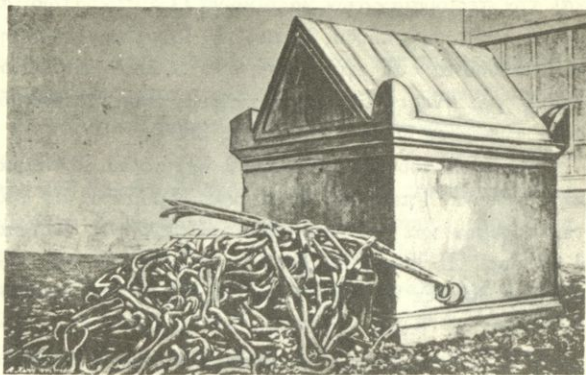
Τὸ 1452 ὁ Μωάμεθ θέλων ν' ἀποκόψῃ τὴν ἐπικοινωνίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τὸν Εὐξείνιον Πόντον, ἔκτισεν εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν ἀκτὴν τοῦ Βοσπόρου τὸ φρούριον Ροῦμελη Χυσάρ, ὅπου ἐσκόπευε νὰ ἐγκαταστήσῃ μεγάλα πυροβόλα. Ἐπίσης τὸν στρα-

τηγόν του Τουρχάν ἔστειλεν εἰς Πελοπόννησον διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς δεσπότας αὐτῆς Δημήτριον καὶ Θωμᾶν νὰ στείλουν βοήθειαν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον.

Ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ τὰς δηώσεις τῶν Τούρκων καὶ τὴν σφαγὴν τῶν κατοίκων τῶν Ἐπιβατῶν, διέταξε νὰ κλεισθοῦν τὰ τεῖχη τῆς πόλεως. Τὴν 5ην Ἀπριλίου 1453, ὀδηγῶν 250.000 στρατοῦ, ὁ Μωάμεθ ἐνεφανίσθη πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μὲ τὸν στρατὸν τοῦ ἀπέκλεισε τὴν πόλιν ἀπὸ ξηρᾶς, ἀπὸ τὴν Χρυσὴν Πύλην πρὸς νότον ἕως τὰς Βλαχέρνας πρὸς βορρᾶν καὶ μὲ στόλον ἐκ 400 πλοίων ἀπὸ θαλάσσης. Ἰσχυρὸν πυροβολικὸν ἐβοήθει τὸν στρατὸν. Διότι ὁ Μωάμεθ, ἔχων ἀφθονώτατα οἰκονομικὰ μέσα, ἐδέχθη τὸ 1452 αὐτόμολον, καλὸν γνώστην τῆς ὀχυρώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸν οὐγγρικῆς καταγωγῆς Οὐρβανόν, εἰδικὸν τεχνίτην πυροβόλων, ὅστις ἀντὶ ἀδροτάτης ἀμοιβῆς τοῦ κατεσκεύασε μέγα διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πυροβόλον, βάλλον λιθίνας σφαίρας χιλίων πεντακοσίων λιτρῶν καὶ ἐπιφέρων μεγάλα ρήγματα εἰς τὸ τεῖχος, ἐνσπεῖρον δὲ τὸν τρόμον εἰς τοὺς πολιορκουμένους, μέχρις ὅτου διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς κατεστράφη μετὰ πολλῶν ἄλλων μικροτέρων πυροβόλων.

Ἐνῶ τόσαι δυνάμεις ἐπολιόρχουν τὴν Πρωτεύουσαν, ὁ αὐτοκράτωρ διέθεσε διὰ τὴν ἀμυνάν της μόλις 7.000 μαχητάς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ 2.000 ἦσαν ξένοι μισθοφόροι. Τὸ στρατηγεῖον τοῦ ὁ αὐτοκράτωρ ἔστησε πρὸ τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Ρωμανοῦ καὶ ἀνέθεσε τὴν ἀμυναν εἰς τὸν Γενουάτην Ἰωάννην Ἰουστινιάνην.

Εἴκοσι ἐπτά ἑλληνικὰ καὶ δώδεκα συμμαχικὰ πλοῖα ἀπετέλουν τὸν ἑλληνικὸν στόλον. Ἀπὸ αὐτὰ τὰ πλεῖστα ἦσαν κλεισμένα ἐντὸς τοῦ Κερατίου κόλπου. Μετ' ὀλίγον ἔξοχον ναυτικὸν κατόρθω-



65. Τεμάχιον τῆς ὑποτιθεμένης ἀλύσεως τοῦ Κερατίου κόλπου.

μα συνετελέσθη. Τὴν 20ην Ἀπριλίου ἐπέστρεφον εἰς Κωνσταντινούπο-
λιν ἐκ Χίου ἄλλα 5 πλοῖα. Ταῦτα ὁδηγούμενα ὑπὸ τοῦ πλοιάρχου
Φ λ α ν τ α ν ε λ ᾱ, κατώρθωσαν νὰ βυθίσουν πολλὰ τουρκικὰ πλοῖα καὶ
νὰ φονεύσουν περὶ τὰς 12 χιλιάδας Τούρκων, νὰ ἀνασύρουν τὴν ἄλυσον,
ἢ ὁποῖα ἔκλειε τὸν Κεράτιον κόλπον καὶ νὰ εἰσέλθουν εἰς αὐτόν. Ὁ
Φλαντανελᾶς, κρατῶν πέλεκυν καὶ πηδῶν ἀπὸ τῆς πρύμνης εἰς τὴν
πρῶραν, διήγειρε τὸ πλήρωμα διὰ τεραστίων φωνῶν, μαχόμενος ὡς λέων
καὶ καίων διὰ τοῦ ὕγρου πυρὸς τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα. Ὁ Μωάμεθ, βλέπων
τὸ κατώρθωμα τοῦ ἀτρομήτου κυβερνήτου Φλαντανελᾶ, ἐξεμάνη, διότι
100 ἰδικὰ του πλοῖα, ἅτινα εἶχον παραταχθῇ πρὸ τοῦ λιμένος τῆς Κων-
σταντινουπόλεως διὰ νὰ ἐμποδίσουν τὴν εἰσόδον εἰς τὰ 5 ἑλληνικά, δὲν
ἐνίκησαν ὀλιγαριθμούς Ἑλλήνας ναυτικούς.

Τὴν 18ην Ἀπριλίου ὁ Μωάμεθ ἐπεχείρησε τὴν πρώτην μεγάλην
ἐφοδον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἢ ὁποῖα ἀπεκρούσθη. Τότε ὁ
σουλτάνος ἠθέλησε νὰ γίνῃ κύριος τοῦ Κερατίου κόλπου, ὥστε νὰ ἀπο-
κλείσῃ τελείως τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀπο-
κόψῃ τὴν ἄλυσον, διεβίβασε διὰ ξηρᾶς εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον ἀπὸ τὸ
Διπλοκιόνιον τοῦ Βοσπόρου 70 πλοῖα ἐντὸς μιᾶς νυκτός. Ἐν τούτοις
τὴν 7ην Μαΐου καὶ μετ' αὐτὴν ἀπεκρούσθησαν νέαι ἐφοδοὶ τῶν Τούρκων.

Τὴν 16ην Μαΐου ἐπρότεινε ὁ Μωάμεθ εἰς τὸν Κωνσταντῖνον νὰ
ἐγκαταλείψῃ τὴν πόλιν καὶ νὰ ἀπέλθῃ εἰς Πελοπόννησον, ὅπου θὰ πα-
ρέμενεν ὡς ἀνεξάρτητος ἡγεμὼν. Ὑπεσχέθη δὲ νὰ σεβασθῇ τὴν ζωὴν
καὶ τὴν περιουσίαν τῶν κατοίκων. Ὁ αὐτοκράτωρ, ἀφοῦ ἔλαβε καὶ τὴν
γνώμην τῆς συγκλήτου, ἔδωκε τὴν ἱστορικὴν ἀπάντησιν : « Τὸ τὴν πό-
λιν σοι δοῦναι οὐτ' ἐμὸν ἔστι, οὐτ' ἄλλου τῶν κατοικοῦντων ἐν αὐτῇ.
Κοινῇ γὰρ γνώμῃ πάντες αὐτοπροαιρέτως ἀποθανοῦμεν καὶ οὐ φεισό-
μεθα τῆς ζωῆς ἡμῶν » (Δούκας, 280).

Κατόπιν τούτων ὁ Μωάμεθ ἤρχισε νὰ προπαρασκευάζῃ τὴν τελι-
κὴν ἐφοδον. Ὑπεσχέθη τιμὰς καὶ ἀξιώματα εἰς τοὺς ἀνδρείους. Ἀπὸ
τὸν θόρυβον καὶ τὰς φωταψίας οἱ Ἑλλήνες ἐνόησαν, ὅτι ἐτοιμάζεται
ἡ ἐφοδος. Ἡ ἀναλογία ἦτο εἰς πρὸς πεντακοσίους ἐχθρούς. Ὁ αὐτο-
κράτωρ διέταξε νὰ γίνῃ λιτανεία, κατὰ τὴν ὁποῖαν γυναῖκες, παιδιὰ,
ἀρχιερεῖς καὶ ἱερεῖς περιῆλθον τὰ τεῖχη. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ὑπῆρχον χρή-
ματα νὰ δοθοῦν εἰς τὸν στρατόν, διέταξεν ὁ βασιλεὺς νὰ πωληθοῦν τὰ
ἱερὰ σκευὴ τῶν ἐκκλησιῶν, λέγων « ἂν ὁ Θεὸς τὴν πόλιν λυτρώσῃται,
τετραπλοῦν ἀποδώσω τῷ Κυρίῳ μου ». Συγκεντρώσας ἔπειτα τοὺς ἄρχον-

τας ὁ Κωνσταντῖνος, ἐξεφώνησε συγκινητικώτατον λόγον, δι' οὗ προέτρεπε νὰ ἀποθάνουν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος καὶ νὰ ἀγωνισθοῦν νὰ σώσουν τὴν Πόλιν, «τὴν χαρὰν πάντων τῶν Ἑλλήνων». Κατόπιν ἐπῆγεν εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, ὅπου ἐτελέσθη ἐπισημοτάτῃ ἡ τελευταία λειτουργία καὶ ἐν μέσῳ ἀπείρου πλήθους ἐκοινωνήσε τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων. Τότε, μετὰ δακρύων ἀποχαιρετήσας πάντας καὶ ζητήσας ἀπὸ ὅλους συγγνώμην, ἀπῆλθεν ἔφιππος εἰς τὰ τείχη, ἐπιθεωρῶν καὶ φρονηματίζων τοὺς ἀγωνιστὰς ὅλην τὴν νύκτα τῆς 28ης πρὸς τὴν 29ην Μα-

του, μέχρις ὅτου ἔλαβε θέσιν ἀπλοῦ πολεμιστοῦ πρὸ τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Ρωμανοῦ, εἰς τὸ ἀσθενέστερον σημεῖον, ἡρωϊκῶς ἀγωνισθεὶς καὶ γενόμενος αἰώνιον παράδειγμα πατριωτισμοῦ καὶ εὐθανασίας.

Πρὸς τὰ ἐξημερώματα τῆς 29ης Μαίου ἤρχισεν ὀρμητικὴ ἐπίθεσις. Τὴν μεγαλυτέραν τῆς ἔντασιν ἔλαβεν αὕτη εἰς τὴν πύλην τοῦ Ρωμανοῦ, διότι ἐκεῖ ἐμάχετο ὁ Μωάμεθ με τοὺς γενιτσάρους του. Τρία σώματα στρατοῦ ἐφορμοῦν καὶ τὰ τρία ἀποκρούονται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Εἶχεν ἤδη ἀνατελεῖ ὁ ἥλιος, ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ ἀνακράζει πλήρης χαρᾶς : « Συστρατιῶται καὶ ἀδελφοί, ἰδικὴ μας εἶναι ἡ νίκη ». Ἀλλ' αἰφνιδίως ὁ Ἰωάννης Ἰουστινιάνης καταλείπει τὸν ἀγῶνα τραυματισθεὶς ὑπὸ βέλους εἰς τὴν χεῖρα, ἃν καὶ οὐχὶ σοβαρῶς, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐκ διαδόσεων δυσμενῶν ἐπῆλθε σύγχυσις μεταξὺ τῶν ἀμυνομένων καὶ ἡ

CONSTANTIN PALEOLOGUE, Dernier Empereur de Constantinople. Chapitre 29.



66. Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος.

ἄμυνα πρὸς στιγμήν ἐχαλαρώθη. Οἱ Τοῦρκοι παρεβίασαν τότε μικράν πόλιν, τὴν Κερκόπορταν καὶ ἤλθον ὀπισθεν τοῦ αὐτοκράτορος. «Ὅλοι οἱ ἀξιωματικοὶ πίπτουν ἀγωνιζόμενοι ὡς λέοντες. « Ἡ πόλις κυριεύεται καὶ ἐγὼ ζῶ ἔτι ; » ἀνακράζει ὁ αὐτοκράτωρ. Ἀλλὰ τὴν ἰδίαν στιγμήν τὸν κτυποῦν καί, πίπτων μεταξὺ τῶν πτωμάτων, ἀνεφώνησεν : « Οὐκ ἔστι τις τῶν χριστιανῶν τοῦ λαβεῖν τὴν κεφαλὴν μου ἀπ' ἐμοῦ ; ».

Σφαγὴ, βιαιοπραγίαι καὶ λεηλασίαι ἠκολούθησαν τὴν ἄλωσιν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας. Οἱ γενίτσαροι, εἰσελθόντες εἰς Ἀγίαν Σοφίαν, ἔσφαζαν ὅλον τὸ πλῆθος τὸ ὁποῖον εἶχε προσφύγει ἐκεῖ. Περὶ τὴν 8ην πρωΐνῃν τῆς ἐπομένης ὁ Μωάμεθ εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀπὸ τὴν Ἀγίαν Σοφίαν ἀνέπεμψεν εὐχαριστίας εἰς τὸν Ἀλλάχ. Ὁ λαὸς ἐθρήνησε τὴν ἄλωσιν καὶ τῆς Πρωτευούσης καὶ τῆς δευτέρας πόλεως τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, τῆς Θεσσαλονίκης : « Πῆραν τὴν Πόλιν, πῆραν τὴν, πῆραν τὴν Σαλονίκη » καὶ ἐγαλούχησε τὰ τέκνα του κατὰ τὴν φοβερὰν δουλείαν μὲ θρύλους, τῶν ὁποίων ὁ ἀντίλαλος φθάνει μέχρις ἡμῶν.

Ἀπὸ τοὺς κατοίκους ἄλλοι ἔφυγον εἰς τὴν Δύσιν καὶ ἄλλοι ἐθανατώθησαν ἢ ἐξηναγκάσθησαν νὰ ἐξομώσουν.



67. Ὁ Δικέφαλος ἀετὸς

Συμβολίζει ἡ μία κεφαλὴ τὴν Ἀσίαν καὶ ἡ ἄλλη τὴν Εὐρώπην. Ἐγίνε τὸ σύμβολον τῶν ἐθνικῶν πόθων καὶ ἐλπίδων.

Τοιοιουτρόπως ἔπεσεν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων ἡ βασιλίς τῶν πόλεων, ὑποστᾶσα δύο ἀλώσεις καὶ εἴκοσι πολιορκίας.

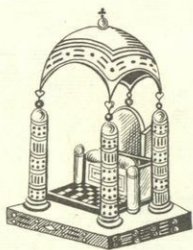
Ὁ Μωάμεθ τὴν ἐπαύριον τῆς Ἀλώσεως, προσέλαβεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του Ἕλληνας καὶ ἔλαβε τὸν τίτλόν « Ἀμηνῶς Τουρκορωμαίων ».

Τὸ 1460 κατελύθη τὸ δεσποτᾶτον τῆς Πελοποννήσου καὶ τὸ 1461 ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος.

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, ἡ ὁποία ἐπὶ χίλια καὶ

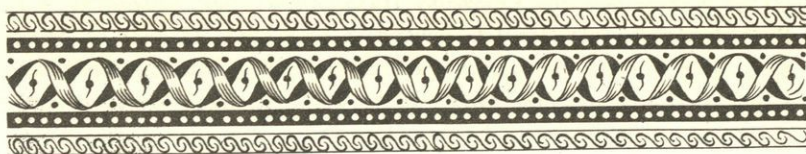
πλέον ἔτη ἐδημιούργησε μέγαν πολιτισμὸν καὶ ἡμύνθη κατὰ μυρίων βαρβάρων πρὸς διαφύλαξιν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Παρ' ὅσαδήποτε τρωτά, εἰς τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν διετερήθησαν αἱ παραδόσεις τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ καὶ ἐκεῖ ἤκμασεν ὁ ὑψηλότερος καὶ λαμπρότερος πολιτισμὸς ὅλου τοῦ μεσαιωνικοῦ κόσμου. Τὸ Βυζάντιον ὑπῆρξεν ὁ μέγας διδάσκαλος Ἀράβων, Σλάβων καὶ λοιπῶν, αὐτὸ δὲ ἐχάρισεν ἐμμέσως διὰ τῶν Ἀράβων καὶ ἀμέσως διὰ τῶν λογίων του εἰς τὴν Δύσιν τὴν ἀναγέννησιν. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Βυζαντίου εἰς ὅλην τὴν Ὁρθόδοξον Ἀνατολὴν συνεχίζεται μέχρι σήμερον. Τὸ Βυζάντιον κατέχει εἰς τὴν καρδίαν μας καὶ τὴν ζωὴν μας, θρησκευτικὴν καὶ ἐθνικὴν, ἰδιαιτέραν θέσιν. Ἀπὸ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν ἀρχίζει ἡ ἱστορία τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, ἡ θρησκευτικὴ τῆς πίστις καὶ οἱ ἐθνικοὶ τῆς ἀγῶνες, ἐνῶ ἡ δόξα καὶ ὁ πολιτισμὸς τῆς ἀρχίζουσι ἀπὸ τὴν ἀρχαιοτάτην ἑλληνικὴν.





IV. Χάρτης τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκικῆς κατὰκτῆσεως.



BYZANTINOS ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

14. Τὰ Γράμματα



ΠΑΡΑ τὰς δυσμενεῖς πολιτικὰς συνθήκας τὰ Γράμματα καὶ αἱ Τέχναι ἀκμάζουσιν εἰς τὸ Βυζάντιον κατὰ τὴν τρίτην ταύτην περίοδον τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας. Φιλοσοφία, φιλολογία, ἐπιστήμαι, ἱστορία, ποίησις, εὐρίσκονται εἰς ἱκανὸν σημεῖον ἀναπτύξεως. Ἀκόμη καὶ δύο αὐτοκράτορες, ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνὸς καὶ ὁ Μανουὴλ Β', ἀνεδείχθησαν ἐξαιρετοὶ συγγραφεῖς. Γενικὸν χαρακτηριστικὸν τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ἡ ἀγάπη παντὸς ἑλληνικοῦ καὶ ἡ τάσις τῶν συγγραφέων νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν ἀρχαίζουσαν γλῶσσαν.

Καὶ οἱ θεολόγοι τῆς ἐποχῆς ταύτης δὲν εἶναι ξένοι πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, τῆς ὁποίας τὰ διδάγματα, ἰδίως τοῦ Πλάτωνος, θέτουν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν.

Κατ' ἀντίδρασιν ὅμως πρὸς τὴν σχολαστικὴν φιλοσοφίαν τῆς Δύσεως (ἀριστοτελικήν), ἡ ὁποία ἔχει καὶ εἰς τὸ Βυζάντιον τοὺς θιασώτας της, ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἰδίᾳ εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος ἡ κίνησις τῶν Ἠσυχαστῶν. Αὐτοὶ ἀπεκλήθησαν οὕτω, διότι ἐζήτουν νὰ πλησιάσουν τὸν Θεὸν ὄχι διὰ τῆς λογικῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ διὰ τῆς θερμῆς τῶν καρδίας, διὰ τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς προσευχῆς. Ἦσαν ἐπομένως μυστικισταί, ὅπως καὶ πολλοὶ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τὴν Δύσιν. Ὁ ἐκ Καλαβρίας τῆς νοτίου Ἰταλίας μοναχὸς Βαρθολαμαί, ἀριστοτελικὸς καὶ λατινόφιλος, ἐπολέμησε τοὺς ἡσυχαστὰς καὶ τοὺς κατεριωνεύθη, ἐνῶ τὴν ὑπεράσπισιν τῶν ἀνέλαβεν ὁ μέγας θεολόγος καὶ μετὰ βαθεῖαν φιλοσοφικὴν κατάρτισιν Γρηγόριος Παλαμάς, ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης. Συνελθοῦσα Σύνοδος ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ

(1341) ἐδικαίωσε τὸν Γρηγόριον Παλαμᾶν καὶ τοὺς ἡσυχαστάς, ὁ δὲ Βαρλαάμ ἔφυγεν εἰς Ἰταλίαν, γενόμενος ἐπίσκοπος Ἰέρακος ἐν Καλαβρίᾳ. Ἡ οὐσία τοῦ ζητήματος ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι ὁ μυστικισμός, πρὸν ὅμιον ἐκλεκτῶν ψυχῶν, παρὰ τὰς τυχὸν ὑπερβολάς του, εἶναι πηγὴ εὐσεβείας καὶ θεογνωσίας διὰ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἐνῶ ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία παραγωγίζει τὴν ἀξίαν του καὶ ἐτήρησεν ἐχθρικήν στάσιν κατὰ τῶν μυστικιστῶν, ὑπερτιμῶσα τὸν κλῆρον καὶ τὴν πειθαρχίαν ὅλων εἰς αὐτόν. Ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς τιμᾶται ὡς ἅγιος ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν μας († 1360). Διαπρεπεῖς θεολόγοι τῆς ἐποχῆς αὐτῆς εἶναι ἐπίσης ὁ Νικολάος Καβάσιλας, ὁ Ἐφέσου Μάρκος Εὐγενικός, ὁ πρῶτος μετὰ τὴν ἄλωσιν πατριάρχης Γεώργιος Σχολάριος καὶ ἄλλοι.

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων ἡ ἐργασία τῶν φιλολόγων ἀλλάζει. Ἦδη οὗτοι δὲν ἀρκοῦνται νὰ σχολιάζουν τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, ἀλλὰ διὰ κριτικῆς ἐργασίας προσπαθοῦν νὰ ἀποκαταστήσουν τὰ ἀρχαῖα κείμενα, τὰ ὅποια εἶχον παραμορφωθῇ εἰς μερικὰ σημεῖα, λόγῳ τῶν συχῶν ἀντιγραφῶν. Τοιοῦτοτρόπως ἤρχισε π ρ α γ μ α τ ι κ ῇ ἀ ν α γ έ ν ν η σ ι ς τῆς ἀρχαιότητος, ἡ ὁποία ἀνεκότη με τὰς τουρκικὰς κατακτήσεις.

Ἐξοχώτερος ἀπὸ τοὺς ἑλληνιστάς τοῦ Βυζαντίου εἶναι ὁ Γεώργιος Γεμιστός (1355 - 1452). Οὗτος, πλατωνικὸς κατ' ἐξοχὴν φιλόσοφος, μετωνόμασεν ἑαυτὸν Πλήθωνα. Ἐπειδὴ δὲ προσεπάθει νὰ ἀντικαταστήσῃ με τὴν πλατωνικὴν διδασκαλίαν ὠρισμένα χριστιανικὰ δόγματα κατηγορήθη ὅτι ἤθελεν, ὅπως ἄλλοτε ὁ Ἰουλιανός, νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν. Ὁ Πλήθων ἐζησεν ἐπὶ 20 ἔτη εἰς τὸν Μυστρᾶν, ὅπου ἱδρυσεν Πλατωνικὴν Ἀκαδημίαν, διδάσκων φιλοσοφίαν. Μεταβάς εἰς Ἰταλίαν μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διέμεινε καὶ ἐδίδαξεν εἰς Φλωρεντίαν.

Τὴν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν καὶ φιλοσοφίαν ἐδίδαξαν πρὸ τῆς Ἀλώσεως ὁ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶς εἰς Φλωρεντίαν, ὁ Ἰωάννης Χρυσολωρᾶς καὶ ὁ Γεώργιος Τραπεζοῦντιος εἰς Ἐνετίαν.

Διὰ τὴν διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν εἰς τὴν Δύσιν εἰργάσθη καὶ ὁ σοφὸς Βησσαρίων (1395 - 1472), μαθητὴς τοῦ Πλήθωνος καὶ ἀρχιεπίσκοπος Νικαίας. Ὑπῆρξεν ἀπὸ τοὺς θερμότερους ἐνωτικούς καί, ἐπειδὴ οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲν παρεδέχθησαν τὰ διὰ τῆς

βίας εις την σύνοδον τῆς Φλωρεντίας (1439) θεσπισθέντα, μετέβη εις Ἱταλίαν καὶ ἔγινε καρδινάλιος καὶ δις παρ' ὀλίγον πάπας.

Ἡ ἱστορία συνεχίζεται μετὸν Νικηφόρον Γρηγοράν καὶ τὸν Λαόνικον Χαλκοκονδυλῆν. Ὁ δευτέρος εἶναι ὁ καλύτερος ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς τῆς ἐποχῆς ταύτης. Ἐξετάζει εἰς τὸ ἔργον του τὴν αὐξήσιν τοῦ Τουρκικοῦ κράτους καὶ ἀντιμετωπίζει τὰ ἱστορικὰ γεγονότα κατὰ τρόπον ἐπιστημονικόν.

Ὁ Δούκας ἔγραψε, πρῶτος αὐτὸς εἰς ἀπλουστέραν γλῶσσαν, τὴν ἱστορίαν τῶν ἐτῶν 1361 - 1461 καὶ τὸ ἔργον του ἀποτελεῖ σπουδαίαν ἱστορικὴν πηγὴν τῶν κατὰ τὴν Ἀλυσιν γεγονότων.

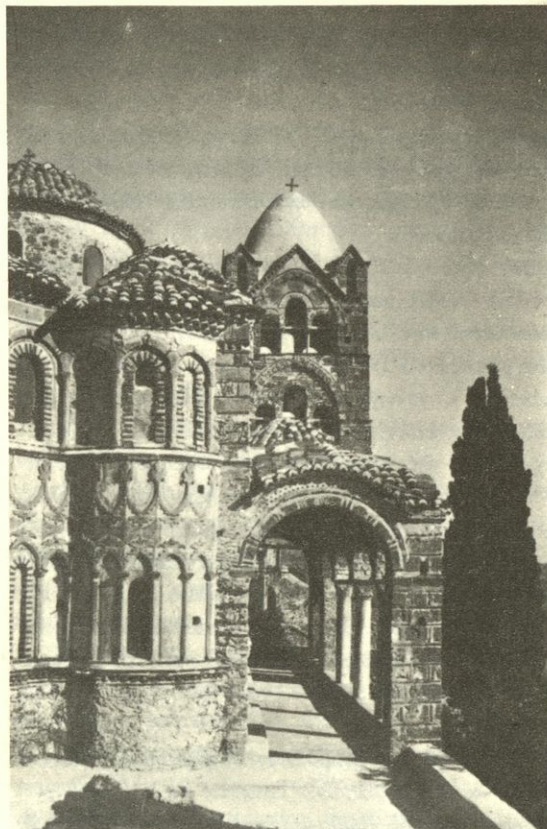
Ὁ τελευταῖος ἱστοριογράφος τοῦ Βυζαντίου εἶναι ὁ Γεώργιος Φραντζῆς (ἢ Σφραντζῆς), γεννηθεὶς τὸ 1401. Εἰς τὸ ἔργον του πραγματεύεται τὴν ἱστορίαν τῶν ἐτῶν 1358 - 1476.

Εἰς τὴν λογοτεχνίαν τῆς περιόδου ταύτης παρουσιάζεται σι- νέχεια τῶν τάσεων τῆς προηγουμένης ἐποχῆς, ἀλλὰ καὶ ἐπίδρασις τις τῆς Δύσεως, ἣτις κατέστη μεγαλυτέρα εἰς τὰς περιοχάς, ὅπου διέμενον οἱ Φράγκοι. Ἀπὸ τὴν Φραγκοκρατίαν ἔχομεν ἀξιόλογα κείμενα, ἀπὸ τὰ ὅποια ἐκτενέστερον εἶναι τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως. Εἰς αὐτὸ ἐξιστοροῦνται εἰς ἀπλὴν γλῶσσαν τὰ πολεμικὰ κατορθώματα τῶν Φράγκων διὰ τὴν κατάκτησιν τοῦ Μορέως μετὰ τὴν τετάρτην σταυροφορίαν. Ἐχει παραδοθῇ εἰς τέσσαρας παραλλαγάς, ἑλληνικὴν, γαλλικὴν, ἀραγωνικὴν καὶ ἰταλικήν.

Ἐπίσης οἱ ἄνθρωποι συνήθιζον νὰ διαβάζουν εὐχαρίστους φανταστικὰς διηγήσεις ἱπποτικῶν κατορθωμάτων. Τοιαῦτα δὲ γαλλικὰ καὶ ἰταλικὰ ποιήματα ἐμιμήθησαν καὶ οἱ Ἕλληνες καὶ εἰς τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν ἔγραψαν ἔμμετρα μυθιστορήματα, μετ' ὑποθέσεις, αἱ ὅποια ἐλαμβάνοντο ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἢ ἀπὸ τὸν μεσαιωνικὸν βίον.

Χαρακτηριστικὸν ὅμως γνώρισμα τῆς πνευματικῆς κινήσεως τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ὅτι ἡ ἀκτινοβολία τῆς καθίσταται αἰσθητὴ ἀμέσως εἰς τὴν Δύσιν.

Ἀλλεπάλληλα ταξίδια ἔκαμαν τρεῖς αὐτοκράτορες εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἡ Ἑλληνικὴ σοφία μεταφέρεται εἰς τὴν Ἱταλίαν, ὅπου πολλοὶ σοφοὶ ἐδίδαξαν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν. Ἐκ τῆς κινήσεως ταύτης ἐδημιουργήθη εἰς τὴν Δύσιν ἡ Ἀναγέννησις, τῆς ὁποίας οἱ πλέον ἐπιφανεῖς πρόδρομοι εἶναι ὁ Γεώργιος Γεμιστὸς καὶ ὁ Βησσαρίων.



68. Ὁ ναὸς τῆς μονῆς τῆς Παντανάσσης ἐν Μυστρά.
(15ος αἰὼν)

15. Αἱ Τέχναι

Ἐπὶ τῶν Παλαιο-
λόγων, οἱ ζωγράφοι
προσθέτουν νέα στοι-
χεῖα εἰς τὰ ἔργα των,
τοπία, βράχους, ἀρχι-
τεκτονικὸν βάθος καὶ
δευτερεύοντα πρόσω-
πα, τὰ ὁποῖα εἶναι
ζωηρὰ καὶ ὄχι αὐστη-
ρῶς τυπικά. Οἱ σταυ-
ροειδεῖς ναοὶ ἔχουν με-
γαλύτεραν κομψότητα
μὲ τοὺς τρούλλους, ἐ-
ξωτερικὰς διακοσμή-
σεις καὶ στοάς.

Ἡ περίοδος αὐτὴ
τῆς Βυζαντινῆς αὐτο-
κρατορίας ἔχει ἀξίαν,
διότι μὲ τὴν ὑπαρξίν
ἐπαρχιακῶν κρατιδίων,
ἀναπτύσσονται ἐγγώ-
ριαι τέχναι μὲ ἴδιον
χαρακτῆρα.

Κέντρα τῆς τέχνης
εἶναι τὸ Ἅγιον Ὄρος,
ὁ Μυστράς, ἡ Ἄρτα,

τὰ Μετέωρα ἡ Τραπεζοῦς, ἡ Νίκαια καὶ ἡ Θεσσαλονίκη.

Τὸ Ἅγιον Ὄρος, ἀναδειχθὲν ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν χρόνων
ὡς προπύργιον τῆς Ὀρθοδοξίας, ἐνωρὶς εἶχε γεμίσει ἀπὸ μοναστήρια
καὶ ἀνεπτύχθη ἐκεῖ τέχνη, ἡ ὁποία ἐπὶ αἰῶνας διετήρησε τὸν βυζαν-
τινὸν χαρακτῆρα. Ὑπὲρ τὰ τριάκοντα μοναστήρια εἶχε τὸ Ἅγιον Ὄ-
ρος, τὰ πλεῖστα τῶν ὁποίων σῶζονται. Αἱ ἐκκλησίαι του εἶναι πολυά-
ριθμοι, αἱ τοιχογραφίαι λαμπραί, τὰ χειρόγραφα πολύτιμα, οἱ ἄλλοι
ησαυροὶ τῆς τέχνης ἀμέτρητοι, ὅλα καλῶς φυλασσόμενα. Εἰς τὸ Ἅ-

γιον "Όρος δυνάμεθα νά παρακολουθήσωμεν, ώς εις μουσεϊον, την εξέλιξιν τῆς βυζαντινῆς τέχνης, ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων, καὶ νά ζήσωμεν ἐν πολλοῖς τὸ Βυζάντιον. Ἡ ἀγιορειτικὴ ἀρχιτεκτονικὴ ἐπέδρασεν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν αἰῶν καὶ τῶν μονῶν ὁλοκλήρου τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου.

Εἰς τὸ "Άγιον Όρος ἀνεπτύχθη ἐπίσης καὶ ἡ ζωγραφικὴ, συνεχισθεῖσα μετὰ τῆς ὅλης βυζαντινῆς παραδόσεως καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ὅτε ἤκμασαν (16ος αἰὼν) ὁ συντηρητικὸς καὶ αὐστηρὸς ζωγράφος Ἀντωνίος (Καθολικὸν Μονῆς Ξενοφῶντος), ὁ μέγας Θεσσαλονικεὺς Μανουὴλ Πανσέληνος (τοιχογραφίαι τοῦ Πρωτάτου τῶν Καρυῶν), ὁ Θεοφάνης ὁ Κρής (Λαύρας, Σταυρονικήτα) καὶ ἄλλοι μαθηταὶ των. Παρὰ τὰς ξενικὰς ἐπιδράσεις ἡ ζωγραφικὴ τοῦ Ἁγίου Όρους παραμένει εἰς τὸ σύνολον βυζαντινὴ, ὑστάτη λάμψις τῆς βυζαντινῆς τέχνης τοῦ 14ου αἰῶνος.

Τὸν Μυστρᾶν ἔκτισεν ὁ Βιλλεαρδουῖνος εἰς ἀπόστασιν 5 χιλιομέτρων ἀπὸ τὴν Σπάρτην, ἐπὶ χαμηλοῦ ὑψώματος τοῦ Ταυγέτου. Όταν



69. Ἡ θεία λειτουργία τῶν Ἀγγέλων.
(Τοιχογραφία Περιβλέπτου Μυστρᾶ)



70. Ἀνατολική ἄποψις τοῦ Καθολικοῦ (κεντρικοῦ ναοῦ) τῆς εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος μονῆς τῆς Μεγίστης Λαύρας.



71. Ὁ εἰς Ἄρταν ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Παρηγορητίσσης (13ος αἰὼν)

ὅμως ὁ Μυστρᾶς ἔ-
γινε πρωτεύουσα τοῦ
δεσποτάτου τῆς Πε-
λοποννήσου ἔλαβε με-
γάλην λάμψιν. Ἐκεῖ
ἐδίδαξαν καὶ εἰργά-
σθησαν πολλοὶ λόγι-
οι, ἐν οἷς καὶ ὁ Πλή-
θων.

Τοῦ Μυστρᾶ σφύ-
ζονται ἄφθονα ἐρεί-
πια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα
δυνάμεθα νὰ λάβωμεν
ιδεᾶν τῆς λαμπρότη-
τός του. Τὰ παλά-
τια, μέγα συγκρότη-

μα κτιρίων, συνδυάζουν ἐπίδειξιν πλούτου καὶ ἰσχύος. Ὁ ναὸς τῆς Παν-
τανάσσης εἶναι δεῖγμα λαμπρὸν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ Μυστρᾶ. Ὑπάρ-
χουν πολλαὶ ἄλλαι ἐκκλησίαι, ὡς ἡ Μητρόπολις, ἡ Περίβλεπτος,
ἡ Ὀδηγήτρια, ἡ Ἀγία Σοφία κ.ἄ.

Αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Μυστρᾶ κατέχουν ἐξέχουσαν θέσιν διὰ τὸν πλοῦ-
τον καὶ τὴν χάριν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ἡ Παντάνασσα ὑπερβάλλει τὰς
ἄλλας εἰς χαρίεσσαν ἐλαφρότητα μορφῶν καὶ μετὰ τὸ ὑψηλὸν κωδωνο-
στάσιον.

Πλούσιος εἶναι καὶ ὁ γλυπτὸς ἐπὶ μαρμάρου διάκοσμος εἰς τὸ
ἐσωτερικὸν τῶν ἐκκλησιῶν.

Αἱ ζωγραφίαι τῶν ἐκκλησιῶν τούτων ὑπενθύμιζον τὴν διακο-
σμητικὴν τέχνην τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, αἱ δὲ σφωδρόμεναι λαμπραὶ τοι-
χογραφίαι εἶναι ἄριστα δείγματα τῆς ἀναγεννήσεως τῶν Παλαιολό-
γων. Περίφημος ἦτο καὶ ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Χρυσοκεφάλου, ὅστις
ιδρύθη μὲν ἐπὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἀλλ' ἀνεκαινίσθη ἐπὶ Κομνηνῶν,
ἐπωνομάσθη δὲ οὕτω ἐκ τοῦ πλουσίου διακόσμου τῆς κεφαλῆς τῆς εἰκό-
νος. Μετετράπη εἰς τέμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων κατακτητῶν, ὡς καὶ πολ-
λαὶ ἄλλαι χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι, ἀπανταχοῦ τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν
κείμεναι, αἱ ὁποῖαι ἔσχον τὴν ἰδίαν τύχην, ὡς λ.χ. ὁ ἐν Κωνσταντινου-
πόλει ναὸς τῆς Παμμακαρίστου, μετονομασθεὶς Φετχιέ-Τζαμί. Τῶν



72. Ἀποψὺς τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ ἐν Κωνσταντινουπό-
λει ναοῦ τῆς Παμμακαρίστου (ἤδη Φετχιέ - Τζαμί).



73. 'Ο ἐν Θεσσαλονίκη ναὸς τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων (14ος αἰὼν)

χριστιανικῶν τούτων ναῶν πλεῖσται τοιχογραφίαι ἐξηλείφθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων δι' ἐπιχρίσεων καὶ ἐπισκευῶν.

Τὸ ὠραιότερον ἀρχιτεκτονικὸν μνημεῖον τῆς αὐτοκρατορίας τῶν Κομνηνῶν ἦτο ὁ ναὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας ἐν Τραπεζοῦντι, κτισθεὶς κατὰ τὸ σχέδιον τῆς Ἀγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ ναὸς οὗτος περιεῖχεν ὠραίας εἰκόνας, αἱ ὁποῖαι ἐδείκνυνον τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ζωγραφικῆς εἰς τὴν Τραπεζοῦντα, ἡ ὁποία ἐκοσμήθη, ἰδίως ἐπὶ τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Γ' (1340 - 1390), μὲ πλῆθος ἐκκλησιῶν καὶ μοναστηρίων. Εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν αὐτῶν παρατηρεῖται μεταβολὴ τοῦ σχεδίου. Ἐνῶ εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἐκκλησίαν ὁ θόλος μὲ τὸν ἄλλον ναὸν εἶναι ἐν ὅλον ἀδιαίρετον, εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς Τραπεζοῦντος μία προέκτασις τοῦ ἐσωνάρθηκος καθιστᾷ τὸν θόλον ἀπλοῦν κόσμημα τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος.

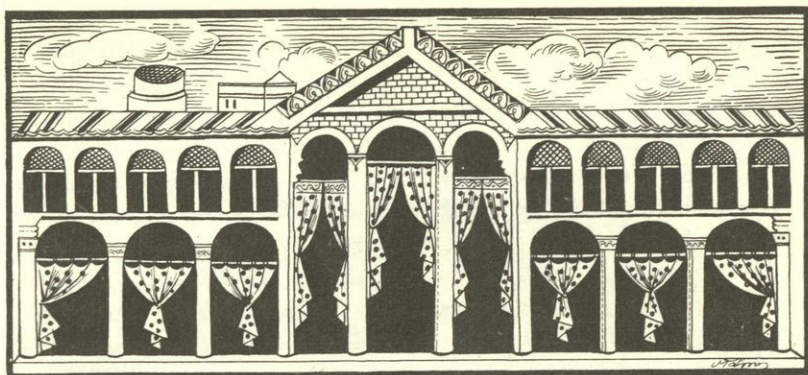
Εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν ἐκτίσθησαν διάφοροι ναοί, ὁ τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονος, τὸν 12ον αἰῶνα, μὲ πολλὰς σειρὰς ἀλλεπαλλήλων στεγῶν, ὁ τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης, τὸν 13ον αἰῶνα, μὲ ἓνα κεντρικὸν τροῦλ-

λον, καὶ ἄλλους τέσσαρας μικροτέρους, ὁ τοῦ Προφήτου Ἠλία, τὸν 13ον αἰῶνα, ὁ ὁποῖος ἀντὶ θόλων ἔχει Β. καὶ Ν. τοῦ τρούλλου ἡμικυκλικὰς κόγχας. Ὁ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, κτισθεὶς τὸν 14ον αἰῶνα, εἶναι πραγματικὸν κομψοτέχνημα, διότι οἱ 5 τρούλλοι εἶναι ραδινώτατοι καὶ αἱ ἐξωτερικαὶ διακοσμήσεις τῶν τοίχων πολυποίκιλοι.

Καθ' ὅλου εἰπεῖν, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Παλαιολόγων αἱ Καλαὶ Τέχναι φθάνουν εἰς ἀκμὴν καὶ ἡ περίοδος αὕτη χαρακτηρίζεται ὡς ἡ τελευταία βυζαντινὴ ἀναγέννησις.

Ἡ τέχνη τοῦ Βυζαντίου ἐπέδρασεν εἰς τὴν ἐξέλιξιν καὶ τῆς σερβικῆς τέχνης. Εἰς τὴν Σερβίαν ἐκτίσθησαν πολλαὶ ἐκκλησίαι, διακοσμηθεῖσαι ἀπὸ Ἑλλήνας καλλιτέχνας. Ἡ Ἑλληνικὴ τέχνη ἐπέδρασεν ἐπίσης εἰς τὴν τέχνην ὅλων τῶν Σλαβικῶν λαῶν καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην (Ἰταλίαν, Γαλλίαν, Ἰσπανίαν καὶ Γερμανίαν).





ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

- 313 Διάταγμα τῶν Μεδιολάνων διὰ τοῦ ὁποῦ ἀνεγνωρίσθη ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία.
- 330 Κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
- 367 Ἐγκατάστασις τῶν Βησιγότθων νοτίως τοῦ Δουνάβεως.
- 395 Ὅριστικὴ διαίρεσις τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους εἰς Ἀνατολικὸν καὶ Δυτικόν.
- 476 Κατάλυσις τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους.
- 487 Κατάληψις τῆς Ἰταλίας ὑπὸ τῶν Ὀστρογότθων.
- 532 Στάσις τοῦ Νίκα.
- 533 Ἐκδοσις κώδικος Ἀστικοῦ Ρωμ. δικαίου.
- 533 } Ἀνακατάληψις τῆς Ἀφρικῆς ὑπὸ τοῦ Βελισσαρίου.
- 534 }
- 537 Ἐγκαίνια τῆς Ἀγίας Σοφίας.
- 540 Κατάληψις τῆς Συρίας ὑπὸ τοῦ Χοσρόη.
- 559 Ἐμφάνισις τῶν Οὐννων πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
- 562 Εἰρήνη μὲ τοὺς Πέρσας.
- 608 Ἐμφάνισις τῶν Περσῶν πρὸ τῆς Χαλκηδόνος.
- 615 Κατάληψις τῆς Ἱερουσαλὴμ ὑπὸ τῶν Περσῶν.
- 617 Κατάληψις τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τῶν Περσῶν.
- 626 Πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Περσῶν καὶ τῶν Ἀβάρων.
- 633 Κατάληψις τῆς Συρίας ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
- 638 Παράδοσις τῶν Ἱεροσολύμων εἰς τοὺς Ἀράβας.

- 640 } Κατάκτησις τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
 642 }
 673 } Πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
 678 }
 717 } Πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
 718 }
 730 Διάταγμα κατὰ τῶν εἰκόνων.
 732 Νίκη τοῦ Καρόλου Μαρτέλου εἰς Πουατιέ.
 754 Ἀπώλεια τῆς Βυζαντινῆς Ἰταλίας.
 762 Ἦττα τῶν Βουλγάρων ἐν Ἀγχιάλῳ.
 787 Ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων.
 800 Ὁ Κάρολος ὁ Μέγας γίνεται αὐτοκράτωρ.
 813 Ἐμφάνισις τοῦ Κρούμου πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
 817 Ἦττα τῶν Βουλγάρων ἐν Μεσημβρίᾳ.
 826 Κατάκτησις τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
 832 Διάταγμα τοῦ Θεοφίλου κατὰ τῶν εἰκόνων.
 843 Ἀποκατάστασις τῆς Ὁρθοδοξίας.
 858 Ὁ Φώτιος ἐκλέγεται Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.
 864 Ἐκχριστιανισμὸς τῶν Βουλγάρων ὑπὸ τοῦ Μεθοδίου καὶ τοῦ Κυρίλλου.
 867 Διάρρηξις σχέσεων τῶν Ἐκκλησιῶν Δυτικῆς καὶ Ἀνατολικῆς.
 904 Κατάληψις τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν.
 924 Ἐμφάνισις τοῦ Βουλγάρου Συμεῶν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
 989 Προσηλυτισμὸς τῶν Ρώσων εἰς τὸν Χριστιανισμόν.
 1018 Ὑποταγὴ τῆς Βουλγαρίας εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς.
 1054 Σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν, Δυτικῆς καὶ Ἀνατολικῆς.
 1185 Ἀλωσις τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν.
 1204 Ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων.
 1261 Ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
 1348 Ἰδρυσις τοῦ δεσποτάτου τοῦ Μορέως.
 1389 Μάχη εἰς τὸ Κοσσυφοπέδιον.
 1402 Μάχη τῆς Ἀγκύρας.
 1430 Ἀλωσις τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Τούρκων.
 1453 Ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.
 1460 Κατάλυσις τοῦ δεσποτάτου τοῦ Μυστρᾶ ὑπὸ τῶν Τούρκων.
 1461 Κατάλυσις τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζοῦντος ὑπὸ τῶν Τούρκων.

1. Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας.
2. Ἡ Ἀγία Ἑλένη ἀνευρίσκουσα τὸν Τίμιον Σταυρόν.
3. Ἰουλιανὸς ὁ Παραβάτης.
4. Θεοδόσιος ὁ Μέγας μετὰ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ.
5. Ἰουστινιανὸς Α' (527 - 565) μετὰ τῆς ἀκολουθίας του.
6. Ἡ Ἐνθρονος Θεοτόκος.
7. Ὑδραγωγεῖον παρὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν.
8. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος.
9. Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ Κορανίου.
10. Τέμενος τῶν Ἀράβων ἐν Κορδούῃ.
11. Αἶθουσα τῶν Πρεσβευτῶν τοῦ Ἀλκαζάρ.
12. Ἡ Αὐλὴ τῶν Λεόντων τῆς Ἀλάμπρας.
13. Βυζαντινὴ οἰκία τοῦ βου αἰῶνος.
14. Τὸ ἀνάκτορον τῆς Ραβέννης.
15. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου.
16. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τῆς Ἀχειροποιήτου.
17. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου.
18. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Εἰρήνης Κωνσταντινουπόλεως.
19. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Θεσσαλονίκης.
20. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως (I).
21. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως (II).
22. Γενικὴ σημερινὴ ἀποψὶς τοῦ ἐξωτερικοῦ τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας.
23. Ὁ καλὸς Ποιμὴν.
24. Ὁ Ἅγιος Δημήτριος καὶ οἱ ἰδρυταί.
25. Κιονόκρανον τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
26. Κιονόκρανον τοῦ Ἁγίου Βιταλίου τῆς Ραβέννης.
27. Σαρκοφάγος τῆς Ραβέννης (I).
28. Σαρκοφάγος τῆς Ραβέννης (II).
29. Τμῆμα τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
30. Ἡ ὀχύρωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
31. Βυζαντινὸν μεταξωτὸν ὕφασμα.
32. Τρίπτυχον μουσεῖου Λούβρου.
33. Ἐνδυμα Βυζαντινῆς.
34. Εἰκὼν συμποσίου (I).
35. Εἰκὼν συμποσίου (II).
36. Ἀνάρρησις τοῦ αὐτοκράτορος ἐπὶ ἀσπίδος.
37. Κωνσταντῖνος ὁ Πωγωνᾶτος.
38. Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρος.
39. Κωνσταντῖνος ΣΤ'.
40. Θεοδώρα, σύζυγος τοῦ Θεοφίλου.

41. Βασίλειος Α' ὁ Μακεδών.
42. Λέων ΣΤ' ὁ σοφός.
43. Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος.
44. 'Ο Ρωμανὸς Β' καὶ ἡ σύζυγός του Εὐδοκία, εὐλογοῦμενοι ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ.
45. Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος.
46. Εἰρήνη Δούκαινα, σύζυγος 'Αλεξίου Α' Κομνηνοῦ.
47. Μανουὴλ Κομνηνὸς καὶ ἡ σύζυγός του Μαρία.
48. 'Ο ἐν 'Αθήναις ναὸς τῶν 'Αγίων Θεοδώρων.
49. 'Αποφίς τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ἐν 'Αμφίσσῃ ναοῦ τοῦ Σωτῆρος.
50. 'Ο Πάντοκράτωρ εἰς τὸν τροῦλλον τῆς μονῆς Δαφνίου.
51. 'Ο ἐν Θεσσαλονίκη ναὸς τῆς Θεοτόκου τῶν Χαλκεῶν.
52. 'Ο Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου καὶ δύο ἅγιοι.
53. 'Η ἀπιστία τοῦ Θωμᾶ.
54. 'Ο προφῆτης 'Ησαίας μεταξὺ Νυκτὸς καὶ 'Ορθρου.
55. 'Οθων Β', αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας καὶ ἡ σύζυγός του Θεοφανώ.
56. 'Ο καθεδρικὸς ναὸς τῆς πόλεως Reims.
57. 'Εσωτερικὸν τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ τῆς 'Αμιένης.
58. 'Ο καθεδρικὸς ναὸς τῆς πόλεως Worms.
59. 'Ο 'Ιησοῦς ἐμπαιζόμενος ὑπὸ τῶν 'Ιουδαίων (Τζιόττο).
60. 'Η 'Αποκαθήλωσις (Μποτιτσέλλι).
61. Δύο γοτθικὰ κιονόκρανα.
62. 'Ιωάννης ΣΤ' Καντακουζηνὸς ὡς αὐτοκράτωρ καὶ μοναχός.
63. Μανουὴλ Παλαιολόγος.
64. Τὸ μέγα τεῖχος τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
65. Τεμάχιον τῆς ὑποτιθεμένης ἀλύσεως τοῦ Κερατίου κόλπου.
66. 'Ο Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος.
67. 'Ο δικέφαλος ἀετός.
68. 'Ο ναὸς τῆς μονῆς τῆς Παντανάσσης ἐν Μυστρᾷ.
69. 'Η θεία λειτουργία τῶν 'Αγγέλων (Τοιχογραφία Περιβλέπτου Μυστρᾷ).
70. 'Ανατολικὴ ἀποφίς τῆς εἰς τὸ "Άγιον "Όρος μονῆς τῆς Μεγίστης Λαύρας.
71. 'Ο εἰς "Αρταν ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Παρηγορητίσσης.
72. 'Αποφίς τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ναοῦ τῆς Παμμακαρίστου.
73. 'Ο ἐν Θεσσαλονίκη ναὸς τῶν 'Αγίων 'Αποστόλων.

I	Χάρτης τῆς Εὐρώπης μετὰ τὸ 476 μ.χ.	σελ.	25
II	Χάρτης τοῦ 'Αραβικοῦ κράτους κατὰ τὸ 750 μ.Χ.	»	115
III	Χάρτης τῶν θεμάτων κατὰ τὰ μέσα τοῦ 10ου αἰῶνος	»	177
IV	Χάρτης τῶν 'Ελληνικῶν χωρῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τούρκικῆς κατακτήσεως	»	246



ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Είσαγωγή	5
----------------	---

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ (330 - 641)

Κεφάλαιον 1ον. Οί χρόνοι τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου

1. Ὁ Μέγας Κωνσταντίνος	9
2. Ἡ κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως	13
3. Ὁ Κωνσταντίνος καὶ ὁ Ἰουλιανός	14
4. Θεοδόσιος ὁ Μέγας	16
5. Οἱ διάδοχοι Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου. Τὸ Ἀνατολικὸν Ρωμαϊκὸν Κράτος	18

Κεφάλαιον 2ον. Ἡ μεγάλη μετανάστευσις τῶν λαῶν

6. Οὐννοι	21
7. Γερμανοὶ	23

Κεφάλαιον 3ον. Οἱ χρόνοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ

8. Οἱ μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ αὐτοκράτορες	28
9. Ἰουστινιανός	30
10. Πολεμικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ	33
11. Εἰρηνικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ.	35
12. Λογγοβάρδοι ἢ Λομβαρδοὶ	37
13. Σλάβοι	38
14. Ἀβαροι	40
15. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ	41

Κεφάλαιον 4ον. Οἱ χρόνοι τοῦ Ἡρακλείου

16. Ἡράκλειος	43
17. Ὁ Ἰσλαμισμός	46
18. Ἡ ἐξοδος τῶν Ἀράβων ἐκ τῆς χώρας των	49
19. Ὁ ἀραβικὸς πολιτισμός	50

Κεφάλαιον 5ον. Ὁρησκειτικὴ πολιτικὴ τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου τῆς Α' Περιόδου

20. Ἀρειανισμός	56
21. Μονοφυσιτισμός	57

Κεφάλαιον 6ον. Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς

22. Ἡ παιδεία	60
23. Ἡ λογοτεχνία	62
24. Ἡ ἱστορία	65
25. Ἡ θεολογία	67
26. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ	72
27. Ἡ Ἀγία Σοφία	76
28. Ζωγραφικὴ καὶ Γλυπτικὴ	80
29. Ἡ φιλανθρωπία	83
30. Ἡ νομοθεσία	85
31. Ἡ στρατιωτικὴ ὁργάνωσις	86
32. Αἱ πόλεις	89
33. Ἐμπόριον - Ναυτιλία - Βιομηχανία	91
34. Ἡ γεωργία	95
35. Κατοικία - Ἐνδυμασία - Τροφὴ	96
36. Αἱ ἑορταί	98

Κεφάλαιον 7ον.

37. Τὰ Δυτικὰ Κράτη	103
---------------------------	-----

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ (641 - 1204)

Κεφάλαιον 1ον. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἡρακλείου — Οἱ Βούλγαροι

1. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἡρακλείου	107
2. Οἱ Βούλγαροι	109

Κεφάλαιον 2ον. Ἡ δυναστεία τῶν Ἰσαύρων

3. Λέων ὁ Γ'	111
4. Κωνσταντῖνος ὁ Ε'	113
5. Κωνσταντῖνος ὁ ΣΤ'	116

Κεφάλαιον 3ον. Οἱ ἀπὸ τοῦ 802 - 867 Αὐτοκράτορες

6. Οἱ ἀπὸ τοῦ 802 - 813 αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου	119
7. Λέων Ε' ὁ Ἀρμένιος	121
8. Θεόφιλος καὶ οἱ διάδοχοί του	123

Κεφάλαιον 4ον. Θρησκευτικὴ πολιτικὴ τῶν Αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ τοῦ 641 - 867

9. Ἡ μέχρι τῆς εἰκονομαχίας θρησκευτικὴ πολιτικὴ	126
10. Εἰκονομαχία	127
11. Β' Περίοδος τῆς εἰκονομαχίας	131
12. Ἡ διχάσις τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ αἱ σχέσεις Ἐκκλησίας μετὰ τὴν Δύσιν	133

Κεφάλαιον 5ον. Ἡ Μακεδονικὴ Δυναστεία

13. Βασίλειος Α' ὁ Μακεδών	137
14. Λέων ΣΤ' ὁ Σοφός	140
15. Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος	142
16. Ρωμανὸς Β'	144
17. Νικηφόρος Β' Φωκᾶς	146
18. Ἰωάννης Τσιμισκῆς	148
19. Βασίλειος ὁ Β'	150
20. Τελευταῖοι Μακεδόνες αὐτοκράτορες	155

Κεφάλαιον 6ον. Οἱ χρόνοι τῶν Κομνηνῶν

21. Ἰσαάκιος Α' Κομνηνός	158
22. Σελτσούκοι Τοῦρκοι	159
23. Ρωμανὸς Δ' Διογένης	160
24. Ἀλέξιος Α' Κομνηνός	162
25. Ἰωάννης Β' Κομνηνός	164
26. Μανουὴλ Α' Κομνηνός	166
27. Οἱ τελευταῖοι Κομνηνοὶ	169

Κεφάλαιον 7ον. Ἡ Δυναστεία τῶν Ἀγγέλων

28. Ἰσαάκιος Ἀγγελος	171
29. Ἀλέξιος Γ' Ἀγγελος	173

Κεφάλαιον 8ον. Βίος καὶ πολιτισμὸς τῆς Β' Περιόδου

30. Νομοθεσία καὶ Διοίκησις	175
31. Ἡ παιδεία	178
32. Τὰ γράμματα	179
33. Αἱ ἐγκυκλοπαιδεῖαι	182
34. Ἡ τέχνη	183

Κεφάλαιον 9ον. Ἡ Δύσις

35. Τὸ Κράτος τοῦ Καρόλου	191
36. Ἐπιδρομαὶ κατὰ τῆς Εὐρώπης	193
37. Τὰ νέα ἔθνη καὶ Κράτη	194
38. Ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ πολιτικὴ ἐξουσία	196
39. Ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ	197
40. Ἡ πρώτη σταυροφορία	199
41. Ἡ δευτέρα καὶ ἡ τρίτη σταυροφορία	202
42. Ἡ τετάρτη σταυροφορία	204

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ (1204 - 1453)

Κεφάλαιον 1ον. Ἡ Εὐρώπη

1. Ἡ Γαλλία	209
2. Ἡ Ἀγγλία	210
3. Αἱ Ἱταλικαὶ πόλεις	212
4. Ἡ παιδεία καὶ αἱ ἐπιστῆμαι	213
5. Ἡ λογοτεχνία καὶ αἱ Τέχναι	215

Κεφάλαιον 2ον. Φραγκοκρατία καὶ Βυζάντιον

6. Ἡ Φραγκοκρατία	221
7. Τὰ Ἑλληνικὰ κράτη καὶ ἡ ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως	224
8. Ἡ αὐτοκρατορία καὶ οἱ ἐχθροὶ τῆς	227

Κεφάλαιον 3ον. Ἡ πτώσις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους

9. Οἱ Παλαιολόγοι	229
10. Οἱ Ὀθωμανοὶ Τοῦρκοι	232
11. Ἡ ἄμυνα τοῦ Κράτους μέχρι τοῦ 1402	233
12. Τὸ Βυζαντινὸν Κράτος μέχρι τῆς ἀλώσεως	237
13. Ἡ ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως	239

Κεφάλαιον 4ον. Βυζαντινὸς πολιτισμὸς

14. Τὰ Γράμματα	247
15. Αἱ Τέχναι	250

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ..	256
ΠΙΝΑΞ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ	258
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	260

Τὰ ἀντίτυπα τοῦ βιβλίου φέρουν τὸ κάτωθι βιβλιοσήμον, εἰς ἀπόδειξιν τῆς γνησιότητος αὐτῶν.

Ἀντίτυπον, στερούμενον τοῦ βιβλιοσήμου τούτου, θεωρεῖται κλεψίτυπον. Ὁ διαθέτων, πωλὼν ἢ χρησιμοποιοῦν αὐτὸ διώκεται κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 7 τοῦ νόμου 1129 τῆς 15/21 Μαρτίου 1946 (Ἐφ. Κυβ. 1946, Α' 108).



ΕΚΔΟΣΙΣ Η', 1965 (VIII) — ΑΝΤΙΤΥΠΑ 10.000 — ΣΥΜΒΑΣΙΣ 1317/3-8-65

Ἐκτύπωσης - Βιβλιοδεσία ΑΔΕΛΦΩΝ Γ. ΡΟΔΗ — Κεραμικοῦ 40

